Institutul Revoluției Române din Decembrie 1989

Constantin Hlihor, Marin Badea,
Gavriil Preda, Alexandru Purcărus

REVOLUȚIA ROMÂNĂ DIN DECEMBRIE 1989 ȘI PERCEPȚIA EI ÎN MENTALUL COLECTIV

EDITURA CETATEA DE SCAUN

INSTITUTUL REVOLUȚIEI ROMÂNE DIN DECEMBRIE 1989

REVOLUȚIA ROMÂNĂ DIN DECEMBRIE 1989 ȘI PERCEPȚIA EI ÎN MENTALUL COLECTIV

Coordonator
Constantin Hlihor

Marin Badea, Gavriil Preda, Alexandru Purcăruș

INSTITUTUL REVOLUȚIEI ROMÂNE DIN DECEMBRIE 1989

REVOLUȚIA ROMÂNĂ DIN DECEMBRIE 1989 ȘI PERCEPȚIA EI ÎN MENTALUL COLECTIV

OBIECTIVITATE ȘI SUBIECTIVITATE. NEUTRALITATE ȘI PĂRTINIRE

STUDII

Coordonator
Constantin Hlihor

Marin Badea, Gavriil Preda, Alexandru Purcăruș

EDITURA CETATEA DE SCAUN

Referenţi ştiinţifici:
Prof. univ. dr. Ion Calafeteanu
Prof. univ. dr. Gherghe Onișoru
Copertă şi Redactor: Dan Mărgărit
Tehnoredactare: Claudiu Florin Stan

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Revoluţia română din decembrie 1989 şi percepţia ei în mentalul colectiv : obiectivitate şi subiectivitate : neutralitate şi părtinire : studii / Constantin Hlihor (coord.), Marin Badea, Gavriil Preda, Alexandru Purcăruș. - Târgoviște : Cetatea de Scaun, 2014
Bibliogr.
ISBN 978-606-537-269-6
I. Hlihor, Constantin
II. Badea, Marin
III. Preda, Gavriil
IV. Purcăruș, Alexandru
94(498)"1989.12"

Reproducerea parţială sau totală fără acordul editurii sau autorului este interzisă.

ISBN 978-606-537-269-6
Copyright *Editura Cetatea Scaun*, Târgoviște, 2014
Institutul Revoluției Române din Decembrie 1989, București, 2014
www.cetateadescaun.ro , editura@cetateadescaun.ro

CUPRINS

INTRODUCERE 7

CAPITOLUL I: DECEMBRIE 1989. PERCEPȚIE ȘI INTERPRETARE ISTORICĂ *(Constantin Hlihor)* 13

CAPITOLUL II: PĂRTINIRE, NEUTRALITATE, OBIECTIVITATE ÎN CUNOAȘTEREA REVOLUȚIEI ROMÂNE DIN PERSPECTIVA POLITOLOGICO-SOCIOLOGICĂ *(Marin Badea)* 127

CAPITOLUL III: REVOLUȚIA ROMÂNĂ DIN DECEMBRIE 1989 ÎN EDIȚII DE DOCUMENTE ȘI ISTORIOGRAFIE *(Gavriil Preda)* ... 173

CAPITOLUL IV: INAUGURALUL TRAUMATIC ȘI MEMORIALISTICA REVOLUȚIEI ROMÂNE DIN 1989 *(Alexandru Purcăruș)* 221

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ 275

INTRODUCERE

Căderea regimului comunist din România a generat, în cei aproape 25 de ani de la producerea sa, o impresionantă istoriografie dar nu și o clarificare asupra interpretării evenimentelor și proceselor începute în decembrie 1989 și continuate pe parcursul tranziției către regimul de democrație liberală. În zilele lui decembrie 1989, căderea regimului comunist a fost prezentată atât în țară, cât și în străinătate, sub denumirea de revoluția română. Ulterior, evenimentele au fost supuse analizei de către analiștii politici și din media, de istorici și caracterizate, adesea, prin interpretări riscante. Evenimentele au fost analizate atât prin „lentilele" teoriei conspirației și ale loviturii de stat cât și prin prisma teoriilor revoluției sociale. Astfel că unii analiști politici, ziariști dar și oameni politici au găsit astfel suport pentru a interpreta revoluția romană ca un „mit" construit de personalitățile care au preluat puterea in România după căderea regimului Ceaușescu. Pentru alții, în special, pentru istorici, acesta a fost un bun prilej pentru a așeza evenimentele din Decembrie 1989 în șirul revoluțiilor care, prin consecințe, au înscris România pe drumul democratizării și modernizării în epoca modernă și contemporană.

Prezentul volum de studii nu urmărește să ofere încă o perspectivă care să conducă la conservarea și întărirea unei imaginii sau a alteia a evenimentelor din Decembrie 1989 printr-o (re)construcție istorică a faptelor și proceselor care s-au întâmplat în acele zile și în perioada imediat următoare. Cartea se dorește a fi un instrument oferit cititorului pentru a realiza propria sa analiză a multitudinilor de restituiri concurente ale acestei perioade, materializate în cărți, studii științifice, memorialistică și alte forme de discurs care au apărut în aproape un sfert de veac.

Pentru ca lectorul acestui volum să devină un veritabil analist/critic al istoriografiei consacrate căderii regimului Nicolae Ceaușescu, trebuie să aibă posibilitatea de a-și forma propria

„grilă" de lectură a evenimentelor şi proceselor din această extrem de diversificată și contradictorie literatură apărută atât în România, cât şi în străinătate. Principalele elemente necesare construirii acestei grile de lectură se găsesc în studiul *„Decembrie 1989. Percepție și interpretare istorică"*, care oferă instrumentele şi metoda de cercetare şi investigare a proceselor care conduc la schimbarea de regim în societatea modernă şi contemporană. A cerceta conceptele şi semantica lor evolutivă reprezintă o condiție minimă pentru a cunoaşte istoria. Acest lucru este cu atât mai evident necesar pentru istoria revoluțiilor politice unde înțelesul acestui concept este încărcat cu semnificații şi percepții diferite, în funcție de grupul ideologic şi politic de care aparține autorul. Nu este deloc întâmplător faptul că, în România, autorii care s-au postat pe eșichierul politic în opoziție cu FSN, PSDR şi PSD sau cu liderii din fruntea acestor partide, în special cu Ion Iliescu, utilizează în descrierea evenimentelor conceptul de lovitură de stat. Din această perspectivă, credem că o bună înțelegere a conceptelor de revoluție, lovitură de stat, contra-revoluție, conspirație, revoltă, mişcare populare etc., va permite cititorului să accepte sau să respingă o anumită reprezentare/ imagine a evenimentelor care au marcat societatea românească în decembrie 1989, pe care o găseşte într-o lucrare sau alta. În unele lucrări consacrate revoluției din decembrie 1989, se poate observa o adevărată sarabandă a termenilor de revoluție şi de lovitură de stat, fără nici o noimă. Înarmat cu instrumente de analiză și metode de interpretare, cititorul va depăși condiția de cititor „captiv" al istoriografiei, consacrată prăbuşirii regimului comunist din România.

Al doilea studiu *„Părtinire, neutralitate, obiectivitate în revoluția română din decembrie din perspectivă politologică și sociologică"* conduce cititorul în istoriografia consacrată prăbuşirii regimului comunist, pentru a fi familiarizat cu toate interpretările date acestui proces fie că sunt încărcate cu obiectivitate şi neutralitate, fie că sunt subiective şi părtinitoare. Sunt luate sub „lupă" unele dintre lucrările considerate a fi de referință, semnate de politologi, sociologi şi istorici printre care amintim pe

S.N. Eisenstadt, Vladimir Tismăneanu, Timothy Garton Ash, Adrian Pop etc. Astfel, se poate obține o imagine coerentă asupra factorilor obiectivi și subiectivi care au pregătit revoluțiile prin care au fost răsturnate regimurile politice de tip totalitar, cu focus pe România dar și condițiile socio-politice în care s-au derulat aceste procese interpretate diferit. Pentru evaluarea revoluției române, dar și a celor petrecute în alte țări în anii 1989-1991/1992, cititorul este familiarizat cu analiza elementelor esențiale, ce caracterizează un proces revoluționar. Unul dintre acesta este un program inovator care să fie propus societății care dorește schimbarea unui regim politic conservator și urât de popor. Nici una dintre revoluțiile anilor 1989-1991/1992 n-a putut pretinde și nici nu a pretins că ar fi purtat cu ea un nou <proiect> societal astfel că, practic, revendicările cu caracter programatic au fost simple reluări ale unor repere ideologice din trecut, cu referire la libertate, democrație, drepturile omului, la „statornicirea unui sistem democratic, pluralist de guvernământ", cum au fost definite în Comunicatul către țară al Consiliului Frontului Salvării Naționale. Marin Badea consideră că opinia lui Timothy Garton Ash este una potrivită pentru a caracteriza ceea ce s-a întâmplat în România în decembrie 1989 deoarece „privirea revoluționarilor nu a fost spre viitor, ci spre trecutul capitalist și, ca atare, într-un spirit pur de restaurație social-economică, politico-instituțională și cultural-ideologică. Este ceea ce sesiza un ziarist britanic, bun cunoscător al evenimentelor din 1989-1991/1992, și pe care, din acest motiv, în principal, le-a denumit generic **REFOLUȚII."** Impactul Revoluției asupra societății românești a fost atât de mare încât chiar și după un sfert de veac de la producerea evenimentelor este greu de evaluat în ce măsură idealurile clamate în stradă și materializate în documente programatice se regăsesc în totalitate în ceea ce s-a realizat ulterior. Din această perspectivă, nu este surprinzător că percepția asupra acestor evenimente este atât de diferită de la un istoric la altul.

Studiul *„Revoluția română din decembrie 1989 în ediții de documente și istoriografie"* aduce sub lupă o parte din bogata

literatură istoriografică și edițiile de documente publicate în anii ce s-au scurs de la prăbușirea regimului comunist din România. Lectura acestui studiu conduce la ideea că revoluția română, prin urmare, nu poate fi privită ca un proces unitar și compact, nu a fost o mișcare gândită și pregătită din timp, de un grup care să stabilească obiective programatice rezultate din analiza nemulțumirilor sociale, ci a fost o rezultantă a mai multor factori interni și externi, care s-au coagulat în zilele lui decembrie 1989 și în anii ce-au urmat. Istoriografia Revoluției române mai atrage atenția asupra unui aspect fără de care nu putem să distingem/să acceptăm multiplele sale reprezentări și interpretări. A fost un proces cu cel puțin doi actori: populația revoltată ieșită în stradă și grupul care a preluat conducerea mulțimii. Aceste două componente ale Revoluției, deși părți inseparabile, au fost ulterior percepute diferit de analiști și istorici și reprezentările revoluției au căpătat când aspecte și trăsături unitare, când contraste bizare. La început, actorul populația revoltată și grupul care a preluat conducerea n-au fost percepuți în conflict. Societatea românească părea să se îndrepte spre o perioadă de consens în ceea ce privește viitorul. Ori, tocmai percepția acestui viitor în reprezentările pe care le aveau liderii revoluției române a condus la falii și acuze de trădare a idealurilor revoluției.

Studiul consacrat memorialisticii oferă o imagine asupra revoluției române, văzută prin prisma baricadei ce despărțea în acele zilele luptătorii și protestatarii anti-Ceaușescu, de o elită politică devenită odioasă pentru întreaga societate românească. Lectura acestui tip de literatură implică judecăți mai adecvate asupra trecutului recent și a istoriei în ansamblu. Miza este enormă, fiindcă noua atitudine, legitimată mai ales după disoluția regimului comunist, stimulează noi lecturi și noi construcții istorice asupra unui trecut ce conține atât de multe controverse iscate și de modul cum evenimentele s-au sedimentat în memoria individuală și colectivă a participanților la evenimente. Ipoteza de lucru oferită de Alexandru Purcăruș, în acest studiu, este extrem de interesantă. O eficientă lectură a memorialisticii consacrate evenimentelor din decembrie se poate face, în opinia autorului,

doar dacă se „descifrează relația dintre trauma națională și memorie (fie ea individuală sau colectivă), dar și dintre memorie și interpretarea istorică". În cercetarea istorică, acest aspect este puțin sau deloc luat în considerare, atunci când se analizează acest tip de literatură. Revoluția română din decembrie 1989 a fost, în opinia sa, un inaugural traumatic. Alexandru Purcăruș, pentru a susține ipoteza sa de lucru, face apel la o serie de idei lansate cu câteva decenii în urmă de Paul Ricoeur, cu referire la rolul „violenței moștenirii fondatoare", respectiv acțiunile violente care stau la baza formării oricărui stat, la coagularea unei noi societăți, ca urmare a „confruntării cu celălalt, resimțită ca o amenințare" și raportul memoriei cu timpul explică fragilitatea acesteia din urmă, dar și fragilitatea identității. Se poate vorbi, și în cazul revoluției române, despre ceea ce Paul Ricoeur numește „memoria manipulată", realizată prin influențarea concertată a memoriei și a uitării de către deținătorii puterii, prin intermediul ideologiei care urmărește să legitimeze autoritatea. Toate acestea au permis autorului să realizeze o analiză pertinentă a memorialisticii revoluției române și să ofere cititorului un set de imagini și reprezentări prin ochii celor care au participat la evenimente sau au fost doar martori.

Nu putem încheia fără să menționăm faptul că acest volum nu ar fi fost posibil să vadă lumina tiparului fără ajutorul material și logistic acordat de Institutul Revoluției Române din Decembrie 1989. Conducerea acestei instituții consideră, fără a neglija și contribuția altor cercetători, că nu putem păstra în memoria prezentului adevărata imagine a Revoluției române din Decembrie fără contribuția istoricului. Prin urmare „…comunitatea istoricilor ar trebui să respecte prin cunoaștere științifică o Revoluție care a făcut-o astăzi să fie liberă! E rândul ei, în acest ceas aniversar, să restituie noii generații cea mai înaltă datorie a sa de onoare: adevărul despre Revoluția Română" (Claudiu Iordache, *Timpul revoluției și al devoțiunii*, editorial, Caietele Revoluției nr. 4 (53)/2014 p. 4)

Constantin Hlihor
17 noiembrie 2014

Capitolul I:
Decembrie 1989.
Percepție și interpretare istorică

Constantin Hlihor

Decembrie 1989 a marcat istoria recentă a poporului român în dublu sens. Pe de o parte, a schimbat cursul evoluției politice, sociale, economice și a mentalităților din societatea românească a sfârșitului de secol XX și începutului secolului XXI, iar pe de alta, a creat o amplă dezbatere civică și științifică deopotrivă cu privire la sensul și consecințele ce i-au urmat. Deși există o pluralitate de percepții asupra acestor evenimente și procese care s-au derulat în România, începând cu 17 decembrie 1989 până în noiembrie 2000, există și un consens social și anume că acestea au condus la sfârșitul unui regim politic de tip totalitar și au permis tranziția României către societatea democratică.

Dezbaterea publică cu accent pe caracterizarea evenimentelor, care au pus capăt regimului totalitar în România, pe factorii care au determinat prăbușirea sistemului politic socialist a avut loc, ani de-a rândul, în timpul campaniilor electorale și în preajma comemorării lor. Academicianul Șerban Papacostea constata într-un interviu, acordat *Revistei 22*, că în esență se înfruntă pasional doua teze[1]: cea a revoluției, act spontan izvorât din refuzul poporului de a mai tolera tirania regimului Ceaușescu, și cea a complotului, a loviturii de stat, acțiune pusă la cale de serviciile secrete străine, îndeosebi de KGB, care s-a folosit de instrumentele sale dinăuntrul țării. Distinsul istoric constata că „doar o abordare

[1] Șerban Papacostea, *Decembrie 1989: revoluție sau lovitura de stat? - o falsa alternativa* – http://www.revista22.ro/decembrie-1989-revolutie-sau-lovitura-de-stat--o-falsa-alternativa--790.html, accesat la 12 mai 2014

istorică depasionalizată e în măsură să înlesnească înțelegerea și definirea corectă a schimbării petrecute în România în decembrie 1989"[2]. Problema adusă în discuție de Șerban Papacostea poate fi una fundamentală pentru înțelegerea sensului și rolului jucat de evenimentele din decembrie 1989, pentru istoria contemporană a românilor, dar nu și suficientă. Pe de o parte, academicianul Șerban Papacostea atrage atenția asupra implicării emoționale a istoricului în narațiunea faptelor istorice/*storytelling*. Acest fapt este rareori recunoscut de către istoric dar observat adesea de lector. Pe de alta, acesta aduce în discuție calea/metoda prin care istoricul ajunge la adevăr atunci când cercetează fapte și evenimente politice sociale, economice care au în mentalul colectiv o reprezentare puternic polarizată, cum este cazul revoluțiilor.

Un alt aspect al cercetării evenimentelor din Decembrie 1989 este cel legat de cadrul conceptual și abordarea metodologică cu ajutorul cărora istoricul recompune imaginea faptelor și proceselor care, în mentalul colectiv, au deja o reprezentare, însă, cercetarea științifică determină pe cercetător să o corecteze și să o „livreze" consumatorului/opiniei publice sub forma unei noi narațiuni/*storytelling*. Apare, în mod firesc, problema neutralității și subiectivității, a părtinirii și a obiectivității în reconstrucția sau de-construcția istoriografică. Acestea se accentuează mai ales când istoricii se opresc asupra unor momente controversate ale unor evenimente cu impact social și politic uriaș asupra societății, cum au fost cele din decembrie 1989. Factorii care concură la apariția unor imagini multiple asupra evenimentelor sunt obiectivi dar și subiectivi. Fără o bună metodologie și instrumente adecvate, imaginea evenimentelor din decembrie 1989 va fi deformată sau, mai grav, modificată din varii interese. Istorici care au stăruit asupra cercetării condițiilor și acțiunilor care au condus la răsturnarea regimului Ceaușescu în România, mai ales cei din generația tânără, au insistat nu asupra tălmăcirii sau răstălmăcirii evenimentelor, ci asupra metodei și instrumentelor. Unii au insistat pe metoda comparativă, considerând că se poate ajunge la o bună

[2] *Ibidem*.

cunoaștere și înțelegere a evenimentelor anului 1989 prin identificarea diferenței și a elementelor comune raportate la teoria schimbării politice în societate.[3] Alții au utilizat, cu succes, în redefinirea evenimentelor, metoda de-construcției.[4] Una dintre cele mai des utilizate ipoteze de lucru, din perspectiva acestei metode, pornește de la premisa că imaginea unui eveniment nu poate fi separată de convingerile politice, ideologice, morale, etice ale istoricului care „descrie" acea imagine[5]. Controversele și disputele istoricilor români și străini, pe marginea evenimentelor care au determinat prăbușirea comunismului românesc, sunt de înțeles și necesare. Vom accepta sau respinge o anumită reprezentare/imagine a evenimentelor care au marcat societatea românească, în decembrie 1989, în funcție de informațiile de care dispunem, de convingerile pe care le avem dar și a sistemului de valori la care ne raportăm.

Considerăm că este important să arătăm cititorului cum se construiește în „laboratorul" istoricului o imagine asupra evenimentelor din decembrie 1989 și cum aceasta este convertită într-un *storytelling*/narațiune ce este apoi livrată consumatorului de istorie. Orice istoric, în procesul de cercetare care are ca finalitate re-compunerea schimbărilor politice, sociale, economice și de mentalitate, care au avut loc în societatea românească, începând cu decembrie 1989, va căuta să evite ***părtinirea, subiectivismul, partizanatul politic și ideologic***. Întrebarea care apare este legată de măsura în care se reușește acest lucru.

---

[3] Dragoș Petrescu*, Explaning the Romanian Revolution of 1989: culture, structure and contingency,* Editura Enciclopedică, București, 2010.

[4] Ruxandra Cesereanu, *Decembrie '89: deconstrucția unei revoluții*, Polirom, Iași, 2004.

[5] A se vedea, Alun Munslow, *Deconstructing History*, Second Edition, Routledge, 1997, 2006, p. 22-23; Hayden White, *The Question of Narrative in Contemporary Historical Theory*, in **History and Theory**, Vol. 23, No. 1, 1984, pp. 1–33; Andrew P. Norman, *Telling It Like It Was: Historical Narratives on Their Own Terms*, **History and Theory**, Vol. 30, No. 2, 1991, pp. 119–135; F. R. Ankersmit, *Historiography and Postmodernism*, **History and Theory,** Vol. 28, No. 2, 1989, p. 146.

Adesea, cei care doresc sa devină „imparțiali" evită conceptele de *revoluție, lovitură de stat, contra-revoluție* etc., prin care se definește ceea ce s-a petrecut în decembrie 1989 și utilizează conceptul *eveniment.* Nu este o soluție! Este doar o posibilitate de a evita dialogul cu cei care utilizează istoria în scop de propagandă politică și o utilizează ca instrument de luptă politică împotriva adversarilor care au alte orientări ideologice. În asemenea momente de răsturnări de regim politic se petrec drame colective și individuale, controlul mulțimilor de către administrația statului dispare deoarece esența unui stat se prăbușește, noua administrație politică rezultată din derularea evenimentelor nu are legitimitatea dată de votul popular, mersul schimbărilor în societate este perceput diferit de la un grup socio-profesional sau politic[6]. Unii, mai radicali, ar dori ca schimbările să fie accelerate iar alții mai lente... În memoria colectivă a societății toate aceste elemente conduc, prin trecerea timpului, la sedimentarea unor imagini și reprezentări care devin pentru unii *adevăruri istorice de necombătut*!

Decembrie 1989. Percepție și reprezentare în mentalul individual și colectiv românesc

Chiar și o simplă trecere în revistă a impresionantei literaturi care a fost generată de cercetarea și analiza evenimentelor din decembrie 1989 ne atrag atenția câteva elemente extrem de importante. Dintre acestea, două au impact asupra istoriografiei. Primul se referă la ***multitudinea de reprezentări și imagini*** care re-compun anumite momente, considerate cheie în derularea evenimentelor începute în decembrie 1989, la Timișoara și continuate, apoi, în toată țara, deși acestea au un caracter de ***singularitate*** și de ***nerepetabilitate***! Cel de-al doilea privește tentația de a nu separa adevărul *juridic și social* de adevărul *istoric.* A se face dreptate în justiție unei persoane care a avut de

[6] Richard J. Evans, *Introduction. Redesigning the Past: History in Political Transitions*, in **Journal of Contemporary History**, 2003, Copyright SAGE Publications, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, Vol. 38(1), p. 5

suferit ca urmare a derulării unor acțiuni generate de confruntarea dintre vechiul regim politic și revoluționarii care luptau împotriva acestuia nu înseamnă că s-a ajuns la descoperirea adevărului istoric[7].

A re-construi faptele și evenimentele din trecut, inclusiv din perioada în care s-a produs răsturnarea regimului comunist din România, înseamnă, în primul rând, a avea la dispoziție informații, o metodă adecvată și instrumente potrivite. Instrumentele cu care re/compunem trecutul sunt formate din concepte, definiții și reprezentări. Din această perspectivă conceptele de *fapt istoric*, *eveniment istoric* sunt capitale în activitatea de *re-compunere* a trecutului. Se afirmă des printre istorici că *faptele vorbesc de la sine* dar așa cum arăta, cu decenii în urmă, E. H. Carr, „*Acest lucru este, desigur, neadevărat. Faptele vorbesc numai în cazul în care istoricul le invită să vorbească: el este cel care decide pentru care fapte deschide ușa prezentului și în ce ordine sau de context ni se arată (...) Istoricul este în mod necesar selectiv. Credința într-un nucleu dur de fapte istorice existente în mod obiectiv și independent de interpretarea istoricului este o eroare absurdă, dar una care este foarte greu de a se eradica.*"[8] Lucien Febvre, la rândul său „în ale

---

[7] A se vedea pe larg, Richard J. Evans, *Introduction. Redesigning the Past: History in Political Transitions*, in **Journal of Contemporary History**, 2003, Copyright SAGE Publications, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, Vol. 38(1), p. 5-12; Lavinia Stan, *Truth Commissions in Post-Communism: The Overlooked Solution?,* in ***The*** **Open Political Science Journal, 2009,** no. 2, p. 1-13; C. S.Maier, Doing History, *Doing Justice: The Narrative of the Historian and the Truth Commission*, in R. I. Rotberg, & D.Thompson (Eds.), *Truth vs Justice: The Morality of Truth Commissions*, Princeton: Princeton University Press, 2000, pp. 261-278; N. Nedelsky, *Divergent Responses to a Common Past: Transitional Justice in the Czech Republic and Slovakia,* in **Theory and Society,** no. 33, 2004, pp. 65-115; M. Ciobanu, (2007). *Criminalizing the Past and Re -Constructing Collective Memory: The Romanian Truth Commission,* on line
http://www.units.muohio.edu/havighurstcenter/conferences/documents/monicaciobanu.pdf accesat la 20 iulie 2014

[8] E.H Carr, *What is History*, Second Edition Edited By R. W. Davies, Penguin Books 1964, p. 12, on line, http://abuss.narod.ru/Biblio/eng/carr.pdf, a se vedea si E. H Carr după Morland, http://library.universalhistory.net/wp-content/uploads/2011/05/What-is-history.pdf, accesat la 12 ianuarie 2014

sale celebre *Combats pour l'histoire*, pledase pentru necesitatea ca *documentul* să nu mai fie considerat *în sine*, ca purtător al realităților trecute, ci doar ca *intermediar* pentru tentația noastră de a accede la dezvăluirea sensurilor profunde ale devenirii „schimbărilor lumii."[9] Din această perspectivă, este extrem de important de precizat că, în cazul schimbării regimului politic, în decembrie 1989, istoricul va alege acele „urme" materiale sau imateriale/informații cuprinse în diferite documente de arhivă sau alt tip de suport, pe care le consideră relevante. Cum va alege informația? Are un criteriu unic? Acest lucru este foarte important deoarece însuși conceptul de istorie nu are o singură semnificație deși utilizăm un singur cuvânt.

În mentalul colectiv, există ***Istoria ca memorie***, cum o numea Charles A. Beard dar aceasta se articulează ca urmare a narațiunilor elaborate de istoricii de profesie, adică ceea este definit ca fiind ***istoria ca interpretare***. Aceste două dimensiuni ale conceptului de istorie sunt diferite de „***Istoria ca realitate obiectivă, trăită de oameni***".[10] Se cunoaște faptul că istoricul nu are acces niciodată la trecutul istoric, ca realitate trăită ci doar la *istoria ca memorie* și la *istoria ca interpretare* care conțin/oferă un *ocean* de informații despre interacțiunile de tip conflictual (cum ar fi războaiele, revoluțiile etc.) sau de tip cooperant, care au avut loc între actorii politicii/*istoria ca realitate obiectivă*. Din acest „ocean" sunt aduse în memoria prezentului doar acele fapte și fenomene, procese din trecut care se încadrează în categoria *evenimentelor istorice* și care au relevanță pentru prezent. Orice fapt istoric este adus de către cercetător într-un sistem de reprezentări care este parte a structurii sociale în care acesta activează[11] iar din această

---

[9] Apud, Gheorghe Cliveti, *op., cit*., p. 3

[10] A se vedea, Charles A. Beard, *Written History as an Act of Faith*, in **The American Historical Review**, Vol. 39, No. 2 (Jan., 1934), pp. 219-23, on line, http://www.jstor.org/stable/1838720 Accesed: 24/01/2014 12:14; Hayden White, *The Historical Past Event*, in **Differences. A Journal of Feminist Cultural Studies,** Volume 19, Number 2, 2008, p. 10

[11] A se vedea și Marin Badea Pamfil Nichițelea, *Filozofia istoriei. Orientări și tendințe contemporane,* Editura Politică, București, 1982, p. 60-61

perspectivă evenimentele istorice încorporează spațiul și timpul, cultura și valorile, agenții și structura[12]. Dacă ne raportăm la aceste criterii, afirmațiile istoricului polonez Piotr Sztompka de la *Jagiellonian University* potrivit căruia „aceste revoluții a fost printre cele mai năucitoare din istorie" nu mai surprind pe nimeni.[13] Ceea ce s-a petrecut în Europa centrală și de sud-est, în toamna anului 1989, poartă marca evenimentelor majore din viața acestor comunități. Problema care s-a ridicat ulterior în aceste societăți, inclusiv în România, a fost aceea a reprezentării și imaginii pe care aceste evenimente o au în memoria colectivă. Unii au imaginea unei revoluții, alții a unei lovituri de stat iar restul acceptă o combinație dintre aceste două reprezentări/imagini. Atunci când cercetăm asemenea evenimente complexe apare, firesc, întrebarea: de ce apar asemenea multiple reprezentări/imagini și cine are dreptate. Cu alte cuvinte, cine aduce în memoria colectivă a prezentului adevărul istoric. Pentru a înțelege acest lucru, apelul la teoria reprezentărilor și a rolului percepțiilor, în cercetarea faptelor și proceselor din evoluția istorică a unei societăți, este benefic.

Sistemul de reprezentări dintr-o comunitate este format pe baza valorilor pe care membrii societății le acceptă și împărtășesc, iar acestea așază faptele istorice pe o axă care se întinde de la pozitiv la negativ. Din această perspectivă, reprezentările de un anume tip(pozitiv/negativ) care „aglomerează" mentalul celui ce se ocupă de cercetarea trecutului istoric, de revoluția prin care s-a înlăturat regimul comunist din România, în cazul de față nu au cum să nu le influențeze activitatea pe care o desfășoară. De aceea, credem că avertizarea iluștrilor istorici Camille Bloch și Pierre Renouvin, din *"Guide de l'étudiant en histoire moderne et contemporaine"*, are o semnificație deosebită și pentru cercetarea revoluției române din decembrie 1989: *„Alegerea unui subiect de teză în scopul, mărturisit sau inconștient, de a transpune în trecut disputele din prezent, încercarea de a utiliza istoria într-o schemă a*

---

[12] Mabel Berezin, *Events as Templates of Possibility: An Analytic Typology of Political Facts*,

[13] Piotr Sztompka, *Civilizational Incompetence: The Trap of Post-Communist Societies*, in Zeitschrift fur Soziologie, Jg. 22, Heft 2, April1993, S. 85-95

polemicii actuale ... reprezintă o falsificare a sensului activității istoricului."[14] Benedetto Croce, referindu-se la același aspect, considera că *„orice istoriografie despre trecut caută să unească ceea ce a fost cu prezentul, căci există un interes viu, prezent, care ne face să scriem istoria trecutului"*.[15] Se poate observa că acești istorici aduc în discuție interesul pe care îl au oamenii de a scrie istoria trecutului prin „lentilele" prezentului. Ori, atunci când analizăm istoriografia și memorialistica legată de evenimentele din decembrie 1989 trebuie să vedem și interesul implicit sau uneori explicit pe care îl au unii autori de a le defini *revoluție* iar alții *lovitură de stat*. Un al doilea aspect extrem de important este cel legat de percepția pe care o au oamenii despre ceea ce înseamnă *revoluție* și despre *lovitură de stat*. Majoritatea oamenilor din societatea contemporană așază ***revoluția***, indiferent de tipul ei – social-politică, științifică sau culturală – pe axa valorilor puternic pozitivate și unanim acceptate. Cultura română modernă a valorizat și impus o imagine puternic pozitivă pentru ideea de revoluție. Așa se explică de ce evenimentele anului 1821 sau cele care s-au întâmplat în 1848 au o aură aproape mitologică! În consecință, evenimentele dramatice din Decembrie 1989 au adăugat un plus de prestigiu revoluției[16]. În contrapondere, ***lovitura de stat*** este percepută ca fiind un act fără suport popular și deci lipsit de legitimitate în raport cu revoluția. Din acest punct de vedere, se află pe axa reprezentărilor sociale foarte aproape de polul evenimentelor cu încărcătură negativă. Ori, în istorie, lucrurile nu stau întotdeauna așa. Avem destule situații când evenimente sociale și politice care au fost caracterizate de făptuitorii lor ca fiind revoluții dar, prin consecințe evoluțiile ce i-au urmat acestea trebuie așezate

---

[14] Apud, François Vigneron, *La perception du temps historique. Essai de comparaison avec les sciences expérimentales,* on line, http://www.di.ens.fr/~granboul/enseignement/temps/histoire_v4.PDF, accesat la 12 ianuarie 2014

[15] Benedetto Croce, *Teoria e storia della storiografia*, Laterza, Bari, 1954, p. 4, apud, Marin Badea Pamfil Nichițelea, *op., cit*., p. 163, nota 9

[16] Adrian Cioflancă, *Moștenirea nespusă a lui 1989*, on line, http://www.contributors.ro/cultura/mostenirea-nespusa-a-lui-1989/ accesat la 12 ianuarie 2014

pe axa evenimentelor indezirabile pentru o societate, așa cum este percepută revoluția islamică din Iran din anii '70.[17] După cum tot în istoria universală sunt multe situații când o lovitură de stat militară, chiar dacă nu a avut legitimitatea necesară în momentul înfăptuirii ei, ulterior a fost aprobată de societate și percepută ca pe ceva pozitiv în evoluția istorică a unei societăți. La această concluzie ajunge Ozan O. Varol, după ce analizează loviturile militare de stat, care au avut loc în Turcia (1960) cea din Portugalia (1974) și cea din Egipt (2011). Toate aceste lovituri au avut un element comun – au produs democrație după înlăturarea unui regim totalitar[18]. Aceste lovituri de stat democratice au în comun câteva atribute care le deosebesc de loviturile de stat clasice: *„lovitura de stat este îndreptată împotriva unui regim autoritar sau totalitar; armata reacționează ca urmare a opoziției populare împotriva regimului; liderul autoritar sau totalitar refuză să demisioneze în urma opoziției populare; lovitura de stat este organizată de o armată care se bucură de un respect deosebit în rândul națiunii, de obicei datorită serviciului militar obligatoriu; armată execută lovitura pentru a răsturna regimul autoritar sau totalitar; armata facilitează organizarea unor alegeri libere și corecte după o perioadă scurtă de timp; și lovitura de stat se soldează cu transferul de putere către lideri aleși în mod democratic"[19].* Acest fapt i-a determinat pe unii specialiști să aducă în dezbatere un concept nou cel al loviturilor de stat democratice.

Rolul conceptelor în cercetarea și analiza revoluției din decembrie 1989

Evenimentele de la Timișoara, care au avut loc în zilele de 16-20 decembrie 1989 au fost propagate la nivelul întregii țări prin mari manifestații împotriva regimului Ceaușescu, au fost catalogate printr-o extrem de largă paletă de termeni: *manifestație,*

[17] David Zarnett, Edward Said and the Iranian Revolution, on line, http://www.dissentmagazine.org/wp-content/ files mf/ 1390333455d9 Zarnett.pdf,
[18] Ibidem, p. 294
[19] Ibidem, p. 295

incidente, demonstrații, moment istoric, mișcare, explozie de mânie populară, tulburări, incidente, evenimente, protest, revoltă, răscoală, răzmeriță, insurecție (comună insurecțională), fenomen revoluționar, revoluție, etc. Ulterior, paleta s-a lărgit cu cele de complot, lovitură de stat sau chiar cu termeni inexistenți în vocabularul limbii române, cum ar fi cel de *refoluție* sau de *loviluție*. Toți acești termeni se transformă în instrumente de cercetare și analiză pentru decembrie 1989 dacă trec în faza conceptualizării. Ori, cercetarea acestor evenimente și procese, care au avut loc în România începând cu decembrie 1989 și re-compunerea lor în studii și analize istorice, sub forma unor narațiuni, nu se poate realiza dacă istoricul nu își alege instrumentele și metodele potrivite. Acest fapt îl sublinia recent și Sebastien Parent care, citând pe Antoine Prost[20], afirma că „datorită metodologiei, istoria se distinge față de ficțiune, mit sau chiar de memoria colectivă."[21]

Din această perspectivă, istoricul sau altă persoană care se apleacă asupra informațiilor legate de ceea ce s-a petrecut în România, în anul 1989 și după, trebuie să aibă o bună cunoaștere a teoriei istorice pentru a putea să utilizeze instrumente potrivite. Adam Schaff considera că *„Orice alegere și orice ordonare a faptelor ce aparțin unui mare domeniu al istoriei, fie aceasta locală sau universală, istoria unei rase sau a unei clase sunt inexorabil controlate printr-un sistem de referință în spiritul celui care selecționează sau asamblează aceste fapte"*[22]. Sistemul de referință este construit de istoric cu ajutorul ***conceptelor*** și a ***definițiilor*** elaborate de teoreticieni ai istoriei. Se poate constata că, uneori, *„Istoricii de profesie, ca și ceilalți intelectuali,*

---

[20] Antoine Prost, *Douze leçons sur l 'histoire*, Paris, Éditions du Seuil, 1996, p. 292

[21] Sebastien Parent, *L'Historiographie de la Révolution Tranquille et ses rapports à la mémoire canadienne-française: 1960 à aujourd'hui*, online, http://www.archipel.uqam.ca/5726/1/D2471.pdf, accesat la 12 august 2014

[22] Adam Schaff, *Istorie și adevăr*, traducere Alexandru Boboc și Ion Mihăilescu, Editura Politică, București, 1982, pp. 83-84

au rareori conștiința conceptelor cu ajutorul cărora își organizează materialele doveditoare cu care operează în disciplina lor sau a principiilor după care le evaluează".[23] Analiza lucrărilor și studiilor consacrate evenimentelor din Decembrie 1989 întărește concluzia la care au ajuns Adam Schaff și Reinhart Kosellek, pe marginea necesității de a cunoaște conceptele. În unele lucrări consacrate revoluției din decembrie 1989, se poate observa o adevărată sarabandă a termenilor de revoluție și de lovitură de stat, fără nici o noimă. A cerceta conceptele și semantica lor evolutivă reprezintă o condiție minimă pentru a cunoaște istoria[24]. Acest lucru este cu atât mai evident necesar pentru istoria revoluțiilor politice unde înțelesul acestui concept este încărcat cu semnificații și percepții diferite, în funcție de grupul ideologic și politic de care aparține autorul. Nu este deloc întâmplător faptul că, în România, autorii care s-au postat pe eșichierul politic, în opoziție cu FSN, PSDR și PSD sau cu liderii din fruntea acestor partide, în special cu Ion Iliescu, utilizează în descrierea evenimentelor conceptul de lovitură de stat.

Cum sunt definite conceptual revoluția, contrarevoluția, lovitura de stat, restaurația, puciul, revolta, conspirația în teoria istorică recentă și în ce măsură cei care au utilizat unul sau altul din aceste concepte au respectat sensul consacrat al termenului este important pentru a înțelege disputa dintre „taberele" aflate în căutarea adevărului despre Revoluția Română din Decembrie. Deși în România există această dispută privind natura evenimentelor din Decembrie 1989, nu există o mare preocupare și dezbatere publică asupra înțelesului pe care îl au aceste concepte și dacă sunt utilizate corect sau în mod partinic în aprecierea acestora.

---

[23] Ibidem p. 84

24 A se vedea și Reinhart Kosellek, *Conceptele și istoriile lor. Semantica și pragmatica limbajului social politic*, Editura Art, București, 2009

Revoluția – un concept și un instrument esențial pentru cercetarea și analiza prăbușirii regimului Ceaușescu

Nevoia de a înțelege realitatea istorică, prin ochii specialistului, care posedă instrumentele adecvate de cercetare și interpretare, a început să fie conștientizată și în spațiul academic din România. Analista Alina Mungiu-Pippidi, comentând două apariții editoriale consacrate Revoluției Române din Decembrie 1989, atrage atenția asupra faptului că „*Problematica unei schimbări de regim de o asemenea amploare e inevitabil complexă, dar întrebarea fundamentala este cea rezumată de mine în titlu: cât de revoluționară a fost de fapt Revoluția română? Ea stă și la baza celor două volume pe care le discut aici*[25]*, ambii autori fiind preocupați să discearnă între caracterul de revoluție și cel de lovitură de stat. Să spunem de la început că aveau șanse puține să reușească în această tentativă, dat fiind că nu este nicăieri definit ce înseamnă revoluție în nici unul din cele doua volume.*"[26]

Conceptul de revoluție are înțelesuri și interpretări multiple în evoluția politică a societății și a generat dispute aprige în unele societăți după schimbarea unui regim politic iar înțelegerea multiplelor sale înțelesuri este mai mult decât necesară. Studii recente arată că *„diversitatea definițiilor și gama condițiilor și factorilor care influențează rezultatele revoluțiilor creează dificultăți în imaginarea unei teorii generale care ar putea identifica consecințele tulburărilor din prezent.*"[27] Vom analiza acest concept plecând de

---

[25] Este vorba despre lucrările semnate de Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România*, vol. 4, Revoluția din decembrie 1989, o tragedie românească, RAO, București, 2004 și de Peter Siani-Davies, *The Romanian Revolution of December 1989,* Cornell University Press, Ithaca, 2005, pentru varianta în lb. romană, *Revoluția română din decembrie 1989*, traducere de Cristina Mac, Humanitas, București

[26] Alina Mungiu-Pippidi, *Cît de revoluționară a fost revoluția română?,* on line, http://www.revista22.ro/cat-de-revolutionara-a-fost-revolutia-romana-3416.html

[27] Alexander S. Gard-Murray, Yaneer Bar-Yam, *Complexity and the Limits of Revolution: What Will Happen to the Arab Spring?,* on line http://necsi.edu/research/social/revolutions/revolutions.pdf, accesat la 5 iulie 2014.

la observația lui Charles Tilly potrivit căruia revoluțiile „sunt parte a unui spectru al schimbării sociale, fără bariere naturale care să le izoleze de cursul evenimentelor umane. Astfel, orice definiție care consideră revoluțiile distincte în mod ontologic este inerent limitată"[28] De asemenea, vom analiza acest concept plecând de la premisa că însuși înțelesul și percepțiile pe care oamenii le au despre revoluție s-au schimbat de-a lungul timpului[29].

Istoricul Michael D. Richards consideră că, însăși, conceptul de revoluție are propria sa istorie,[30] iar Reinhart Koselleck a ajuns la concluzia ca acesta și-a modificat *înțelesul* de-a lungul istoriei. Până în secolul al XVIII-lea conceptul de revoluție denumea schimbări ciclice regulate în istoriile legislativ-constituționale. Fiind asociate cu vechile forme ale războiului civil - cu răzmeriță, răscoala, trădarea, violența, cu asasinatele și iar cu asasinatele -, revoluția indica o modificare constituțională care nu transcende cadrul tradițional al posibilităților umane de a se organiza într-o monarhie, aristocrație sau democrație, cu tot cu formele lor degenerate.[31] Reinhart Koselleck atrage atenția asupra faptului că, până în secolul al XVIII-lea, conceptul de revoluție pe care oamenii îl utilizau pentru a desemna schimbările politice *„nu desemna, pe cicluri mari de timp, decât eterna reîntoarcere a aceluiași."*[32] Epoca luminilor dar mai ales revoluția franceză aveau să modifice esențial înțelesul conceptului de revoluție socio-politică. Din punct de vedere analitic, acest concept „a început să acopere două domenii empirice care nu sunt neapărat înrudite. Pe de o parte, acest concept se referă la tulburările violente inerente unei răscoale care se poate transforma în război civil, care,

---

[28] Apud, Alexander S. Gard-Murray, Yaneer Bar-Yam, op., cit., în loc., cit.
[29] Timur Kuran, *Sparks and Prairie Fires: A Theory of Unanticipated Political Revolution*, in **Public Choice**, Vol. 61, No. 1 (Apr., 1989), p. 42, on line http://www.jstor.org/stable/30025019 accesat la 11 iunie 2014.
[30] John Dunn, *Modern Revolutions: An Introduction to the Analysis of a Political Phenomenon,* Second Edition, Cambridge: Cambridge University Press, 1989, p. 1.
[31] Reinhart Koselleck, *Conceptele și istoriile lor. Semantica și pragmatica limbajului social-politic,* Grupul editorial ART, 2009, p. 59-60.
[32] Ibidem, p. 60

la rândul său, poate provoca o schimbare a constituției. Pe de altă parte, acest concept indică o *schimbare structurală de lungă durată, care poate proveni din trecut și se poate manifesta în prezent* (subl. H.C)."[33] Dacă se acceptă acest al doilea sens și pentru analiza Revoluției Române din Decembrie 1989 atunci cel puțin două probleme spinoase ale istoriografiei consacrate acesteia nu mai par a fi probleme! Prima și cea mai des invocată în ultimii ani este cea a legitimității liderilor care au fost instalați la putere și au administrat țara până la primele alegeri post-comuniste din 1990. Aceștia erau contestați de liderii opoziției care s-a coagulat după decembrie 1989. Principala acuză la adresa noilor lideri era că aceștia proveneau din vechile structuri ale partidului comunist și că nu ar fi depășit barierele ideologiei marxiste. Din această perspectivă, afirmau liderii opoziției, noua conducere a țării dorea doar o cosmetizare a societății românești, un fel de „perestroika" de tip dâmbovițean! Cea de-a doua problemă este legată de faptul că „se depășește sensul politic restrâns, legat de violență, se extinde peste întreaga societate și poate cuprinde astfel numeroase alte domenii, de la industrie și știință până la cultură"[34]. Avem de-a face, în înțelegerea pe care o dă Koselleck conceptului de revoluție, cu o viziune duală și o polisemie vulnerabilă la ideologie dar și generatoare de critică ideologică. Pe de o parte, revoluția înseamnă „o schimbare violentă pe termen scurt, dar și una structurală pe termen lung", iar de pe alta „conceptul de revoluție obligă la partizanat politic"[35]

Istoricul John Dunn atrage atenția celor care cercetează evenimentele și acțiunile derulate în cazul unei revoluții politice că lucrurile nu pot fi tratate cu ușurință. El este convins că „Revoluțiile nu constituie un subiect frivol, ci revoluțiile sunt evenimente cu deosebire nefrivole", [36] acestea sunt „fenomene foarte complicate, iar în identificarea unui serii date de evenimente... reprezintă cel puțin o schimbare decisivă, în bine

[33] Reinhart Koselleck, *op., cit*., p. 209
[34] Ibidem, p. 209
[35] Ibidem, p. 212-213
[36] John Dunn, *op., cit.,* p. 1

sau în rău, a destinelor unei societăți și a membrilor săi. Ele sunt atât produsul cât și constituentul acțiunii umane"[37].

O viziune și un înțeles interesant este acordat conceptului de revoluție de istoricul Michael D. Richards. Acesta consideră că „revoluția implică utilizarea sau amenințarea utilizării forței, fie pentru recuperarea unui sistem politic care pare a fi erodat, fie pentru crearea unui nou sistem politic. În multe cazuri revoluția implică și crearea unor structuri sociale și economice diferite. În unele cazuri, aceasta ar putea chiar implica trecerea printr-o schimbare de tip cultural"[38]. Aceeași ideea o găsim și la Charles Tilly, un foarte cunoscut teoretician al schimbării de regim politic în istoria modernă și contemporană. În viziunea sa, o revoluție este „un transfer forțat de putere asupra unui stat în cursul căruia cel puțin două blocuri distincte de competitori au pretenții incompatibile pentru a controla statul, iar o parte semnificativă a populației ce se supune jurisdicției acelui stat se alătură pretențiilor fiecărui bloc[39]."

Politologii și sociologii au o viziune mai complexă asupra acestor fenomene și procese sociale, cunoscute sub denumirea de revoluție. Astfel politologul Samuel P. Huntington consideră că revoluția este „o schimbare internă rapidă, fundamentală și violentă a valorilor și miturilor dominante ale unei societăți, a instituțiilor sale politice, structurii sociale, conducerii și activității și politicilor guvernamentale"[40] iar sociologul Theda Skocpol descrie revoluțiile ca fiind fenomene rapide violente și radicale. Ea afirmă că revoluțiile sunt „transformări rapide, generale ale structurilor statale și de clasă ale unei societăți; acestea sunt însoțite și parțial realizate de revolte de clasă petrecute la baza

---

[37] Ibidem, p. 231

[38] Michael D. Richards, *Revolutions in World History*, Routledge 2004, p. 9

[39] Charles Tilly, *European Revolutions, 1492–1992,* Oxford: Blackwell, 1993, p. 8

[40] Samuel Huntington, *Political Orders in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press. 1968, p. 264

structurii sociale"[41]. Ideea de înlăturare rapidă a unei elite politice devenite indezirabile pentru majoritatea populației o întâlnim și la Leslie Holms. Potrivit acesteia, revoluția este „o schimbare rapidă și fundamentală a sistemului."[42] Toate aceste definiții au comun un element necesar succesului oricărei revoluții - un grup din mulțime care își asumă coagularea și conducerea revoluției. Acest aspect nu poate fi neglijat în analiza unei situații revoluționare dar ca instrument are câteva limite. Principala limită este aceea că induce ideea potrivit căreia revoluția este înfăptuită de un „bloc omogen" și nu de personalități politice care au în comun lupta împotriva comunismului dar care pot avea orientări ideologice diferite. Aceste limite fac inoperabil acest instrument pentru situația răsturnării regimului comunist din România. Frontul Salvării Naționale nu a fost un grup omogen ci cu viziuni și convingeri diferite. Unii dintre membrii săi au fost percepuți a fi o stângă reformatoare, grupați în jurul liderului Ion Iliescu, alții mai radicali grupați în jurul disidenților cu notorietate, cum au fost Ana Blandiana și Doina Cornea. Prima grupare moderată a văzut tranziția ca un drum ce trebuie parcurs în ritmurile specifice societății românești, de aici și acuza de a fi trădat idealurile revoluției. A doua grupare radicală a fost adepta unor ritmuri accelerate a ceea ce în epocă era denumit „terapia de șoc" și a acționat din opoziție pentru a-și impune viziunea. Nemulțumiți de activitatea grupului din jurul lui Ion Iliescu au părăsit, la scurt timp, FSN. Această grupare a dat și semnalul „revizuirii" istoriei revoluției române din decembrie.

Specialiștii în studii culturale și antropologie pun accentul pe schimbarea sistemului de valori în definirea unei revoluții.[43] Interesantă, mai ales pentru ilustrarea și înțelegerea modului cum s-a prăbușit regimul comunist în România, rămâne ideea unor

---

[41] Theda Skocpol, *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia and China,* Cambridge, Cambridge University Press, 1979, p. 4
[42] Leslie Holmes, *Post-Communism: An Introduction,* Cambridge: Polity Press, 1997, p. 131
[43] Jonh Foran, *Theories of Revolution Revisited Toward a Fourth Generation?* In **Sociology Theory**, no. 11, issue 1, pp. 1-20, March 1993

specialiști de a introduce în definirea revoluțiilor prezența elementelor de forță cum ar fi, de exemplu, armata.

Astfel, istoricul Crane Brinton și sociologii Diana Russell și Timothy Wickham Crowley includ elementul militar în definirea unei revoluții. Brinton crede că militarii joacă un rol major și fundamental în succesul revoluțiilor. El afirmă că *„nici un revoluționar nu a avut vreodată succes până când nu a obținut predominanța forțelor armate efective de partea lor."*[44] Cel puțin în cazul revoluției române din decembrie 1989 conceptul are acoperire în istoria empirică.

Deoarece în România există, de mulți ani, o dispută pentru impunere unei viziuni asupra evenimentelor dintre două mari „partide" - una a adepților revoluției și o alta a loviturii de stat - considerăm extrem de benefic să deschidem această discuție prin analiza unui concept lansat cu mulți ani în urmă de un excelent jurist ceh, Hans Kelsen. În definirea revoluției, acesta încorporează și nu pune în opoziție conceptul de lovitură de stat! În opinia acestuia, „o revoluție are loc atunci când ordinea legală este înlocuită în mod nelegitim, care nu este prevăzut de vechea ordine. În acest context, este irelevant dacă înlocuirea are sau nu loc prin intermediul unei revolte violente împotriva organelor legitime împuternicite să creeze și să amendeze ordinea legală".[45] Pentru Hans Kelsen, este irelevant faptul dacă un regim politic este înlocuit printr-o mișcare a maselor de tip popular sau prin acțiunea unui grup din acea guvernare sau de oricine altcineva. Din punct de vedere juridic, criteriul decisiv pentru a defini o revoluție este înlocuirea prin forță a unei ordini politice cu altă ordine politică, într-un mod care nu a fost anticipat dinainte. Cu alte cuvinte, orice schimbare ilegală din punctul de vedere al unei constituții în vigoare este o revoluție. Elementul fundamental al unei revoluții este schimbarea regimului politic. Iată ce scria acesta în lucrarea sa de căpătâi *The Pure Theory of Law:* „O revoluție în sensul larg

---

[44] Brinton, Crane. *Anatomy of Revolutio*n, NY: W.W. Norton and Company (1938), p. 111

[45] Hans Kelsen, *General theory of law and State*, Cambridge Mass, Harvard University Press, 1946 p. 115

al cuvântului (care include lovitura de stat) este orice schimbare nelegitimă a constituției sau înlocuirea sa cu o altă constituție. Este irelevant dacă această schimbare a situației legale s-a produs prin aplicarea forței împotriva guvernului legitim sau chiar de către membri ai guvernului sau printr-o mișcare de masă a populației sau de către un grup mic de indivizi. Ceea ce este important este faptul că Constituția validă a fost schimbată sau înlocuită într-o manieră care nu este prevăzută în Constituția valabilă până în acel moment." [46]

Disputa privind natura evenimentelor din Decembrie 1989 dar mai ales apariția unor schimbări de regim politic pe cale pașnică în unele societăți care deși denumite metaforic revoluția garoafelor, a lalelelor, revoluția portocalie etc., au adus în atenția cercetătorilor occidentali nevoia de a regândi conceptul de revoluție. Jack A. Gladstone consideră că revoluția este, de fapt, un proces care are mai multe faze care succed de la ceea ce el numește perioada „lunii de miere" până la faza unor dispute aprige pentru putere. Cercetând evoluțiile social politice din unele state ieșite din regimul comunist, acesta a observat că: „Rezultatul imediat al distrugerii vechiului regim este numit în unele situații perioada „lunii de miere", în care liniștirea și fericirea sunt emoțiile dominante în țară. Dansul pe stradă, dărâmarea simbolurilor vechiului regim și proclamarea mândriei și loialității față de națiune și speranța în viitor sunt la ordinea zilei. Oamenii se pot îmbrățișa, adresându-și unul altuia apelativele „tovarăși", „cetățeni", „frați" și „surori". Toate tipurile de comportamente care au fost interzise sub vechiul regim pot răbufni în noua atmosferă de libertate"[47]. Dacă facem o sumară trecere în revistă a presei din România, din perioada 22 decembrie 1989 până în ianuarie 1990, când apar primele contestări și manifestații de stradă la adresa noii puteri instalate prin mișcările de stradă din Timișoara și București,

---

[46] Idem, *The Pure Theory of Law,* London, University of California Press Berkeley 1970, p. 209

[47] Jack A. Goldstone*, Rethinking Revolutions: Integrating Origins, Processes, and Outcomes,* in **Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East**, Volume 29, Number 1, 2009, p.23

observăm că teoria lui Jack A. Gladstone se validează 100%. Deşi în România critica de bază a noii puteri a fost bazată pe nelegitimitate şi acuze că nu vor schimbarea democratică a ţării, Gladstone consideră că, în fapt, aceasta are o cu totul altă conotaţie şi cauze. Studiind procesele revoluţionare din estul continentului european, dar nu numai, ajunge la concluzia că ordinea trebuie să fie restaurată şi „naţiunea pusă din nou pe picioare după pierderea conducerii sale. Doar de puţine ori se întâmplă ca inamicii vechiului regim să fie atât de uniţi, iar foştii aliaţi şi beneficiari ai vechiului regim atât de dispuşi să renunţe la puterea şi privilegiile lor, astfel încât să nu izbucnească nici un conflict. Cel mai adesea, la câteva luni după prăbuşirea vechiului regim, forţele revoluţionare încep să se certe între ele în privinţa formei noii guvernări, distribuţiei puterii şi resurselor, relaţiilor externe, administrării economiei, controlului asupra forţelor armate şi asupra multor alte probleme ale guvernării”[48]. Este momentul în care se dă startul unui nou proces de polarizare între noul guvern revoluţionar şi noii săi critici. În România, acest nou start a fost dat în 12 ianuarie 1990 şi s-a accentuat în lunile următoare când opoziţia guvernului FSN, conştientă de faptul că nu se bucură de sprijinul popular pe care îl avea Ion Iliescu şi revoluţionarii grupaţi în jurul său, a trecut la acţiuni de protest în stradă care au avut şi forme extrem de violente, cum a fost cazul evenimentelor din iunie 1990.[49] Disputa asupra legitimităţii sau ilegitimităţii noii puteri a ţinut mult timp în România şi ea a avut consecinţe asupra modului cum s-a structurat ideea de revoluţie în mentalul colectiv românesc. Considerăm că istoricii care s-au aplecat asupra cercetării fenomenului revoluţionar din România ar trebui să ţină cont

[48] Jack A. Goldstone, *op., cit*., in *loc., cit*. p. 23

[49] Adrian Cioroianu, *Revoluția română, după 20 de ani*, on line, http://culturasicomunicare.com/pdf/2012/Brandl%20Mariana.pdf accesat la 12 iunie 2014; Cristian Andrei, *Societatea civilă în fata radicalismului sistemului. O documentare despre mișcarea Piața Universității – 1990,* in Civitas'99, Agora Papers, on line, http://civitas99.ro/cristian_160305.pdf accesat la 12 iunie 2014;

de faptul că „în trecut, mulți cercetători în acest domeniu au prezentat critici convingătoare la adresa conceptului de legitimitate, ca având vicii importante, fiind privit ca prea vag și tautologic. Este considerat a fi tautologic în contextul în care se consideră că revoluțiile pot fi explicate de problemele de legitimitate, iar dovada lipsei legitimității este însăși revoluția"[50]. Autorul concide că problema legitimității liderilor politici instaurați la putere prin mișcări populare este una specifică elitelor și nu opiniei publice.[51] Acest lucru ar explica de ce apelul lansat de elita intelectuală și artistică adunată în Piața Universității nu a avut ecou popular și de ce masele nu s-au revoltat împotriva liderilor „ilegitimi" și mai mult decât atât au câștigat alegerile din mai 1990, cu o majoritate zdrobitoare.

După această perioadă de „miere", apare perioada radicalilor care încearcă să accelereze mersul evoluțiilor în toate planurile. Dacă învinge radicalii este posibil să apară „domnia terorii", în care politicile radicale sunt impuse și implementate prin coerciție, moderații sunt eliminați din guvern, iar inamicii interni au revoluției sunt atacați în forță. Eforturile radicalilor de a răsturna modelele tradiționale de autoritate conduc la apariția mișcărilor contrarevoluționare, atât în interiorul cât și în afara țării, provocând războaie civile și internaționale"[52]. În cele din urmă, adesea cu ajutorul moderaților reveniți, se dezvoltă o guvernare stabilă și birocratică, pentru a conduce națiunea. Multe din idealurile și acțiunile revoluționare se pot menține, dar noul regim încearcă acum să coexiste cu celelalte națiuni și să-și pună cetățenii la muncă, în loc să se dedice realizării și răspândirii revoluției.

Ideea revoluțiilor anticomuniste în mai multe etape o întâlnim și la autori români dar nu ca rod al interpretării teoretice a faptelor ci ca o exprimare a convingerilor politice anti-sistem. Vladimir Tismăneanu nu neagă caracterul revoluționar al procesului început în Decembrie 1989 ci momentul în care apare. Potrivit

---

[50] J. C. Sharman, *Culture, Strategy, and State-Centered Explanations of Revolution, 1789 and 1989*, in **Social Science History** 27:1 (spring 2003), p. 6
[51] Ibidem, p. 12
[52] Jack A. Goldstone, *op., cit.*, in *loc., cit.* p. 25

acestuia, revoluția se realizează doar după ce opoziția care a contestat legitimitatea FSN a câștigat alegerile din 1996. În lucrarea consacrată revoluțiilor din 1989, Vladimir Tismăneanu afirmă: „Doresc însă să precizez aici că în România aceste lucruri se întâmplă *doar* după 1996. Afirm cu deplină responsabilitate că primii șase ani ai postcomunismului românesc au fost pierduți din punctul de vedere al depășirii trecutului și a moștenirii totalitare"[53]. Pentru Vladimir Tismăneanu, conceptul de cvasi-revoluție ar fi foarte potrivit pentru a defini procesele și evenimentele din Decembrie 1989[54].

Anelli Ute Gabany analizează răsturnarea regimului comunist printr-un concept utilizat și de Steven D. Roper acela de revoluție neterminată[55]. Nici Gabany și nici Roper nu fac o cercetare a conceptului de revoluție și după acest demers să califice evenimentele din România. Steven D. Roper își motivează aprecierea pe de o parte prin aceea că există multe speculații pe marginea acestui subiect. În acest sens, i-a atras atenția un articol publicat de jurnalistul Nestor Roateș încă din 1991 care punea accentul pe unele aspecte ascunse ale revoluției române. Pe de altă parte, consideră că „...scopurile politice, economice și de politică externă ale revoluției urmează încă să fie realizate."[56] Anelli Ute Gabany își bazează aserțiunea că în România a fost o revoluție neterminată plecând de la premisa că noile elite ajunse la putere în decembrie 1990 în România au apărat cu disperare mitul unei presupuse revoluții când în fapt, în decembrie 1989, a fost o lovitură de stat

---

[53] Vladimir Tismăneanu, *Naufragiul Utopiei și revolta intelectualilor,* in vol. *Despre 1989*, Humanitas, București, 2011

[54] Apud, Cristian Tileaga, *What is a `revolution'?: National commemoration, collective memory and managing authenticity in the representation of a political event*, in **Discourse Society** 2008; 19; 359, on line, http://das.sagepub.com/cgi/content/abstract/19/3/359 accesat la 20 iulie 2014

[55] A se vedea lucrarea lui Stephen D. Roper, Romania: *The Unifinished Revolutions*

[56] Steven D. Roper, *Romania: The Unifinished Revolution*, Routledge, 2005, p. 3

dată de adversarii lui Ceaușescu care apoi au manipulat o autentică revoltă populară pentru a se legitima[57]. Aceste aprecieri au venit potrivit afirmațiilor autoarei „nu doar din partea demonstranților studenți din piața de lângă Universitatea din București, care au protestat timp de câteva săptămâni începând cu 21 aprilie 1990, dar și din partea participanților la demonstrațiile populare și din partea jurnaliștilor independenți și intelectualilor. Ei sunt de părere că cei care au luat puterea odată cu lovitura de stat din 22 decembrie au simulat războiul civil pentru a-și genera propria lor legitimitate „revoluționară". Argumentele citate pentru susținerea acestei teorii nu pot fi respinse atât de ușor".[58]

De menționat faptul că, în primii ani după căderea regimului comunist, istoricii străini care pot fi văzuți ca fiind cei mai imparțiali în aprecierea acțiunilor și proceselor din România nu ezitau să le catalogheze ca făcând parte din ceea ce noi definim drept o revoluție politică, așa cum avea să observe și Timothy Garton Ash*: „Nimeni nu a ezitat să numească ceea ce s-a întâmplat în România drept revoluție. La urma urmelor, aceasta chiar așa arăta: mulțimi mânioase pe străzi, tancuri, clădiri guvernamentale în flăcări, dictatorul pus la zid și împușcat"*.[59]

O interesantă definiție a revoluției o găsim la Dragoș Petrescu, un tânăr istoric de excepție care, alături de Ruxandra Cesereanu, este unul dintre puținii specialiști ce a cercetat căderea regimului politic din România nu prin afilierea la un curentul care neagă sau nu caracterul revoluționar al evenimentelor ci a construit mai întâi instrumente de cercetare. Nu întâmplător lucrarea consacrată analizei comparative a prăbușirii regimurilor comuniste din centrul și sud estul european se deschide cu un capitol intitulat *Cadru conceptual și abordare metodologică* și se închide firesc cu

---

[57] Anelly Ute Gabany, *Romania's Unfinished Revolution,* on line, http://www.wilsoncenter.org/publication/33-romanias-unfinished-revolution accesat la 20 iunie 2014

[58] Ibidem

[59] Timothy Garton Ash, *The Magic Lantern: The Revolution of '89 Witnessed in Warsaw, Budapest, Berlin and Prague,*New York: Vintage Books, 1993

un altul intitulat *Revoluția explicată.*[60] Dragoș Petrescu definește revoluția în termeni procesuali: *„O revoluție este o schimbare internă rapidă și fundamentală a valorilor și miturilor dominante ale unei societăți, a instituțiilor sale politice, a structurii sociale, conducerii și activității și politicilor guvernului, în urma unor proteste în masă, violente sau non-violente".* Observăm că această definiție are ca indicatori de bază în aprecierea evenimentelor: a. *Timpul* în care se produce și el accepta ideea de schimbare rapidă; b. Schimbarea trebuie să acopere toate domeniile de la instituții și pârghii de administrare a puterii politice până la valorile și miturile care o susțin. În viziunea lui Petrescu, indicatorul cel mai des invocat în teoriile care definesc conceptul de revoluție, acela al violenței maselor împotriva vechiului regim, nu contează. Pentru a face din această definiție un instrument eficient de cercetare, Dragoș Petrescu adaugă și trei factori[61] – *structură*, *cultură* și *întâmplare* – care permit, în opinia sa, înțelegerea cauzelor care conduc la apariția unei revoluții și explicarea evoluțiilor care au fost posibile.

Factorul cultural introdus de Dragoș Petrescu în analiza căderii regimurilor comuniste din unele state foste satelit ale Moscovei, inclusiv pentru România este unul important pentru înțelegerea rolului jucat de emoția produsă în mase de acțiunile declanșate pentru destructurarea regimurilor comuniste. Polimeris Voglis referindu-se la rolul factorului emoțional în cazul definirii unei situații revoluționare observă că, după anii '90, „multe studii s-au îndreptat către chestiunea agenților mișcărilor revoluționare și s-au axat pe valori, idei și emoții ca factori explicativi pentru mobilizarea populară."[62] Jean-Pierre Reed a

---

[60] Dragoș Petrescu, *Explaning the Romanian Revolution of 1989: culture, structure and contingency*, Editura Enciclopedică, 2010, ediția electronică, on line, http://www.scribd.com/doc/74078719/E-Book-D-Petrescu-Explaining-the-Romanian-Revolution-of-1989

[61] Ibidem

[62] Polimeris Voglis, *Talkin' about a revolution, it sounds like a whisper*, in **Historien**, volume 13, 2013, p. 52, on line www.historeinonline.org/index.php/.../164.pdf

cercetat rolul jucat de factorul emoțional în coagularea maselor în procesele revoluționare care au avut loc în America Latină.[63]

Nimeni sau foarte puțini dintre cei care se aflau în stradă, pentru a lupta contra dictaturii ceaușiste, aveau în minte un model al evoluțiilor ulterioare dezirabil pentru societatea românească. Lozincile de bază în momentul în care liderul comunist român și-a ținut ultimul discurs în public erau **„Jos Ceaușescu!", „Azi în Timișoara, mâine-n toată țara!"**. Acestea au fost urmate, apoi, de altele date de evoluții și schimbarea raportului de forțe, cum a fost cea lansată în după amiaza zilei de 22 decembrie, **„Armata e cu noi".** Lozinca **„Jos comunismul"** apare după câteva zile de la fuga soților Ceaușescu și a fost lansată de acea parte a masei revoluționare care se va radicaliza și va acuza gruparea FSN, care va prelua conducerea administrativă a țării, de confiscare a puterii prin lovitură de stat.

Conceptul de *lovitură de stat* și definirea evenimentelor din Decembrie 1989

Un alt concept des utilizat pentru a defini Decembrie 1989 atât în istoriografia problemei, dar și în literatura memorialistică și în jurnalism, este cel al *loviturii de stat.* Această dezbatere nu are doar caracter istoric ci și multiple implicații asupra evoluției viitoare a societății românești. Românii și-au dorit în Decembrie 1989 o nouă societate având ca punct de plecare doleanțele exprimate mai întâi, în stradă la Timișoara și București și apoi în toată țara și nu o schimbare a unei elite politice detestate cu o alta „cosmetizată". O asemenea schimbare de regim nu este acceptată de nici o societate care așază la baza sa democrația, drepturile omului și justiția socială. Lovituri de stat care au răsturnat guverne constituționale democratice și au instaurat regimuri brutale și opresive impuse au avut loc în mai multe societăți din America Latină, Africa și alte regiuni ale lumii. Acestea au condus

---

[63] Jean-Pierre Reed, *Emotions in Context: Revolutionary Accelerators, Hope, Moral Outrage, and Other Emotions in the Making of Nicaragua's Revolution,* in **Theory and Society** 33/6 (2004), 653–703, citat in Plimeris Voglis, *op., cit*., nota 16

în multe situații la criză politică, confruntări sângeroase și război civil. Din această perspectivă, lovitura de stat este respinsă de toți oamenii cu vederi democratice, inclusiv de români, ca mijloc de schimbare a unui regim politic[64].

Răspunsul la întrebarea dacă în România în decembrie 1989 a fost sau nu o revoluție, a fost sau nu o lovitură de stat nu este ușor de dat în absența înțelegerii conceptului, dar și a mecanismelor care permit efectuarea de lovituri de stat. Este foarte important să înțelegem esența acestui concept deoarece mulți dintre istoricii și analiștii politici, care definesc evenimentele din decembrie 1989, ca fiind o lovitură de stat, ignoră importanța înțelegerii esenței acestui concept și pleacă, în demersul analitic, de la unele ipoteze neconfirmate de documente, nici după un sfert de veac.

De altfel, trebuie subliniat faptul că nu numai în România există o largă dezbatere asupra răspunsului la întrebarea dacă prăbușirea regimului comunist s-a produs printr-o revoluție sau printr-o lovitură de stat. Istoricul american Michael D. Richards, analizând evenimentele, de la finele anului 1989, din Republica Democrată Germană și Cehoslovacia constata că „unii comentatori au exprimat dubii că evenimentele din 1989 au fost cu adevărat revoluții. Totuși, o definiție adecvată a revoluției este înlocuirea unui sistem cu altul și este ceea ce s-a întâmplat în 1989. Dacă, atunci când revoluționarii au înlăturat vechiul sistem comunist, au adoptat un sistem democratic și al liberei inițiative deja existente, înseamnă acest lucru că acțiunile lor au fost mai puțin revoluționare din acest motiv? Dacă revoluțiile din 1989 au fost „de succes" sau nu este o altă întrebare, la care este dificil de răspuns uneori. Bineînțeles, în ceea ce a fost odată Republica Democrată Germană, mulți ar pune sub semnul întrebării ideea de succes în timp ce alți ar confirma-o."[65]

---

[64] A se vedea pe larg, Gene Sharp, Bruce Jenkins, *The Anti-Coup,* Boston, MA: The Albert Einstein Institution, 2003 și versiunea în lb. franceză *l'Anti-Coup d'état,* traduit de l'américain par Bernard Lazarevitch, texte publié à l'initiative de l'École de la Paix de Grenoble, L'Harmattan, 2009

[65] Michael D. Richards, *Revolutions in World History,* Routledge, 2004, p. 100

În România, cauzele care au condus la aceste dezbateri aprinse sunt multiple. Cele mai des invocate sunt legate de legitimitatea și contestarea de către adversarii politicii a grupului și a liderului care s-au impus în politica românească postdecembristă dar și de faptul că schimbarea de regim nu este un produs autohton ci o manipulare a evenimentelor de liderii de la Kremlin, în frunte cu Mihail Gorbaciov, prin intermediul agenților secreți. Aceste opinii au influențat și cercetarea istorică. Unul dintre cei care au acceptat această ipoteză este și istoricul francez Georges-Henri Soutou care susține, pe baza unei analize comparate a modului cum s-au prăbușit regimurile comuniste în țările-satelit ale Moscovei, că a existat o vastă „schemă de manipulare și manevrare" elaborată de Kremlin.[66] Argumentul forte pe care își sprijină teza este că „aproape în toate cazurile impulsul inițial pentru liberalizare în țările Europei de Est a venit de la Moscova. Însă, obiectivul inițial n-a fost o liberalizare reală ci o substituire a comunismului cu un „socialism democratic", reformat conservând în esență nomenklatura și legătura cu Moscova".[67] Acest plan *„a reușit, în mare, în România și pentru un timp în Bulgaria și a eșuat în Polonia, Cehoslovacia, Ungaria și Germania de Est unde „eșaloanele comuniste intermediare «reformiștii» au fost foarte repede măturați în cursul toamnei 1989"*[68]. Autorul francez este convins că acest plan a reușit să fie aplicat de Moscova cel mai bine în România, „unde Ceaușescu a fost răsturnat și împușcat de comuniștii «reformiști» care au păstrat apoi puterea fără să iasă real din sistem"[69]. Un alt istoric, de altfel, foarte bun cunoscător al realităților românești, Anneli Ute Gabanyi, afirmă: „*Pentru câtva timp, au circulat zvonuri în România și în afară că liderul sovietic Mihail Gorbaciov are un interes deosebit în cariera lui Iliescu și poate vedea în el chiar succesorul lui Ceaușescu*".[70] Sigur această

[66] Georges-Henri Soutou, *op. cit.*, p. 700.
[67] *Idem*.
[68] *Ibidem*, p. 702.
[69] *Ibidem*
[70] Anneli Ute Gabanyi, *The Ceaușescu Cult*, The Romanian Cultural Foundation Publishing House, Bucharest, 2000, p. 282.

informație nu plasează pe autorul ei în tabăra celor care contestă caracterul revoluționar al înlăturării regimului comunist. Analizând din perspectivă istorică și cu o imagine de ansamblu a evenimentelor din decembrie 1989, Anneli Ute Gabanyi face următoarea apreciere: „în contextul acestor revoluții de tip nou, revoluția română este cea care se apropie cel mai mult de modelul revoluțiilor europene clasice, de la glorioasa revoluție engleză la revoluția franceză, revoluția americană și până la revoluția rusă a anului 1917”[71].

O altă ipoteză pe care se construiește discursul istoriografic al loviturii de stat din decembrie 1989, în România, pleacă de la unele informații lansate, în opinia publică, de actorii importanți ai evenimentelor din decembrie 1989, prin mărturiile făcute în media sau prin scrieri cu caracter memorialistic. O asemenea ipoteză o găsim in interviul acordat jurnalistei Sabina Fati pentru cotidianul *România Liberă* (13 aprilie 2013) de unul dintre actorii importanți ai evenimentelor din decembrie 1989, generalul Silviu Stănculescu. Acesta nu acceptă ușor conceptul de lovitură de stat pe care îl sugerează jurnalista Sabina Fati, afirmând că „așa scriu unii istorici”, dar nici nu respinge ideea. La insistențele jurnalistei, care afirmă că „Este evident că ați dat o lovitură de stat, pentru că dvs. ați preluat puterea chiar înainte de fuga lui Ceaușescu, în dimineața zilei de 22 decembrie, după ce ați fost numit ministru și ați ordonat retragerea armatei în cazărmi”[72], generalul Silviu Stănculescu acceptă ideea și implicit folosirea conceptului în dialog. Întrebat pentru cine a dat lovitura de stat, Stănculescu afirmă: „Eu puteam să aleg între Ion Iliescu, aflat pe poziții, Ilie Verdeț, care era dispus să facă repede un guvern recondiționat, Constantin Dăscălescu, despre care aveam informații că vrea să cheme Marea Adunare Națională. Eu mă gândisem la Mihai Botez,

---

[71] Idem,

[72] Sabina Fati, *Victor Atanasie Stănculescu: Lovitura de stat din decembrie ‘89 nu a fost dată pentru Iliescu,* on line, http://www.romanialibera.ro/opinii/interviuri/victor-atanasie-stanculescu--lovitura-de-stat-din-decembrie-%E2%80%9889-nu-a-fost-data-pentru-iliescu-299162

dar nu știam de unde să îl iau"[73]. Am redat acest fragment din interviu pentru că a fost luat în multe analize și cercetări ca ipoteză de lucru. După ce vom analiza conceptul de lovitură de stat, așa cum s-a procedat și cu un alt instrument de lucru (conceptul de revoluție), cititorii vor putea să ajungă singuri la o concluzie sau alta!

Unul dintre analiștii cei mai fervenți susținători ai transformării unei revoluții pașnice în lovitură de stat orchestrată de un grup disident din cadrele marginalizate în Partidul Comunist din România, de liderul comunist Nicolae Ceaușescu, este Vladimir Tismăneanu. Într-un recent articol, publicat pe blogul personal, referindu-se la aprecierea pe care Valentin Ceaușescu o făcea la adresa evenimentelor din Decembrie, scria: „Mizeria a constat în deturnarea, confiscarea, manipularea acestei mișcări revoluționar-civice anticomuniste de către junta condusă de Ion Iliescu, Petre Roman, Victor Atanasie Stănculescu, Silviu Brucan, N. S. Dumitru, Gelu Voican Voiculescu și ceilalți uzurpatori ai revoluției. În al doilea rând, **revoluția a fost pașnică**. Violența a venit din partea regimului comunist condus de N. Ceaușescu, soția sa (șefa cadrelor partidului) și locotenenții lor: Manea Mănescu, C. Dăscălescu, Ion Dincă, Gh. Rădulescu, Iulian Vlad, Emil Bobu, Ion Coman, Const. Olteanu etc. Faza următoare a violenței a fost direct legată de provocările organizate de succesorii lui Ceaușescu, probabil în colaborare cu sovieticii. Cei care au demonstrat pașnic la Timișoara, București, Cluj, Sibiu, Brașov au fost însuflețiți de chemarea democrației, de dorința de a se pune capăt unui **sistem ilegitim și criminal**[74].

Pe de altă parte, studii recente arată că, în istoria secolului al XX-lea au existat situații când o mișcare populară a fost utilizată ca pretext de un lider sprijinit de armată sau de alte forțe, pentru a da o lovitură de stat. Această teorie, după unii specialiști, poate

---

[73] Ibidem

[74] Vladimir Tismăneanu, Un mesaj pentru Valentin Ceaușescu: Revoluția nu a fost o mizerie, on line, http://tismaneanu.wordpress. com/2009/12/19/un-mesaj-pentru-valentin-ceausescurevolutia-nu-a-fost-o-mizerie/

fi aplicată și situației din România, din decembrie 1989. Din această perspectivă, este utilă pentru cercetător, dar și pentru opinia publică, atât cunoașterea și înțelegerea conceptului de lovitură de stat, dar mai ales raporturile care pot apărea între aceste două situații posibile în cazul unei schimbări de regim politic, fără a se urma calea democratică a alegerilor.

Există atât în literatura istorică, dar și în cea politologică și juridică o largă dezbatere dacă o lovitură de stat este un tip de revoluție sau distinct de ea[75]. Cele mai multe teorii tind să fie de acord că o lovitură de stat este „un accident vascular cerebral de forță la conducătorii speciale ale unui sistem stabilit de guvern, de obicei, executate de către membri ai grupului de guvernare, dar nu cu scopul de a schimba sistemul.[76]„Pentru alți cercetători, cum ar fi David C. Rapoport, dezbaterea privind răspunsul la întrebarea dacă o lovitură de stat este un tip de revoluție nu este la fel de importantă ca recunoașterea imprevizibilității și a importanței sale pentru evoluția societății[77]. Același lucru crede și profesorul Pavel K. Baev cercetător la *Peace Research Institute* din Oslo. Într-o analiză, consacrată schimbării de regim în unele state din sfera de influență a Kremlinului, acesta afirmă că nu este benefic de a începe analiza de la o ipoteză și apoi colectarea de documente justificative deoarece ar conduce la prejudecăți în analiza problemelor controversate. Pe de altă parte, se întreabă cum ar trebui procedat în analiza cazurilor concrete, cum ar fi revoluțiile din Europa Centrală și de Sud-Est. Cum ar trebui să fie selectate evenimentele? Acest lucru se poate face doar prin alegerea unei definiții, însă, acest lucru ar conduce la apariția unei baze de date pentru manipulări suplimentare. Acceptarea unei definiții ca

---

[75] Edward Luttwak, *Lovitura de stat. Ghid practic*, Editura Compania, București, 2013; Carl J. Friedrich, *An Introductory Note on Revolution*, in *Revolution: Nomos VIII*, ed. Carl J. Friedrich New York: Atherton Press, 1966, p. 5.

[76] Carl J. Friedrich, *An Introductory Note on Revolution*, in *Revolution: Nomos VIII*, ed. Carl J. Friedrich New York: Atherton Press, 1966, p. 5.

[77] David C. Rapoport, *Coup d'Etat: The View of the Men Firing Pistols*, in *Revolution: Nomos VIII*, ed. Carl J.
Friedrich, New York: Atherton Press, 1966, p. 54.

reper de analiză ar conduce la cercetarea câtorva revoluții de succes și eliminarea unor evenimente care aparțin încercărilor nereușite, cum ar fi cele denumite „revoltă".

Foarte interesantă este opinia lui Chalmers Johnson care vede lovitura de stat ca un element de inițiere a unei revoluții. În opinia sa, „o lovitură de stat este binevenită în mod teoretic dacă sistemul are nevoie de schimbare, iar revoluția ar putea izbucni dacă elita se opune acestei schimbări"[78]. Bruce W. Farcau, într-un excelent studiu despre lovitura de stat,[79] a cercetat natura precum și modalitățile prin care lovitura de stat poate fi executată. El descrie o lovitura de stat ca pe un fenomen nebulos iar prin modalitățile prin care se pregătește și se execută are caracter secret. Aceasta devine publică după ce se produce și, din această cauză, există puține documente care rămân pentru a fi cercetate de către istoric. El consideră că lovitura de stat este „un atac de cord sau atac paralizant venit din interiorul corpului politic".[80]

În cercetarea fenomenului schimbărilor politice prin forță, conceptul de lovitură de stat, introdus în literatura de specialitate de Edward Luttwak, s-a bucurat de o largă apreciere și a fost adesea utilizat pentru a distinge între revoluție și alte forme de înlăturare a unui regim politic care și-a pierdut legitimitatea. În concepția acestuia, o lovitură de stat presupune utilizarea unor elemente din toate celelalte forme și mijloace prin care se răstoarnă un regim politic dar, „spre deosebire de cele mai multe dintre ele ea nu este în mod necesar sprijinită de intervenția maselor sau, într-o măsură cât de cât semnificativă, de o forță de tip militar"[81]. O altă trăsătură importantă a unei lovituri de stat este aceea că „ea nu implică o orientare politică anume.

---

[78] Chalmers Johnson, *Revolutionary Change*, Boston: Little, Brown, and Company, 1966, p.137-138, apud, Rose E. Facchini, *The Presence of Coups d'État within Revolutions: Effects on Population Health*, on line, http://digitalcommons.salve.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1003&context=masters_theses

[79] Bruce W. Farcau, *The Coup: Tactics in the Seizure of Power*, Westport, CT: Praeger Publishers, 1994

[80] Ibidem, p. 3

[81] Edward Luttwak, *op., cit.*, p. 31

Revoluțiile sunt, de obicei *de stânga* în vreme ce un puci sau un *pronunciamento* este inițiat de forțe de dreapta. O lovitură de stat este însă neutră din punct de vedere politic și nu există o prezumție clară că dobândirea puterii va fi urmată de promovarea anumitor politici."[82] Câte dintre lucrările consacrate evenimentelor din decembrie 1989, care promovează ideea loviturii de stat, au în vedere măcar aceste două elemente subliniate de unul dintre cei mai recunoscuți teoreticieni ai loviturii de stat?

Spre deosebire de procesele revoluționare, lovitura de stat are nevoie de planificare și de o organizare extrem de minuțioasă pentru a surprinde leadership-ul care gestionează treburile societății la acel moment. Din acest motiv, Bruce W. Farcau consideră și el că loviturile de stat sunt susceptibile de a fi non-violente în execuție și nu au nevoie de suportul maselor[83]. La această concluzie a ajuns și Peter C. Sederberg care consideră că o lovitură de stat nu se caracterizează nici printr-o violență pe scară largă, nici printr-un nivel ridicat de distrugere.[84]

Loviturile de stat au caracter procesual și, în ciuda unor particularități care dau unicitate pentru fiecare țară unde se petrece, au două faze care sunt comune tuturor. Prima este faza de pregătire iar cea de-a doua este faza activă (sau „neutralizare"). Utilizarea violenței împotriva liderilor răsturnați de la putere depinde de succesul primei faze[85].

O lovitură de stat, în general, începe cu formarea de grupuri conspirative alcătuite din elemente ale armatei, serviciilor de informații interne și externe, din oameni politici aparținând unor partide radicale sau de extremă dreaptă care cad de acord asupra unui plan de răsturnare a unei puteri legitime. Elementul surpriză și slăbiciunea instituțiilor de asigurare a ordinii constituționale și a celei publice fac posibilă reușita unei lovituri de stat în doar câteva ore de la declanșare ei. Puciștii victorioși, observă analiștii

---

[82] Ibidem.
[83] Bruce W. Farcau, *op., cit*., p. 7
[84] Peter C. Sederberg, *Fires Within: Political Violence and Revolutionary Change,* New York: Harper Collins College Publishers, 1984, p. 48; 56; 60
[85] Bruce W. Farcau, *op., cit*., p. 8

americani Gene Sharp și Bruce Jenkins, păstrează ordinea constituțională și conservă intact aparatul administrativ central și local, structura forțelor armate și a celor de poliție pe care le ia doar sub control.[86]

Analiza modului cum au fost efectuate lovituri de stat reușite sau eșuate, în a doua jumătate a secolului trecut, arată că, din momentul declanșării, puciștii iau sub control clădirile administrației centrale și locale, ale instituțiilor publice, în special cele de comunicații, dar și unele centre strategice considerate a fi esențiale pentru controlul societății. Din acest moment, apare o problemă, și anume cea a legitimității celor care preiau puterea politică și obținerii unui minim de acceptare din partea societății civile.[87] Acesta este momentul în care cei care consideră că prăbușirea regimului comunist s-a făcut prin lovitură de stat consideră că s-a transformat radical mișcarea revoluționară. Așa s-au născut miturile: revoluției confiscate, a complotului extern, a manipulării maselor etc. Conștient sau nu, adepții unor asemenea scenarii fie ignoră prima etapă/fază a unei lovituri de stat (pregătirea în conspirativitate și organizarea puciului fără nici un sprijin popular), fie pun semnul egal între revoluție și lovitură de stat. În această privință, Gene Sharp și Bruce Jenkins fac o distincție clară între cele două modalități de a schimba un guvern sau un șef de stat, deși, uneori, puciștii numesc lovitura lor de stat „revoluție". Specialiștii americani definesc „Lovitura de stat – un act conspirativ pus în acțiune de o minoritate care se plasează în opusul unei revoluții efectuate de masele populare."[88] Disocierea conceptului de revoluție de cel al loviturii de stat o face și Timur Kuran pe același criteriu și anume lipsa participării populare la acțiune. Acesta consideră că „o lovitură de stat care implică înlocuirea unei serii de lideri cu alta, fără participare populară sau un impact major asupra ordinii sociale, nu este o revoluție."[89]

---

[86] Gene Sharp, Bruce Jenkins, *op., cit.*, p. 21-22
[87] Ibidem, p. 43-44
[88] Ibidem, p. 21
[89] Timur Kuran *op., cit.*, p. 42

Legătura dintre masa critica a societății manifestată prin ample proteste și schimbarea de regim este importantă. Dacă opinia publică percepe schimbarea de regim ca o lovitură de stat intervine pentru a o stopa. Gene Sharp și Bruce Jenkins ajung la concluzia că „societatea poate bloca obiectivele puciștilor și poate neutraliza lovitura de stat, dacă repudierea, lipsa de cooperare și neîncrederea sunt puternice, determinate și generalizate."[90] Un exemplu, devenit clasic în acest sens, este eșecul suferit de puciștii care au dat o lovitura de stat în URSS, în august 1991[91]. Dacă aplicăm aceeași judecată asupra evenimentelor din România apare o întrebare, care peste ani pare firească, și anume de ce populația nu a reacționat la chemarea opoziției anti-FSN și au ignorat mișcările de protest ale opoziției din februarie-iunie 1990? Acest fapt a fost remarcat și de unii analiști occidentali. Astfel, Jessica Kuntz, referindu-se la evoluția evenimentelor din România, remarca raporturile de forță dintre elita FSN și protestatari în prima jumătate a anului 1990, când a funcționat „Piața Universității": *„O minoritate a populației, compusă în primul rând din studenți, s-a exprimat în favoarea unei revoluții ca acelea pe care le-au văzut izbândind în alte părți ale Europei de Est. Ei își imaginau un regim post-Ceaușescu care nu era doar prosper, ci și democratic, capitalist și occidental."*[92]

Din această perspectivă, este firesc ca, pentru o bună înțelegere a schimbărilor de regim prin revoluții, analiștii și istoricii să cerceteze legătura dintre protestele populare și lovitura de stat. Brett Allen Casper și Scott A. Tyson au analizat o serie de lovituri de stat apărute pe fondul unor proteste de amploare în Egipt (1956), Irak (1968) și Siria (1970). Exemplul relevant este situația din Libia, după războiul de șase zile. Protestatarii din două mari aglomerări urbane, Tripoli și Benghazi, au forțat pe regele Idris să adopte politici anti-occidentale. Protestele au

---

[90] Gene Sharp, Bruce Jenkins, *op., cit.*, p.45

[91] Ibidem, p. 13-19

[92] Jessica Kuntz, *Elite and Masses in the Romanian Revolution: Explaining the June 1990 Mineriade*, online http://www.anselm.edu/Documents/NHIOP/Global%20Topics/2010/Kuntzpaper.pdf

continuat și, pe acest fond, un căpitan necunoscut la acea dată pe nume Muammar Gaddafi, ajutat de armată și poliție, a dat o lovitură de stat. Alte exemple de proteste urmate de lovituri de stat/tentativă sunt cele din Dahomey (1963), Grecia (1973), Birmania (1988), Thailanda (2006) și, cel mai recent, Egipt (2013)[93]. Cercetarea empirică a acestor situații atrag atenția cercetătorilor de la New York University că această legătură dintre proteste și lovitura de stat este posibilă doar în cazul societăților democratice sau cvasi deschise, în care media este liberă și puțin probabilă pentru societățile de tip autoritar sau de dictatură, unde controlul informațiilor este absolut[94]. În România premergătoare izbucnirii revoluției anticomuniste, controlul informațiilor prin toate mijloacele de informare era dus până la limita absurdului. Așa se explică de ce nu a existat o mișcare de tip Solidaritatea, ca în Polonia sau Carta 77, ca în Cehoslovacia. Liderii acestor organizații au desfășurat activități care au contribuit la schimbarea imaginii regimurilor comuniste din aceste țări și, totuși, nimeni nu pune la îndoială caracterul revoluționar al schimbării!

Pentru înțelegerea procesului de înlăturare a regimului comunist în România, intervenit în decembrie 1989, analiza ***momentului*** în care apare negarea legitimității celor care au preluat puterea în societate și refuzul societății civile de a coopera cu noii lideri politici. Nu lipsit de importanță este analiza masei critice a celor care au negat legitimitatea liderilor care au condus revoluția. Aici apare diferența majoră între lovitura de stat organizată și dată de un grup restrâns și revoluție, ca expresie generalizată a nevoii de schimbare.[95]

---

[93] Brett Allen Casper, Scott A. Tyson, *Popular Protest and Elite Coordination in a Coup d''etat*, online http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2105409, accesat la 12 iunie 2014

[94] Ibidem, p. 7-15

[95] A se vedea pe larg, Ethan Bueno de Mesquita, *Regime Change and Revolutionary Entrepreneurs*, online, http://www.polisci.umn.edu/pecolloquium/EBM-04-09-1.pdf, Goldstone, Jack. 1994. "Is Revolution Individually Rational? Groups and Individuals in Revolutionary Collective

Primele proteste, prin care s-a contestat legitimitatea noii elite instaurate la putere prin revoluții, au apărut la sfârșitul lunii ianuarie 1990[96] dar ideea de lovitura de stat apare în discursul public mult mai târziu[97]. De altfel, ideea potrivit căreia regimul Ceaușescu s-a prăbușit prin lovitură de stat nu a fost lansată în spațiul public în urma unor cercetări temeinice a ceea ce s-a întâmplat prin utilizarea de instrumente riguroase, cum ar fi conceptul de lovitură de stat versus revoluție, normele juridice care consacră sau nu o asemenea situație. Jurnaliștii au fost cei care au pus sub semnul întrebării caracterul revoluționar al răsturnării regimului Ceaușescu. Cărți și articole semnate de Michel Castex, Olivier Weber și Radu Portocala au indus ideea potrivit căreia scânteia care a dus la răsturnarea regimului politic a fost lansată din laboratoarele KGB.[98] Aceste opinii au exercitat o influență pe termen lung asupra dezbaterilor despre Revoluția din România. Lucrarea semnată de Nestor Rateș, publicată la aproape doi ani de la prăbușirea regimului comunist încearcă să argumenteze teoria loviturii de stat, aducând argumente tot din media[99], în special un

---

Action." *Rationality and Society* 6(1):139–166. Zimmermann, Ekkart. 1983. *Political Violence, Crises, and Revolutions*. London, UK:Routledge

[96] Peter Siani-Davies, *The Romanian Revolution of December 1989* Ithaca: Cornell UP, 2005, p. 247-252; Federico M. Rossi, *From the Coup to the Escalation of Violence: the Transition to Democracy in Romania* in **Cosmos Working Paper**, 2012/13; Vladimir Tismăneanu, *Romanian Exceptionalism? Democracy, Ethnocracy, and Uncertain Pluralism* in *Post-Ceaușescu Romania, in Dawisha, Karen and Parrott, Bruce. Politics, Power and the Struggle for Democracy in South-East Europe,* Cambridge: Cambridge UP, 1997, p. 430-431

[97] Tom Gallagher, *Furtul unei națiuni. Romania de la comunism încoace*, p. 92-132

[98] A se vedea Michael Shafir, *Ceausescu's Overthrow: Popular Uprising or Moscow-guided Conspiracy?* Report on Eastern Europe , Vol. 1, No. 1, 1990, pp. 15-19; Nestor Ratesh, *Romania: The Entangled Revolution*, Center for Strategic and International Studies, Washington, 1991, pp. 81-85, a se vedea și ediția in limba română Nestor Rateș, *România: revoluția încâlcită*, trad. Sanda Grigoriu, a 3-a ediție, Pitești, Paralela 45, 1999, pp. 105-106; Peter Siani-Davies, *Revoluția română din decembrie 1989*, trad. Cristina Mac, București, Humanitas, seria „Istorie", 2006, p. 246

[99] Nestor Ratesh, *Romania: The Entangled Revolution*, Center for Strategic and International Studies, Washington, 1991, pp. 81-85

interviu cu generalul Militaru, ministrul Apărării în guvernul post-revoluționar, publicat de revista franceză *Le Nouvelle Observateur*. Acesta a recunoscut că „ei" au constituit un nucleu în pregătirea loviturii de stat de-a lungul anilor, și că totul avea să fie gata până în primăvara anului 1990.[100] La o concluzie asemănătoare ajunge și Veronica Szabo, care a cercetat evoluția inscripțiilor de pe pereții principalelor clădiri din centrul Bucureștiului, unde au avut loc demonstrațiile din decembrie 1989 și a lunilor care au urmat răsturnării regimului Nicolae Ceaușescu[101] Această teorie, lansată de media occidentale și preluată apoi de istorici, a fost contrazisă de unul dintre actorii evenimentelor din decembrie 1989, Silviu Brucan care declara la 4 ianuarie 1990: „*Sunt uimit că ziare serioase din Occident au putut să înghită o poveste atât de grosolan fabricată. Nu am crezut niciodată că ziarele occidentale sunt așa de vulnerabile".* Acesta își încheia conferința astfel: *„Dacă ar fi fost un complot care l-ar fi răsturnat pe Ceaușescu, sigur că noi ne-am fi lăudat cu acesta și am fi făcut capital politic dintr-o asemenea faptă în fața poporului român. Modestia nu este punctul cel mai tare al politicienilor romani"*[102].

Problema esențială pentru înțelegerea naturii răsturnării unui regim politic este dacă trebuie sau nu să distingem între revoluție și lovitură de stat, să admitem sau nu revoluția și lovitura de stat că pot să facă parte din același proces ca etape distincte în evoluția evenimentelor. Crane Brinton a continuat acest impuls empiric diferențiind între lovitură de stat, ca simplă înlocuire a unei elite de către alta, și revoluțiile majore, precum cea franceză sau cea rusă, care au fost însoțite de schimbări sociale, politice și

---

[100] Apud, Chris D. Ivanes, *Romania: A Kidnapped Revolution and the History of A Pseudo-Transition*, on line http://www.arts.monash.edu.au/publications/eras/edition-2/ivanes.php, accesat la 2 iulie 2014

[101] Veronica Szabo, *Handwriting on the wall*, online http://users.ox.ac.uk/~oaces/conference/papers/Veronica_Szabo.pdf, accesat la 2 iulie 2014

[102] *Rolul jurnaliștilor în revoluția din decembrie 1989*, online http://www.oltenianews.com/rolul-jurnalistilor-in-revolutia-din-decembrie- 1989 /, accesat la 2 iulie 2014

economice"[103]. În mod asemănător și George Blanksten sugerează că ar trebui să distingem între lovitură de stat și revoluție. Își bazează aserțiunea pe cercetarea revoluțiilor care au avut loc în America Latină, în special pe cea mexicană.[104] În România există opinii potrivit cărora „Revoluția română nu este un bloc compact, nu este o mișcare împinsă spre deznodământ de o inspirație unică, ci este o rezultantă. În analiza revoluției române, trebuie să distingem între partea care ține de revolta străzii și partea care ține de complotul nomenclaturist. Cele două componente ale revoluției române sunt ca două fire, din care s-au țesut atât contrastele ei bizare, cât și istoria ulterioară, la fel de specială, a României."[105]

Aceste opinii au influențat, într-o oarecare măsură, percepția specialiștilor și istoricilor din Occident. Un exemplu relevant din acest punct de vedere este modul cum explică evenimentele Catherine Durandin. Întrebată dacă a fost revoluție sau lovitură de stat, în decembrie 1989, într-un interviu acordat ziaristului Victor Roncea, aceasta afirmă tranșant: „A fost o revoluție în mințile oamenilor, cei care au demonstrat pe străzi, erau sinceri, nu știau că exista o manipulare. Erau legați de grevele din 1987, de opiniile studenților, dinainte de decembrie 1989. Acești oameni au fost revoluționari prin faptele lor. Însă, în același timp, în spatele acestui cadru, a existat o lovitură de stat și acum cu deschiderea arhivelor și cu studiile lui Alexandru Stoenescu se poate înțelege ce s-a întâmplat în spatele scenei. Astfel că se poate spune că în acțiuni a fost o revoluție, însă de fapt a fost o lovitură de stat. Dacă aș încerca să merg mai departe cu aceasta definiție aș spune că a fost o revoluție politica prin aceea că Constituția din 1991 este o constituție democratica. Însă, în același timp, nu a existat o

---

[103] Crane Brinton, *The Anatomy of Revolution*, New York: Vintage, 1952, p. 3-4

[104] George Blanksten, *Revolutions,* In H. E. DAVIS (ed.), *Government and Politics in Latin America*, New York: Ronald Press, 1958, p. 72

[105] Roman Horia Patapievici, *Revoluția română: câteva fapte, câteva paradoxuri* în Revista 22, online http://www.revista22.ro/revolutia-romna-cteva-fapte-cteva-paradoxuri-7183.html, accesată la 13 iunie 2014

revoluție socială reală, oameni care făceau parte din conducere au rămas la putere în continuare și unii se află încă în Camera Deputaților"[106].

Alți autori vorbesc despre o „lovitură de stat revoluționară" ceea ce înseamnă că revolta populară și lovitura de stat s-au suprapus și inter-condiționat reciproc.[107] În timp ce revolta populară a vrut să răstoarne comunismul și să se întoarcă valorile europene, lovitura de stat a vrut să înlocuiască pe dictatorul Ceaușescu. Revolta a fost spontană; lovitura de stat a fost premeditată cu luni sau chiar ani înainte. Oamenii s-au răzvrătit nonviolent, în timp ce conspiratorii „s-au bazat pe violență"[108]. În cele din urmă, poporul aspira la „normalitate economică", în timp ce ideologia loviturii de stat menite să instituie unele măsuri de tip perestroika, urma modelul lui Gorbaciov[109]. Ipoteza unei revoluții hibridate o găsim și în lucrarea Ruxandrei Cesereanu, care face o analiză, pornind de la afirmațiile făcute de unul dintre protagoniștii scenei revoluționare, generalul Ștefan Gușă.[110] Afirmațiile generalului Gușă ar fi trebuit să fie confruntate cu documente de arhivă dar aceste documente lipsesc din motive obiective, însă, acest fapt nu îi împiedică pe autorii unor asemenea teorii să fie fermi pe poziție!

Sunt importante aceste analize deoarece influențează mentalul colectiv. Reprezentările pe care memoria colectivă a unei societăți stochează și valorizează anumite evenimente influențează comportamentul individual și social. Percepția societății asupra modului cum România s-a despărțit de epoca socialismului a fost puternic influențată de polemica purtată în spațiul academic și mediatic pe această temă. Datele unor sondaje efectuate la o

---

106 Victor Roncea, *Coproducția KGB-CIA din Decembrie '89,* online, http://roncea.ro/2008/12/22/coproductia-kgb-cia-din-decembrie-89/, accesat la 23 august 2014

107 Anneli Ute Gabanyi, *Revoluția neterminată*, Fundația Culturală Română Press, București, 1999, p. 159.

108 Ibidem p. 160

109 Ibidem

110 Ruxandrei Cesereanu, *Decembrie 89. Deconstrucția unei revoluții*, Polirom, 2009, p. 142-143

distanță de zece ani (1999 și 2009) arată că avem de-a face cu falii importante în memoria colectivă, cu privire la ceea ce s-a întâmplat în Decembrie 1989. Aceste măsurători arată că nu există o versiune care să domine cu majoritate absolută (peste 50%) reprezentările colective cu privire la răsturnarea lui Ceaușescu. Potrivit datelor din sondajul efectuat în anul 2009, comparativ cu 1999, procentul celor care văd „evenimentele" din Decembrie 1989, ca „Revoluție", a crescut de la 40% la 47%[111]. Sociologii explică această creștere pornind de la unele ipoteze. Una dintre ele pleacă de la ideea că, în ciuda faptului că tranziția postcomunistă din România a fost marcată de numeroase convulsii politice, economice și sociale, comparativ cu perioada de dinainte de 1989, s-au înregistrat progrese semnificative în ceea ce privește drepturile și libertățile individuale - începând cu obținerea dreptului la opinie, asociere, libertate religioasă, libertatea presei, alegeri libere, restituirea proprietăților confiscate abuziv (mai ales în mediul rural) etc. O alta care prezintă interes pentru cunoașterea impactului pe care literatura revoluției redimensionează sau modifică reprezentările sociale are la bază factorul demografic în analiză. Astfel, majoritatea respondenților din sondajul efectuat în 2009 au luat cunoștință de „evenimentele" din 1989 prin intermediul manualelor de istorie, care prezintă Decembrie 1989 ca pe o revoluție (cu unele amendamente, desigur). Ipoteza „loviturii de stat" nu avea mai mulți adepți în 2009 decât în 1999 și era îmbrățișată în continuare de peste o treime din populația adultă a țării (36%). Acest lucru ne arată că reprezentările populației asupra procesului de schimbare a regimului politic sunt în directă legătură cu opiniile sale politice și mai puțin cu rezultatele cercetării științifice. Oamenii sunt dispuși să caracterizeze evoluțiile politice tranșant, fără să aducă explicații. Ciudat că acest lucru îl fac uneori și istoricii. Un istoric constănțean întrebat de un ziarist de la *România Liberă* dacă în decembrie 1989 a fost sau nu

111 Cătălin Augustin Stoica, *A fost Revoluție sau lovitură de stat?* In **Jurnalul Național** din 18 noiembrie 2009

lovitură de stat afirmă: „Dacă a fost o lovitură de stat? Păi este imposibil să nu fi fost".[112]

Andrei Pleşu a surprins, în stilul său caracteristic, cum apar şi se lipesc etichete unor evenimente din istoria recentă a poporului român. Ideea de superficial şi dezbatere de dragul polemicii par a fi elemente definitorii. Despre ideea de lovitură de stat reală sau nu în istoria recentă a românilor acesta notează: „Când cu referendum-ul din vara lui 2012, n-am reuşit, tot noi, să facem din formula „lovitură de stat" o formulă vagă, un instrument de luptă politică? Am avut, cu alte cuvinte, o „lovitură de stat", la sfârşitul căreia cei vizaţi de ea au ieşit învingători (adică n-au fost înlăturaţi), cei care au gândit-o au pretins că, de fapt, n-au făcut nimic, ba chiar că, până la urmă, au fost perdanţi (alături de alegători) ai unei mult mai şmechere „lovituri", date de Curtea Constituţională. Unde s-a mai văzut „lovitură de stat" despre care să nu se poată spune, riguros, dacă a avut sau nu loc?! De fapt, totul a început cu decembrie 1989, când s-a vorbit ba de „revoluţie", ba de „lovitură de palat", ba, eufemistic, despre „evenimente", sau despre „loviluţie". În ce mă priveşte, sentimentul meu şi mărturia mea e că şi în 1989 şi în 2012 lucrurile au arătat mai curând a bramburească mai mult sau mai puţin norocoasă. N-am perceput urme subtile de „organizare", iar ceea ce avea aerul de a fi „organizat" a dus la eşec"[113].

Decembrie 1989 interpretat prin teoriile conspiraţiei şi complotului

Cauzele care au condus la prăbuşirea regimurilor comuniste, din ultimul deceniu al veacului XX, au fost analizate aşa cum am văzut, din varii perspective atât din punct de vedere al unor teorii,

---

[112] Anca Dragomir, *Istoricul Gheorghe Dumitraşcu: Este imposibil ca în 1989 să nu fi fost o lovitură de stat*, online http://www.romanialibera.ro/special/reportaje/istoricul-gheorghe-dumitrascu--este-imposibil-ca-in-1989-sa-nu-fi-fost-o-lovitura-de-stat-209270 accesat la 12 iunie 2014

[113] Andrei Pleşu, *O lovitură de stat originală*, în Revista 22, din 24.02 2014, online, http://www.revista22.ro/o-lovitura-de-stat-originala-38404.html, accesat la 12 iunie 2014

cât și al instrumentelor de cercetare, așa că teoriile conspirației nu aveau cum să nu prindă și să nu aprindă imaginația românilor în încercarea de a afla cât mai multe despre căderea regimului Nicolae Ceaușescu. Cu toate că sunt specialiști care consideră că „cea mai mare parte a teoriei conspirației violează în mod flagrant metodologiile academice și este, în consecință, respinsă"[114] tentația de a le utiliza ca grilă explicativă pentru Revoluția din decembrie 1989 este foarte mare datorită faptului că în aceste evenimente au fost implicate serviciile secrete atât din țară, cât și din străinătate. Pe de altă parte, trebuie spus că asemenea tentații de a interpreta unele evenimente se întâlnesc și în alte părți ale lumii. În unul din numerele sale din anul 1991, *Washington Post* afirma că trăim „într-o eră a teoriilor conspirației", înainte de a se autocorecta în 1994, susținând că primul mandat al lui Bill Clinton „a marcat începutul unei noi ere a teoriei conspirației."[115] Unul dintre prestigioșii analiști ai problemei, David Aaronovitch, crede că Occidentul „trece în prezent printr-o perioadă de conspiraționism la modă"[116], în timp ce Daniel Pipes consideră că „teoriile conspirației au atins punctul maxim la începutul celui deal Doilea Război Mondial, dar au decăzut constant după aceea.[117]"

Conspiraționismul, dincolo de faptul că poate fi utilizat ca instrument de analiză a unui fenomen social, cum au fost revoluțiile în istoria națională și universală,[118] poate fi folosit de cei interesați pentru a critica regimul sau a-l apăra împotriva criticilor.

---

[114] Brent Cooper, *Towards a Theory of Conspiracy: Analyzing Hidden Power in Globalization Processes,* online https://www.academia.edu/890092/Towards a Theory of Conspiracy Analyzing Hidden Power in Globalization Processes , accesat la 20 octombrie 2014

[115] *The Age(s) of Conspiracy Theory*, on line http://apsapolicommpreconference.weebly.com/uploads/1/2/8/0/12803661/polcom-uscinski.pdf, accesat la 20 octombrie 2014

[116] David Aaronovitch, *Voodoo Histories: The Role of Conspiracy Theory in Shaping Modern History*. New York: Riverhead Books, 2010, p.15

[117] Daniel Pipes, *Conspiracy: How the Paranoid Style Flourishes and Where It Comes From,* New York: Touchstone, 1997, p. XII

[118] Dr Jovan Byford, *Conspiracy Theories: A Critical Introduction*, Palgrave Macmillan, 2011;

David Brion Davis a remarcat că „cruciadele împotriva subversiunii nu au fost niciodată monopolul unei singure clase sociale sau ideologii, dar au fost apropriate imediate de grupuri din cele mai diverse".[119] Conspiraționismul poate fi utilizat de guvern și aliații săi pentru a justifica represiunea politică a dizidenților iar în acest caz el este numit „contra-subversiune". Chip Berlet constată că „Conspiraționismul este formă narativă de țap ispășitor care prezintă inamicul ca parte a unui complot complex îndreptat împotriva binelui comun. Conspiraționismul atribuie unor mici cabale de răufăcători puteri supraomenești de a controla evenimente, consideră conflictul social drept parte a unei lupte transcendente între Bine și Rău și face salturi de logică, cum ar fi vinovăția prin asociere, în analizarea probelor."[120] Pe de altă parte, sunt analiști, mai ales cei din domeniul media, care parodiază și ridiculizează acest tip de analize a evenimentelor majore din istoria politică națională și universală, afirmând că „exponenții lor sunt prezentați ca suferind de un fel de deficit psihologic".[121] Conceptul are și conotații negative și, din această perspectivă, utilizarea teoriilor conspirative pentru analiza evenimentelor politice este „o sursă de delegitimare, nu doar la nivel individual, ca mijloc de subminare a credibilității unui autor, universitar, politician sau activist individual, dar și la nivel colectiv"[122].

Conspirația, ca teorie, este interpretată diferit. „Teoria conspirației ca teorie a puterii, atunci, reprezintă o nerecunoaștere ideologică a relațiilor de putere, articulată dar nici definitorie nici definită de populism, interpelându-și fidelii ca „popor" în opoziție cu un „bloc al puterii" elitelor relativ secret. Totuși, o asemenea definiție nu epuizează semnificația teoriei conspirației în politica și cultura contemporană; ca și în cazul populismului, interpelarea „poporului" în opoziție cu „blocul puterii" joacă un rol crucial în

---

[119] Apud, Chip Berlet, *Conspiracism as a Flawed Worldview*, in **Political Research Associetes**, online, http://www.publiceye.org/conspire/conspiracism.html accesat la 20 august 2014

[120] Ibidem

[121] Dr Jovan Byford, *op., cit*., p. 23

[122] Ibidem

orice mișcare pentru schimbare socială. Mai mult, după cum am arătat, doar pentru că teoriile conspirației globale sunt greșite nu înseamnă că nu conțin un sâmbure de adevăr. În mod specific, ele se referă din punct de vedere ideologic la inechități structurale reale și constituie un răspuns față de o societate civilă palidă și față de concentrarea dreptului de proprietate asupra mijloacelor de producție, care împreună lasă subiectul politic fără abilitatea de a fi recunoscut sau să mai aibă vreo semnificație în spațiul public."[123] Daniel Pipes atrage atenția că trebuie să facem distincție între „conspirații, care sunt reale, și teorii ale conspirației care există doar în imaginația unora"[124] care pot fi expresia fricii noastre în fața necunoscutului. În aceeași grilă de înțelegere a rolului teoriei conspirației în înțelegerea evenimentelor din istoria universală se pronunță și scriitorul și jurnalistul britanic Robin Ramsay care s-a ocupat de această problemă mai mult de două decenii.[125]

Teoriile conspirației sunt utilizate și în alte state fost socialiste, pentru contestarea caracterului revoluționar al prăbușirii regimului comunist, a negării rolului jucat de unele personalități sau pentru a fi pus sub semnul întrebării diferite momente ale procesului de schimbare de regim. Nu este obiectivul nostru aici de a face o analiză comparată, cum au distorsionat teoriile de tip conspiraționist adevărul istoric în diferite alte state care au trecut de la totalitarismul comunist la democrație, ci vom arăta că această interpretare nu este specifică doar pentru revoluția română. În Polonia, de exemplu, un rol important în prăbușirea comunismului l-a avut procesul de negociere între opoziția anticomunistă, reprezentată de sindicatul Solidaritatea și oficiali ai regimului

---

123 Mark Fenster, *Conspiracy Theories: Secrecy and Power in American Culture*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1999

124 Daniel Pipes*, op., cit.,* p. 20-21

125 Robin Ramsay, *Smear: Wilson and the Secret State*, Harper Collins, 1992 (co-autor Stephen Dorril); idem, *Prawn Cocktail Party: The Hidden Power of New Labour*, Vision Paperbacks, 1998; idem, *New Labour* Pocket Essentials, 2002, Idem, *Conspiracy Theories*, Pocket Essentials, 2006; idem, *Politics and Paranoia*, Picnic Publishing, 2008; idem, *Who Shot JFK?* Pocket Essentials, 2nd ed. 2009

comunist al lui Jaruzelski. Acest act a intrat în istorie sub denumirea de „Masa Rotundă". Negocierile s-au desfășurat în lunile februarie – martie 1989 și s-au încheiat prin acordul politic din 5 aprilie 1989.[126] Adepții teoriei conspiraționiste au caracterizat activitatea *Mesei rotunde* drept o mișcare prin care au fost păstrați în noul sistem politic reprezentanții vechiului regim. Referindu-se la acest aspect, Brian Porter aprecia că „a fost ușor să fie respinse teoriile conspirației privind Masa Rotundă, mai ales atunci când ne acuzau de implicarea într-un complot misterios pentru a menține pe „rozalii și roșii" la putere și, în același timp, să sprijine interesele elitei de afaceri americane. În toiul evenimentelor, am reacționat cu furie față de acuzația că urmăream o agendă politică"[127]. Într-un interviu acordat jurnalului *Gazeta Wyborcza*, în februarie 1999, acesta răspundea adepților teoriei conspiraționiste: „Suntem întrutotul conștienți că amintirea anului 1989 rămâne controversată și ne dăm seama că ar fi nepotrivit pentru o instituție americană să aprobe orice interpretare particulară a trecutului Poloniei. Dar, dacă se iau în considerare detaliile acordurilor din aprilie, fie ele bune sau rele, nu se poate nega că procesul de negociere merită o studiere mai aprofundată. Am vrut să aflăm ceva despre Masa Rotundă, nu doar să o glorificăm. Mai presus de toate, am vrut să înțelegem modul în care polonezii au ajuns să realizeze că puteau schimba cursul istoriei. Chiar și cei care se opuneau tratativelor credeau că acestea duceau la decizii care contau, așadar doream să aflăm și anumite lucruri despre ele[128]. Prăbușirea regimului comunist în fosta R. D. Germană este văzută prin „ochii" teoriilor conspiraționiste mai ales de vechii comuniști. Catherine Epstein a cercetat acest fenomen și a ajuns la concluzia că acest tip de „analize" sunt puse pe seama unui vast plan inițiat de forțe oculte care îl aveau

---

126 Ion Constantin, *Din istoria Poloniei și a relațiilor româno-polone,* București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2005, pp. 105 – 106

127 Brian Porter, *Making History and Silencing Memory*, online, http://webapps.lsa.umich.edu/ii/PolishRoundTable/pdf/porter.pdf accesat la 20 august 2014

128 Ibidem

pe liderul sovietic Mihail Gorbaciov drept vârf de lance pentru a prăbuși imperiul sovietic. Nostalgicii comuniști est-germani cred că prăbușirea regimului comunist în aceasta țară este doar o piesă din acest puzzle. [129]

Așa cum s-a întâmplat practic în toate țările ieșite din comunism, multe evenimente și detalii din jurul răsturnării vechiului regim rămân neclare iar informațiile care să facă lumină lipsesc. Ori, este știut faptul că lipsa informațiilor nu poate fi depășită de performanța instrumentele de cercetare și priceperea istoricului. În acest spațiu își fac loc de multe ori teoriile conspirației. Istoricii nu au informațiile necesare pentru a rezolva una dintre problemele spinoase, cea a teroriștilor care au acționat în decembrie 1989. Opinia publică din România așteaptă de la cercetători un răspuns satisfăcător. Explicațiile prudente, oferite de aceștia din urmă, nu sunt la fel de convingătoare așa cum sunt cele care provin din analiza făcută pe baza teoriilor conspiraționiste. Istoricul Adrian Cioroianu ne spune ce dificultăți trebuie istoricii să surmonteze pentru a stabili ceea ce s-a întâmplat în legătură cu acțiunile teroriștilor în decembrie 1989: „Până când nu vom avea mărturii verificabile ale oamenilor care au fost implicați în evenimentele din acea vreme, istoricii vor avea o misiune dificilă. Nu putem decât să înregistrăm mărturii, însă credibilitatea lor este discutabilă. Oamenii au fost șocați și a existat mult haos în acel moment, astfel că este greu să distingem între ceea ce este real și ceea ce este fals. Istoricii, pe de altă parte, trebuie să caute adevărul. Totuși, este aproape imposibil să ajungem la adevăr dacă oamenii care erau responsabili în acel moment nu dezvăluie tot adevărul. Veteranii serviciilor de informații, care au pierdut războiul în decembrie 1989, vorbesc despre un complot inițiat, potrivit unora, chiar de către Uniunea Sovietică. Atâta vreme cât nu avem dovezi concrete, nu putem decât specula".[130]

---

[129] Catherine Epstein, *The Last Revolutionaries: German communists and their century*, Harvard College, 2003, p. 256-257

[130] Apud Steliu Lambru, *Public perception of the Romanian 1989 revolution*, online

Asemenea scenarii sunt promovate și astăzi: „Dominique Fonvielle, fost agent secret al serviciilor secrete franceze, DGSE (Direcția generală de securitate externă), a vorbit în mod direct, în cadrul documentarului despre rolul agenților operativi ai serviciilor secrete occidentale în destabilizarea populației României. După răsturnarea lui Mossadegh în Iran, cu sprijinul CIA, care a fost prima operațiune de acest tip pentru ei, a fost dezvoltat un plan pentru a răsturna și alte guverne. Evenimentele care au avut loc în România în 1989 și, mai recent, în Ucraina poartă toate semnătura acestui plan al CIA"[131].

Teoriile conspirației, ca instrument și grilă de lectură a Revoluției Române din Decembrie 1989, sunt facilitate și de normele legale privind accesul cercetătorului la informații. În România, problema accesului la dosarele revoluției a fost pusă în Parlamentul României încă din anul 1991. Tot în acest an, Claudiu Iordache, una dintre figurile importante ale revoluției române a depus *Moțiunea privind Accesul la Dosarele de Securitate ale demnitarilor din puterea legislativă, executivă și judecătorească*, moțiune ce-i poartă numele (sprijinită de semnătura a peste o sută de deputați, dar blocată prin subtilizarea documentului în Senatul României, moțiune care va constitui subiectul legii Ticu Dumitrescu de mai târziu)[132]. Cu toate facilitățile obținute, cercetarea evenimentelor pe baza accesului la toate informațiile care privesc evenimentele din 1989, este încă un deziderat. Istoricul Ion Calafeteanu, asemeni altor mulți cercetători ai domeniului, consideră că „sunt mai multe documente importante, din decembrie 1989, de care am auzit și pe care nu le-am putut vedea, dar nu pot să nominalizez care ar fi cel mai important. Ce s-a întâmplat în decembrie 1989, vom afla în totalitate peste 50 de

---

http://www.rri.ro/en_gb/public_perception_of_the_romanian_1989_revolution-10830 , accesat la 12 iunie 2014

[131] Juliet Bonnay, *The Strategy Behind the 1989 Romanian Revolution: What Can We Learn?*, online http://by-julietbonnay.com/2014/03/how-to-start-a-revolution/ accesat la 12 iunie 2014

[132] Claudiu Iordache, *Jurnal biografic*, online, http://claudiuiordache.wordpress.com/jurnal-biografic/ , accesat la 12 iunie 2014

ani sau niciodată. Sunt interese de stat care justifică un astfel de comportament. Instituțiile care au în custodie aceste documente sunt arhivele militare și serviciile de informații"[133]. În aceeași notă, Ion Scurtu aprecia că *„reconstituirea unor evenimente se realizează prin cercetarea tuturor documentelor, interne și externe, prin coroborarea informațiilor obținute și înscrierea lor pe baza unor criterii științifice: analiza critică a acestora, stabilirea gradului lor de credibilitate, în funcție de momentul consemnării lor, de emitent și de poziția lui față de evenimentele în curs, de interesul de a prezenta, corect sau deformat, evoluția acestora etc."*[134] Evident, acest lucru presupune deschiderea tuturor arhivelor din România, dar și a celor din Rusia, SUA, Franța, Ungaria, Israel, Germania și din alte state care să permită dezlegarea unor „enigme", precum cea a teroriștilor și a războiului electronic din zilele Revoluției. Așteptările cercetătorilor sunt îngrădite atât de legislația în materie, care restricționează accesul la anumite documente, cât și de interesele statelor care dețin documente, care ar putea să pună într-o lumină defavorabilă acțiunile de politică externă la un moment dat. Din această perspectivă, „E greu de presupus, afirmă Ion Scurtu, că SUA vor lăsa liber accesul la arhivele CIA, Rusia, la cele ale KGB, Israelul, la Mossad, servicii care, în mod cert, au desfășurat activități în România anului l989 și nu numai."[135]

În aceste condiții, au înflorit teoriile conspirației care au condus de cele mai multe ori la „interpretări riscante"[136] dar care sunt pe placul multor români, indiferent de pregătirea intelectuală. Jurnalistul Rupert Wolfe Murray, editorialist la *Huffington Post*, găsește și o explicație rațională: „La fel ca celor mai mulți

---

[133] Apud, Andrei Crăciun, Mihai Mincan, *Cine a salvat „Dosarul Revoluției"? (III) - "Historia" întreabă istoricii: ce nu știu despre Revoluție?,* online http://www.historia.ro/node/689 , accesat la 12 iunie 2014

[134] Ibidem

[135] Ibidem

[136] Ruxandra Cesereanu, *Decembrie '89 si teoria conspirației (I),* in **Observatorul Cultural,** nr. 245, 2004, online, http://www.observatorcultural.ro/Decembrie-89-si-teoria-conspiratiei-(I)*articleID_12105-articles_details.html, accesat la 12 iunie 2014

foști comuniști, românilor le plac teoriile conspirației, iar aceasta este cea mai bună: revoluția din 1989 a fost organizată de lideri locali din umbră împreună cu serviciile de informații străine."[137]. Rupert Wolfe Murray compară evenimentele din decembrie 1989 din România cu situații asemănătoare din istoria universală și ajunge la concluzia că intelectualii români care consideră că nu a fost o revoluție sunt în profundă eroare. Are și o explicație deoarece „această explicație le permite, de asemenea, românilor să dea vina pe alții (complotiști, ruși) pentru neajunsurile prezentului, la fel cum scoțienii dau vina pe englezi pentru toate problemele."[138] Concluzia editorialistului îndeamnă nu numai la o mai mare responsabilitate socială în cercetarea istorică ci și la o profundă meditație asupra rolului pe care îl are istoria în memoria colectivă a unui popor: „Cred că este păcat că românii nu sunt mândri de marea lor realizare din 1989. Este anul în care am început activitatea de jurnalism, iar primul meu articol a fost un interviu cu o emigrantă românca care spunea că Partidul Comunist din țara ei nu poate fi răsturnat. Dar, o săptămână mai târziu, chiar asta s-a întâmplat. Exista puțină confuzie și insatisfacție că la conducere au ajuns oameni nepotriviți, dar nu asta este esențialul. Ei au scăpat de unul dintre cei mai răi dictatori ai Europei și ar trebui să fie foarte mândri de asta. Eu cu siguranță sunt."[139]

Protestele și acțiunile populației în decembrie 1989 au fost identificate de către mass-media internă și internațională ca o revoluție. Odată ce euforia inițială și șocul evenimentelor a trecut dincolo de ecranele televiziunii au apărut semne de întrebare și

---

[137] A fost revoluția din 1989 un fals? România este condusă, din 1989, de "o clică incompetentă de escroci foști comuniști", online, http://www.antena3.ro/politica/a-fost-revolutia-din-1989-un-fals-romania-este-condusa-din-1989-de-o-clica-incompetenta-de-escroci-197141.html, accesat la 12 iunie 2014

[138] Rupert Wolfe-Murray, *Was Romania's 1989 Christmas Revolution a Fake?* Online http://www.huffingtonpost.co.uk/rupert-wolfemurray/was-romanias-1989-christmas-revolution-a-fake_b_2344051.html, accesat la 12 iunie 2014

[139] Ibidem

îndoială, iar definirea evenimentelor ca revoluție a fost pusă sub semnul întrebării. Înlăturarea regimului Ceaușescu a fost denumită fraudă, un puci neo-comunist, o minciună. Ziaristul Radu Portocală, în lucrarea *România – autopsia unei lovituri de stat – în țara în care a triumfat minciuna*[140], a lansat teza potrivit căreia revoluția română a fost un amestec de fals și real, mai exact un „corolar al perestroikăi". Ideea lansată de Radu Portocală a fost ca un bulgăre de zăpadă într-o avalanșă aparent declanșată de un ecou dar, în fond, bine orchestrată de oameni interesați din interiorul și din afara României.[141] Se înmulțesc lucrările care cercetează evenimentele în această grilă de lectură fie că pornesc de la afirmațiile făcute de Nicolae Ceaușescu însuși, la simulacrul de proces de la Târgoviște, fie de la presupusele documente care atestă o lovitură de stat, orchestrată de serviciile secrete sovietice, americane, franceze, iugoslave sau chiar evreiești.[142] Lucrări semnate de unii foști reprezentanți ai securității, precum Filip Teodorescu[143], care, prin ceea ce au scris și afirmat public au promovat ideea unui complot al serviciilor străine[144], de Ilie Stoian[145], Alexandru Sauca[146], Angela Băcescu[147], Valentin Raiha[148], Tana Ardeleanu, Răzvan Savaliuc, Ion Baiu[149] sunt unele

---

[140] Radu Portocală, *Autopsia unei lovituri de stat*, Agora Timișoreana în colaborare cu Editura Continent, 1991

[141] A se vedea și Ștefana Lamasanu, *Capturing the Romanian Revolution: Violent Imagery, Affect and the Televisual Event*, A thesis submitted to McGill University in partial fulfilment of the requirements of the degree of Ph. D., p. 102-103; online http://digitool.library.mcgill.ca/webclient/ StreamGate?folder_id=0&dvs=1410091272192~208 accesat la 12 iunie 2014

[142] Ruxandra Cesereanu, *op., cit.*, in *loc., cit.*

[143] Filip Teodorescu, *Un risc asumat. Timișoara Decembrie 1989*, Editura, Viitorul Românesc, 1992

[144] Idem, *In Romania nu a fost revoluție*, in **Prahova** din 7 septembrie 2014

[145] Ilie Stoian, *Decembrie 1989, Arta diversiunii*, Editura Colaj, 1993; idem, *Decembrie '89 "criminala capodoperă"*, 1998

[146] Alexandru Saucă, *KGB-ul și revoluția română*, Editura Miracol, 1994

[147] Angela Băcescu, *România '89. Din nou în calea năvălirilor barbare*, 1995

[148] Valentin Raiha, *KGB a aruncat în aer România cu complicitatea unui grup de militari*, Editura Ziua ,1995

[149] Tana Ardeleanu, Răzvan Savaliuc, Ion Baiu, *Procesul Ceaușeștilor*, Editura Ziua, 1996

dintre persoanele cu credibilitate în spațiul public, ce susțin, în scrierile lor, această teorie a conspirativității. Cu mici excepții, acești autori susțin că, în Decembrie 1989, în România, evenimentele s-au derulat după un plan elaborat de o conspirație americano-sovietică, definitivată în cadrul întâlnirii de la Malta, care a discutat schimbarea regimului din România, dar și rămânerea acestei țări în sfera de influență rusească. Complotul extern ar fi început cu multă vreme înainte de întâlnirea liderilor american și sovietic la Malta, astfel fiind posibilă mediatizarea disidenților (László Tökes, Doina Cornea, Mircea Dinescu etc.), pentru opinia publica internațională și românească, înainte de prăbușirea regimului Ceaușescu.[150]

Ideea de un complot intern este susținută și de specialiști și istorici din străinătate, cum ar fi Claude Karnoouh,[151] jurnalistul Michel Castex, care a lansat ideea că nu a fost o revoluție ci o lovitură de stat bine camuflată de media[152], Gerard de Selys, Elisabeth Spencer[153], Antonia Rados[154]. Michel Castex (*Un mensonge gros comme le siecle. Roumanie, histoire d'une manipulation*, 1990) pornește de la premisa că la Timișoara nu a fost o revoltă spontană, „romantică", ci o provocare intenționată, minciuna fiind „soclul fondator" al revoluției române.[155] Deși recunoaște actele de curaj ale tinerilor, Castex consideră că marele „personaj" al așa-zisei revoluții române a fost intoxicarea cu informații false (despre genocid, „teroriști", gropile comune de la

---

150 Ruxandra Cesereanu, *op., cit*., in *loc., cit*.

151 Claude Karnoouh*, Un Thermidor à la roumaine*, online, http://stirea.wordpress.com/2011/12/19/claude-karnoouh-ceausescu-s-a-gasit-pus-intr-o-situatie-similara-cu-aceea-a-lui-robespierre-maiestria-acestei-lovituri-de-stat-a-fost-aceea-a-de-a-nutri-imaginea-unei-revolutii-populare-si-a-unui-ma/ accesat la 12 iunie 2014

152 Apud, Christian Bocancea, *La Roumanie du comunism aux postcomunisme*, L'Harmattan Paris, 1998, p. 82

153 Elisabeth Spencer, *Masacrul de la Otopeni: "cu aripi de înger",* Editura Viitorul Românesc, București, 1993

154 Antonia Rados, *Die Verschwoerung der Securitate: Rumaenien's verratene Revolution*, Hamburg: Hoffmann u. Campe, 1990

155 Michel Castex, *Un mensonge gros comme le siecle. Roumanie, histoire d'une manipulation*, 1990, p.10

Timișoara și cadavrele mutilate etc.) Ziaristul este atât de dezamăgit de ceea ce s-a întâmplat în România, încât cifra indicată a victimelor (689) este condescendentă și falsă. El minimalizează evenimentele din decembrie 1989, considerând că Securitatea a stimulat și tolerat revolta de la Timișoara, argumentele aduse fiind următoarele: 1. deși Securitatea era informată despre existența unor posibili complotiști împotriva lui Ceaușescu, în perioada revoltei și insurecției de la Timișoara, aceștia nu au fost arestați (la București), capitala și țara fiind lăsate în mod intenționat într-o stare de inflamare accentuată; 2. tot Securitatea a fost aceea care a permis ca mitingul din 21 decembrie de la București să degenereze într-o critică la adresa regimului, filmată pentru toată țara; 3. Securitatea nu numai că nu a asigurat fuga cuplului Ceaușescu, dar l-a abandonat în mod vizibil.[156]

O altă lucrare colectivă, coordonată de Gerard de Selys[157], în care trei ziariști se pronunță incriminatoriu asupra revoluției române, la nivelul manipulării prin mass-media - este vorba despre Anne Maesschalk, Ignacio Ramonet și Michel Mommerency. Maesschalk consideră că postul de radio „Europa Liberă" este cel care a manipulat opinia internațională asupra presupusului măcel de la Timișoara, într-o operațiune de intoxicare de anvergură. Ignacio Ramonet afirmă că așa-numitul masacru de la Timișoara (a cărui regie o acuză) constituie „cea mai mare păcăleală de la inventarea televiziunii"[158], o manipulare grosieră, care a catalizat o isterie colectivă. Michel Mommerency incriminează, la rândul său, ororile confecționate ale gropilor comune de la Timișoara, pe care le cataloghează a fi „simbolul celei mai mari minciuni mediatice din întreaga istorie a televiziunii."[159] El acuză chiar un complot care avea nevoie de minciună, pentru a face credibilă revoluția. Nici unul dintre cei trei ziariști nu își pune problema că, o dată cu opinia internațională, românii înșiși au fost, în marea lor majoritate, intoxicați cu informații false.

---

[156] Ruxandra Cesereanu, *op., cit.*, in *loc., cit.*
[157] Gerard de Selys, Minciuni mass-media, Editura Scripta, București, 1992
[158] Ruxandra Cesereanu, *op., cit.*, in *loc., cit.*
[159] Ibidem

Nu puțini sunt oamenii politici și analiștii care resping teoriile conspirației, în cercetarea și analiza istoriei recente. Adrian Năstase afirmă că „Amatorii de teorii ale conspirației vor fi dezamăgiți. Nu le voi confirma părerile potrivit cărora Summit-ul americano-sovietic din decembrie 1989, de la Malta, a fost, prin înțelegerile convenite, o altă Ialta pentru România… Efectele ei asupra Europei și României au fost însă de aceeași amploare, chiar daca nu de același sens, cu cele ale întâlnirii din iarna anului 1945"[160]. Istoricul Dennis Deletant nu creditează ideea conspirației externe sau interne decât ca tentative teoretice (și nu pragmatice) de înlăturare a lui Ceaușescu: „Importanța comploturilor și a complotiștilor de după revoluție a întrecut cu mult semnificația avută înainte."[161] Jean-Marie Le Breton[162] a fost ambasadorul Franței în România, în perioada 1987-1990. Cu alte cuvinte, a fost prezent în timpul evenimentelor din decembrie 1989, la care a asistat ca spectator empatic. Fostul ambasador neagă teoria conspirației: „Dacă a fost vreun complot, atunci a fost unul amorf, fără căpetenii, fără organizare, fără mijloace și fără țintă. Se trăia într-o atmosferă de sfârșit de domnie, fără a se ști cum și cine îi va da lovitura de grație dictatorului."[163]

Istoriografia revoluției din decembrie 1989 conține un număr important de lucrări care analizează evenimentele prin grila teoriei conspirației. Există o reticență a specialiștilor în a acorda credit unor asemenea lucrări. Istoricul Adrian-Paul Niculescu apreciază că există chiar o „Frică de o eventuală acuzație de conspiraționism a generat o reticență difuză de a mai interoga originile suspecte a nenumărate evenimente. Cei care au stârnit această frică comit deliberat o confuzie (deloc nevinovată) între conspiraționismul elucubrant și conspirațiile reale: insinuând că orice trimitere la un complot sau o conspirație e simptom de patologie mentală, inhibă discutarea deschisă a cauzelor fenomenelor

---

160 Adrian Năstase, *România după Malta. 875 de zile la Externe*, vol. I, p. 9-10
161 Dennis Deletant, *Ceaușescu și Securitatea*..., 1995, p.320
162 Jean-Marie Le Breton, *Sfârșitul lui Ceaușescu. Istoria unei revoluții*, 1997
163 Ibidem, p. 82-83

sociale și politice, interne și internaționale.[164] În asemenea evenimente majore ale istoriei naționale și universale cum sunt revoluțiile politice apar în mod natural elemente ce țin de conspirație dar acest lucru nu trebuie să conducă la exagerării și elucubrații conspiraționiste. Murray Rothbard referindu-se la rolul teoriei conspiraționiste în analiza istorică deplasează firesc accentul pe rolul cercetătorului și nu a instrumentului de cercetare: „Există, bineînțeles, analiști buni și analiști mai puțin buni ai teoriei conspirației, la fel cum există istorici sau practicanți mai buni sau nu în orice domeniu. Analistul mai puțin priceput al teoriei conspirației tinde să comită două tipuri de greșeli, care îl lasă descoperit în fața acuzației de „paranoia" din partea comunității academice. În primul rând, el se oprește la faza *cui bono*; dacă măsura A folosește lui X și Y, el conchide simplu că X și Y sunt astfel responsabili de A. El nu realizează că aceasta este doar o ipoteză care trebuie să fie validată prin dovezi că X și Y chiar au comis A. (Probabil cel mai nebunesc exemplu de acest fel este al jurnalistului britanic Douglas Reed care, văzând că rezultatul politicilor lui Hitler a fost distrugerea Germaniei, a conchis, fără nici o dovadă, că Hitler a fost prin urmare un agent conștient al unor forțe externe care își propuseseră în mod deliberat să ruineze Germania.) În al doilea rând, analistul neinspirat al teoriei conspirației pare a avea impulsul de a înfățișa toate conspirațiile, toate blocurile de putere ale „băieților răi", ca parte a unei singure conspirații gigantice. În loc să observe că există mai multe blocuri de putere care încearcă să câștige controlul asupra guvernării, uneori în conflict alteori în alianță, el presupune – din nou fără dovezi – că un mic grup de oameni îi controlează pe toți și doar pare că îi opune pe unii altora".[165] Când teoria conspirației, utilizată ca instrument de analiză în cercetarea istorică, este utilizată ca armă în lupta politică dintre diferite persoane sau

---

[164] Adrian-Paul Niculescu, *Conspirațiile – paranoia sau realitate?* online http://www.argumentesifapte.ro/2013/12/19/conspiratiile-paranoia-sau-realitate/#sthash.IeOV5HCL.dpuf , accesat la 9 septembrie 2014

[165] Murray N. Rothbard, *The Conspiracy Theory of History Revisited* apud, Adrian-Paul Niculescu, *op., cit*., în *loc., cit*.

partide pentru putere, atunci impactul ei asupra adevărului istoric este devastator! Din păcate, multe dintre cărțile consacrate revoluției române au devenit în epoca postdecembristă instrumente și arme în lupta electorală!

Evenimentele din Decembrie 1989 între părtinire și neutralitate axiologică

Orice istorie conține, de fapt, spiritul epocii în care evenimentele din trecut sunt aduse în memoria prezentului. Recompunerea trecutului este întotdeauna, într-o oarecare măsură, prizoniera prezentului în care se face cercetarea evenimentelor. Acest lucru este valabil si pentru cercetarea evenimentelor din Decembrie 1989.[166] Rolul istoricului în transmiterea de cunoștințe și în menținerea memoriei sociale este esențială pentru a accepta trecutul, așa cum a fost și a merge mai departe. Organizarea memoriei implică selecția evenimentelor și definirea lor și, prin urmare, posibilitatea de a o orienta în loc de a face o dezbatere în privința clivajelor. În România, discursul despre trecut, în special cel legat de evenimentele care au condus la prăbușirea comunismului este în mod clar politic, determinat de o graniță care desparte pe cei care se definesc a fi anti-ex-comuniști și cei care sunt percepuți ca „urmași" ai fostului regim. Din această perspectivă nu surprinde faptul că „apropierea memorialistică a trecutului traumatizant este obiectul unei lupte directe între diversele facțiuni care vor să instrumenteze memoria represiunii comuniste conform propriilor lor exigențe de legitimare simbolică."[167] În România, mai mult ca în oricare altă țară care a trecut prin experiența prăbușirii regimului comunist,

---

166 Richard Andrew Hall: *Revoluția română din 1989 ca joc geopolitic de cafenea. Documentarul "Șah-mat" a lui Brandstatter și ultimul val dintr-o mare de revizionism (1). Mișcări de deschidere*, online, https://mariusmioc.wordpress.com/2009/08/29/rich-hall-brandstatter-1/#more-4326, accesat la 12 iunie 2014

167 Constantin Dobrila, *Déconstruction mémorielle de la « communauté du pardon ». La condamnation politique du communisme en Roumanie*, Colloque annuel de l'Institut du patrimoine culturel, Trois-Rivières, Québec, Canada, mai 2007, p. 7

se utilizează asumarea trecutului istoric recent ca o formă de legitimitate politică. Încă din anii '90, elita politică, grupată în jurul preşedintelui Ion Iliescu, a definit evenimentele din decembrie 1989 ***revoluție***, în timp ce opozanții le-au denumit ***lovitură de stat***.

Din aceste motive, cei care cercetează şi scriu despre prăbuşirea regimului comunist în România în 1989 şi nu vor să fie percepuți ca aparținând unei „tabere" sau alteia desemnează procesul prăbușirii regimului comunist cu un concept pe care îl consideră a fi neutru şi anume cel de ***evenimente***[168]***.*** Într-un recent studiu, un tânăr sociolog, Constantin-Ovidiu Craiu, evită cuvântul revoluție sau lovitură de stat. Referindu-se la acțiunile întreprinse de administrația centrală, acesta scrie „După evenimentele din 1989 autoritățile au demarat o campanie de reorganizare a memoriei sociale...."[169]. Profesorul danez Steven Sampson, într-un interviu acordat unei publicații românești, în 2009, aprecia „Desigur că **evenimentele din 1989** şi de la începutul anului 1990 au fost foarte palpitante, în mare parte pentru că nimeni din comunitatea academică care se ocupa..."[170]. Neînțelegere sensului şi semnificațiilor pe care le au conceptul de eveniment nu simplifică, din contră, complică discursul istoric. Lucrurile se agravează şi mai mult dacă se pune semnul egalității între conceptele de *eveniment, proces și fapt istoric.* Revoluția Română din decembrie 1989 a avut un caracter procesual iar pe perioada desfăşurării s-au petrecut o mulțime de *fapte* dar, pe de o parte, nu toate au rămas în memoria colectivă ca reprezentând evenimente istorice, iar pe de alta, semnificația lor se schimbă pe parcursul timpului. Semnificația unora dintre faptele petrecute în

---

168 Cristian Tileaga, *op., cit*., in *loc., cit*.

169 Constantin-Ovidiu Craiu, *Strategii și tehnici de reconstruire a memoriei sociale după evenimentele din 1989*, în **Revista română de sociologie**, serie nouă, anul XXV, nr. 1–2, 2014, p.12

170 S. Sampson, *1989-2009: Incredibila aventura a democrației după comunism(2010),* on line, http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOId=4065289&fileOId=4066430 accesat la 14 ianuarie 2014

decembrie 1989 se erodează și își schimbă semnificația, odată cu mutațiile produse în cultura și sistemul de valori al societății. Sesizând acest aspect, Adam Schaff aprecia că „La o epocă dată, anumite concepții domină în cultură într-un mod atât de evident încât aplicarea lor în construcția evenimentelor trecutului ne pare pe deplin justificată prin „fapte" găsite într-un trecut deja dat. Acest punct de vedere inversează succesiunea lucrurilor".[171]

Explicația în cercetarea istorică, în general, și în analiza revoluției anticomuniste în România se bazează și pe modul cum un autor sau altul selectează din oceanul de acțiuni și desfășurări de procese ceea ce el consideră a fi un eveniment. Ne vom opri asupra conceptului de eveniment istoric, deoarece are definiții și interpretări multiple și este important pentru orice istoric care se ocupă de revoluția din Decembrie să utilizeze această noțiune, cât mai adecvat. A utiliza conceptul de *eveniment*, acolo unde realitatea istorică impune pentru efortul de cercetare și scriere alte concepte, cum ar fi cele de *proces* sau *fenomen* istoric, înseamnă, în fapt, să alterezi însăși imaginea acelei secvențe din derularea faptelor, care au condus la prăbușirea comunismului în România. Cercetând un segment din realitatea trecută cu instrumente/concepte inadecvate, proiectăm asupra sa reprezentări, finalități, procedee inexistente în acel segment de realitate și presupunem, pe deasupra, că între elementele cu pricina ar exista o coerență care tinde să justifice decupajul global a ceea ce considerăm a fi un câmp de analiză, mai mult sau mai puțin autonom, dar, în realitate, absolut fictiv[172].

În sens larg, conceptul „eveniment" se poate referi la un fapt de orice fel, dar cuvântul este mai frecvent utilizat pentru a semnifica ceea ce este remarcabil într-un fel sau altul, la ceea ce este larg remarcat și comentat de către contemporani, chiar dacă nu produce consecințe în timp și spațiu. Marile ceremonii publice

---

171 Adam Schaff, *op., cit.*, p. 141

172 A se vedea și Alain Guerreau, *Viitorul unui trecut incert. Ce fel de istorie a secolului XXI*, traducere din limba franceză de Claudiu Constantinescu și Florin Davidescu, Editura Cartier, 2003, p. 227-230

(cum erau intrările regale sau o paradă militară) au fost desemnate de istorici ca evenimente, chiar dacă acestea nu au avut nici un efect perceptibil asupra schimbărilor în dinamica societăţii. Paul Veyne referindu-se la natura evenimentelor arată că „Evenimentele nu sunt lucruri, obiecte consistente, substanţe; ele sunt un decupaj pe care îl operăm în mod liber asupra realităţii, un ansamblu de procese în care acţionează şi se amestecă substanţe în interacţiune, oameni şi lucruri. Evenimentele nu au o unitate naturală; nu putem, ca bunul bucătar din *Phaedra*, să le decupăm conform articulaţiilor lor reale, pentru că nu au aşa ceva".[173] Krishan Kumar, citându-l pe Colingwood, accentuează faptul că „pentru istorie, obiectul ce urmează a fi descoperit nu este simplul eveniment, ci gândul exprimat în acesta"[174].

Paul Ricoeur consideră că un eveniment poate fi încadrat în categoria „istoric" dacă acesta îndeplineşte trei condiţii: „În primul rând, oamenii sunt cei care le produc sau le suportă. Oamenii fac ceva să apară sau sunt afectaţi de evenimente care apar singure sau pe care alţi oameni le fac să apară. A doua condiţie minimală este că aceste evenimente trebuie să fie considerate destul de interesante sau importante de către contemporani pentru ca relatările credibile ale contemporanilor să fie înregistrate. Cu această a doua condiţie vedem apărând rolul povestirii: de aici decurge cea de-a treia condiţie a evenimentului istoric, ştiinţa de a selecta, punerea în ordine, sau ceea ce eu numesc crearea intrigii, care introduce un prim decalaj epistemic între eveniment aşa cum s-a produs şi eveniment aşa cum este povestit, înregistrat, comunicat.[175] „Filosoful francez mai aduce în

---

[173] Paul Veyne, *Comment on écrit l'histoire*, Paris, Seuil, (1ère édition 1971), (extrait, pp. 50-85), on line, http://classiques.uqac.ca/collection_methodologie/veyne_paul/comment_ecrit_histoire/comment_ecrit_histoire_texte.html accesat la 14 ianuarie 2014

[174] KRISHAN KUMAR, A COMPANION TO THE PHILOSOPHY OF HISTORY AND HISTORIOGRAPHY,

[175] Paul Ricoeur, *Le retour de l'Événement,* in **Mélanges de l'Ecole française de Rome. Italie et Méditerranée** Tome 104, N°1, 1992, p. 29, on line, http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/mefr_1123-9891_1992_num_104_1_4195, accesat la 14 ianuarie 2014

discuție încă un element important pentru conturarea unei reprezentări adecvate conceptului de eveniment și anume acela că acestea trebuie privite ca „al treilea element al triadei structură, conjunctură, eveniment".[176] Acest lucru permite observarea schimbărilor în structurile socio-politice culturale și spirituale, în cunoaștere atât la nivelul societății interne a unei comunități oarecare dar și la nivelul societății internaționale. Noțiunea de revoluție este acceptată doar dacă se produc schimbări[177]. Atunci când istoricii cercetează faptele din decembrie 1989 și perioada care i-a urmat aleg din acest „ocean" de acțiuni, desfășurări, cuvântări, decizii, pe acelea care au consecințe însemnate fie pentru a explica un trend de continuitate, fie pe acelea care „vor schimba cursul istoriei."[178] În acest fel evenimentele devin pentru istoric o „unealtă" sau un instrument, pentru a fi utilizate în prezent pentru analiza revoluția.[179] Este important acest lucru deoarece „decupajul" sau selecția unor fapte și lăsarea în uitare a altora conduc la imagini cu forme și caracteristici diferite. Câtă cerneală nu s-a consumat în România în comentarii pe marginea accesului la documentele revoluției![180] Câte acuze nu au fost făcute la adresa unor lideri politici cu rol important în derularea proceselor revoluționare că ar ascunde fapte și adevăruri despre 1989![181] Acestea se încadrează majoritatea în jocul politic al

---

176 Ibidem, p. 31

177 Marin Badea Pamfil Nichițelea, *Filozofia istoriei. Orientări și tendințe contemporane*, Editura Politică, București, 1982, p. 40

178 William H. Sewell, Jr, *Historical Events as Transformations of Structures: Inventing Revolution at the Bastille*, in **Theory and Society**, Vol. 25, No. 6, Dec., 1996, p. 842

179 A se vedea și Hayden White, *op., cit.*, p. 11-15

180 Institutul revoluție romane din decembrie Caietele revoluției nr.2, 2011

181 Există o literatură mai ales in media extrem de vastă. Vom ilustra, cu doar câteva exemple, pentru a se înțelege fenomenul. A se vedea, printre alții, Vladimir Tismăneanu, *Testamentul politic a lui Ion Iliescu: Omul fără regrete*, in Revista 22, martie 2012; Ion Coja, *Cine si de ce ascunde adevărul*, online, http://ioncoja.ro/publicistica-varia/cine-%C8%99i-de-ce-ascunde-adevarul/; dr. Gheorghe Funar, *Adevăruri ascunse după decembrie 1989*, in **Răsunetul. Cotidianul bistrițenilor de oriunde**, on line,

luptei pentru putere în România postdecembristă și cu greu pot fi reținute de istoric, pentru a caracteriza evenimentele din Decembrie 1989.

Nu este specific doar procesului de prăbușire a comunismului în România un evantai extrem de larg de denumiri și interpretări. Acestea apar peste tot în lume, unde se produc schimbări radicale de regim politic. Diferența este de amploarea disputei și, mai ales, de interesul care stă la baza unei asemenea dezbateri. Să luăm ca exemplu schimbarea de regim politic cea mai recentă. În Ucraina, în toamna anului 2013, a început o mișcare politică de stradă de mare amploare, generată de disputa politică internă: orientarea Ucrainei spre UE sau spre Rusia. Evoluțiile care s-au succedat și au culminat cu înlăturarea președintelui Ianukovici au fost percepute diferit de analiști și istorici. Pentru o mare parte a populației din Ucraina, a fost o revoluție autentică, iar pentru liderii de la Kremlin, cu totul altceva. În toiul evenimentelor, președintele rus Vladimir Putin a declarat că „evenimentele din Ucraina seamănă mai degrabă cu un pogrom decât cu o revoluție”[182]. Aici este evident că nu se urmărește adevărul istoric, ci, în primul rând, interesul politic al celui care caracterizează un eveniment care conduce la o răsturnare de regim sau de guvern.

Nu toate acțiunile, procesele și fenomenele rezultate din interacțiunile care au loc la un moment dat, între actorii implicați în revoluție, sunt percepute de contemporani evenimente istorice. Atunci când a venit Mihail Gorbaciov la conducerea partidului în URSS pentru oamenii politicii, experți și analiști era un fapt obișnuit, rezultat din dinamica regimului comunist de la Moscova. Evoluțiile politice care au urmat în întreg blocul comunist au

---

http://www.rasunetul.ro/adevaruri-ascunse-dupa-decembrie-1989, accesat la 8 august 2014

[182] Gabriela Anghel, *Criză politică și iz de revoluție la Kiev. Nouă persoane, arestate pentru asaltul asupra președinției. Premierul își cere scuze pentru reprimarea manifestanților*, online, http://www.romanialibera.ro/actualitate/international/update--criza-politica-si-iz-de-revolutie-la-kiev--noua-persoane--arestate-pentru-asaltul-asupra-presedintiei--premierul-isi-cere-scuze-pentru-reprimarea-manifestantilor-319519 accesat la 8 august 2014

determinat procese politice, care aveau să schimbe fundamental fizionomia relațiilor internaționale de pe continentul european și, apoi, la nivel global, iar instalarea la putere la Kremlin a lui Gorbaciov a început să fie percepută ca unul dintre cele mai importante evenimente ale secolului XX. Evoluția istorică din fostul bloc sovietic și din lume, după 1989, ne arată că faptele istorice au o dinamică aparte, ele nu pot fi explicate urmând doar un procedeu logic riguros. În analiza istorică, cercetătorul trebuie să apeleze în repetate rânduri la mecanisme non-intelective, pentru acurateţea demersului explicativ, el trebuie să retrăiască faptele pe care le cercetează, pentru a le înţelege sensul pe deplin. Așa cum remarca R. G. Collingwood, „Istoria gândirii și, prin urmare, întreaga istorie reprezintă reiterarea gândirii trecute în conştiinţa istoricului."[183] Mecanismele non-intelective permit a se face o distincţie între fapte și evenimente istorice. Iată cum vede această distincție Hayden White: „un fapt este un eveniment descris într-un anumit fel – unde „descris" poate fi înţeles ca fiind compus dintr-o listă clară a atributelor unui eveniment – sau o „afirmație" – prin care un eveniment este atribuit genului său proxim și, de obicei, i se dă un nume corespunzător. Un eveniment nu poate intra în istorie până când nu a fost stabilit ca fapt concret. De unde se poate conchide următoarea situaţie: evenimentele au loc, faptele sunt stabilite"[184].

Evenimentele istorice sunt încărcate de sens de către istoric, care trăiește într-un context socio-politic și ideologic în care există un sistem de valori culturale și spirituale, care își pun amprenta asupra „judecății" evenimentelor istorice. Collingwood aprecia că „Toată istoria este o încercare de a înţelege prezentul reconstruindu-i condiţiile deterministe."[185] În cercetarea fenomenelor și proceselor de tip revoluționar, evenimentele sunt adesea

---

[183] R. G. Collingwood, *The idea of history*, Oxford University Press, 1956, p. 215

[184] Hayden White, *op., cit*., p. 13

[185] Apud, Niall Ferguson, *Istoria virtuală. Evoluții alternative și ipoteze contrafactuale*, Polirom, 2013, p. 39

văzute doar din perspectiva percepțiilor și reprezentărilor construite în funcție de cadrul interpretativ dat de ideologiile și valorile societății/grupului din care face parte istoricul/ cercetătorul. Colin Flint arată că percepția oamenilor din Occident, când priveau la televizor, despre ce se întâmplă în România, s-a schimbat mereu în timp. „Revoluția din România este un exemplu foarte elocvent al acestei subtilități. La doar câteva săptămâni după producerea sa, a apărut o critică fină a reprezentării evenimentelor în mass-media, iar imaginea revoluției și proceselor din spatele ei au apărut a fi mai complexe decât se estimase inițial. A fost menționat pentru prima dată faptul că cadavrele arătate la televizor nu erau toate rezultatul luptelor. Mai târziu, opinia dominantă a fost că întreaga „revoluție" era o lovitură de stat a poliției secrete - Securitatea din România, iar vechea putere comunistă încă guverna țara, doar sub o înfățișare schimbată. Noul lider, Ion Iliescu, era un membru de seamă al regimului Ceaușescu și a fost în curând privit – cel puțin de către tineretul mai critic și de către mulți intelectuali – ca un trădător (în momentul redactării acestui text, el este anchetat pentru crime împotriva umanității și abuz de putere pe care le-ar fi comis în timpul revoluției și imediat după aceea). În ciuda acestor proteste, Iliescu a câștigat o victorie zdrobitoare în cadrul alegerilor prezidențiale din mai 1990".[186] Cadrul interpretativ al evenimentelor din Decembrie 1989 nu a urmat, în mod firesc, logica cercetării istorice și schimbarea să fie făcută doar în măsura în care istoricul a descoperit noi documente și surse care să permită fie nuanțarea, fie schimbări de sens în interpretarea evenimentelor. Evoluția politică și sedimentarea percepțiilor, în funcție de convingeri politice și ideologii, au determinat schimbările și nuanțările în interpretarea procesului de răsturnare a regimului comunist.

---

[186] Margit Rohringer, *The Making of History: The Different Faces of the So-called Revolution in Romania*, in Post Script. Essays in Film and the Humanities, Vol. 26, 3 (2007), online, http://www.univie.ac.at/visuellesoziologie/Publikation2008/VisSozRohringer.pdf, accesat la 14 august 2014

O mare parte din evenimente, care apar în societate, sunt neprevăzute și neașteptate. Atunci când acestea apar, ele nu sunt direct conectate la cele care le-au precedat și astfel ele rup cursul serialității evoluțiilor. Acest tip de evenimente produc o modificare și o schimbare de interacțiuni[187], în evoluția societății. Este cazul izbucnirii unor crize și revoluții, evenimente percepute ca fiind fără precedent, cum au fost cele care au condus la prăbușirea regimurilor comuniste în Europa de est. Interesul istoricului pentru evenimentele care au relevanță pentru înțelegerea proceselor și fenomenelor de continuitate și discontinuitate, în istoria societății, este enorm dar acest fapt nu poate fi utilizat pentru a încălca principiile metodologice ale cercetării științifice. Martin Pâquet și Érick Duchesne apreciau că „evenimentul ca fapt istoric nu poate fi înțeles într-o succesiune artificială și abstractă dispusă de istoric, pe care acesta din urmă o introduce în cronică sau o integrează în sisteme. Mai degrabă, în mod subtil, evenimentul este reflectat cu abilitate, prin tușe ușoare ale diverselor componente ale schimbării sociale, uneori contradictorii, alteori similare, mai mult sau mai puțin determinante, dar întotdeauna încărcate cu „înțelesuri".[188]

Interesul pentru a descifra continuitățile, dar și punctele de ruptură, în evoluția unei societăți, a determinat pe unii specialiști să apeleze și la metoda analizei contrafactuală[189] deși, în istoria trăită, nu pot exista două cursuri ale evenimentelor.[190] Istoricul Niall Ferguson încearcă să își imagineze cum ar fi evoluat lumea dacă nu s-ar fi prăbușit comunismul, în încercarea de a găsi ceea ce el numește cauze esențiale, pentru înțelegerea procesului prin

---

187 Louis Quéré, *Entre fait et sens,la dualité de l'événement*, in **Réseaux** no. 139, 2006, p. 190

188 Martin Pâquet, Érick Duchesne, *De la complexité de l'événement en histoire,* in **Histoire sociale / Social History,** no. 34(67), 2001 p. 193-194

189 Edgar Kiser, Margaret Levi, *Using counterfactuals in Historical Analysis*, in Philip E. Tetlock, Aaron Belkin, eds., *Counterfactual Thought Experiments in World Politics: Logical Methodological, and Psychological Perspectives,* Princeton University Press, Chichester, West Sussex, 1996, p. 187-207

190 E.H Carr, *op., cit*., în *loc., cit*.

care acesta a dispărut din URSS și statele satelit Moscovei.[191] Deși în literatura de specialitate din România nu există preocupări pentru acest tip de istorie, nu înseamnă că cei care sunt preocupați de cunoașterea a cât mai mult despre evenimentele din Decembrie evită întrebările de tip contrafactual. În special jurnaliștii nu putem să nu ne întrebăm ce ar fi fost dacă în noaptea lui 21 spre 22 decembrie 1989 ar fi geruit și viscolit în București. Ce ar fi făcut lumea adunată în Piața Universității? Ce s-ar fi ales de revoluție? Ar fi căzut Ceaușescu, dar cum ? S-ar mai fi instalat Iliescu și ai lui pe muntele de morți, autointitulându-se emanați? Dar ce-ar fi fost dacă nu în 1989, ci cu zece ani mai devreme, la congresul al XII-lea al PCR, în clipa în care C. Pârvulescu, unul din viitorii uneltitori, s-a ridicat să-l critice pe dictator, ar fi căpătat susținere din partea celorlalți din sală?

Cei care consideră că se obține un plus de înțelegere prin utilizarea unei astfel de metode apelează la două tipuri de evenimente contrafactuale „cele care sunt esențial produsul imaginației dar cărora le lipsește o bază empirică și cele menite să testeze ipoteze prin mijloace (presupus) empirice, care evită imaginația în favoarea calculului. În cazul primelor, tendința de a se baza pe retrospectivă sau de a propune explicații reductive este cea care duce la lipsa de plauzibilitate.[192] Utilizarea acestei metode nu conduce la aflarea unor răspunsuri la întrebări, cum ar fi „pe de-o parte, „cum să clasificăm evenimentele?" și, pe de altă parte, „ce se întâmplă cu evenimentul în relația cu trecutul și cu timpul?"[193] Un răspuns nu este ușor de dat deoarece „fiecare eveniment istoric este necesar și este imposibil să facem o distincție între importanța necesităților. Niciun eveniment nu este doar negativ,

---

[191] Niall Ferguson, *Istoria virtuală. Evoluții alternative și ipoteze contrafactuale*, Polirom 2013, p. 251-257

[192] Ibidem, p. 21

[193] Jean-Clément Martin, *Pour une typologie des événements*, in vol., *La Vendée et la Révolution*. *Accepter la mémoire pour écrire l'histoire*, Paris, Perrin, "Tempus", 2007, p. 19-40, on line, http://jeancletmartin.blog.fr/2012/05/25/typologie-des-evenements-jean-clement-martin-13739516/ accesat la 14 ianuarie 2014

nici unul nu este lipsit de contribuție. A vorbi despre un singur eveniment, nediferențiat (deoarece nici un eveniment istoric nu este diferențiat clar de mediul său) ca determinant, în sensul cauzării și explicării întregului curs ulterior al evenimentelor, nu înseamnă...o istorie greșită sau îndoielnică ci nu este deloc istorie"...[194] Din acest motiv, istoria contrafactuală, deși e fascinantă, trebuie tratată mereu cu atenție, mai ales când întrebările, de tipul dacă nu s-ar fi întâmplat, se referă la momente de răscruce în evoluția revoluției române. Partizanatul și părtinirea, în percepția evenimentelor revoluționare, sunt, de cele mai multe ori, la baza tentației de a utiliza metoda contrafactuală, în analiza revoluției române din decembrie 1989.

Pentru a se depăși acest impas metodologic, Paul Veyne a propus extinderea conceptului de eveniment la cel de *câmp evenimențial*, care este divizibil la infinit dar nu este alcătuit din atomi evenimențiali. Acesta „nu conține locuri pe care le putem vizita și care s-ar putea numi evenimente: un eveniment nu este o ființă, ci o intersecție de itinerarii posibile. Să luăm în considerare evenimentul denumit războiul din 1914, sau mai degrabă să ne situăm cu mai multă precizie: operațiunile militare și activitatea diplomatică sunt itinerarii care sunt la fel de utile".[195] În aceeași notă tratează revoluțiile anticomuniste de la sfârșitul anului 1989 și profesorul Piotr Sztompka de la Universitatea Jagelonă din Varșovia. Acesta remarcă faptul că „Revoluțiile anticomuniste din centrul și estul Europei ca oricare revoluție majoră în istorie trebuie tratată ca proces și nu ca eveniment singular"[196]. La șase ani de la schimbările revoluționare ce avuseseră loc în aceste țări, Piotr Sztompka constata că revoluțiile sunt încă nefinalizate.

---

[194] Michael Oakeshott, *Experience and its Modes*, p. 128, apud, Niall Ferguson, *op., cit.*, p. 40

[195] Paul Veyne, *op., cit.*, in *loc., cit.*

[196] Piotr Sztompka, *Introduction. The lesson of 1989 for Sociological Theory*, on line http://www.isa-sociology.org/colmemb/national-associations/en/meetings/reports/East-Central%20Europe/Introduction.pdf accesat la 14 ianuarie 2014

Observațiile lui Paul Veyne și Piotr Sztompka conduc la ideea că orice istoric care dorește să înțeleagă ce s-a întâmplat în România, începând cu decembrie 1989, trebuie, pe de o parte, să pornească de la premisa că a fost un proces revoluționar, care a avut mai multe momente și faze, iar pe de alta, să studieze contextualitatea și legătura dintre evenimentele care alcătuiesc acest proces. Ar fi o posibilă cale de a nu se reduce un întreg proces la un eveniment, care să acopere o realitate atât de complexă. Acest lucru îl sublinia și Ion Iliescu, în cadrul unui simpozion științific, desfășurat la Craiova: „E greu să scrii istorie, dar mai greu este să o înfăptuiești. Este degradant pentru un om să conteste un asemenea eveniment crucial în istoria țării. Tot procesul revoluționar din 1989 a schimbat fața lumii, nu numai a României. În România, a fost procesul cel mai profund, cu o profundă susținere populară, care s-a bazat pe o explozie socială și o revoltă populară care a dus la răsturnarea regimului".[197]

Situarea observatorului/cercetătorului evenimentelor din Decembrie 1989 pe o platformă ideologică opusă celor care au acționat, prin forța împrejurărilor, în fruntea celor care au răsturnat de la putere regimul comunist, alterează capacitatea acestora de a percepe neutru evenimentele și de a fi obiectivi în interpretarea lor. Istoricul, în asemenea împrejurare, devine partinic, indiferent dacă este conștient de acest lucru și îl asumă sau nu conștientizează acest fapt. Acest lucru este evidențiat și de jurnalistul slovac Martin M. Simecka care constată că preocuparea pentru a cunoaște trecutul ultimilor douăzeci de ani a fost, de fapt, mai mult o luptă pentru legitimitate din partea celor care ar trebui să interpreteze istoria.[198] În opinia sa, este dreptul lor de a lupta

---

[197] Ion Iliescu, Discurs la simpozionul *Rolul revoluțiilor în societatea românească de-a lungul timpului. Personalitățile marcante ale acestora* online http://www.romanialibera.ro/special/reportaje/iliescu--o-prostie--nu-doar-naivitate--sa-sustii-ca-revolutia-a-fost-facuta-de-serviciile-de-spionaj-209128

[198] Martin M. Simecka, *Still not free. Why post-'89 history must go beyond self-diagnosis*, in Eurozine, on line, http://www.eurozine.com/articles/2009-05-29-simecka-en.html

pentru legitimitate, însă, acest drept aparţine celor care au suferit sau au fost marginalizaţi de fostul regim: foştii deţinuţi politici, disidenţii din perioada de după invazia sovietică în Cehoslovacia, pragmaticii așa-numitei „zone gri" etc. Acest drept izvorăște dintr-un fel de consens social, conform căruia dreptul de a interpreta istoria aparţine mai degrabă victimelor decât celor care sunt vinovaţi. Acest drept este perceput ca o recompensă, și, de asemenea, ca un semn de respect pentru generația pe care o numește *„generația tatălui meu"*[199]. Aceștia au fost comuniști convinși în tinerețea lor, reformiști în anii '60 și disidenți curajoși în anii '70 și '80. Înțelegerea pe care o are analistul slovac asupra perspectivei de cercetare și scriere a istoriei recente este surprinzătoare, mai ales că nu aparţine unui istoric de profesie. Istoria recentă nu poate fi golită de evenimente și adusă doar la o perspectivă la fel de săracă și partinică, așa cum a fost istoriografia comunistă, atunci când analiza perioadele anterioare regimului comunist. Oamenii care au trăit în perioada regimului comunist alcătuiesc „coloana vertebrală a istoriei cehe în calitate de participanți, creatori și de critici duri în același timp. Cine mai poate avea o astfel de cunoaștere intimă a comunismului în toate manifestările sale? Cine altcineva ar trebui, atunci, să aibă dreptul de a interpreta istoria? Această generație a produs o operă colectivă incredibilă – analize subtile și romane de clasă mondială - ca parte a unui exercițiu de auto-reflecție, care este, probabil, fără precedent în istoria cehă. Dar aici e paradoxul: opera acestei generații e atât de monumentală ca aceasta să devină propriul monument. Și, după cum știm, funcția monumentelor este de a oferi o versiune stilizată, sau în cel mai rău caz o versiune mitologică, asupra trecutului, mai degrabă și nu o interpretare neutră"[200].

Nu părtinirea în scrierea istorică este problema pentru trecutul recent în cazul nostru al prăbușirii regimului comunist, ci asumarea acesteia și acceptarea multi-perspectivei în analiza

[199] Ibidem
[200] Ibidem

evenimentului istoric. Cel ce își propune să analizeze Revoluția din Decembrie 1989, indiferent cât de multe surse de informare ar avea la îndemână, așa cum remarcă și Gaddis, „niciodată nu percepe mai mult decât o mică parte din vastul tablou al evenimentelor."[201] Istoria este o narațiune alcătuită pe baza cunoașterii unor fapte, dar această narațiune depinde extrem de mult de personalitatea și atitudinea celui care spune povestea/narațiunea. Istoria are la bază fapte și evenimente reale, dar acestea nu vorbesc de la sine. Cercetătorul/naratorul este cel care dă sens faptelor și coerență discursului istoric. Din această perspectivă istoria este inevitabil părtinitoare.[202] Istoria, ca produs al cunoașterii umane, este părtinitoare deoarece este legată de acțiunea și activitatea politică iar istoricul nu are cum să nu fie influențat politic.[203] Alan Bullock constata, în cercetările sale de ce oamenii au un interes atât de mare pentru istoria evenimentelor recente, că „au sentimente puternice pentru chestiunile politice ale vremurilor noastre, iar acest lucru, la rândul său, face imposibil ca ei să gândească sau să scrie în mod imparțial."[204] Acest lucru începe să fie timid recunoscut și în istoriografia românească. Cercetând legătura dintre educația civică și cunoașterea de tip istoric, trei tineri istorici de la Universitatea din București ajung la concluzia că «Istoria așa cum a fost ea» - atât de importantă pentru Ranke în secolul al XIX-lea – nu mai poate fi susținută astăzi. Revelarea faptului că istoria este manipulată și manipulează la rândul ei a dus la dispariția inocenței ei ca știință. «Beneficiul» pentru istorie este legat de noi tehnici de învățare – axate spre dimensiunea acțională și pro-

---

[201] John Lewis Gaddis, *The Landscapes of History: How Historians Map the Past*, Oxford University Press, Oxford, 2002, p. 3.

[202] Efren R. Torres, *The Limitations of History to the Field of Intelligence*, online http://www.e-ir.info/2014/02/14/the-limitations-of-history-to-the-field-of-intelligence/ accesat la 1 septembrie 2014

[203] Constantin Fasolt, *The limits of history,* The University of Chicago Press, Chicago, 2004, p. XIII-XVII

[204]Alan Bullock, *Is it Possible to Write Contemporary History?,* in M. Beloff, Ed., *On the Track of Tyranny*,Vallentine & Mitchell, London, 1960, p.70

activă"[205]. Problema care se pune, dacă această interpretare părtinitoare a evenimentelor din decembrie 1989, poate fi utilizată ca armă politică în lupta pentru a influența opinia publică într-un fel sau altul.

Cunoașterea căilor și vectorilor care conduc la interpretări părtinitoare și la abandonarea neutralității axiologice este o bună cale pentru evitarea propagandei politice pe suport istoric. Neutralitatea axiologică nu înseamnă încercarea de a pune în paranteză propriile valori, crearea unui câmp aseptic al cunoașterii științifice obiective și apoi lamentații și scuze multiple din ce motive nu reușim, deși ne străduim cu bună-credință ascetică și neprihănită ignoranță politică. Weber afirmă că discursul științific trebuie eliberat de bagajul lucrurilor „de la sine înțelese", de inerția culturală a cercetătorului, și subliniază că trebuie să scriem așa încât „chiar și un chinez să înțeleagă"[206]. Dar cum putem discerne și aprecia ce studii și cercetări istorice consacrate, în cazul nostru, analizei evenimentelor din anii 1989-1991, sunt „excelente", mai ales atunci când avem de-a face cu aprecieri și concluzii aflate în conflict sau diametral opuse? Cum, în alte cuvinte, putem distinge între istorii valabile și obiective de cele care nu sunt? La această întrebare, Theda Skocpol răspunde eufemistic: „Sociologii istoriei comparate nu au ajuns până acum la reguli și proceduri clare, consensuale pentru procedurile folosirii valide a surselor secundare ca probe."[207] Cu toate acestea, istoricii nu pot sta departe de cercetarea și studierea istoriei recente, a căderii regimului comunist din România deoarece acest

---

[205] Mihai Stamatescu, Carol Căpiță, Laura Căpiță, *Predarea istoriei și educația civică*, Ministerul Educației și Cercetării. Proiectul pentru Învățământul Rural, online http://hiphi.ubbcluj.ro/Public/File/sup_curs/istorie210.pdf accesat la 1 septembrie 2014

[206] Cristina Raț, Ma(r)x Weber. *"Neutralitatea" analizei sociale*, http://www.criticatac.ro/9499/marx-weber-%E2%80%9Cneutralitatea%E2%80%9D-analizei-sociale/ accesat la 1 septembrie 2014

[207] Theda Skocpol, *Emerging Agendas and Recurrent Strategies*, in Theda Skocpoled., *In Vision and Method in Historical Sociology,* Cambridge University Press, Cambridge, 1984, p. 382

„gol" ar fi umplut de specialiști în manipulare și propagandă. Referindu-se la acest aspect, Alan Bullock aprecia că „nu există forță mai mare de propagandă pentru mobilizarea sentimentelor de mânie și indignare și a pasiunilor politice, rasiale și religioase din oameni decât istoria falsificată."[208]

Între propagandă pe suport istoric și părtinire în cercetarea trecutului istoric există diferențe notabile. A fi părtinitor în cercetarea unui eveniment sau proces istoric înseamnă a aduce în prim plan acele fapte și acțiuni care avantajează o țară, o personalitate sau un grup, indiferent de natura lui și a pune între paranteze sau împinge spre periferic pe cele care dezavantajează. Referindu-se la acest aspect, Marta Fülöp aprecia că „este o tendință conștientă sau inconștientă din partea cercetătorului să producă informații și/sau să le interpreteze într-o manieră care tinde către concluzii eronate care sunt conforme cu angajamentele sale. Părtinirea poate deriva fie din surse interne (de exemplu, subiectivitatea cercetătorului) fie din surse externe (de exemplu, influența contextului social asupra cercetătorului)".[209]

Istoricii consideră că sunt nenumărate motivele pentru care o societate să nu accepte o istorie părtinitoare. C. Behan McCullagh, referindu-se la acest aspect, aprecia că „istoricii părtinitori pretind de obicei că prezintă o variantă fidelă a subiectului lor, dar de fapt nu o fac și astfel induc în eroare. Este un lucru intrinsec rău. Istoriile părtinitoare pot, de asemenea, să aibă consecințe dăunătoare; prezentări părtinitoare a ceea ce s-a întâmplat în general produc injustiție. În al doilea rând, ele produc neînțelegeri ale structurilor și proceselor care implică lucrurile pe care le

---

[208] Alan Bullock, *op., cit.,* p. 73-74

[209] Marta Fülöp, *The social psychology of bias in social science research*, in Penelope Harnett, Luigi Cajani, Marta Fülöp, Roger Johansson, *Discerning Bias in Research: Challenging Epistemological Assumptions*, on line https://metranet.londonmet.ac.uk/fms/MRSite/Research/cice/pubs/research/research-04.pdf

descriu, ceea ce are ca rezultat strategii nepotrivite pentru schimbarea acestora".[210]

Sunt mai multe cauze care conduc la apariția unei narațiuni istorice ce poate fi părtinitoare.[211] Una dintre acestea izvorăște din faptul că istoricii pot interpreta greșit sursele, astfel încât acestea să conducă la deducțiile pe care le formulează preconceput, cu privire la ceea ce s-a întâmplat în trecut. De exemplu, s-ar putea apela la dovezi care doar sugerează că un anumit eveniment a avut loc, dar ignoră dovezile care arată că a fost imposibil să se producă. O altă cauză care poate produce părtinirea izvorăște din modul cum istoricii fac selecția documentelor, pentru a face istoria unui eveniment sau a prezenta rolul unei personalități într-un eveniment istoric. Pot fi omise anumite documente sau surse sau creat un dezechilibru pentru a contura o imagine dinainte construită, asupra acelui eveniment sau personalități. De exemplu, pentru unele personalități implicate în evenimentele din Decembrie 1989, pot să fie selectate doar acele documente și informații care să prezinte virtuțile și să ignore viciile lor iar pentru alte personalități acele informații care să îngroașe o tușă sau chiar să conducă la imagini grotești. Un alt tip de prejudecată/părtinire apare când se face o descriere generală a trecutului, care implică fapte care, pe baza documentelor disponibile, sunt cunoscute a fi false. Un asemenea caz poate fi episodul invaziei României de către 25.000 de agenți ai serviciilor secrete sovietice[212] dar nu este singurul de acest gen.

Sunt necesare dovezi care să stabilească în ce măsură un anumit fapt istoric este real sau simplă fabulație. „Inventarea" unor fapte istorice reprezintă un pericol permanent pentru cercetarea

---

[210] C. Behan McCullagh, *Bias in Historical Description, Interpretation, and Explanation*, in **History and Theory**, Vol. 39, No. 1 (Feb., 2000), p. 50

[211] Ibidem p. 40

[212] Marius Mioc, *Teoria invaziei sovietice în 1989. Un munte de documente lipsă*, on line http://www.contributors.ro/dezbatere/teoria-invaziei-sovietice-in-1989-un-munte-de-documente-lipsa/ accesat la 17 ianuarie 2014

trecutului.[213] Nu putem face confuzie între virtual și imaginar. Faptul istoric este întotdeauna o construcție lingvistică materializată în discurs deci nu aparține tangibilului, concretului. Din cercetările lui Foucault știm că discursul este și putere, iar unde este putere, este vorba și de politică. Cu alte cuvinte, nu există un adevăr unic. Adevărul este o judecată de valoare pe marginea unui discurs istoric, rezultat din analiza unui fapt istoric. Faptul istoric care aparține trecutului real, nu construit cu ajutorul limbajului, are o singură dimensiune, cea a *existenței*, și nu poate să i se atribuie sintagma de fals sau adevărat, deoarece adevărul și falsitatea sunt aplicabile numai judecăților asupra realității, nu însăși realității. Să luăm un fapt istoric, cum a fost, de exemplu, constituirea Frontului Salvării Naționale, care a preluat puterea în România, după prăbușirea regimului Nicolae Ceaușescu. Istoricul nu mai are acces direct la acest fapt istoric deoarece, cronologic, a dispărut. Pentru a reconstitui acest fapt istoric, cercetătorul are la dispoziție diferite surse, care confirmă că el a avut loc.[214] Odată constatată existența reală a unui eveniment, proces sau fenomen al relațiilor internaționale, se procedează la găsirea raporturilor de cauzalitate. Referindu-se la acest aspect, Vasile Pârvan scria: „că un fenomen poate fi caracterizat și valorificat ca fapt istoric după intensitatea și după efectele produse în marile mase omenești".[215] Un alt clasic al filozofiei istoriei din România, A. D. Xenopol aprecia că, prin metoda deterministică, „se poate realiza o clasificare a faptelor istorice în contingente și constante, corespunzător unor cauze individuale și colective".[216] Criteriul important al alegerii este dat de procesul de semnificare și resemnificare a evenimentelor, proceselor și fenomenelor care au avut loc în politica internațională. Este adesea citat de istorici și

---

[213] Claudiu-Lucian Topor, *Introducere in studiul istoriei*, on line, http://history.uaic.ro/wp-content/uploads/2012/12/Introducere-in-istorie.pdf, accesat la 17 ianuarie 2014

[214] A se vedea și Adam Shaff, *op., cit.*, p. 251-253

[215] Apud, Alexandru Tănase, Victor Isac, *Realitate și cunoaștere în istorie*, Editura politică, București, 1980, p. 66

[216] Ibidem, p. 67

nu numai, un eveniment petrecut în anul 49 î.Ch., și anume trecerea Rubiconului de către Cezar. De atunci, o mulțime de oameni au mai trecut acest râu, dar numai trecerea făcută de Cezar este un fapt istoric, pentru că numai această acțiune a avut consecințe pentru derularea evenimentelor ulterioare, în istoria de o mie de ani a Europei. Este un gest simbolic iar „interpretarea faptului istoric ca simbol constituie o modalitate eficientă de a aprofunda înțelegerea fenomenelor reale".[217]

Evenimentele, procesele și fenomenele care s-au petrecut într-un anume timp și spațiu, ca produs al interacțiunii dintre actorii, care au participat la răsturnarea regimului comunist, pot să aibă reprezentări/*sensuri* diferite în discursuri elaborate de istorici, deși concretul istoric este același. Ne referim aici la sens în înțelesul pe care îl dă conceptului Jurgen Habermas, acela „de direcție a devenirii."[218] Sensul conservă și susține substanța logică a înțelesului (*meaning*) iar semnificația se lasă abandonată contextului subiectiv, emoțional, afectiv. Diferite cuvinte pot avea același referent (extensiune), fără ca semnificația lor să fie aceeași. „Patriotul care s-a opus invaziei sovietice în august 1968 în Cehoslovacia" și „dictatorul care a fost răsturnat în decembrie 1989" au aceeași extensiune (Ceaușescu), dar semnificația lor diferă în mod evident. Semnificația este, de aceea, mai mult decât extensiunea sau, decât obiectul real la care se referă cuvântul.[219]

Pe de altă parte, trebuie să remarcăm faptul că însăși faptului istoric concret poate să i se modifice sensul, în percepția ulterioară a aceleași societăți. Andreas Suter și Pierre-G. Martin au cercetat modul cum războiul țărănesc din Elveția, din 1653, a fost perceput în timp de către contemporani și ajunge la concluzia că

---

[217] Marin Badea Pamfil Nichițelea, *op., cit*., p. 176

[218] Apud, Andrei Marga, *Filosofia lui Habermas*, Editura Polirom, Iași, 2006, p. 195

[219] Puiu M. Mihai, *Sens și semnificație în analiza discursivă*, on line, https://www.google.com/#q=fapte+si+evenimente+in+discursul+istoric&start=40, accesat la 17 ianuarie 2014

sensul de fapt istoric important a fost căpătat treptat în timp[220]. La început, autoritățile au calificat revolta cu un termen care circula în epocă, *Unruhe*, ce însemna tulburări. Mai târziu, apar conceptele de *Révolte* sau de *Rébellion*, ceea ce însemna pentru contemporani o mișcare deschisă și criminală contra ordinii naturale și divine. Primarul și consiliul orașului Zürich au făcut un pas mai departe în ceea ce privește semnificația evenimentului, în fapt un proces de resemnificare. Într-o scrisoare din 19 aprilie 1653, aceștia notau că „revoluția traversa cea mai mare parte a Confederației"[221]. Este utilizat pentru prima dată un concept ce avea să facă o impresionantă carieră în secolele următoare, dar sensul cuvântului *revoluție* nu avea aceeași reprezentare în mentalul colectiv din Elveția secolului al XVII-lea. Istoricii definesc astăzi această mișcare drept un *război țărănesc*, care a generat un *proces* de transformări politice și de mentalitate, care au schimbat structura societății elvețiene.[222] Acest fapt arată că avea dreptate Paul Ricoeur, când se întreba dacă nu ar trebui ca să fie lăsat timpul să decanteze faptele istorice. De altfel, referindu-se la conceptul de revoluție, Ricoeur afirma: „El va permite să numim evoluție schimbările bruște de structură; astfel, putem vorbi de revoluție demografică, de revoluție industrială; putem vorbi de răsturnarea tendinței în planul conjuncturilor"[223].

Interpretarea evenimentelor, proceselor și fenomenelor care țin schimbările radicale de regim politic ar trebui să fie făcută și în acord cu instrumentele, metodele și tehnicile de analiză furnizate de alte discipline, începând cu teoria relațiilor internaționale,

---

220 Andreas Suter și Pierre-G. Martin, *Histoire sociale et événements historiques. Pour une nouvelle approche*, in **Annales. Histoire, Sciences Sociales**, 52e année, No. 3, 1997. pp. 543-567, on line, http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/ahess_0395-2649_1997_num_52_3_279584 accesat la 14 ianuarie 2014

221 Ibidem, p. 546

222 Ibidem, p. 548

223 Paul Ricoeur, *op., cit.,* p. 31

sociologia, economia mondială[224] și încheind cu statistica, lingvistica sau geopolitica și geo-istoria, imagologia[225]. Schimbările produse în cunoaștere, datorită revoluțiilor apărute în varii domenii, de la tehnologie la social, nu au cum să nu afecteze viziunea asupra lumii și asupra istoriei[226]. În acest context, istoriografia căderii regimului comunist în România nu poate să rămână pe dinafară, fiind puternic marcată de evoluția generală a curentelor de idei. Istoricul Lucian Nastasă, referindu-se la impactul schimbărilor produse în cunoaștere asupra istoriografiei începutului de secol XX, sublinia faptul că istoricii acelui timp au sesizat nevoia modernizării aparatului conceptual și al discursului[227]. Argumentează acest lucru cu un fragment din discursul de recepție, rostit la Academia Română (1905), de către istoricul Ion Bogdan, care sublinia că: „în istoriografie, ca în toate celelalte științe, fiecare epocă e supusă curentelor de idei contemporane".[228] Revoluția română din decembrie a fost analizată din perspective sociologice, geopolitice, psihologice întregind o imagine despre sfârșitul comunismului românesc.

Căderea regimului comunist în România. Între adevăr istoric și justiție socială

Un alt factor care a influențat cercetarea istorică, privind evenimentele din decembrie 1989, desfășurată în centrele universitare și institutele academice este cel al interferenței istorie-justiție. Problema raportului dintre adevărul istoric și condamnarea

---

[224] Francois Furet, *op., cit*., p. 72

[225] A se vedea, Richard K. Herrmann, James F. Voss, Tonya Y. E. Schooler and Joseph Ciarrochi, *Images in International Relations: An Experimental Test of Cognitive Schemata,* in **International Studies Quarterly**, Vol. 41, No. 3 (Sep., 1997), pp. 403-433, on line http://www.jstor.org/stable/2600790. Accessed: 16/10/2013 02:54

[226] Ian Morris, *De ce vestul deține încă supremația și ce ne spune istoria despre viitor*, Polirom, Iași, 2012, p. 28-37

[227] Lucian Nastasă, *Generație și schimbare in istoriografia română (sfârșitul secolului XIX - începutul secolului XX),* on line, http://www.history-cluj.ro/Istorie/cercet/Nastasa/Volum_Generatie.pdf, accesat 17 ianuarie 2014

[228] Ibidem

celor care au comis crime și abuzuri în timpul evenimentelor din decembrie 1989 a dominat mentalul colectiv românesc al ultimului sfert de veac. Opinia publică a cerut, încă din primele luni după căderea regimului Ceaușescu, adevărul și judecarea celor vinovați de reprimarea revoluționarilor. Din aceste rațiuni, istoricul și politologul Vladimir Tismăneanu a adresat înaltelor oficialități române o scrisoare deschisă în care afirma: „La 20 de ani de la Revoluție nu se cunoaște adevărul despre evenimentele acelor zile și despre autorii crimelor. Este o realitate dureroasă ce nu poate fi ocolită și care trebuie confruntată neîntârziat, cu voință, curaj și onestitate. Lacătul totalitar pus pe documente trebuie sfărâmat. Este o chestiune presantă pentru sănătatea democrației românești. Ne adresăm dvs. în condițiile în care, în urma alegerilor parlamentare și prezidențiale, întreaga putere de decizie și acțiune se află în mâinile dvs. Deși mai sunt doi ani și jumătate până la prescrierea faptelor de omor din timpul Revoluției, anchetele din dosarele aflate la Parchetul General trenează și documentele din aceste dosare nu sunt accesibile – contrar dispoziției CEDO – nefiind desecretizate în totalitate. Dincolo de procedura din fața CEDO și de soluțiile juridice, este nevoie ca opinia publică din România să afle adevărul despre cei care au ordonat uciderea a peste 1000 de oameni în decembrie 1989 și despre cei care au executat acest ordin”[229]. Această dezbatere în care s-au amestecat voit sau nu adevărul istoric și justiția a ocupat spațiul public, mai ales în preajma aniversării evenimentelor din Decembrie și a comemorării victimelor represiunii regimului Ceaușescu, și a generat o literatură atât în țară, cât și în străinătate, cu grave distorsiuni, asupra reprezentărilor sale în mentalul colectiv românesc. Au fost aduse la lumină multe adevăruri despre zilele revoluției dar, în același timp, au fost aruncate pe piața informațiilor și jumătăți de adevăr sau chiar

[229] Vladimir Tismăneanu, *Adevărul trebuie știut, vinovații trebuie pedepsiți! Apelul societății civile din Romania,* on line http://tismaneanu.wordpress.com/2010/02/15/adevarul-trebuie-stiut-vonovatii-trebuie-judecati-apelul-societatii-civile-din-romania/,

minciuni[230], din interes politic, dar și din neștiința mânuirii instrumentelor de cercetare istorică sau a neînțelegerii raportului dintre adevărul istoric și adevărul juridic, în asemenea momente de răscruce din istoria unui popor. A condamna un om pentru acțiuni comise in zilele lui decembrie 1989 nu înseamnă că un complet de judecată a descoperit un adevăr istoric la care un cercetător nu a putut să ajungă!

Din această perspectivă, este important să înțelegem ce înseamnă utilizarea istoriografiei și a memoriei colective tezaurizată în lucrări de istorie și scrieri memorialistice, pentru scopuri juridice sau a justiției pentru înțelegerea evoluțiilor istorice. A le confunda nu este o problemă simplă sau lipsită de riscuri.[231]

Această relație este văzută în mod diferit de istorici. Pentru o seamă de istorici, ecuația este văzută ca un mariaj fericit. Istoricii contribuind la munca justiției și invers. Documentația strânsă pentru procese cu încărcătură istorică – începând cu procesul de la Nürnberg – s-a dovedit esențială pentru istorici. Participarea istoricilor la procese legate de evenimente istorice, în calitate de experți, de martori-avizați, a devenit o practică răspândită[232]. Și în România o instituție cu atribuții de cercetare științifică în domeniul istoriei recente – *Institutul pentru Investigarea Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc* – și-a propus să studieze, documenteze și să susțină conștientizarea publică a istoriei comunismului în România, prin proiecte de cercetare, educațio-

---

230 Ioan Scurtu, *Politică și viață cotidiană în România în secolul al XX-lea si începutul celui de-al XXI-lea*, Editura Mica Valahie, Bucureşti, 2012 p. 345-358; idem, *Minciuni mass-media*, on line http://www.ioanscurtu.ro/minciuni-mass-media/, Gérald de Selys, Médiamensonges, Bruxelles 1990, Michel Castex, *op., cit.,*

231 A se vedea, Jocelyn Néron, La *justice* et *l'histoire face* aux *procès pour crimes contre l'humanité* : *entre* la *mémoire collective* et la *procédure*, on line, http://www.archipel.uqam.ca/3844/1/M11955.pdf; Adrian Cioflâncă, I*storie și justiție Un model german pentru "procesul comunismului",* on line, http://phantasma.ro/wp/?p=1546, Carlo Ginzburg, *Checking the Evidence: The Judge and the Historian*, în "*Critical Inquiry*", Vol. 18, No. 1 (Autumn, 1991), p. 79-92

232 Adrian Cioflâncă, *op., cit.*, în *loc., cit.*

nale, editoriale și muzeale dar și „investigarea științifică și identificarea crimelor, abuzurilor și încălcărilor drepturilor omului pe întreaga durată a regimului comunist în România, precum și sesizarea organelor în drept în acele cazuri în care sunt depistate situații de încălcare a legii."[233] Acest model de cercetare istorică și justiție socială nu a fost multiplicat din fericire și în cazul Revoluției din decembrie 1989.

Pentru alți istorici, interferența cercetare istorică-justiție nu este benefică pentru nici o parte.[234] Analiza unor procese celebre, care au marcat opinia publică internațională, cum au fost cele de la Nürnberg sau cele prin care au fost condamnați colaboraționiștii francezi, din timpul regimului de la Vichy (Papon, Barbie și Touvier), a Tribunalului Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie și, în mai mică măsură, Tribunalul Penal Internațional pentru Ruanda scoate în evidență riscurile generate de utilizarea istoriei de către justiție, pentru a se face dreptate și a justiției, pentru a scrie istoria. Există, pe de o parte, riscul de derapaj și de control a politicii, iar pe de alta, riscul de a manipula istoria, studiile politice în scopul unei persoane sau a unui grup politic.[235]

În opinia unor istorici, cum ar fi Marc Olivier Baruch și Henry Rousso, nu este clară calitatea în care intervine istoricul în declanșarea și derularea unui proces politic.[236] Există câteva deosebiri importante între istorie și justiție. Istoria este deschisă în căutarea și afirmarea adevărului istoric, versiunile asupra acestuia putând fi revizuite odată cu apariția de noi documente sau interpretări. Judecarea unei cauze într-un tribunal este limitată în timp, iar verdictul este definitiv. Concluziile la care ajunge istoricul nu ar trebui să afecteze poziția și statutul

---

[233] Obiectivele IICCMER, on line http://www.iiccr.ro/ro/ despre iiccr/ institutul/ accesat la 12 septembrie 2014

[234] Henry Rousso, *La Hantisse du passé: entretien avec Philippe Petit*, Paris, Editions Textuel, 1998, citat după Adrian Cioflâncă, *op., cit.*, în *loc., cit.*

[235] Jocelyn Néron, *op., cit.*, în *loc., cit.*

[236] Apud, Annie Deperchin, *Verite historique, verite judiciaire. A travers les grands procès issus de la Seconde Guerre* Mondiale Ecole Nationale de la Magistrature - 2 mars 2001, RAPPORT DE SYNTHESE, on line, http://www.afhj.fr/ressources/verite_hist_jud_deperchin.pdf,

indivizilor în societate ci, cel mult, câmpul convingerilor şi al atitudinilor în legătură cu un moment istoric sau altul, pe când verdictele într-un proces juridic au impact major de la condamnare la privare de libertate. Și istoricul și juristul își asumă o mare responsabilitate în legătură cu investigațiile pe care le fac, dar aceasta este diferită pentru fiecare dintre ei. Ambii, în efortul de reconstituire a unui moment din istoria individuala sau a unui grup, utilizează documente, informaţii şi alte probe pe care le analizează, dar fiecare o face cu o metodă şi tehnică specifică domeniului său. Scopul urmărit este diferit. Istoricul urmărește să afle și să ne comunice un adevăr şi să elimine falsul din recompunerea trecutului, pe când un judecător la tribunal caută să facă dreptate. Avem, în ceea ce privește evenimentele din decembrie 1989, o bună înțelegere a lucrurilor din partea acestui binom istoric-judecător, în aflarea adevărului? Sunt opinii care conduc la ideea că „dreptul de a cunoaște s-a consolidat, în mod evident, pe fondul nevoii de a asigura oamenilor un real acces la sursele istorice, în urma gravelor încălcări ale drepturilor omului. Regimurile totalitare ale secolului al XX-lea au lăsat, de cele mai multe ori, cicatrice în conştiinţa colectivă. În numeroase cazuri s-a constatat o incapacitate sau o deliberată pasivitate a autorităților statale în a face lumină cu privire la unele fapte din trecut. (...) Obligația statului este de a ieși din aceasta pasivitate și de a furniza adevărul a cărui beneficiar este individul. Calea de a accede la acest adevăr este ancheta."[237] Adevărul istoric, în ceea ce privește momentele delicate ale revoluției din decembrie 1989, nu are aceleași caracteristici și, mai ales, aceeași importanță socială, ca cel juridic.

Există o contradicție în termeni în ceea ce privește modul cum se validează adevărul la care ajunge istoricul și judecătorul. Cel din urmă ascultă martorul și acuzarea, în legătură cu recuperarea adevărului. Istoricii nu pot face acest lucru, deoarece nu există ca

---

[237] Judecător dr. Gabriel Caian, *Standarde internaționale în materia dreptului de a cunoaște adevărul*, in **Revista Forumului Judecătorilor,** nr. 2, 2013, p. 22

tehnică de lucru în arsenalul metodologic un asemenea mod de aflare a adevărului, deși în ultimul timp a câștigat foarte mult teren istoria orală[238]. În România sunt voci care cred că experiența germană în ceea ce privește relația benefica istorie-justiție poate fi un bun reper pentru a se finaliza procesul comunismului.[239] Relația dintre adevăr istoric și adevăr juridic trebuie înțeleasă nu numai ca una foarte complexă, dar și ca agent care poate influența la un moment dat „producția" istoriografică a unei epoci. Din acest punct de vedere, adevărul exprimat de Mark Bloch, cu mai bine de o jumătate de secol în urmă, pare mai actual ca niciodată pentru spațiul istoriografic românesc postdecembrist: „Reducerea istoricului la poziția de judecător este o simplificare și sărăcire a cunoașterii istorice; dar reducerea judecătorului la poziția de istoric reprezintă o pervertire iremediabilă a actului de justiție". Adevărul relevat în instanța care judecă un fapt individual/colectiv penal nu trebuie să devină factor/reper în aprecierea unui fenomen sau epocă istorică în totalitatea sa după cum adevărul descoperit prin metode specifice de un istoric nu trebuie să fie probă în judecata unei instanțe. Din păcate, în societatea românească postdecembristă această graniță a fost trecută și într-un sens și în altul din dorința fiecărei părți de a-și impune propria viziune și interpretare asupra evenimentelor din decembrie 1989.

Istoricul francez, Enzo Traverso, constată că sunt cazuri în istoria contemporană în care curtea de justiție se transformă în tribunale istorice. Cursurile justiției se transformă astfel în tribunale ale Istoriei, locuri simbolice de moralizare a trecutului și de arhivare a memoriei unei națiuni. Memoria, justiția și istoria

---

[238] Tehnica interviului si a mărturiilor unor participanți la evenimente a fost folosită în cercetarea evenimentelor din decembrie 1989 de Zoltán Rostás și Florentina Ţone, în lucrarea *Tânăr student caut revoluționar*, apărută în 2011, de Emil Constantinescu, în lucrarea *Păcatul originar. Sacrificiul fondator Revoluția decembrie '89*, de Colectivul de Istorie Orală din cadrul Societății Române de Radiodifuziune, în lucrarea *E un început în tot sfârșitul. Culegere selectivă din programele radiodifuzate în zilele din 17-25 decembrie,* apărută în anul 1998 etc.

[239] Adrian Cioflâncă, *op., cit.*, în *loc., cit.*

se ciocnesc. Unii istorici se pretează la acest joc, intervenind în acest proces în calitate de «martori», chemați nu pentru a-și exprima punctul de vedere asupra unui fapt sau epoci, ci pentru a afirma, sub jurământ, «adevărul și nimic altceva decât adevărul». Este un demers caricatural, care ar fi suscitat perplexitatea pozitiviștilor celor mai naivi dintre istoricii secolului al XIX-lea. Dar confuzia rolurilor nu se oprește aici. Atunci când istoricii încearcă să procedeze la o reflexie mai aprofundată, într-un cadru mai puțin constrângător decât în sala de judecată, confruntarea lor cu actorii istoriei se transformă adeseori în rechizitoriu, așa cum a ilustrat-o recent dezbaterea organizată de cotidianul *Libération*, în privința afacerii *Aubrac*. Chiar dacă se impune recunoașterii legătura care există între istorie, memorie și justiție, ar fi periculos să eliminăm distincțiile care le separă[240]. Această cale de a investiga Revoluția română din Decembrie a fost urmată și de unii cercetători și istorici români, dar ea nu a condus la crearea unei memorii reale asupra evenimentelor ci la compunerea unei imagini deformate și a unui adevăr interesat. Acest tip de investigare și analiză nu a căpătat amploare și masă critică, încât să ne conducă la concluzia că nu s-a putut crea o memorie „reală" revoluției din decembrie 1989. Nu s-a ajuns încă la un consens național, legat de moștenirea revoluției, natura acestei moșteniri, și importanța unei memorii autentice a revoluției. Ca și în cazul regimului comunist, « se deploră atât lipsa de justiție „reală", cât și lipsa de înțelegere a adevăratei naturi a trecutului comunist recent. Speranța unei narațiuni naționale lineare, speranța unei memorii autentice, a unui discurs național consensual al reconcilierii cu trecutul, este „deranjată" de ambivalența, inconsistența și natura uneori contradictorie a perspectivelor individuale

[240] A se vedea Enzo Traverso, *Histoire, justice et communisme. Deux plaidoiries contre les simplifications du passé,* on line, http://danielbensaid.org/Histoire-justice-et-communisme accesat la 12 august 2014

asupra trecutului, și încercările indivizilor de a se opune narațiunilor dominante, versiunilor oficiale ale trecutului.[241]» Acest fapt nu trebuie să conducă la ceea ce am putea numi istoria oficială a evenimentelor din decembrie 1989. Istoricul francez Serge Halimi, într-un interviu recent, atrăgea atenția că în efortul său de recompunere a trecutului istoric «în funcție de cunoștințele sale, de convingerile sale, de originile sale, de alienările sale, istoricul îl ajută pe acesta să fie determinat cu ochii deschiși. Nu pentru că va emite asupra evenimentelor din trecut judecata sa *a posteriori*, pe care și-a format-o în liniște. Ci pentru că el știe că cea mai mare parte a construcțiilor istoriei s-au stabilit prin intermediul sensibilităților noastre actuale. El nu crede așadar în existența unei umanități populate în alte vremuri de monștri care nu a căpătat o formă civilizată decât pe măsură ce caracteristicile sale încep să semene cu ale noastre »[242].

Societatea românească nu s-a eliberat încă de un exces al politizării și ideologizării a trecutului istoric. În dezbaterea istorică sunt rare analizele și cercetările asupra modului cum alte societăți au traversat, în istoria lor, asemenea momente de cumpănă, cum au fost revoluțiile sau tulburări sociale, soldate cu victime și distrugeri materiale. În istoria recentă a Italiei, evenimentele de la sfârșitul anilor '70 și începutul anilor '80 sunt cunoscute ca fiind *anii de plumb* și au generat falii în memoria socială[243], dar acest lucru nu este perceput de istoricii care au opinii diferite ca fiind ceva grav ci, dimpotrivă, un lucru firesc.

---

[241] Cristian Tileagă, *Discourse analysis and researching coming to terms with the past: studies in discursive psychology [Analiza discursului si reconcilierea cu trecutul recent: studii de psihologie sociala discursiva*]. Oradea, Romania: Editura Primus [Primus Publishing], p. 35, versiunea on line https://dspace.lboro.ac.uk/dspacejspui/bitstream/2134/9681/5/Analiza%20discursului%20si%20reconcilierea.pdf accesat la 12 august 2014

[242] Serge Halimi*, « L'historien n'accepte aucun dogme, ne respecte aucun interdit, ne connaît pas de tabous »,* on line, http://www.monde-diplomatique.fr/communiques/140918.html accesat la 11 iulie 2010

[243] Federica Rossi, *La « lutte armée » entre justice, politique et histoire. Usages et traitements des « années de plomb » dans l'Italie contemporaine (1968-2010),*

La rândul lor, istoricii americani nu găsesc ceva ieşit din comun în reinterpretarea şi resemnificarea unor momente «delicate» din istoria războiului civil american, deoarece acceptă ideea că „istoria nu poate fi separată de opinie. Istoria este scrisă de oameni şi deseori se supune interpretării lor asupra evenimentelor care s-au desfăşurat înaintea lor. Istoria este scrisă de către învingători ... iar scrierea istorică, în consecinţă, este o armă ideologică. Articolul arată că istoria este deseori adaptată pentru a se potrivi cu valorile grupului dominant. În plus, înțelegerea noastră asupra evenimentelor se schimbă în decursul timpului, odată ce noi informaţii despre acele evenimente devin disponibile, inclusiv surse ale altor popoare şi grupuri din tabără, cu opinia sau cu perspectiva opusă asupra evenimentului"[244]. În istoriografia românească, multiperspectivitatea ca metodă şi tehnică de abordare şi analiză, mai ales în ceea ce priveşte momentele controversate ale istoriei recente, este departe de a se fi impus.

Subiectiv şi obiectiv în cercetarea şi analiza istorică a prăbuşirii regimului comunist din România

A înțelege de ce avem atât de multe interpretări şi opinii în legătură cu evenimentele care au condus la prăbuşirea regimului comunist în România presupune a înțelege ce este istoria şi cum poate istoricul să readucă în memoria prezentului imaginea trecutului. Istoria nu este o ştiinţă în sensul pe care îl dăm matematicii, chimiei sau ştiinţelor naturale. Ea nu operează cu ecuaţii care afirmă adevăruri absolute, sau legi care odată dovedite sunt rareori infirmate, ca în fizică. Istoria este o disciplină care are metodă şi instrumente ştiinţifice pentru a interpreta faptele şi evenimentele şi care încearcă să elimine părtinirea şi subiectivitatea, cât mai mult posibil. Cu toate acestea, suntem în imposibilitatea de a elimina complet părtinirea dar avem posibilitatea de a nu porni analiza istorică a unui eveniment prin prisma unor prejudecăţi, şi opinii preformate. Acest lucru poate fi

---

[244] Danielle Renee Wager, Textbook Analysis: A Case Study of Changes in History Textbooks Based on the Revolutionary War

evitat dacă vom aplica în efortul de cercetare drumul indicat de Nicolae Iorga, care considera că „pentru a scrie istorie n-am nevoie de iubire, nici de ură; îmi trebuie numai izvoare şi minte sănătoasă în atâta măsură, de câtă e nevoie pentru a lumina."[245]

În cazul istoriografiei Revoluției Române din Decembrie, cele mai multe din prejudecățile şi opiniile preformate pornesc de la incapacitatea noastră de a înțelege şi a accepta faptul că personalitățile politice pot să îşi schimbe, în timp, unele convingeri politice sau ideologice. Din multitudinea de asemenea cazuri exemplificăm cu una dintre prejudecățile care pot afecta construirea unor judecăți de valoare, în interpretarea evenimentelor din decembrie 1989, la istoricul şi politologul Vladimir Tismăneanu. Acesta are o opinie preformată despre evoluția politică a lui Ion Iliescu, unul dintre liderii importanți ai mişcării de răsturnare a regimului comunist. Iată cum este caracterizat cel ce avea să fie propulsat de evenimentele din decembrie 1989, la conducerea țării, într-o perioadă extrem de dificilă: „Leninist fiind, privea (şi cred că încă priveşte) cu enormă suspiciune ceea ce se cheamă spontaneitate democratică. Om al structurilor ierarhice, verticale, autoritare, Iliescu nu poate înțelege pulsul viu al societății civile. A învățat pe dinafară gramatica democrației, dar este de fapt incapabil să construiască o frază coerentă în această limbă politică. Există întotdeauna ceva fals, contrafăcut, artificios, în apelurile sale la pluralism."[246] Poate să influențeze această convingere obiectivitatea cercetărilor efectuate de Vladimir Tismăneanu pe marginea prăbuşirii regimului comunist din România? Acest exemplu întăreşte ideea că obiectivitatea cu care este recompus trecutul istoric este inseparabilă de istoric, că

---

[245] A se vedea N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, Editura Ştiințifică si Enciclopedică, Bucureşti, 1985, apud, Teodora Stănescu-Stanciu, *Metodologia cercetării științifice*, on line, http://www2.spiruharet.ro/facultati/riif/orar/39e1e3dee8f002f1369a94720d92a697.pdf, accesat la 17 ianuarie 2014

[246] Vladimir Tismăneanu, *Convingeri adânci, grele şi apăsătoare: Despre Ion Iliescu*, în Evenimentul Zilei ediția on line, http://www.evz.ro/convingeri-adanci-grele-si-apasatoare-despre-ion-iliescu-1040519.html

selectarea și ordonarea informațiile despre evenimentele cercetate se fac uneori și potrivit propriilor sale convingeri. Cercetătorul trecutului istoric, în general și al revoluției române în special, trebuie să fie un judecător neutru și dezinteresat[247]. Acest lucru nu înseamnă că istoricul nu poate greși fie indus în eroare de martorii interesați, de circumstanțe obscure, sau propria mărginire de spirit. Istoriografia evoluției române din decembrie 1989 abundă în clișee, mărturii părtinitoare și interpretări interesate ale evenimentelor.[248] Problema care apare cum poate un analist să identifice si să separe eroarea de intenție.

Istoria ca realitate factuală este alcătuită dintr-un „ocean" de evenimente, procese și fenomene, pe care istoricul încercă să le ordoneze și să le interpreteze pentru a readuce în memoria prezentului o imagine esențializată. Indiferent cât de multe cărți și studii s-ar scrie, cât de multe filme documentare, cât de mulți dintre participanții la evenimente și-ar scrie memoriile etc., nu vom avea niciodată o suprapunere exactă a ceea ce s-a petrecut în zilele revoluției cu ceea ce s-a scris despre acele zile. Iată de ce istoricul, prin efortul său de a face trecutul inteligibil, își asumă unele riscuri atunci când recompune acest trecut. El trebuie să ia în considerare pentru analiză și interpretare fapte întâmplătoare sau brute ceea ce constituie elementul tranzitoriu al istoriei, hazardul, fapte individuale, un fel de intermediar între hazardul pur și necesitate și fapte necesare care desemna elementul central pentru analiza istorică[249]. Și în cazul cercetării evenimentelor din decembrie 1989, istoricul se află în situația sesizată de cunoscutul filosof al istoriei, Henry Steele Commager (1902-1998), care afirma că atunci când istoricul își începe munca de

---

[247] A se vedea și Peter Novick, *That Noble Dream: The 'Objectivity Question' and the American Historical Profession*, Cambridge University Press, Cambridge, 1988, p. 2

[248] A se vedea Ruxandra Cesereanu, op., cit., idem, *Revoluție, metarevoluție, pararevoluție* în Revista 22, ediția on line, http://www.revista22.ro/revolutie-metarevolutie-pararevolutie-2293.html accesat la 17 ianuarie 2014

[249] A se vedea pe larg, Marin Badea Pamfil Nichițelea, *op., cit.,* p. 84-95

cercetare se află în fața unui paradox, deoarece constată că faptele istorice „sunt prea multe și prea puține totodată."[250] Criteriul selecției reprezintă o constantă a cercetării istorice. Istoriografia revoluției române din decembrie trebuie să țină cont de acest criteriu și să o așeze în contextul mai larg al interpretării evenimentelor. Potrivit unei grile de selecție adoptată de un cercetător, un eveniment intră în sfera de interes a cercetării istorice în măsura în care persistența sa în timp reprezintă o importanță deosebită pentru comunitate. Dar sunt atât de multe procese, fenomene și fapte ale revoluției române care au caracteristica permanenței, încât selecția pare a deveni imposibilă și, totuși, istoricul trebuie să o facă și să respecte principiul obiectivității și al neutralității. Istoricul sau analistul evenimentelor din Decembrie 1989 trebuie să posede cunoștințele dar și experiența în a alege evenimentele dintre zecile și sutele de mii de file din dosarele revoluției, aflate în arhivele naționale și străine sau din edițiile de documente, care au fost publicate în cei aproape 25 de ani.

Selectarea faptelor din masa de evenimente și procese sau fenomene istorice se face pe baza unor ipoteze de cercetare dar și a unei teorii, la care istoricul aderă și care îl ajută să își construiască o grilă de lectură coerentă și eficientă. Charles A. Beard, referindu-se la acest aspect, sublinia că „Chestiunea supremă în activitatea istoricului de astăzi este determinarea atitudinii sale față de dezvăluirile gândirii contemporane. El ar putea să le ignore în mod deliberat, din motive ce țin de confortul personal, economic și intelectual, alăturându-se astfel mulțimii nesfârșite a celor care ar fi putut fi dar nu au fost. Sau ar putea trece la examinarea propriului cadru de referință, pentru a-l clarifica și a-l extinde prin dobândirea cunoașterii unor zone mai largi de gândire și de evenimente și pentru a-i conferi consistența structurii printr-o ipoteză deliberată respectând natura sau direcția unor mari mișcări de idei și interese denumite istorie universală".[251] Este fals să credem că faptele se degajă de la sine,

[250] Apud, Teodora Stănescu-Stanciu, *op., cit.*, in *loc., cit.*
[251] Charles A. Beard, *op., cit.*, in *loc., cit.*, p. 228

din mulțimea de evenimente iar istoricul ar trebui doar să le înregistreze și să le prezinte contemporanilor. Întotdeauna are loc o activitate de selecție/alegere. Selecția este un proces complex între obiectul de valorizat (faptul istoric din politica internațională) și subiectul valorizator (istoricul) și are la bază un sistem de valori. De aici și faptul notoriu că istoricii se deosebesc în alegerea pe care o fac în sensul că „selecția unuia nu este recunoscută de toți, după cum, de asemenea, ceea ce, în anumite epoci sau istorici dintr-o școală anumită fusese lăsat la o parte pur și simplu ca un eveniment fără semnificație istorică, este ridicat la rangul de fapt istoric în alte timpuri sau la istorici ai unei alte școli."[252] Referindu-se la modul cum istoricul extrage unele fapte și procese istorice și omite altele din acest „ocean de informații", Serge Halimi observa că „a devenit o obișnuință să li se reproșeze lui Lenin și Stalin milioanele de victime ale rechizițiilor agricole din anii '20 și '30. Dar ne amintim mai rar faptul că liberul schimb și piața, nu colectivizarea pământurilor, au provocat decesul unui milion și jumătate de irlandezi între 1846 și 1849. Mai știm oare, de asemenea, că Churchill poartă o mare responsabilitate în moartea a 3 milioane de bengalezi în 1943, cărora le reproșase anterior că «se înmulțesc ca iepurii»? A preferat în schimb să direcționeze rezervele alimentare către trupele britanice, deja aprovizionate din plin, mai degrabă decât către populațiile înfometate. Foametea care i-a decimat pe acești «băștinași» nu l-a deranjat: guvernatorul britanic asigurase Londra că acest fenomen «nu reprezenta o amenințare serioasă pentru pacea și liniștea Bengalului, din moment ce victimele sale sunt cu totul pasive»[253]. Asemenea „proceduri" se întâlnesc și în istoriografia prăbușirii regimului comunist din România. Cel mai adesea acest procedeu se întâlnește atunci când se aleg doar acele fapte și evenimente atunci când un istoric/analist își propune să demonstreze că răsturnarea lui Ceaușescu s-a produs printr-o lovitură de stat și nu printr-o revoluție.

---

[252] Adam Schaff, *op., cit.*, p. 271
[253] Serge Halimi, *op., cit.,* in *loc., cit.*

Ce înseamnă a fi obiectiv în interpretarea trecutului istoric? Obiectivitatea se află într-un raport de interdependență și interacțiune cu selecția evenimentelor și faptelor care fac obiectul interpretării și recompunerii trecutului istoric. Istoricul trebuie să aibă conștiința imparțialității, dar rămâne deschisă întrebarea cum istoricul iese din contextul socio-cultural și politic în care ființează. Grila sa de selecție va fi puternic influențată de opinii prestabilite de contextul socio-politic și de percepțiile pe care marea majoritate a opiniei publice o are despre aceste evenimente. Rezultatul acestui tip de selecție fiind undeva între subiectivitate și obiectivitate. Din această perspectivă, opinia lui Paul Ricoeur trebuie luată ea însăși ca un reper al selecției faptelor și evenimentelor. Potrivit filozofului francez, „obiectivitatea trebuie luată aici în sensul ei epistemologic strict: este obiectiv ceea ce gândirea metodică a elaborat, a așezat în ordine, a înțeles și l-a făcut astfel de înțeles."[254]

Chiar dacă acceptăm faptul că istoria este o disciplină interpretativă, nu înseamnă că ea este supusă capriciului sau bunul plac al subiectivității individuale. Istoria, prin intermediul istoricului, nu reține, nu analizează și nu pune în legătură decât evenimentele importante. Paul Ricoeur atrăgea atenția că: „Tocmai aici intervine subiectivitatea istoricului într-un sens original în raport cu aceea a fizicianului, sub formă de scheme interpretative. În consecință, aici calitatea celui care pune întrebările se răsfrânge asupra selecției însăși a documentelor ce sunt chestionate. Ba mai mult, tocmai judecata de importanță este cea care, eliminând accesoriul, creează continuitatea: pentru că ceea ce este trăit apare dezlânat, sfâșiat de insignifianță, iar ceea ce este povestit devine legat, închegat, semnificant prin continuitatea sa"[255]. Obiectivitatea poate să rezulte din capacitatea istoricului de a se plasa corect pe o axă care marchează, potrivit lui Paul Ricoeur, „distanța dintre o subiectivitate bună și una rea."[256]

---

[254] Paul Ricoeur, *Istorie și adevăr*. Traducere și prefață: Elisabeta Niculescu, Editura Anastasia și CEU Press, 1996, p. 31
[255] Ibidem, p. 36-37
[256] Ibidem, p. 43

Cum pot fi așezați istoricii și analiștii care au cercetat și analizat prăbușirea regimului comunist din România pe această „distanță" dintre o subiectivitate bună și una rea este greu de spus atât timp cât bătălia pentru adevăr în disputa istoriografică are conotațiile luptei politice pentru putere sau chiar pentru interese și răfuieli personale. Poate fi făcută o asemenea situare a istoricului român pe această axă în condițiile în care „În contextul unei acerbe lupte pentru putere, după 22 decembrie 1989, a transformărilor complexe prin care trecea societatea românească, a acuzelor de tot felul și a faptului că discursul istoric fusese pervertit de către PCR, istoricul a rămas în tranșee, într-o defensivă continuă, în speranța unor vremuri mai bune[257]"?

Un alt element care afectează obiectivitatea istoricului care cercetează evenimentele din decembrie 1989 este acela că nu a fost prezent în lupta pentru adevăr istoric încă din primele momente în care a început să se scrie istoria revoluției române. Primele lucrări elaborate au fost ale jurnaliștilor și analiștilor politici. Astfel că, timp de aproape un deceniu „Revoluția Română din Decembrie 1989 a rămas în seama presei, aflată în căutare de senzațional și a impunerii unor adevăruri parțiale, în timp ce istoricul/istoricii s-a refugiat în publicarea de documente și culegeri de documente privind alte etape istorice din evoluția românilor"[258]. Refuzul istoricilor români de a accepta foarte greu ideea de istorie recentă a creat un handicap care, în ceea ce privește cercetarea căderii regimului comunist, va fi greu de depășit, dar nu imposibil. Va trebui să se ducă o luptă pe terenul cercetării științifice și nu al propagandei politice pe suport istoric pentru demontarea unor clișee care au pătruns în mentalul colectiv românesc și nu numai. Unul dintre aceste clișee este cel al *loviturii de stat* . Analiștii politici și cei din media au impus în opinia publică românească ideea că „Revoluția Română din Decembrie 1989 a devenit o „lovitură de stat" dată de către forțe

---

[257] Dr. Constantin Corneanu*, Istoricul/istoricii și Revoluția Română din Decembrie 1989*, in **Caietele Revoluției** Nr. 2 (34)/2011, p. 5
[258] Ibidem

antiromânești, cu sprijinul direct al fostei Uniuni Sovietice şi nu numai. Pe măsură ce tranziția către un regim democratic și o economie de piață se dovedea aducătoare de mari suferințe și sacrificii, Revoluția Română din Decembrie 1989 a devenit, sub impulsul unor teorii precum cea a „loviturii de stat", vinovată de eșecul unei societăți și a unui sistem politic"[259] Va fi foarte dificil să se depășească asemenea clișee deoarece „în România, dezbaterile publice asupra rolului personalităților implicate în regimul comunist și în evenimentele din decembrie 1989, dezbateri de altfel pline de scandaluri, cum s-a văzut și foarte recent, au reușit să creeze o mare confuzie. „Documentele secrete" îi pasionează încă pe români - este de altfel, o specialitate balcanică -, iar căutarea legitimă a adevărului e astfel adesea otrăvită de un climat detestabil de delațiune"[260]. Istoricul care va ajunge în mod obiectiv la o altă concluzie decât clișeul acceptat ca adevăr istoric nu va fi acuzat de subiectivism și partizanat politic? Nu va fi etichetat ca un nostalgic al regimului comunist și va trebui să se disculpe nu să intre într-o bătălie științifică pentru adevăr?

Obiectivitatea istoricului, aplecat asupra cercetării trecutului recent reflectat de evenimentele din Decembrie 1989, este puternic marcată și de caracterul ideologizant al interpretării evenimentelor și faptelor. Istoricii care se află sub influența ideologiei anticomunismului își construiesc discursul istoriografic prin „aglomerarea epitetelor și a metaforelor. Lectorul detașat de subiect (neutru) simte că istoricul anticomunist are un adversar, căruia dorește să-i aplice o pedeapsă simbolică folosind un limbaj militant, cu o dimensiune catehizantă implicită. Acest stil al istoricului român anticomunist este, dintr-un anumit punct de vedere, paradoxal, deoarece îi lipsește un contradiscurs pro-comunist, cu aceleași trăsături. Logica dualistă a propagandei se insinuează în stilistica istoricului impregnat de ideologia anticomunistă. De aici

---

[259] Ibidem

[260] Petru Romoșanu, *Olivier Gillet - Memoria și uitarea - deschiderea arhivelor secrete*, in **România Literară**, ediția on line, http://www.romlit.ro/olivier gillet - memoria i uitarea - deschiderea arhivelor secrete accesat la 12 august 2014

apare și aspectul schizoid al discursului istoriografic anticomunist, mai ales în formulele sale radicale, pentru că, deși narațiunea istorică are ca obiect trecutul, reconstituit prin „fapte", „documente", „mărturii", referențialul psihologic al istoricului este constituit de un prezent politic care este eliminat în mod formal, dar care ghidează în mod efectiv activitatea creatoare"[261].

Subiectivitatea în cercetarea istorică este imposibil de înlăturat dar care sunt limitele în care istoricul nu abdică de la redarea obiectivă a trecutului istoric? Camil Mureșanu consideră că în filosofia istoriei s-a produs o adevărată revoluție prin „admiterea imposibilității cunoașterii obiective a fenomenului istoric. Aceasta nu se referă la constatări punctuale, de genul „Napoleon a murit la 5 mai 1821", ci la procese de durată, la judecăți și interpretări"[262]. Subiectivitatea istoricului este parte a procesului de obiectivare deoarece „este coparticipant creator în configurarea imaginilor istoriei. Este autorul istoriei, nu așa cum a fost cu adevărat, ci „așa cum ne apare", iar aparența ei este – pentru noi – singura realitate istorică posibilă a fi percepută. Coparticiparea istoricului nu falsifică realitatea obiectivă, ci o construiește ca realitate „pentru noi". Ea afirmă libertatea spiritului și un scop mai profund al științei istoriei: acela al tentativei cunoașterii de a înțelege și de a conferi un sens devenirii, destinului umanității"[263]. O bună recompunere a trecutului istoric presupune „corelarea între subiectivitate și obiectivitate, în măsura în care, din inițiativa istoricului, ea pune în relație trecutul oamenilor de odinioară cu prezentul celor de azi. Intervenția istoricului nu este parazitară, ci reprezintă o parte constitutivă a modului istoric al cunoașterii"[264].

---

[261] Florin Abraham, *Istoriografie și memorie socială în România după 1989* in **Anuarul Institutului de Istorie** «George Barițiu» din Cluj-Napoca", tom LI, 2012, p. 158-159

[262] Camil Mureșanu, *Câteva reflexii cu privire la probleme actuale în știința istoriei*, online, http://www.history-cluj.ro/Istorie/cercet/Muresanu/Probleme%20teoretice.htm accesat la 12 august 2014

[263] Ibidem

[264] Ibidem

Mult timp subiectivitatea istoricului fie era negată, fie atunci când apărea, istoricii se apărau ca de încălcarea regulilor sacre ale deontologiei meseriei, pe care o făceau în folosul societății. Academicianul Alexandru Zub constată că în strădania de a se apăra de „subiectivism și de ispite aprioriste, istoricii au depus mari strădanii, extinzând mereu sfera documentării și rafinând metodele de restituție. Ei aveau să-și dea seama însă că subiectivitatea e un dat natural, o dimensiune inerentă, de care în fond ar trebui sa profite. Numai că la acest nivel de abordare nu se poate ajunge decât anevoie, după mari strădanii și cu multe precauții de metodă"[265]. Idealul de obiectivitate a fost definit de marele istoric Leopolod von Ranke, atunci când a declarat că istoricul trebuia să «arate cum se întâmpla un lucru în realitate». El privea istoria ca o reconstrucție precisă a unor serii de evenimente trecute. O asemenea obiectivitate este în întregime adecvată atunci când ne propunem să răspundem la întrebările: cine? când? ce? și unde? Cu toate acestea, trebuie păstrat în minte faptul că istoricul, relatând faptele rămâne totuși foarte subiectiv, pentru că realizează judecăți de valoare atunci când triază faptele și că se arată selectiv atunci când decide pe care să le păstreze și cum să le lege unele de altele. Pe de altă parte, subiectivitatea impregnează fiecare din etapele activității istoricului, mai ales atunci când se caută răspunsuri la întrebarea «de ce?», cum este cazul atunci când facem istorie problematică. Nu se poate ajunge la formularea de explicații fără a utiliza propria judecată personală, iar aceasta este inevitabil subiectivă. Dar, o expunere subiectivă este, ca regulă generală, mult mai stimulantă decât o analiză rece obiectivă pentru că are o mai mare valoare euristică.[266]

Obiectivitatea în cercetarea istorică nu trebuie înțeleasă ca o reflectare a unui trecut empiric ci trebuie să fie luată în considerare în sensul său strict epistemologic: este obiectiv ceea ce gândirea metodică a elaborat, ordonat, înțeles și ceea ce aceasta a

---

[265] Acad. Alexandru Zub, *Despre adevar și fictiune în discursul istoric*, on line, http://www.umk.ro/images/documente/publicatii/Buletin15/14_despre.pdf

[266] Ernst Mayr, *Histoire de la biologie*, 1982, I, Chapitre 1, Le livre de poche, 1989, p. 27.

putut face astfel inteligibil. Aceasta nu înseamnă că obiectivitatea din cercetarea istorică trebuie să fie cea a fizicii sau biologiei. Această așteptare implică o alta. Se așteaptă de la istoric o anumită calitate a subiectivității și nu o subiectivitate oarecare, o subiectivitate care să fie cea mai potrivită obiectivității care se potrivește istoriei. Este vorba despre o subiectivitate implicată prin obiectivitatea așteptată. [267] Istoricul se apleacă asupra trecutului cu propria sa experiență umană. Momentul în care subiectivitatea istoricului capătă relief este acela în care, dincolo de orice cronologie critică, scoate în evidență valorile de viață ale oamenilor de altădată. Acest lucru este cu atât mai valabil în cazul schimbărilor de regim politic prin revoluții. Referindu-se la raportul dintre obiectivitate și subiectivitate, în re-compunerea trecutului istoric, Zoe Petre consideră că „Istoricii trebuie înainte de toate să devină conștienți de faptul că fiecare dintre ei e o conștiință subiectivă, iar nu deținătorul unui adevăr absolut. Doar dacă își asumă subiectivitatea, istoricul o mai poate cât de cât controla. În al doilea rând, istoricul trebuie să înțeleagă, nu să demonizeze politicul. Meseria lui e în mare măsură dependentă de înțelegerea modului de funcționare a instituțiilor și a oamenilor în sfera publică."[268]

Subiectivitatea istoricului în cercetarea trecutului nu rezidă doar din faptul că acesta își imprimă propria viziune asupra scriiturii istorice ci și din aceea că, acesta, în calitate de cetățean, trebuie să fie și un observator critic al modului cum statul servește interesele societății. Acest lucru nu este ceva nou deoarece „În secolele trecute, istoricii s-au implicat direct și adesea pasional în construcția statului național. Expertiza lor profesională ne permite implicarea, acum, în reconstrucția statului gândit în termenii secolului XXI, care au depășit în atâtea feluri tradiția statului-națiune. Indiferent că se implică însă în

[267] Paul Ricoeur, *Histoire et Vérité*, 1955, éd. du Seuil, p. 23-24.
[268] Stelian Turlea, interviu cu Zoe Petre: *„Istoricul trebuie să înțeleagă, nu să demonizeze politicul"* **Ziarul de duminică** on line http://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/zoe-petre-istoricul-trebuie-sa-inteleaga-nu-sa-demonizeze-politicul-6473300

politică sau în construcția instituțională, istoricii nu trebuie să amestece planurile. Nici să nu exagereze cu istorismul în exercitarea funcțiilor de demnitate publică, nici să nu-și scrie opera istorică pentru a sluji bătăliilor politice sau instituțiilor statului. În fine, dar nu în ultimul rând, istoricii sunt datori să scrie doar ceea ce pot și argumenta cu valoare de adevăr. Chiar dacă acest adevăr e departe de a fi absolut, el trebuie să fie adevărul curat pentru cel care îl afirmă. Restul e propagandă"[269]. Subiectivitatea pusă în joc nu este o subiectivitate „oarecare", ci chiar subiectivitatea istoricului: judecata importanței, - complexul schemelor cauzalității, - transferul într-un alt prezent imaginat, - simpatia pentru alți oameni, pentru alte valori și, în cele din urmă, această capacitate de a întâlni pe celălalt de altădată, - toate acestea conferă subiectivității istoricului o mai mare bogăție de armonii pe care nu o comportă, de exemplu, subiectivitatea fizicianului.[270]

Sunt istorici care contestă atât neutralitatea istoricului, cât și acceptarea subiectivității în cercetarea istorică. Istoricul francez Enzo Traverso consideră că „«neutralitatea axiologică a științei» este o iluzie pozitivistă. Fiecare operă vehiculează o parte considerabilă de subiectivitate. Ceea ce scriem mobilizează experiența noastră, cultura noastră, „angajamentele" noastre, valorile noastre. Toate acestea se regăsesc într-un tip de gândire, într-o viziune sau într-o interpretare a problemelor. E mai bine să fii conștient și să o recunoști decât să te baricadezi în spatele unei iluzii a neutralității științifice absolute. Asta nu înseamnă că rolul unui istoric este să fie un ideolog. Spun doar că alegerea obiectelor noastre de investigație, de analiză, de cercetare nu este inocentă".[271] Pe de altă parte, Susan A. Crane afirmă că „în general, cei mai mulți dintre istorici par să fie de acord că folosirea persoanei întâi ar trăda fie narcisism, fie părtinire. Auto-reflexivitatea pare să fie pur și simplu auto-indulgentă, iar părtinirea ar reflecta afilieri politice, religioase

---

[269] Ibidem

[270] Paul Ricoeur, *op., cit.*, p. 31-33

[271] Alexandre Prstojevic, Luba Jurgenson, *Entretien avec Enzo Traverso à propos de son livre L'Histoire comme champ de bataille (La Découverte, 2011),* on line, http://www.vox-poetica.org/entretiens/intTraverso.html

sau de alte tipuri, care nu își au locul în studiile istorice responsabile. Cea mai strictă critică a subiectivității istorice este lipsa ei de autenticitate ca dovadă care poate fi prezentată publicului cititor și istoricilor de profesie pentru verificare"[272]. În opinia sa, amintirile istoricului sunt surse inadecvate, dacă ne referim la standardele profesionale pe care trebuie să le respecte. Trimiterea la acceptarea ideii de subiectivitate, redarea trecutului istoric în memoria colectivă a prezentului pare a declanșa reacții alergice la mulți istorici deoarece, consideră Susan A. Crane, „neavizat, pentru că istoria se citește pentru a afla despre trecut, nu despre istoric – un trecut interpretat de către un istoric, e adevărat, dar un trecut care nu este al istoricului. Oricine ar trăi mai degrabă într-un loc unde nu ar strănuta continuu, undeva ca o clasă, bibliotecă sau o arhivă – undeva unde ar putea vorbi confortabil la persoana a treia singular. Dar, din păcate, bibliotecile și arhivele sunt de fapt pline de iepurași de praf, iar praful, după cum vom vedea, poate de fapt inaugura subiectivitatea istorică"[273]. În România un tânăr istoric, Alina Pavelescu, respinge și ea subiectivitatea istoricului punând semnul egal între subiectivitate și construire de ipoteze de cercetare, pornind de la opinii preformate: „Cea de-a doua capcană este mintea istoricului însuși. Nu e doar greutatea de a ieși din paradigma timpului în care scrii – sau a celui în care te-ai format – nici doar problema condiționării individului de valorile / credințele / locurile comune recunoscute în grupul social căruia îi aparține. Mai e și capcana „preconcepției", una destul de răspândită și de insidioasă. Nu puține studii de istorie s-au scris în urma unei presupuse revelații sau plecând de la ideea că actorii înșiși știau ceea ce știe deja istoricul, adică sfârșitul poveștii. Ce urmează după ce ai apucat pe acest drum poate fi o laborioasă, dar inutilă muncă de documentare. De ce inutilă? Pentru că istoricul prizonier al „revelației" sale va căuta, selecta și folosi doar acele surse care îi

[272] Susan A. Crane, *Historical Subjectivity: A Review Essay,* in **The Journal of Modern History**, Vol. 78, No. 2 (June 2006), p. 436-437
[273] Ibidem

confirmă opinia dinainte formată, reușind astfel să restituie o imagine a „adevărului" deja deformată prin ochii proprii"[274].

Problema obiectivității și subiectivității în cercetarea evenimentelor istorice și scrierea istoriei Revoluției Române s-a pus cu acuitate în ultimii ani. Acest raport dintre obiectivitate și subiectivitate în cercetarea revoluției române din decembrie trebuie văzut din alte perspective. Cu alte cuvinte, istoria evenimentelor din decembrie 1989 trebuie conectată cu un nou curent în cercetarea istorică – cea a istoriei „de jos", propunând o versiune a trecutului care nu este reconstruită doar pe baza documentelor scrise – mai mult, contestând însăși obiectivitatea acestor documente scrise, având în vedere contextul producerii lor, precum și clasa sau grupul social care le-a protejat producerea și, ulterior, conservarea. Cu alte cuvinte, așa cum istoria „obiectivă", bazată pe documente scrise, a chestionat potențialitățile istoriei orale ca metodologie de cercetare a trecutului, în același mod istoria orală a atras atenția asupra faptului că un document istoric nu este niciodată obiectiv, conținutul său fiind dependent de contextul producerii documentului respectiv, de apartenența socială a celui care l-a produs, precum și de condițiile care au permis conservarea sa. Sursele orale oferă un avantaj asupra celor scrise: posibilitatea studierii subiectivității celui care vorbește, și, dacă cercetarea este îndeajuns de cuprinzătoare, a grupului său de referință, deoarece „izvoarele orale ne spun nu doar ceea ce oamenii au făcut, ci și ceea ce ei au vrut să facă, ceea ce au crezut că fac, și ceea ei cred acum că au făcut.[275] Ca o consecință a acestei confruntări, mitul „obiectivității" în reconstruirea trecutului – posibilitatea redării trecutului așa cum a fost, în celebra

---

[274] Alina Pavelescu, *Despre două probleme de bază ale metodologiei cercetării istorice*, on line http://levantul.wordpress.com/2012/11/18/alina-pavelescu-despre-doua-probleme-de-baza-ale-metodologiei-cercetarii-istorice/

[275] Victoria Isabela Corduneanu, *Rememorarea perioadei comuniste și penuria economică: o modalitate de cercetare a trecutului recent al României*, on line, https://www.academia.edu/1344155/ Rememorarea perioadei comuniste si penuria economica

formulare rankeană – a fost treptat părăsită de istorici, care au început din ce în ce mai mult să recunoască prezența filtrelor care mediază reconstrucția istorică – filtrul documentului istoric, și cel al istoricului însuși, el fiind cel care decide ce documente vor fi folosite, și cel care le dă o interpretare. În formularea Nataliei Zemon Davies, „ceea ce vă ofer aici este parțial propria mea invenție, dar verificată de către vocile care vin din trecut."[276]

Dezinteresul față de semnificația evenimentelor din toamna anului 1989 este mare în Occident. Explicația, potrivit lui Aleksander Smolar, constă în atitudinea oamenilor politici care conduc astăzi destinele popoarelor dar și din faptul că „noi suntem incapabili să le înscriem în timp. *La grande narration* a ajuns la final. Marea poveste a trecutului acum este format din primul și al doilea război mondial, din marea criză a anilor '30, comunismul, nazismul, fascismul, holocaustul, războiul rece și decolonizarea. Acestea sunt percepute astăzi ca evenimentele care au marcat istoria."[277] Potrivit lui Alexander Smolar, „au fost avansate interpretări divergente asupra revoluțiilor din 1989, însă ele nu au suscitat veritabile schimburi de idei: se pare că miza nu a meritat efortul"[278]. Este valabil și pentru Revoluția Română din decembrie 1989?

Decembrie 1989 și cursul istoriei recente a românilor

A devenit aproape un truism să afirmi, la un sfert de secol de la dramaticile momente trăite de români în decembrie 1989, că s-a schimbat pentru ei cursul istoriei. Întreaga societate a conștientizat că se prăbușea un regim politic și altul se năștea. Dar schimbarea regimului politic, în istoria unui popor, nu se poate realiza printr-un singur moment, deoarece aceasta are caracter

[276] Natalie Zemon Davies, The Return of Martin Guerre Cambridge, Mass: 1983, p. 5
[277] Aleksander Smolar, *Révolutions de l'an 1989 : fin d'un monde et naissance d'un siècle,* in **POLITIQUE ÉTRANGÈRE** 3-4/2000, p. 903-904
[278] Ibidem, p. 904

procesual și o durată mare în timp.[279] Contextul intern, dar mai ales cel internațional, au generat și pentru România condițiile propice schimbărilor, care cuprinsese imperiul sovietic și statele satelit. Scânteia care va conduce la prăbușirea regimului Ceaușescu s-a produs la Timișoara, deși condiții „prielnice" erau și în alte mari centre urbane ale țării. Aceasta fost declanșată de intervenția autorităților pentru a executa o sentință judecătorească de evacuare a pastorului reformat Laszlo Tökes. În seara zilei de 16 decembrie 1989, câteva sute de enoriași adunați în fața casei parohiale protestează pașnic împotriva aplicării sentinței de evacuare.[280] Apariția forțelor de ordine în Piața Maria, de dimensiunile aproximative ale unui pluton de intervenție,[281] a făcut ca intensitatea manifestației să crească brusc.

Pe măsură ce mulțimea creștea, protestele încep să-și schimbe caracterul – din nemulțumiri față de o măsură administrativă, ele devin nemulțumiri politice. Demonstranții încep să strige: „*Fără teamă!*", „*Libertate!*", „*Vrem pâine!*", „*Jos dictatura!*". Primarul orașului Timișoara a încercat să potolească mulțimea, însă aceasta îl huiduie. Din fața casei parohiale, manifestația se mută într-o zonă apropiată, Piața Maria, unde ia amploare și capătă accente violente. Oamenii care se adună sporesc de la oră la oră. Mulțimea se pune în mișcare spre diferite zone ale orașului, pentru a atrage și alți cetățeni. O coloană compactă se îndreaptă spre Comitetul Județean de Partid cântând „*Deșteaptă-te române!*" și scandând „*Români veniți cu noi!*", „*Jos Ceaușescu!*", „*Azi în Timișoara, mâine în toată țara!*" Pe drum, demonstranții distrug însemnele cultului personalității: portrete, lozinci, panouri. O altă coloană s-a îndreptat către Operă, dar a fost blocată de scutieri. În jurul orei 20.00, în zona complexului studențesc s-a strigat: „*Studenți, veniți cu noi!*" În centru, mulțimea a devastat o librărie, iar „operele" lui

---

[279] Piotr Sztompka, *The Lesson of 1989 for Sociological Theory*, on line, http://www.isasociology.org/colmemb/nationalassociations/en/meetings/reports/EastCentral%20Europe/Introduction.pdf, accesat la 12 mai 2014.
[280] *Armata română în revoluție…*, p. 49.
[281] Claudiu Iordache, *Detonatorul Timișoara. Calea spre libertate*, în **Agora social-democrată**, p. 33.

Ceaușescu au fost distruse[282]. Referindu-se la aceste evenimente și la scânteia care le-a generat, Jean-Marie Breton crede că „*afacerea Tőkés a fost deci un caz de disidență nou, tratat de organele de securitate*".[283]

În noaptea de 16-17 decembrie 1989, evenimentele au devenit dramatice. Orașul este în fierbere. Mai mult de 10.000 de protestanți se opun încercării autorităților de a-l evacua pe pastor. Au loc ciocniri violente și arestări în rândul demonstranților. Circa 180 de persoane au fost reținute.[284] Rezultatul intervenției a fost dezastruos pentru forțele de ordine. Plutonul de intervenție a fost practic spulberat de mulțimea revoltată.[285]

La București, Nicolae Ceaușescu hotărăște să trimită o „echipă" de generali și activiști din aparatul central de partid, condusă de Ion Coman, secretar al C.C. al P.C.R. A cerut intervenția trupelor din subordinea Ministerului Apărării Naționale. Duminică tensiunea a crescut și mai mult, în urma ordinului dat de ministrul apărării, generalul Vasile Milea, care prevedea să fie blocate intrările în oraș, iar o coloană militară, cu fanfară în frunte, să mărșăluiască prin centru. Timișorenii nu s-au lăsat intimidați de demonstrația de forță și s-au adunat în fața sediului județean al P.C.R., pentru a discuta cu liderii de partid locali. Au fost întâmpinați cu furtunuri cu apă. Mulțimea pune stăpânire pe autovehiculele pompierilor și pătrunde în sediul județean de partid. Se produc din nou violențe, soldate cu morți și răniți din partea manifestanților dar și a armatei.[286]

În după amiaza aceleiași zile de 17 decembrie 1989, în timp ce la Timișoara evenimentele creșteau în intensitate, are loc ședința Comitetului Politic Executiv. Ceaușescu prezintă punctul său de vedere în legătură cu evenimentele, precizând că „*incidentele grave de la Timișoara au fost organizate și declanșate de cercurile*

---

[282] Claudiu Iordache, *op. cit.*, p. 33.
[283] Jean-Marie Breton, *La fin de Ceaușescu. Histoire d'une revolution*, Harmattan, Paris, 1996, p. 92.
[284] *Armata Română în revoluție…*, p. 50.
[285] Filip Teodorescu, *op. cit.*, p. 61.
[286] *Armata Română în revoluție…,* p. 51, Filip Teodorescu, *op. cit.*, p. 81.

revizioniste și de agenți atât din răsărit, cât și din apus".[287] Sunt apoi aspru criticați factorii de răspundere – ministrul apărării, Vasile Milea, ministrul de interne, Tudor Postelnicu, șeful Securității Statului, Iulian Vlad că n-au cerut să se tragă în demonstranți și că „au avut o atitudine capitulardă, defetistă".[288] Vasile Milea a avut curajul să riposteze afirmând că *„…n-am înțeles acest lucru. Am căutat în toate regulamentele militare și nu am găsit nicăieri prevăzut că armata trebuie să tragă în popor*".[289] La insistența Elenei Ceaușescu și a lui Nicolae Ceaușescu de a deschide foc asupra demonstranților, câțiva dintre membrii C.P.E.X. au încercat să calmeze situația și să amâne ordinul. Urmează scena tragic-comică. Ceaușescu enervat le strigă: „*Atunci alegeți-vă alt secretar general!*" și se îndreaptă spre ușă. Mai mulți membri ai C.P. E.X. aleargă după el și îl imploră să rămână[290]. Aici avem poate și cheia pentru răspunsul la întrebarea de ce răsturnarea regimului de la București s-a făcut prin violență. În conducerea partidului n-au fost oameni capabili să înțeleagă evoluția evenimentelor din Europa de Est și din lume, în general și să construiască soluții politice, așa cum se întâmplaseră lucrurile în celelalte capitale socialiste.

Încă din timpul ședinței C.P.Ex., ministrului Apărării i se cere să alarmeze toate unitățile militare din Timișoara. În județul Timiș a fost decretată starea de necesitate. După-amiaza zilei de 17 decembrie a fost pentru timișoreni una însângerată. Scene de o violență rar întâlnită au loc în Piața Libertății, pe Calea Lipovei. Peste tot unde s-au adunat, protestatarii au fost întâmpinați cu foc. Mulțimea a ripostat. Sunt incendiate autovehicule ale armatei și sparte vitrine ale unor magazine.[291] Numărul pierderilor

---

[287] Constantin Sava, Constantin Monac, *Revoluția din decembrie percepută prin documentele vremii*, Editura Axioma Edit, 2000, pp. 46-47.
[288] *Idem*, p. 47.
[289] *Ibidem*, p. 48.
[290] *Armata Română în revoluție*…, p. 51.
[291] Claudiu Iordache, *op. cit.*, pp. 34-35; Stelian Tănase, *op. cit.*, p. 266.

umane a fost estimat în acele zile la câteva mii, însă investigațiile ulterioare au stabilit cifra de 122 de morți[292].

Luni, 18 decembrie 1989, orașul este aparent pacificat. Pe 19 decembrie, Timișoara e singură și încercuită într-o țară care continuă să tacă. Fabricile nu mai lucrează. Muncitorii refuză să reia lucrul atâta timp cât armata este în stradă. Nicolae Ceaușescu pleacă în Iran, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat. În țară, barajul informațional pare să funcționeze, legăturile telefonice cu Timișoara sunt întrerupte. Chiar și așa, „*răscoala de la Timișoara a produs o vie emoție în toată țara*"[293] și a contribuit decisiv la crearea unei stări și situații revoluționare care vor împinge regimul spre prăbușire. Misiunile diplomatice ale României primesc ordin să declare, dacă sunt întrebate în legătură cu evenimentele din Timișoara, că nu au „*cunoștință despre așa ceva!*" Erau sfătuiți ca, în continuare, să declare: „*Respingem cu hotărâre orice încercări de amestec în treburile interne ale României (...) În România se vor întreprinde acțiuni ferme împotriva unor astfel de încercări, împotriva oricăror acțiuni provocatoare și diversioniste, inițiate de cercuri reacționare antiromânești, de serviciile speciale și oficiile de spionaj din străinătate*".[294]

Mass media internațională prezintă evenimentele de la Timișoara și românii sunt informați de ceea ce se întâmpla, prin intermediul postului de radio „Europa liberă". La 18 decembrie 1989, Guvernul american ia poziție prin Margaret Tutwiler, purtător de cuvânt al Departamentului de Stat. Cancelarul Kohl consideră represiunea „abominabilă". Guvernul britanic, prin ministrul adjunct de externe, cere „să se pună capăt acestui regim".[295] Ministrul austriac de externe, Alois Mock, declară că evenimentele de la Timișoara constituie începutul schimbării în România și cere respectarea drepturilor omului.[296] Seimul polonez, în ședința din 19 decembrie 1989, a protestat împotriva

---

[292] Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, p. 198.
[293] Jean Marie Breton, *op. cit.*, p. 93.
[294] Arh. M.A.E., Circulare, 1989, vol. 4, f. 387-388, *apud*.
[295] Stelian Tănase, *op. cit.*, p. 267.
[296] Arh. M.A.E., Viena, 1989, vol. 4, f. 231-232 bis, *apud.*

folosirii armatei și a miliției în reprimarea acțiunilor de la Timișoara și a exprimat „*protestul hotărât împotriva încălcării drepturilor omului în România*“.[297] Ecoul internațional al evenimentelor de la Timișoara este imens.[298] Agenția Română de Presă – Agerpres – este obligată, sub avalanșa relatărilor presei externe, să rupă tăcerea anunțând că „*au avut loc serioase violări ale ordinii publice la Timișoara (…) s-au produs acte de terorism, vandalism și distrugeri de bunuri publice*“.[299] Aceeași tăcere asupra victimelor, morților și răniților, aceeași tăcere pe care o păstrau și instituțiile publice ale regimului.

La întoarcerea din Iran, Nicolae Ceaușescu a făcut din necunoașterea realităților sau din ignorarea lor o greșeală fundamentală. Mai mult, a încercat să rezolve criza socială și politică de la Timișoara după modelul acțiunii din vara anului 1968. Atunci, liderul român s-a adresat mulțimii, ceea ce i-a adus un imens spor de capital politic în țară și peste hotare. A crezut că se bucură de încrederea populației, fără a lua în considerație că lipsurile și privațiunile pe care le-a impus acesteia în ultimii ani au săpat o adevărată prăpastie între dictator și populație, între partid și mase. După o scurtă teleconferință cu aparatul de partid din teritoriu, la câteva ore se adresează populației în legătură cu evenimentele de la Timișoara, prin intermediul radioului și televiziunii. Nicolae Ceaușescu prezintă manifestațiile drept acțiuni cu caracter „fascist“, vorbește de faptul că unitățile militare continuă să se apere, deși în realitate orașul trecuse în mâinile revoluționarilor. În jurul prânzului, se constituie un Comitet de acțiune, condus de Lorin Fortuna. La Operă, sosesc reprezentanții revoluționarilor. Discuțiile cu primul-ministru Constantin Dăscălescu nu duc la nici un rezultat. La Operă apare prima mișcare politică în opoziție cu PCR – Frontul Democratic Român –

---

[297] Arh. M.A.E., fond Varșovia, 1989, vol. 4, f. 94-95, *apud.*

[298] A se vedea pe larg documentele și comunicările făcute de ambasadele României în țări din Europa și URSS, în Dumitru Preda, Mihai Retegan, *op. cit.*

[299] Constantin Sava, Constantin Monac, *Revoluția română din decembrie…*, pp. 179-180.

care elaborează o proclamație.[300] Balconul Operei devine „statul major" al revoluției. Apelul lui N. Ceaușescu la apărarea „valorilor naționale" din cuvântarea de la posturile naționale de radio și televiziune are efect de bumerang. Timișorenii care trăiau bucuria libertății aveau acum alte repere și alte valori, prin care măsurau patriotismul și atașamentul la obiectivele naționale. Armata fraternizează cu revoluționarii. La ora 14.00, generalul Ștefan Gușe, pe propria răspundere, ordonă ca efectivele unităților militare, aflate în oraș, să fie retrase în cazărmi.[301] Implicațiile și consecințele acestui act au fost deosebite pentru derularea ulterioară a evenimentelor.

În ziua de 20 decembrie, tensiunea crește brusc în unele orașe din Transilvania. În primele ore ale dimineții s-au primit informații la M.St.M. că la Arad, Tg. Mureș, Bistrița, Miercurea Ciuc, Turda și Alba-Iulia apar semnele „furtunii". În Cluj, muncitorii de la C.U.G., IRIS și alte întreprinderi se revoltă.

În ziua de 21 decembrie 1989, în principalele centre industriale din țară situația devine explozivă. Primele manifestări împotriva dictaturii apar la Sibiu, unde în jurul orei 8.00 un grup de tineri au dat foc „operelor" lui Ceaușescu, iar în jurul orei 10.00 demonstranții sunt în centrul Sibiului. Nicu Ceaușescu cere desfășurarea trupelor, pentru a împiedica escaladarea evenimentelor.[302] La Brașov, între orele 8.00 și 23.00, au loc manifestații de protest. Armata este scoasă în stradă și în acest oraș.[303] La Cluj-Napoca, în Piața Libertății, în jurul orei 15.30 se petrece un incident între un grup de protestatari, condus de actorul Călin Nemeș și militarii unei subunități din U.M. 01215, soldat cu morți și răniți[304]. Acest incident tensionează lucrurile. Apar confruntări între protestatari și forțele de ordine și în alte puncte ale orașului: Calea Moților, zona Podului Astoria, Piața Mihai Viteazul.[305]

---

[300] Claudiu Iordache, *op. cit.*, pp. 36-37.
[301] *Armata Română în revoluție*..., p. 53.
[302] *Idem*, pp. 100-102.
[303] *Ibidem*, pp. 96-98.
[304] *Clujul liber*, anul I, nr. 11, 4 martie 1990.
[305] *Armata Română în revoluție*..., pp. 89-91.

Mișcarea protestatară se răspândește în mai multe zone ale țării. Sute de mii de oameni și-au părăsit ocupațiile zilnice, au ieșit în stradă cerând înlăturarea lui Ceaușescu și regim democratic[306].

București, 21-22, sfârșitul dictaturii și al socialismului în România

Deși dispunea de informații complete privind situația din țară, Nicolae Ceaușescu a refuzat să vadă și să accepte realitatea. Ordonă ținerea unui miting în ziua de 21 decembrie 1989, ora 12.00, care, în viziunea dictatorului, urma să marcheze solidarizarea mulțimii din București cu măsurile represive de la Timișoara. Încearcă aceleași „metode" de a atrage populația de partea sa, ca în august 1968. Numai că, acum, mulțimea era adunată la ordin și practic încercuită de forțele de ordine. În loc de scandări și aplauze obișnuite pentru cuplul Ceaușescu de data aceasta apar strigăte de revoltă și solidarizare cu Timișoara. În mulțime explodează o petardă care sporește confuzia. Ceaușescu încearcă să potolească agitația făcând promisiuni derizorii. Spune ceva despre Timișoara, este întrerupt. Încearcă zadarnic să se facă ascultat. Sosise ceasul înlăturării de pe scena istoriei a ultimului dictator comunist. Istoricul francez Jean-Marie Breton referindu-se la acest aspect aprecia: „*Ceaușescu n-a fost un orator însă performanța sa din după-amiaza zilei de 20 decembrie a fost cea mai catastrofică din viața sa de om politic (...). Ceaușescu s-a dedat la acuze la adresa trădătorilor, în legătură cu străinătatea care amenință întreg teritoriul României. A încercat să facă să vibreze coarda națională*".[307]

Mulți dintre cei care au părăsit mitingul oficial, grupuri de cetățeni au început să strige lozinci anti Ceaușescu. În punctele strategice din centrul Capitalei – Piața Romană, Piața Universității – este ocupat carosabilul. Ceaușescu, asediat de populația Capitalei, se pregătește de represalii. Convoacă o teleconferință pentru ora 18.00. Miniștrii apărării și de interne și generalul Vlad sunt

[306] Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 30.
[307] Jean-Marie Breton, *op. cit.*, p. 95.

opriți în sediul C.C., pentru a acționa sub directa sa comandă. La ora 16.00 a dat ordin să fie reprimate grupurile de demonstranți din Capitală.[308] Stau față în față 80.000 – 100.000 de demonstranți și peste 4.000 de militari echipați de război. Acțiunile de descurajare n-au succes. După teleconferință, Ceaușescu reproșează lui Milea și Postelnicu faptul că n-au „*lichidat rapid situația de aici (din București)*".[309] Confruntarea dintre forțele de ordine și protestatari va începe după lăsarea întunericului și atinge punctul culminant la mijlocul nopții. Se execută focuri de avertisment, dar se și trage în manifestanți. În jurul orelor 17.00 – 18.00 au apărut primele victime în rândul manifestanților din Piața Universității[310]. La miezul nopții, baricada de la Intercontinental este înlăturată și manifestanții sunt împinși pe arterele adiacente Pieței Universității și către gura de metrou. Către ora 03.00, o liniște relativă pune stăpânire pe București. A doua zi urmau să se desfășoare evenimente decisive pentru istoria contemporană a românilor.

În primele ore ale dimineții de 22 decembrie, coloanele de bucureșteni pornesc de pe platformele industriale către centrul capitalei. Aproape 500.000 de oameni sunt în stradă, cerând înlăturarea clanului Ceaușescu. Considerăm că înaintarea coloanelor de muncitori dinspre principalele platforme industriale spre centrul capitalei a fost un moment extrem de important și a atârnat decisiv în evoluția evenimentelor din acea zi de cumpănă a Revoluției române. În miile de muncitori era prea greu să se tragă. Apoi, muncitorii reprezentau o bază politică a regimului. Nu mai putea fi vorba doar de „unele grupuri" manevrate de „cercuri politice interesate". Nu este nici o îndoială că decizia retragerii armatei în cazărmi s-a luat pornind și de la această nouă situație. Armata nu putea lupta împotriva propriului popor.

În același timp, ridicarea muncitorilor a arătat că regimul comunist din România pierduse orice legitimitate, nu mai avea

---

308 Stelian Tănase, *op. cit.*, p. 268.

309 Constantin Sava, Constantin Monac, *op. cit.*, p. 203.

310 Dumitru Mazilu, *Revoluția furată. Memoriu pentru țara mea*, vol. I, Cozia Ed.-CO, București, 1991, pp. 80-82.

puncte sociale de sprijin. Fraternizarea armatei cu revoluția s-a produs pe acest fundal, care arăta fără dubii că regimul este condamnat, că istoria își croiește alt drum. După ora 09.00, primele subunități de armată fraternizează și în București cu populația revoltată. La câteva minute, după ce a transmis, din nou, ordinul să nu se tragă asupra demonstranților, ministrul apărării, general-colonel Vasile Milea, se sinucide.[311]

Simțind iminenta prăbușire, dictatorul a convocat în grabă ședința C.P. E.X., care avea să fie și ultima a partidului comunist. Acum Nicolae Ceaușescu cere celor mai fideli colaboratori să lupte[312]. În fapt, decizia de a lupta era utopică. Armata începea să se retragă în cazărmi. Ceea ce, de fapt, suspenda starea de necesitate pe care dictatorul hotărâse să o declare la nivelul întregii țări. De acest lucru a fost convins și fratele dictatorului, general-locotenent Ilie Ceaușescu, care l-a convocat, la ora 12.00, la Ministerul Apărării Naționale, pe atașatul militar sovietic, contraamiralul Mihailov, și pe reprezentantul în România al Comandantului-șef al Tratatului de la Varșovia, general-locotenent Gaponenko. În locul lui Gaponenko, care era la Chișinău din data de 19 decembrie 1989 (!), a sosit general-maior G.N. Bociaev. Ilie Ceaușescu îi informează despre situația din România, precizând că despre aceasta „*au fost informate toate oficiile diplomatice din țară; astăzi se va anunța un nou guvern (...) Pot fi schimbări în conducere. Vom urmări situația*".[313]

La această oră, accesul spre Piața Palatului era liber. Manifestanții au forțat intrarea în sediul Comitetului Central. Trupele de securitate care asigurau paza clădirii nu opun rezistență, ci se retrag din fața mulțimii care pătrunde în incintă. Instituțiile statului socialist se năruiau. Nu mai exista nici o autoritate. Cei care au servit dictatura până în ultimul moment dispar de la posturile lor.[314] Complet rupt de realitate, Nicolae Ceaușescu a apărut pentru câteva secunde să vorbească mulțimii din balconul

---

311 *Armata Română în revoluție...*, p. 112.
312 *Arhivele Militare Române*, Fond „Decembrie 1989", *apud*.
313 *Idem.*
314 Stelian Tănase, *op. cit.*, p. 269.

CC. Mai credea că poporul îl va apăra! Mulțimea îl huiduie. Un colaborator îl trage înăuntru și-i spune că mulțimea a pătruns în sediul CC. Ceaușescu a fugit pe acoperiș unde îl aștepta un elicopter de la Flotila prezidențială, chemat de generalul Victor Atanasie Stănculescu, care asigura funcția de ministru al apărării, deoarece generalul Ștefan Gușe era încă la Timișoara. Odată cu decolarea elicopterului de pe acoperișul sediului CC al PCR se încheia o epocă dramatică din istoria poporului român.

La ora 12.59, Televiziunea Română a anunțat căderea lui Nicolae Ceaușescu.[315] Țara și lumea întreagă aflau că în România dictatura s-a sfârșit. Apare acum problema preluării puterii. Până la ora 18.23, când a început să se discute despre formarea unui nou organism de stat, în România a fost un vid total de putere. N-au fost forțe „alternative" în cadrul PCR cu legitimitate și autoritate asupra societății pentru a prelua puterea.[316] S-a constituit Frontul Salvării Naționale după mai multe negocieri între participanți, privitoare la numele pe care trebuia să-l poarte noul organ al puterii din România. Interesant că, în momentul în care au început discuțiile asupra obiectivelor din program, Alexandru Bârlădeanu arată că „*ne trebuia o frază pentru opinia publică străină, o frază că ne păstrăm alianțele și că nu schimbăm angajamentele internaționale*".[317] Ion Iliescu a afirmat: „*Vreau să vă spun că am intrat în legătură cu Ambasada sovietică și le-am transmis situația în care ne aflăm ca să comunice la Moscova, să se știe cine suntem și ce vrem. Asta le-am spus deja*".[318]

De altfel, opinia publică internațională luase cunoștință, de evenimentele din România prin intermediul mass-media. Agențiile de știri sunt pline cu vești și reportaje din România. Marile cotidiane din SUA, Franța, Germania, URSS, Marea Britanie, Italia

---

315 *Arhivele Militare Române*, Fond „Decembrie 1989", *apud* Constantin Sava, Constantin Monac, *Revoluția Română…*, p. 222.
316 Gelu Voican Voiculescu, *op. cit.*, p. 47.
317 *Arhivele Militare Române*, Fond „Decembrie 1989", *apud* Constantin Sava, Constantin Monac, *Revoluția Română…*, p. 321.
318 *Idem*

etc. fac prima pagină cu România.[319] Informarea și dezinformarea au ținut trează atenția opiniei publice internaționale. De fapt, aceasta este martoră a unui eveniment în premieră mondială. Transmiterea, în direct, la televiziune a unei revoluții. A fost revoluția cu durata cea mai scurtă. Referindu-se la acest aspect, Timothy Garton Ash a făcut remarca: „În Polonia răsturnarea comunismului a durat zece ani, în Ungaria, zece luni, în RDG zece zile și în România zece ore".[320] Timothy Garton Ash are dreptate dacă ne referim doar la prăbușirea regimului comunist. Schimbările produse de o revoluție au însă în timp o durată mai mare.

Sugestia de a interveni în România o găsim nu sinistră, ci doar stupidă. În fapt, problema puterii în România nu s-a rezolvat o dată cu fuga lui Ceaușescu și instalarea la conducerea țării a noului organism F.S.N. În zilele dramatice ale căderii regimului comunist, toate taberele implicate în conflictul pentru putere au căutat sprijinul URSS. Unii credeau că vechiul angrenaj după care Moscova era arbitrul situației mai funcționa încă.[321] Acest lucru este confirmat de unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Mihail Gorbaciov, Alexandr Iakovlev, care, în convorbirile cu Lilly Marcou afirma: „*Din România, s-au primit cele mai numeroase scrisori, din partea mai multor grupuri de opoziție, unele chiar din interiorul partidului. Aceste scrisori ne rugau să intervenim direct, într-atât de odios devenise regimul (...) Dar, în ciuda acestui climat atât de tensionat, credeam că schimbarea n-avea să intervină decât după moartea lui Ceaușescu*".[322] Ceea ce nu spune Alexandr Iakovlev o demonstrează documentele publicate la București, în legătură cu zilele dramatice din decembrie 1989. Potrivit unei *Note cu unele aspecte, mai deosebite, pornind de la relațiile cu unele armate din statele participante la Tratatul de la Varșovia și cu*

[319] Constantin Hlihor, Teofil Oroian, „Astăzi lumea ne cunoaște și ne recunoaște", în *Revista de Istorie Militară*, p. 17
[320] *Apud* Stelian Tănase, *op. cit.*, p. 269
[321] Stelian Tănase, *op. cit.*, p. 271
[322] Alexandr Iakovlev, *op. cit.*, p. 116.

reprezentanța comandantului-șef la București,[323] la 23 decembrie, în jurul prânzului „*Din cabinetul ministrului apărării naționale, la indicația președintelui Consiliului Frontului Salvării Naționale și a primului-ministru și în prezența altor reprezentanți din conducerea frontului, general-locotenent Eftimescu s-a adresat șefului Marelui Stat Major al F.A. ale URSS (traducere colonel Mircea Dumitru), întrebându-l dacă s-ar putea conta pe un eventual ajutor militar sovietic, împotriva teroriștilor. Generalul Moiseev a răspuns că o asemenea problemă poate fi discutată numai între cele două guverne, român și sovietic*".[324]

Tot în jurul prânzului, în momentul în care s-a întors în sediul M.Ap.N. de la sediul fostului C.C. al P.C.R., generalul-maior Ștefan Gușe, a avut o nouă discuție telefonică la Moscova cu generalul Moisev „*căruia i-a comunicat că, în calitatea sa de șef al Marelui Stat Major al armatei române, nu a solicitat ajutor militar sovietic*" (subl. n)[325]. Ion Iliescu, referindu-se la acest moment atât de controversat al revoluției române nu numai în istoriografia românească, dar și în cea internațională, afirmă: „*A apărut, cu insistență, mai ales în ultima vreme, acuzația că am fi, sau, mai ales aș fi solicitat intervenția militară sovietică. Este o manevră sfruntată, fără vreun temei și fără vreun suport. Sunt însăilate, am văzut din tot ce se publică în câteva ziare, fapte disparate pentru a se susține acest scenariu aberant. Pentru că eu am declarat și în carte și repet oricând, din ceea ce știu eu, cei cu care am conlucrat și la elaborarea documentului și la încropirea primelor activități, nimeni din grupul nostru de civili nu s-a gândit să solicite ajutor sovietic. Nu știu nici ca generalul Militaru să o fi făcut. În orice caz, nu cu știrea mea, iar până în 24 decembrie el nu avea nici o poziție oficială…*".[326]

---

[323] *Arhivele Militare Române*, Fond „Decembrie 1989", *apud* Constantin Sava, Constantin Monac, *Revoluția Română…*, pp. 216-229.
[324] *Idem*, p. 224.
[325] *Ibidem*, p. 225.
[326] *Stenograma convorbirii cu membrii Comisiei senatoriale pentru cercetarea evenimentelor din decembrie 1989 din 16 decembrie 1994*, *cu Ion Iliescu*, *op. cit.*, p. 17.

Prima reacție oficială a Moscovei, față de evenimentele de la București și față de chestiunea intervenției în România, în baza documentelor care au fost publicate până acum, a survenit în cursul zilei de 23 decembrie 1989, în cadrul lucrărilor celui de-al doilea Congres al deputaților poporului, când Mihail Gorbaciov a informat participanții de mai multe ori despre evoluția evenimentelor din România. El a „*menționat că organele guvernamentale și organizațiile obștești din URSS examinează modalități de acordare a unor ajutoare poporului român, în medicamente și specialiști, pentru asistență medicală acordată răniților – fie pe teritoriul URSS, fie pe teritoriul României*"[327]. Un alt înalt demnitar sovietic, Nikolai Râskov, întrebat dacă URSS ar avea în vedere un asemenea scenariu, răspunde categoric: „*Noi nu trebuie să repetăm greșelile trecutului". Ar fi o mare greșeală să se trimită trupe sovietice în România, știut fiind că, recent, a fost condamnată trimiterea de trupe în Cehoslovacia și Afganistan*".[328]

Interesant este faptul că și unele cancelarii diplomatice au fost de acord, în acest joc al declarațiilor mediatice, cu un eventual „ajutor militar" acordat de URSS noii puteri din România. Într-o declarație televizată la postul N.B.C., făcută în ziua de 24 decembrie 1989, J. Baker a spus: „*Statele Unite nu vor obiecta dacă Pactul de la Varșovia va considera necesar să intervină în România*"[329]. Ministrul francez de externe Roland Dumas a declarat ambasadorului român la Paris, Petre Gigea, că, la cerere, guvernul francez poate ajuta România cu alte produse.

A arătat, de asemenea, că Franța ar susține un eventual ajutor militar al URSS, „*dacă se va considera necesar*".[330] În cadrul discuțiilor care s-au purtat în cadrul Comisiei senatoriale pentru cercetarea evenimentelor din decembrie 1989, senatorul Sergiu Nicolaescu, referindu-se la acest aspect, a afirmat adresându-se

---

[327] Dumitru Preda, Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 488.
[328] *Idem.*
[329] Arh. M.A.E., Moscova, 1989, vol. 10, f. 340; *apud*, Dumitru Preda, Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 489.
[330] Arh. M.A.E., fond Paris, 1989, vol. 6, f. 146-147; *apud*, Dumitru Preda, Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 492.

lui Ion Iliescu: „*Țineți minte, la Televiziune a dat un telefon ambasadorul francez. A vorbit cu mine, mă cunoștea, și a oferit 80 de antiteroriști, pe care-i avea la Oradea pregătiți, lucru pe care-l confirmă Doina Cornea*"[331]. Sovieticii au considerat această poziție a administrației americane dar și a altor cancelarii occidentale drept un „cadou otrăvit", o criză, o „împingere" a diplomației regimului Gorbaciov în epoca Brejnev, într-un moment în care tocmai declarase că au renunțat la doctrina Brejnev, în ceea ce privește relațiile URSS cu statele-satelit. I.P. Aboimov, în conversația pe care a avut-o cu ambasadorul american la Moscova, J. Matlock, în legătură cu poziția americană în cazul unei intervenții sovietice în România declara că „*nu avem în vedere, nici măcar teoretic, un asemenea scenariu. Suntem împotriva oricărui amestec în problemele interne ale altui stat și intenționăm să urmăm această linie cu fermitate și fără nici o deviere. Așadar, partea americană poate considera că «doctrina Brejnev» este acum a lor, ca un cadou din partea noastră*"[332]. Eduard Sevardnadze a fost, în discuția cu ambasadorul american, mai categoric și afirmă că sugestia lui Bush o găsește nu sinistră ci doar stupidă.[333]

Acest „joc" al dialogurilor oficiale sau oficioase la nivelul marilor cancelarii diplomatice indică, în mod evident faptul că, lumea războiului rece apusese definitiv și că românii la București mai priveau încă lumea internațională cu ochii trecutului. Astăzi știm cu certitudine că, în decembrie 1989, n-a fost nici un moment pericol de invazie străină, însă societatea românească și elita politică în curs de formare au trăit „sindromul Praga 1968". Gândind evenimentele și derulările militare în termeni clasici,

---

[331] *Apud*, Ion Iliescu, *Revoluția trăită,* p. 46.

[332] A se vedea, George Bush, Brent Scowcroft, *A world Transformed*, Vintage Books, 1998, p. 178-179; Thomas Blanton, *When did the Cold War End in Cold War* in **International History Project Bulletin**, no.10, March 1998 pp. 184-191; Ion Iliescu, *Mihail Gorbaciov la București,* Archive for April 17th, 2010, on line, https://ioniliescu.wordpress.com/2010/04/17/ accesat la 12 octombrie 2014

[333] *Apud*, Stelian Tănase, *op. cit.*, p. 272; Michael R. Beschloss, Strobe Talbat, *op. cit.*, p. 241.

românii n-au putut să „gestioneze" păienjenișul diversiunii din zilele revoluției.

Pe timpul evenimentelor din decembrie 1989, în special după fuga cuplului Ceaușescu, armata română s-a confruntat cu acțiuni diversioniste multiple și eficiente, de la manipularea imagologică și psihologică până la „războiul radio-electronic".

Diversiuni cu țintă: o confruntare militară între forțele proprii

Diversiunea psihologică, prin manipularea informativă a opiniei publice și a armatei, a fost o componentă esențială a evenimentelor din decembrie 1989. Imagini fabricate și zvonuri, știri false au invadat ecranul televiziunii române, începând cu ora 18.00, a zilei de 22 decembrie 1989. A făcut înconjurul lumii imaginea terifiantă a cadavrelor mutilate de securiști la Timișoara[334]. Cercetările făcute de un detașament al unei unități militare din Buzău, care acționa la Timișoara, au relevat că „*fuseseră dezgropate cadavre intrate deja în descompunere, care n-aveau nici o legătură cu evenimentele din perioada 16 – 20.12.1989*".[335] În noaptea de 22-23 decembrie, s-au difuzat de către Televiziunea Română informații potrivit cărora „*o coloană de blindate s-ar îndrepta către București, dinspre Pitești, cu intenția să atace Capitala, informație care s-a dovedit a fi falsă*".[336]

Sunt doar două exemple dintr-un noian de informații care au semănat panică și disperare în opinia publică. În această capcană a dezinformării au fost atrase și o serie de posturi de radio și televiziune străine. Temele predilecte au fost cele preluate din mass media românești: „genocidul de la Timișoara", „batalioanele morții", care acționau în canale subterane; mitraliere mânuite de securiști etc.[337]

---

[334] Vezi pe larg *Minciuni mass-media*, Editura Scripta, 1992.
[335] *Arh. Militare Române*, fond Decembrie 1898, *apud* Constantin Sava, Constantin Manoc, *op. cit.*, p. 408.
[336] *Armata Română în revoluție…* , p. 169.
[337] *Idem*.

Întrebat în iunie 1991, în cadrul unui interviu, de unde veneau anunțurile acelea incitatoare, instigatoare la omor, care se dădeau pe postul național de televiziune, generalul Nicolae Militaru a răspuns: *„Aceasta a făcut parte dintr-un sistem general de dezinformare, atât asupra acțiunilor terestre cât și asupra celor aeriene, pentru a induce în eroare inclusiv comanda armată cât și unitățile din subordine. Efectele au fost neplăcute, toate negocierile care s-au petrecut în acele nopți, cu pierderi de vieți omenești, sunt deja cunoscute de opinia publică*".[338]

Diversiunea radioelectronică a fost, la rândul ei, intens întrebuințată pentru a crea confuzie și panică în rândul forțelor armate. Aceasta a avut ca obiect „penetrarea sistemelor de dirijare ale aviației" și bruierea acestora pentru a determina confruntări armate între forțele proprii.[339] Sute de ținte au invadat cerul României în punctele fierbinți, pentru a simula o invazie aeriană. Coroborată cu diversiunea psihologică, acest tip de diversiune a creat o stare de confuzie, nesiguranță, panică și stres în rândul populației.

Diversiunea armată (teroristă) a făcut parte din același scenariu al forțelor oculte care au acționat în timpul revoluției române. Ea a fost realizată de persoane specializate în acest tip de acțiuni militare. Pe această temă s-au formulat diferite ipoteze, mergându-se până la „afirmația hilară, potrivit căreia armata s-a luptat cu ea însăși, că a tras în „fantome".[340] Sigur că au fost situații când, urmare a dezinformării și manipulării, armata a tras în dispozitive care imitau „focul" de arme automate, dar aceste dispozitive aparțineau și erau amplasate în locuri „potrivite" de cineva. Cine erau aceste persoane, căror structuri au aparținut? Sunt întrebări care nu pot fi elucidate încă, datorită lipsei documentelor de arhivă. Există pe această temă o literatură bogată[341],

---

338 Angela Băcescu, *Din nou în calea năvălirilor barbare,* Editura Zalmoxis, Cluj-Napoca, 1994, p. 90.

339 Vezi pe larg *Armata Română în revoluție*, pp. 170-180.

340 *Idem*, p. 181.

341 A se vedea pe larg Ilie Stoian, *Decembrie 1989. Arta diversiunii*, Editura Colaj, 1993; Valentin Raiha, *Revoluția și jocul serviciilor secrete*, Tipar

dar ea se bazează pe analiza unor „mărturii" sau informații indirecte. Cercetările făcute până în prezent arată că elementele diversioniste au acționat cu o intensitate deosebită, până la 25 decembrie, dată la care cuplul Ceaușescu a fost judecat și executat. De aici se trage concluzia că cei care au „tras" în decembrie au aparținut unor structuri de securitate rămase fidele clanului Ceaușescu.[342]

Pe lângă aceste elemente „interne", care au provocat violență, unii analiști și cercetători ai fenomenului sau protagoniști ai evenimentelor din decembrie 1989 au vorbit și de unele forțe străine. Gelu Voican Voiculescu afirmă că, în decembrie 1989, „*comportamentul nostru atipic* (al revoluționarilor – n. n.), *haotismul care rezulta din stângăcia noastră, au paralizat efectiv pe agenții de teren ai serviciilor străine, veniți să amorseze tulburările ce urmau să-l răstoarne pe Ceaușescu".*[343] Sergiu Nicolaescu crede și el că *„Multitudinea de planuri în care s-a acționat în paralel în acele zile și lipsa de sinceritate a unor generali din D.S.S., ne fac să trăim într-o confuzie care favorizează, în primul rând, teroriștii ce au acționat din ordin extern și care, alături de «fanaticii ceaușiști», au creat cele mai multe victime*".[344] Analiștii militari „*nu exclud, definitiv, prezența alături de partizanii lui Ceaușescu și a unor elemente străine – libieni, iranieni, palestinieni – Ceaușescu având strânse legături cu regimul la putere din țările respective și care erau în măsură să alcătuiască grupe de comando în vederea salvării sale. Am afirmat că nu negăm această posibilitate dar în lipsa probelor nu putem nici confirma nici infirma existența reală*

Euximus Impex, Baia Mare, 1994; Constantin Vasile, *Noi am fost teroriștii?*, Editura Sibquard, Sibiu, 1995; Constantin Preda, „Teroriștii o poveste de adormit copiii?", în *Țara*, nr. 32, 19-25. XI.1990; Aurel David, „Scenariile și realitatea. O mărturie la dosarul «teroriștii»", în *Timpul*, București, nr. 2-9, ianuarie 1991; Silviu Brucan, „Teroriștii au existat", în *Adevărul*, nr. 30, ianuarie, 1991.

342 *Armata în Revoluția română*, pp. 188-190; Dennis Deletant, *op. cit.*, p. 210.

343 Gelu-Voican Voiculescu, *op. cit.*, p. 48.

344 Sergiu Nicolaescu, *Revoluția – începutul adevărului*, Editura Topaz, București, 1995, p. 233.

printre teroriști a acestor străini".[345] Nu a fost elucidată încă problema „turiștilor sovietici" care au intrat în România de la data de 8 decembrie, în număr variabil de la 80, la peste 1.000 de mașini pe zi".[346] Aceștia au fost semnalați în focul evenimentelor pe întreg teritoriul țării însă participarea/implicarea lor în evenimente este controversată. Specialiștii militari afirmă că „*astăzi, nu se pot face afirmații certe despre implicarea lor în evenimentele care au avut loc în România, după 22.12.1989*".[347] Alți autori, pe baza unor investigații personale, afirmă că au acționat în zona Craiovei, Buzăului, Brăilei etc.[348]

Deși s-a diminuat, violența n-a dispărut nici după Crăciunul din 1989. Confruntările cu forțele diversioniste au continuat și după eșuarea planului care urmărea să declanșeze „*o confruntare cu armele, pe scară largă, între trupele Ministerului Apărării Naționale și cele ale Ministerului de Interne*".[349] Toate acestea au făcut ca revoluția română să aibă nu numai un caracter special în raport cu celelalte revoluții care au pus capăt regimurilor comuniste, ci și o anumită ambiguitate care nu va dispărea decât atunci când istoricii și analiștii vor avea acces la documentele anului 1989, existente în arhivele românești și străine.

---

[345] *Armata Română în revoluție*, p. 190.
[346] *Idem*, p. 191.
[347] *Ibidem*.
[348] Ilie Stoian, *op. cit.*, pp. 46-47.
[349] *Armata Română în revoluție…*, p. 443.

CAPITOLUL II:
PĂRTINIRE, NEUTRALITATE, OBIECTIVITATE ÎN CUNOAŞTEREA REVOLUŢIEI ROMÂNE DIN PERSPECTIVA POLITOLOGICO-SOCIOLOGICĂ

Marin Badea

Ca orice fenomen istoric major atât prin dimensiunile pe care le-a avut în apariţia şi derularea sa, cât şi prin evantaiul extrem de vast al consecinţelor ce le-a generat, revoluţia română din decembrie 1989 a comportat dintru-nceput un interes aparte în a fi cunoscută, într-un context istoric mai larg, european şi chiar universal, în a fi explicată, în a i se descifra cauzele, a-i fi reconstituită desfăşurarea ca eveniment sau a-i fi urmărite îndeaproape urmările, consecinţele-i multiple pe diverse termene: apropiat, mediu sau îndepărtat. Şi aceasta cu atât mai mult cu cât, în opinia cvasigenerală, fie a „momentului" (1989-1991), fie ulterior acestuia, fenomenul prăbuşirii regimurilor politice central-est europene s-a constituit într-unul dintre cele mai dramatice evenimente din istoria omenirii, în mod sigur cel mai dramatic de la cel de-al doilea război mondial încoace,[1] ca să-l citäm doar pe sociologul politic israeliano-american S.N. Eisenstadt, apreciere care circulă de câţiva ani şi în spaţiul nostru spiritual. Iar interesul cu totul deosebit de a fi cunoscută cât mai profund posibil revoluţia română din decembrie 1989 i-a animat foarte repede, poate, în plan imediat, mai puţin pe istorici, deşi excepţiile n-au lipsit, [2]cât mai ales pe politologi, sociologi sau pe economişti. Iar primii, adică politologii, au fost, probabil, cei mai grăbiţi în a

---

[1] S.N. Eisenstadt, ***Prăbuşirea regimurilor comuniste*** în Vladimir Tismăneanu (coordonator), ***Revoluţiile din 1989. Între trecut şi viitor***, Editura Polirom, Iaşi, 1005, p.103.

[2] Ioan Scurtu,. ***Sfârşitul dictaturii Bucureşti, 21-25 decembrie 1989***, Editura Clio, Craiova, 1990.

investiga chiar ansamblul evenimentelor ce au condus, între 1989-1991/1992 la prăbușirea regimurilor socialiste din Europa dacă avem în vedere că, așa cum s-a observat, schimbările politice de sistem din Europa de Est au „surprins sovietologia occidentală nepregătită" ba, mai mult, că „din acest punct de vedere, colapsul comunismului a însemnat și un eșec de proporții al științelor politice", ca și „numeroasele analize dedicate tranziției politice au eșuat în a explica de ce regimurile comuniste și ideologia marxist-leninistă, pe care acestea se întemeiau, s-au prăbușit brusc și pe neașteptate."[3] Din acest punct de vedere, al lipsei de previziuni întemeiate pe analize științifice riguroase și, ca atare, credibile, în legătură cu destinul sistemului socialist european, s-a ajuns la formularea nu doar a unor simple acuze la adresa științelor sociale, în general, a slujitorilor lor din Occident, în special, pentru că n-au prevăzut colapsul înregistrat de societățile socialiste est-europene, ci chiar la un fel de condamnare a numeroșilor specialiști în cunoașterea „leninismului ca sistem mondial",[4] astfel că opinia publică, nepregătită fiind, a putut privi cu uimire la modul cum s-a prăbușit sistemul comunist de factură sovietică, din Europa.[5]

Este drept, autorul acuzelor de mai sus, Vladimir Tismăneanu, la un moment dat, atenuează puțin verva criticilor sale , amintind, în context, că au fost și autori care au făcut excepție de la regula eșecurilor previzionale privind sfârșitul regimurilor socialiste est-europene, citând două nume de autori (americanul Ken Jowitt și polonezul Leszek Kolakowski) care, în analizele lor, ar fi insistat mai demult „asupra descompunerii morale și culturale a regimurilor de tip sovietic".[6]

---

[3] Vezi Adrian Pop, ***Originile și tipologia revoluțiilor est-europene***, Editura Enciclopedică, București, 2010, p. 9-10.

[4] Vladimir Tismăneanu**, *Introducere la Revoluțiile din 1989. Între trecut și viitor***, p.15.

[5] Vezi François Furet, ***L'énigme de la desagregation communiste***, Fondation Saint Simon, Paris, 1990.

[6] *Ibidem*.

Din perspectiva politologiei, dar şi cea a sociologiei sau a istoriei ca ştiinţă, o întrebare anume a avut şi are încă darul de a provoca realmente pe cei care s-au aplecat asupra fenomenului de ansamblu al prăbuşirii regimurilor politice socialiste din Europa şi anume: dacă aceasta a fost efectul unei **revoluții** sau al unei **lovituri de stat**? Dacă, între 1989 şi 1992, cutremurul social-politic şi instituţional din Europa centrală şi de răsărit a fost cu adevărat o revoluţie? Cum se întreba Vladimir Tismăneanu; după un deceniu de la săvârşirea evenimentelor, dacă acestea au fost cu adevărat revoluții, prin raportare la conceptul clasic de revoluţie şi, eventual să se formuleze, în plus o altă întrebare: ce au adus ca elemente de noutate atât în plan teoretic, cât şi din punctul de vedere al practicii politice, autorul acestei întrebări fiind tentat să iscodească realitatea istorică a evenimentelor din anii 1989-1991 şi dintr-o altă perspectivă: dacă acele evenimente n-ar fi fost doar simple eforturi menite a «îndrepta» greşelile experimentului comunist soldate doar cu revenirea la situaţia precomunistă? Alţi autori, poate înzestraţi şi cu o cultură istorică mai bogată, pe lângă cea filozofică au căutat răspunsuri la întrebarea dacă în anii 1989-1991/1992, în Europa central-răsăriteană, au avut loc revoluţii cu adevărat sau doar simple cosmetizări ale erorilor de construcţie socialistă/comunistă şi mai ales dacă evenimentele la care ne referim pot fi considerate ca o verigă din lanţul istoric al revoluţiilor moderne. Amintim în acest sens o intervenţie consistentă venită din partea lui Adrian Pop printr-o lucrare pe care suntem tentaţi a o considera de referinţă: ***Originile şi tipologia revoluţiilor europene***. O lucrare în care este îmbinată analiza istorică cu cea de factură politologică, dominantă fiind partea de reconstituire a evenimentelor cu accent pe antecedentele revoluţiilor, între reperele acestor antecedente indicând în prim plan revoltele muncitoreşti din Germania de Răsărit (1953), „revoluţia" din Ungaria din 1956, revoltele din Polonia şi succesele politice ale Solidarităţii.

Concluzia, pe care autorul o afirmă foarte limpede, este că „Schimbările politice sistemice din Europa de Est în perioada anilor 1989-1991/1992 au avut un caracter **revoluționar** (subl.

n. – M.B.) autentic deoarece ele au **revoluționat întregul sistem statal** și întregul subsistem al relațiilor intervenționale din Răsăritul Europei. Ele au fost revoluții, triplu rejective: au fost în același timp revoluții **naționale** de respingere a hegemonului exterior (Uniunea Sovietică), revoluții **politice** de respingere a regimurilor dictatoriale din fiecare din țările est-europene în parte și revoluții economice de respingere a economiei de comandă." În plus, autorul a făcut în context, mențiunea că revoluțiile din 1989, cu excepția celei din România, au fost revoluții non-violente, pentru a îmbrățișa definiția conform căreia „o revoluție este o formă neconstituțională de schimbare politică, în care sunt implicate atât elita, cât și masele și care are ca rezultat o schimbare a tipului de regim",[7] definiție aparținând politologului Gabriel Topar.[8] Cât privește cazul particular al României, Adrian Pop afirmă răspicat că „Este dincolo de orice îndoială că în România, la fel ca și în alte țări est-europene, a avut loc o revoluție autentică. Spre deosebire însă de ale cazuri est-europene, procesul revoluționar a inclus aici, ca secvențe deopotrivă distincte și întrepătrunse în derularea sa, lovitura de stat și revolta populară. La rândul său, această combinație a generat caracterul violent al schimbării politice sistemice, atât sub aspectul uzului violenței împotriva populației, cât și al lichidării fizice a liderului de partid și de stat (caz unic în tranzițiile est-europene!) ce transformase regimul politic pe care-l patrona într-o dictatură personală... Tocmai prin această din urmă caracteristică, revoluția română din 1989 este cea care se aseamănă cel mai mult cu revoluția franceză din 1789 și revoluția rusă din 1917."[9]

E de menționat, din punctul nostru de vedere, că este singura afirmație a lui Adrian Pop (asemănarea dintre revoluția franceză și revoluția română din 1989) care ar îndemna la o includere ca analiză istorico-politologică a evenimentelor central-est europene din 1989-1991/1992 în lanțul istoric al revoluțiilor moderne

---

[7] Adrian Pop, *op. cit.*, p.213.
[8] Gabriel Topar, ***«Revoluția» după 1989*** **în „Polis"**, nr.4 din 1994, p.12.
[9] Adrian Pop, *op.cit.*, p.213.

din secolele XVII-XVIII. Astfel, autorul consideră/ apreciază revoluțiile că ar fi „unicele fenomene politice care se confruntă direct și inevitabil cu problema reluării din nou a cursului istoriei" după ce, probabil, acesta din urmă se va fi blocat(!); afirmă, în legătură cu conceptul modern de revoluție, că ar implica „ideea necesității unui nou început", aceasta fiind un produs al revoluțiilor produse (sublinierile mele – M.B.) la sfârșitul secolului al XVII-lea". Ba mai mult, într-o manieră oarecum șocantă, cel puțin pentru noi, autorul afirmă: „se poate spune că revoluțiile secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea erau menite a fi în fapt restaurații"[10], doar fiindcă așa își imaginau unii dintre eroii respectivelor revoluții și fără să precizeze ce realități istorice ar fi avut menirea să restaureze, excepție fiind reacceptarea monarhiei în Anglia prin revoluția glorioasă din 1688. În plus, Adrian Pop a identificat și unele conotații... astronomice ale conceptului de revoluție, desprinse ce-i drept din epocă, o primă conotație fiind „revenirea la o stare de lucruri anterioară, la ceva ce a existat cândva".[11] O a doua conotație astronomică ar viza „faptul că revoluțiile au un caracter de necesitate similar rotirii stelelor, ce urmează căi predestinate pe bolta cerească".[12] Cele două conotații astronomice, Adrian Pop le plasează însă și în perspectiva istorică a evoluției conceptului de revoluție afirmând, eronat în opinia noastră, că sub influența ideilor socialiste, prima conotație astronomică ar fi fost abandonată, prin revoluție ajungându-se să se înțeleagă o „răsturnare, de obicei violentă", în timp ce a doua conotație astronomică s-ar fi „metamorfozat în teza necesității istorice din care avea să se inspire marxism-leninismului.[13] Ducându-și analiza mai departe, Adrian Pop îi amintește pe Marx și Engels că vedeau în revoluție „locomotivele" sau „forțe motrice ale istoriei", provocatoare de „transformări istorice violente, inevitabile și progresiste, întemeiate pe «luptă de clasă», de natură a genera schimbări economice, sociale și politice radicale și a

[10] Adrian Pop, *op.cit.*, p.209.
[11] *Ibidem*.
[12] *Ibidem*.
[13] *Ibidem*, p.208.

inaugura astfel o nouă etapă în evoluția umanității",[14] ceea ce puneau efectiv în evidență, mai ales la mijlocul secolului al XIX-lea, când Marx și Engels publicau Manifestul Partidului Comunist, îndeosebi prin consecințele lor, revoluția engleză, războiul american de independență și cu mult mai multă evidență marea revoluție franceză.

În demersul său cognitiv, pe marginea conceptului de revoluție, Adrian Pop, nu mai urmărește evoluția istorică a acestuia și destinul său în raport cu practica social-politică de-a lungul a mai bine de un secol, dacă avem în vedere că „analizele post-marxiste" ale conceptului de revoluție la care se oprește datează din anii 1970, 1979, ba chiar 1963-1965, 1968.[15] Autorii invocați și tezele vehiculate de aceștia, nouă, cel puțin, ni s-au părut irelevante pentru ceea ce aveau să fie evenimentele din 1989 – 1991/1992, implicit pentru ideea dacă acestea pot fi considerate parte integrantă a lanțului istoric al revoluțiilor moderne. Pentru caracterul de revoluție al evenimentelor central-est europene din 1989 – 1991/1992 și cu precădere cele din România, implicit pentru considerarea acestora ca verigă istorică a lanțului evoluțiilor moderne, s-au pronunțat deja autori relevanți, mai ales prin forța argumentelor invocate. Este și cazul lui S.N. Eisenstadt deja citat de câteva ori și care, printre primii, s-a întrebat dacă, în cazul în care s-ar accepta că a fost o revoluție, prăbușirea regimurilor socialiste central-est europene, fenomenul ca atare n-ar putea fi considerat, pe durata lungă a istoriei, ca o verigă dintr-un lanț al revoluțiilor moderne, începând cu aceea din Marea Britanie de la mijlocul secolului al XVII-lea, continuând cu războiul de independență al coloniilor din America de Nord, cu Marea Revoluție franceză din 1789, revoluțiile din Europa anului 1848, revoluțiile din Imperiul rus (1905 – 1906, 1917) sau revoluția chineză? În opinia acestui autor, există similitudini certe între „marile revoluții", ce au marcat cursul istoriei epocii moderne si cele din 1989-1991-1992, ceea ce credem și noi, întrucât, ca și în cursul celor dintâi, și

[14] *Ibidem*.
[15] A se vedea Adrian Pop, *op.cit.*, p.209-210.

în procesul istoric al prăbuşirii regimurilor socialiste (comuniste) s-au produs schimbări de regim cu caracter radical, schimbări cu adevărat dramatice „strâns legate de transformări ideologice şi culturale esențiale",[16] dar, în timp, şi de ample şi consistente restructurări în economie, în relaţiile sociale, în reglementările juridice, în mentalităţile oamenilor etc.

În plus, autorul la care ne referim crede, cu drept cuvânt, ca şi noi, că la prăbuşirea însăşi a regimurilor socialiste central-est europene nu s-a ajuns deloc întâmplător. Până la „momentul" când „mătura istoriei" le-a înlăturat, toate societăţile socialiste din Europa Centrală şi de Est, între ele, desigur, şi cea românească, au fost măcinate, chiar intern, fragilizate, de o criză structurală din ce în ce mai acută, cu o putere de evaziune ce s-a dovedit a fi cu adevărat devastatoare, o criză poate insuficient reconstituită atât din perspectiva ştiinţelor politice sau a sociologiei, cât şi din cea a istoriei ca ştiinţă, cele mai multe exegeze aducând în discuţie cu precădere elemente de natură evenimenţială, sigur, şi acestea putând fi considerate expresii ale crizei la care ne referim: ca, de pildă, conflictele dintre reformişti şi conservatori ceea ce n-a fost cazul României, dar ele au răbufnit în Polonia, Ungaria sau fosta U.R.S.S., ori diversele revolte populare, mai ales în Ungaria (evenimentele din 1956), Polonia sau fosta Republică Democrată Germană, dar şi în România (Valea Jiului, în 1977 sau Braşov, 15 noiembrie 1987). Au fost toate acestea, în opiniile unor politologi, sociologi şi chiar istorici, expresii concrete ale unei crize asemănătoare cu acelea, premergătoare revoluţiilor clasice (cazul deja citat al sociologului politic S.N. Eisenstadt).[17] Alţi autori, Vladimir Tismăneanu, spre exemplu, preferă să ignore elementele de criză profundă şi multilaterală, cu caracter de determinare, ce au erodat iremediabil structurile regimurilor socialiste central-est europene, acceptând, în schimb, cu o vădită uşurinţă interpretativă, că „revoluţiile din 1989 au reprezentat o ilustrare ironică (de ce ironică – n.n. – M.B.) faimoasei definiţii a lui Lenin privind

[16] *Ibidem*, p.104.
[17] *Ibidem*.

o situație revoluționară: cei de la conducere nu mai pot menține puterea prin vechile metode, iar cei conduși nu mai vor să accepte aceste metode".[18] Și, ca să se facă credibil în fața cititorilor săi, singurul argument pe care-l aduce în discuție pentru a „demonstra" lipsa de credibilitate a celor „de la conducere" ar fi fost acela că „partidele comuniste nu erau la putere ca rezultat al unor proceduri legal – raționale. Nu alegerile libere le-au adus în poziții de conducere", ci că și-ar fi „câștigat falsa lor legitimitate datorită pretențiilor ideologice (și teleologice!!!!) potrivit cărora ele reprezentau «avangarda» clasei muncitoare și, în consecință, aveau de îndeplinit o misiune de emancipare universală".[19] Numai că, regimurile politice socialiste (comuniste) prăbușite în 1989 – 1991/1992 durau de peste patru decenii (cel din fosta URSS de aproape șapte decenii și jumătate), timp în care își edificaseră o reală legitimitate, cel puțin în anumite perioade, prin ceea ce se edificase sub forme diverselor produse nemijlocite ale creației istorice: în economie, în condiția socială a oamenilor, în modul de repartiție, în accesul la educație, sănătate, la bunurile de cultură etc., etc.

În evantaiul interpretărilor încărcate cu multă doză de obiectivitate referitoare la teza că prăbușirea regimurilor socialiste/comuniste europene a reprezentat o revoluție, putem aduce în discuție **importanța hotărâtoare a intelectualilor** în pregătirea acestor evenimente, un aspect comun cu ceea ce a reprezentat componenta similară a revoluțiilor clasice. Au fost relevate, în procesele de transformare revoluționară a spiritelor din societate, rolul, de pildă, al puritanilor în Anglia, al intelectualilor americani în pregătirea războiului de independență sau al cluburilor iluministe, îndeosebi al enciclopediștilor, în pregătirea revoluției franceze. În oglindă cu ceea ce a prefațat ideologic revoluțiile clasice, sunt invocate, pentru procesele istorice de la sfârșitul secolului trecut, premergătoare evenimentelor din 1989-1991 și care au marcat Europa centrală și răsăriteană, activitățile

[18] *Ibidem*, p. 15.
[1919] *Ibidem*, p. 16.

disidente ale unor intelectuali ca Vaclav Havel, Lesnek, Kolakoceski, iar în România, un Paul Goma cu o voce mai răsunătoare, dar si alții, precum Ion Iliescu sau Dumitru Mazilu. În Polonia, probabil mai penetrante și, implicit, mai eficiente au fost activitățile preoților catolici, inspirați, poate chiar mobilizați, de Papa Ioan Paul al II-lea, în cursul vizitei sale la Varșovia, iar în Germania răsăriteană s-au remarcat dintr-o asemenea perspectivă, pastori protestanți. Sunt elemente islamice concrete ce au obligat să se ajungă la concluzia conform căreia: „combinarea activităților politice ale unor grupuri numeroase și diverse cu participarea intelectualilor atestă o strânsă relație istorică și fenomenologică cu acele mari revoluții care au inaugurat viața politică modernă și în care asemenea asocieri au fost fundamentale".[20]

Ca o paralelă istorică semnificativă între revoluțiile moderne clasice și cele din Europa central–răsăriteană, de la sfârșitul secolului XX, privind cauzele ce le-au determinat și care, în opinia noastră, au avut un rol determinant, e de menționat și chiar de subliniat, **pronunțatul declin economic** al tuturor statelor socialiste, aici România fiind un exemplu ilustrativ. Un declin economic ce s-a asociat cu o degradare a pozițiilor internaționale, cea a României fiind, de asemenea, mult mai pronunțată dacă avem în vedere că pozițiile Bucureștilor în planul relațiilor economice cu exteriorul și al politicii externe se alteraseră progresiv atât în raporturile cu țările occidentale, cât și în cadrul blocului răsăritean, ajungându-se chiar la elemente de încordare, îndeosebi cu Moscova, iar declinul economic asupra căruia vom reveni, ce părea să nu mai fie stopat, coroborat cu alterarea pozițiilor externe, mai des după 1980, acestea din urmă cândva o componentă strălucită a regimului din România, și-au găsit o reflectare negativă de la an la an, mai pronunțată în conștiința politică a unor segmente din ce în mai largi ale populației, interpretate fiind ca expresii ale unor contradicții clare între baza legitimității regimului socialist și performanțele sale reale. Această ruptură gravă între natura regimului, cu expresia sa tot mai negativă în

[20] *Ibidem,* p. 104-105.

planul conștiinței politice a membrilor societății și loialitatea cândva reală (îndeosebi după momentul 1968), dar în anii `80 făcută pulbere, a celor conduși față de conducătorii lor, amintește, în bună măsură, de procese istorice similare premergătoare revoluțiilor moderne clasice.[21]

Sub semnul similitudinilor existente între revoluțiile moderne clasice și cele est-centrale europene din 1989 - 1991/1992 sunt de consemnat aprecierile ziaristului și istoricului englez Timothy Garton Ash, altfel un fin cunoscător al realităților mai ales din Europa Centrală, referitoare la revoluțiile din primăvara europeană a anului 1848 și cele din 1989-1991/1992. Una dintre observații este că, în 1848 revoluția a izbucnit după mai mult de treizeci de ani de pace și stabilitate in Europa, menținute constant pe o reglementara contrarevoluționară pentru ca fermentul revoluționar să se fi născut în aceeași măsură, din „speranțe și din nemulțumiri" (recoltele slabe ale anului anterior și, ca urmare, malnutriția).

Revoluțiile din 1989-1991/1992 au izbucnit în anul când au fost celebrate cu mult fast, în luna mai, cei patruzeci de ani de pace și stabilitate în Europa, datorită îndeosebi existenței Pactului Nord-Atlantic (NATO), și tot ca în 1848, în 1989 revoluțiile s-au născut din nemulțumiri si speranțe. Nemulțumirile erau de ordin economic, erau persistente și de-a dreptul copleșitoare, mai ales în Polonia și România, poate mai puțin dramatice în alte țări. Oricum, „datoria externă" presa puternic asupra Poloniei și Ungariei, în timp ce restituirea ei secătuise efectiv România.

La fel ca revoluția din 1848 și cea din 1989 a putut fi numită **„o revoluție a intelectualilor**". Mulțimile care s-au revărsat pe străzile din Praga și Piața Vencesla, Berlin, Timișoara sau București au fost cele care i-au dat jos pe vechii conducători, dar politica revoluției nu au făcut-o muncitorii și țăranii, ci un dramaturg Vaclav Havel, în Cehoslovacia, un istoric medianist, Branislav Geremek sau editorul catolic, Tadeusz Mazoviecki, în

[21] Pentru confirmări vezi *op. cit.*, p. 105

Polonia, filosofii Janos Kis și Gaspar Miklos Tomas, în Ungaria, Ion Iliescu, Petre Roman și Silviu Brucan, în România. Cât privește rolul deosebit de activ al intelectualilor, în 1848, nu-i nevoie a face prea multe considerații, revoluția română izbucnită în martie 1848 și încheiată în septembrie 1849 fiind indisolubil legată de o întreagă pleiadă de intelectuali: Nicolae Bălcescu, C.A. Rosetti, Ion Heliade Rădulescu, frații Brătianu, Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, George Barițiu, Simion Bărnuțiu, Stefan Ludwig Roth și mulți alții. Și, de aici, ca element de similitudine foarte clară, rolul factorului ideologic în pregătirea și desfășurarea revoluțiilor de la 1848 și 1989-1991/1992, în ciuda teoretizărilor din a doua jumătate a secolului trecut, în legătură cu „sfârșitul ideologiilor".

În ambele contexte istorice, cei de la putere s-au servit de ideologie pentru a-și apăra pozițiile pe care se aflau, amăgindu-se pe ei înșiși, cei din opoziție (organizată sau nu) și-au făcut din idei muniția cu care să mobilizeze mulțimile și să le împingă spre victoria speranțelor, o confruntare redată cu obiectivitate, credem noi, de Timothy Garton Ash, de următoarea manieră: "Oricât de disprețuite și de lipsite de credibilitate erau aceste structuri ale minciunii organizate, ele continuau să exercite o funcție de blocaj esențială. Nu mai mobilizau pe nimeni, dar împiedicau încă articularea publică a unor aspirații împărtășite de toată lumea și a unor adevăruri comune."

În dezbaterile științifice desfășurate pe marginea conceptului de revoluție, la provocarea cărora se ajunsese mai ales ca urmare a evenimentelor est-central europene, din 1989-1992/1993, și care continuă și în zilele noastre, s-au căutat a fi puse în evidență, așa cum am subliniat mai sus, asemănările dintre revoluțiile clasice și ceea ce s-a petrecut în Europa central-răsăriteana, la trecerea dintre deceniile nouă și zece ale secolului trecut, dar, fără îndoială, că nu puteau să rămână în afara diverselor considerații și ceea ce erau/sunt diferențele pe care, cu siguranță, le comportă orice analiză comparativă.

Din acest punct de vedere, cei mai mulți participanți la amintita dezbatere științifică au scos în evidență, ca raportată la revoluțiile clasice, **lipsa violenței în schimbarea inițială a**

puterii din anii 1989-1991/1992, cu excepția evenimentelor din România și Albania este o primă diferență frapantă. Ba, mai mult, acest aspect ar putea constitui o primă și semnificativă provocare la adresa temei revoluției, cum pe bună dreptate afirma Adrian Pop[22]. Și aceasta cu atât mai mult cu cât, după revoluțiile care au „inaugurat" epoca modernă și în plan social sau politico-instituțional (revoluția engleză, mai înainte revoluția din Țările de Jos-1572-1574 iar mai apoi războiul de independență al coloniilor americane si, respectiv, marea revoluție franceză), împliniri la care s-a ajuns exclusiv pe calea violenței, aceasta din urmă a caracterizat și alte revoluții de-a lungul secolului al XIX-lea și în prima jumătate a secolului al XX-lea (1820-1825 în America Latină, 1830 în Franța, 1848-1849 în Europa, 1905-1907 și 1917 în Rusia, 1945-1949 în Europa central-răsăriteană și în Asia-Coreea de Nord, China, Vietnam, 1962 în Cuba). Mult invocata luptă de clasă este, cu siguranță, prezentă în izbucnirea și desfășurarea evenimentelor de mai sus. O clasă în ascensiune prin forța și prin capacitatea ei de inițiativă pe terenul economiei, respectiv burghezia, apare ca purtătorul de stindard până la revoluția bolșevică din 1917, conceptele de clasă și lupta de clasă nefiind parte componentă din contribuțiile marxismului la ideologia sau gândirea social-politică modernă. Din 1917 și până în 1949, respectiv și „momentul" revoluției cubaneze, revoluție prin care s-a ajuns la schimbările de regim din țările devenite comuniste s-a exprimat ca o luptă de clasă între burghezie și clasa muncitoare, aceasta din urmă în alianță cu alte forțe și categorii sociale din societățile respective și, ca atare, violența a fost forma de desfășurare a procesului revoluționar sau „o caracteristică fundamentală a revoluției"[23].

E de făcut mențiunea că un politolog si comentator politic francez, Jacques Rupnik, ale cărui opinii circulă de ceva ani și în România, nu agreează tentația retoricilor și nu numai a acestora

[22] Op. cit. , p. 211
[23] *Ibidem*

de a interpreta caracterul evenimentelor ce au condus la prăbușirea regimurilor socialiste/comuniste din Europa Centrală și de Est și prin prisma revoluțiilor moderne clasice, revoluții „care au început prin democrație și au sfârșit în anarhie și teroare".

Autorul citat mai sus consideră că „revoluțiile nu mai sunt ceea ce au fost odată". El scrie că, prin comparație „cu revoluțiile moderne, care au început prin cucerirea Bastiliei sau a Palatului de iarnă și au continuat timp de ani de zile prin foc și sânge, tranzițiile negociate din 1989 au fost rapide, ușoare și non-violente. De fapt, 1989 ar fi închis era revoluțiilor tocmai prin faptul că a respins ideea violenței ca o moașă care asista la nașterea unei noi societăți. Revoluțiile din 1989 au fost unice în istorie pentru că nici una dintre ele nu a pretins că poartă cu sine un nou „proiect" social. În lipsa unei noi utopii sociale, există puține motive de temere privind combinația de virtute si teroare, tipică revoluțiilor trecute"[24].

La întrebarea, posibilă, poate și necesară, de formulat, de ce revoluția română a avut, între formele ei de manifestare violența, în timp ce în celelalte țări, inclusiv fosta URSS, nu ignorăm cazul Albaniei, și mai târziu violențele din fosta Iugoslavie, transformările revoluționare au fost operate, non-violent, putându-se recurge pentru aceasta la calea reformelor? Un răspuns posibil, dar facil, în opinia noastră, ar fi încrâncenarea cu care Nicolae Ceaușescu și liderii din anturajul său imediat s-au cramponat de pupitrul puterii. Ar fi, apoi, opacitatea politică a fostului Partid Comunist, în a fi descifrat, cât de cât, și aceasta cu mai mulți ani înainte de 1989, cauzele blocajului economic, ale crizei profunde în care ajunsese să se zbată societatea și care adusese cumva în pragul disperării imense, majoritatea populației. În sfârșit, poate ca și intruziunea factorului extern, cu misiunea de a destabiliza situația internă din țară, a făcut ca elementul declanșator al evenimentelor, mai întâi la Timișoara, apoi la București, să fie unul de natură violentă iar continuarea acțiunilor să fie însoțită de violențe, chiar și după dezagregarea structurilor de conducere ale

[24] *Ibidem*, p. 249.

sistemului, în 22 decembrie, astfel că numărul înregistrat al morților și răniților a putut fi cu mult mai mare după 22 decembrie, decât înainte de această dată.

Ei bine, în evenimentele anilor 1989-1991/1992 din Europa Centrală-Răsăriteana, cu excepția României și Albaniei, violența nu a fost calea de acțiune pe care s-a ajuns la schimbările radicale de regim politico-instituțional, inițial, mai apoi și în structurile de profunzime ale societăților: economice, sociale chiar în planul mentalităților, ș.a.m.d. Iar acolo unde au avut loc diverse proteste de stradă sau demonstrații populare, manifestându-se și în forme violente (Polonia, Cehoslovacia, Ungaria, fosta Republică Democrată Germană) ele au fost, în general vorbind, foarte limitate. Oricum, acolo unde s-a produs, inclusiv în România și Albania, nu s-a ajuns, așa cum deja s-a observat, ca violența să fie sanctificată și sacralizată, ca în majoritatea revoluțiilor clasice[25].

Alte deosebiri între revoluțiile din 1989-1991/1992 și revoluțiile clasice au derivat din **noile tipuri de tehnologii** între care, în prim plan, ca loc și rol în desfășurarea evenimentelor din 1989-1991/1992, s-au situat televiziunile pe lângă alte mijloace de informare în masă. Din acest punct de vedere, Televiziunea română, autoproclamată liberă pe 22 decembrie 1989, și-a făcut un titlu de glorie din a fi transmis pentru țară și pentru lumea întreagă, „revoluția în direct"[26]. Este drept, comunicarea a avut un rol important și în pregătirea, izbucnirea, respectiv desfășurarea revoluțiilor clasice ale epocii moderne (presa, diverse alte forme de tipărituri), dar în 1989-1991/1992, acestea din urmă, deși prezente, au fost efectiv „surclasate" de televiziuni și transmisiile radio, transmisiile televizate, mai ales, dar și cele radio-difuzate, devenind adevărați vectori ai procesului revoluționar.

În orice analiză comparată dintre revoluțiile clasice ale epocii moderne, pe de o parte și, pe de altă parte, revoluțiile est-central

---

[25] S. N. Eisenstatd, *op. cit.,* p. 105; Idem, ***Frame Works of The Great Revolutions: Culture, Social Structure, History and Human Agency in „International Science Journal"****,* 133 (1992), p. 385-401.

[26] Mihai Tatulici (coordonator*),* ***Revoluția română în direct***, București*,* 1990.

europene de la cumpăna dintre deceniile 9-10 ale secolului trecut, chestiunea **suportului social** al evenimentelor este una clară, în ceea ce privește revoluțiile clasice. Burghezia a fost clasa socială în ascensiune, din ce în ce mai puternică prin suportul ei economic, dar profund nemulțumită de barierele ce i le punea în calea inițiativelor sale „vechiul regim" feudal cu întreg noianul de privilegii cu care se blindase în timp nobilimea. Iar cu interesele burgheziei concordau, în bună măsură cele ale țărănimii, ale meseriașilor, ale proletariatului în formare, etc., și din care burghezia și-a făcut, în mod obiectiv, aliați, afectate negativ, fiind toate aceste categorii sociale de diverse alte componente ale politicilor vechilor regimuri, fie în domeniul economic, fie în cel fiscal, spre exemplu, ș.a.m.d.

În pregătirea, dar, mai ales, izbucnirea și desfășurarea revoluțiilor est-central europene din 1989-1991/1992, despre ce **suport social** s-ar putea vorbi? În literatura politologică, mai ales consacrată acestor revoluții în ansamblul lor, celei române, în particular, fie că s-a afirmat simplist că s-a avut de-a face cu o „revoluție de catifea" (Cehoslovacia, o „revoluție negociată" ca în Polonia sau Ungaria sau o provocare pașnică de factură gorbaciovistă (Bulgaria și mai ales fosta U.R.S.S.), în care rolul hotărâtor a revenit inițiativei politice de „sus", iar meritul istoric pentru aceasta intelectualilor disidenți (Polonia, Ungaria) sau aripilor reformiste din fostul Partid Comunist al Uniunii Sovietice, urmat, ca exemplu, de reformiștii din Partidul Comunist Bulgar, fie de **o revoltă populară**, ca în cazul României.

Nu au existat preocupări pentru un plus de nuanțare în a se explica, totuși, forța cu care s-a produs angajarea diverselor segmente sociale din societățile socialiste est-centrale europene pe calea care a dus la prăbușirea regimurilor politice comuniste și la edificarea unor alte structuri economice, sociale, politico-instituționale, culturale, etc. A mai fost scoasă în evidență profunzimea procesului istoric de erodare a legitimităților elitelor politice comuniste și care s-a reflectat prin forța de inițiativă a reprezentanților diferitelor segmente sociale: intelectuali cu precădere, specialiști într-un domeniu sau altul de activitate și

ceea ce a fost o notă caracteristică distinctivă, ieșirea masivă în stradă a muncitorilor, ca la Timișoara pe 20 decembrie 1989 sau la București, în dimineața zilei de 22 decembrie, odată cu ieșirea schimbului trei și intrarea pe porțile unităților industriale a schimbului unu, cu toții părăsind locurile de muncă, pentru a se îndrepta către centrul Capitalei aproape concomitent și de pe toate platformele muncitorești: 23 August, Pipera, I.M.G.B., Griviţa, Drumul Taberei, etc. A fost factorul esențial care l-a determinat pe Nicolae Ceaușescu să renunțe la iluzia că muncitorii, cu a lor „conștiință de clasă", ar face scut în apărarea cauzei socialismului, o cauză identificată de el cu regimul pe care îl patronase chiar și în varianta sa sărăcăcioasă, din anii `80. În fața pasiunii populare, nu numai Nicolae Ceaușescu s-a văzut obligat să cedeze, ci întreaga structură politico-instituțională, cu excepția Armatei, a cunoscut fenomenul dezintegrării, confirmându-se o observație mai generală, făcută chiar în epocă și reiterata ulterior, conform căreia, în general, elitele conducătoare ale regimurilor socialiste est-central europene nu au putut opune rezistentă și ca atare au abdicat cu relativă ușurință, ceea ce s-a constituit într-o realitate istorică surprinzătoare pentru opinia publică din vestul Europei și alte meridiane. O realitate, se pare, cu atât mai surprinzătoare cu cât imaginea intens vehiculată până atunci, chiar de către oficialități (vest-europene sau americane) fusese una a unor regimuri forte, impenetrabile cu piloni greu de zdruncinat și loiali fără fisură ai regimurilor socialiste, precum armata și serviciile secrete, precum extrem de temuta securitate românească. Ori, realitatea a fost în bună măsură cu totul alta, în sensul ca erodarea treptată a spiritului de loialitate față de regim, de politicile economico-sociale ale acestuia, atât în cazul României, cât și în cazurile celorlalte țări, inclusiv fosta URSS, mai ales la nivelul eșaloanelor medii și superioare, ajunsese a fi atât de pronunțată, încât apărarea și protecția regimurilor, îndeosebi a conducătorilor lor, nu au mai putut fi așezate sub semnul datoriei, abandonând fără nici un fel de regret puterea pe care o slujiseră.

Aici, cu precădere în cazul României, și cu referire la poziția structurilor de forță ale regimului, în decembrie 1989 a intervenit

întrebarea dacă schimbarea ce s-a produs a fost efectul unei revoluții cu adevărat, inclusiv varianta numită revolta populară, sau a unei lovituri de stat. Părerile/interpretările au fost și continuă a fi împărțite și, evident, contradictorii. Există partizani ai ideii că schimbarea de regim din România, o schimbare cu caracter sistemic a fost produsul revoluției, sub forma ei concretă de **revoltă populară**; că, așa cum scrie, la un moment dat, Vladimir Tismăneanu, în cadrul mai larg al spațiului est-central european în 1989 a avut loc „o serie de **revoluții politice** care au dus la schimbări decisive și ireversibile ale ordinii existente", respectiv că „în locul unor sisteme autocratice și monopartinice, revoluțiile au permis apariția unor regimuri pluraliste" : s-a ajuns ca, în locul unor „despotisme ideologice (societăți închise)", oamenii să se angajeze în "construirea unor societăți deschise": "În locul economiilor central-planificate, de comandă", să se meargă „pe calea creării unor economii de piață", pentru ca, pe parcurs, „ordinea monolitică să fie înlocuită de o diversitate politică și culturală".[27] Cu un cuvânt, autorul menționat conchide că evenimentele din 1989 atât din România în special, cât și din celelalte țări est-central europene „au fost mai mult decât simple revolte pentru că au atacat chiar fundamentele sistemelor existente și au propus o reorganizare completă a societății"[28].

Mai numeroase și, adesea, formulate mai tranșant, sunt opiniile conform cărora, în decembrie 1989, în România a avut loc o **lovitură de stat**, unul dintre partizanii extrem de vocali fiind Alex Mihai Stoenescu, scriitor/istoric/politolog, autorul acesteia fiind unul dintre pilonii de forță ai regimului socialist/comunist, **armata**, și care „a predat puterea lui Ion Iliescu".[29] Punctul de pornire a loviturii de stat cu ajutorul armatei ar fi fost chiar sediul Comitetului Central, de unde generalul Victor Atanasie Stănculescu, „aflat de mai mult timp în relații cu serviciile secrete britanice și maghiare", ar fi anulat „ordinele comandantului

[27] Vladimir Tismăneanu, ***Revoluțiile din 1989. Între trecut și viitor***, p. 15.
[28] *Ibidem.*
[29] Alex Mihai Stoenescu*, **Istoria loviturilor de stat în România***, vol. 4, partea a II-a, Editura RAO, București, 2005, p. 528.

suprem transmise forțelor militare aflate in misiune de luptă", ar fi preluat „conducerea nemijlocită a sistemelor de comunicație dintre Comandamentul Militar Unic, aflat in clădire, și Ministerul Apărării Naționale" după care l-a evacuat pe șeful statului cu ajutorul unui elicopter si mai apoi l-a deposedat oficial de prerogativele puterii și l-a reținut sub pază, într-o unitate militară din Târgoviște. Între timp, a fost ordonată "ocuparea de către forțe ale MapN a principalelor clădiri cu caracter strategic din București"[30] . Către orele 16.00, autorul loviturii de stat reușite, generalul Victor Atanasie Stănculescu, a predat puterea grupului politic avându-l ca principal membru al său pe Ion Iliescu „în detrimentul guvernului Ilie Verdeț, constituit deja la CC al PCR".[31]

Există și un al treilea gen de interpretări, conform cărora conceptele de **revoluție** și **lovitură de stat** se regăsesc, cel puțin în derularea evenimentelor din România, într-o îmbinare organică, așa cum apreciază spre exemplu, Adrian Pop, exprimându-se de următoarea manieră: "Desfășurată sub forma unui puci, precipitat de manifestări spontane de nemulțumire populară, revoluția din România a luat forma unei combinații de revoltă populară și lovitură de stat", într-o formă ce ar fi dat naștere și unui paradox istoric în sensul că România, deși a fost „țara în care aparent schimbarea politică sistemică a fost cea mai virulent anticomunistă", ar fi fost prezentat și „gradul cel mai ridicat de continuitate în raport cu structurile anterioare", confirmându-se astfel opinia unui Alexis de Toquevelle, după care „cele mai radicale revoluții pot implica gradul cel mai mare de continuitate la nivelul structurii de stat".[32] Este o interpretare ce nouă, cel puțin, ni se pare nu tocmai în concordanță cu faptele în derularea lor inițială, întrucât, la Timișoara, mai ales, dar și la București, până către seara zilei de 22 decembrie nu s-au auzit lozinci anticomuniste, ci doar revendicări anti-ceaușiste. În seara amintită Ion Iliescu se mai adresa din

[30] A se vedea ***Adevăruri incomode. Decembrie 1989***, Editura „Vitralii-Lumini si Umbre", postfața Acad. Dinu C. Giurescu, Editura Semne, București, 2013, p. 56-57.
[31] *Ibidem,* p. 57.
[32] Adrian Pop, op.cit., p. 359.

balconul sediului Comitetului Central al PCR cu apelativul tovarăși; în interiorul sediului se mai purtaseră negocieri pentru un guvern constituit din demnitari de rang înalt ai Partidului ce se prăbușise (Constantin Dăscălescu sau Ilie Verdeț) iar a doua zi, 23 decembrie, în articolul de fond cu care își făcea apariția „Scânteia Poporului" se consemna ca fapte, că: "noi, romanii, nu copiem ceea ce neapărat au făcut unii sau alții din vecinii noștri, mai de aproape sau mai de departe. Marile demonstrații din aceste zile au avut ca lozinci îndepărtarea dictaturii lui Ceaușescu, libertate, democrație și s-au pronunțat ferm pentru socialism, pentru principiile socialiste, cinstite, curate pentru proprietatea poporului, pentru normele de etică și echitate reale, neîntinate de spiritul aventurier și de demagogia politică a lui Ceaușescu, precum și a celor care i-au fost atâția ani sfetnici**. Nimeni n-a strigat jos socialismul**, ci jos dictatura lui Ceaușescu. La radio, pe micul ecran s-au rostit opinii, scurte cuvântări, desigur incomplete în conținutul lor, poate insuficient de clare în ceea ce privește viitorul patriei, al economiei, al științei, al culturii, al vieții politice și sociale, opinii patriotice marcate de marea emoție". Iar la întrebarea „ce facem, încotro ne îndreptăm" se dădea un răspuns doar de ordin foarte general și, anume, că: „este în primul rând nevoie, așa cum au spus mulți dintre cei care s-au pronunțat în aceste zile, de o clarificare a programului politic, social și economic, iar aceasta se poate face în condițiile pluralismului de opinii". N-avea să se ajungă la așa ceva decât foarte târziu și cu pierderi extrem de numeroase și de grele resimțite acut și în prezent. Turnura anticomunistă s-a cristalizat în noaptea de 22-23 decembrie și se pare că la aceasta au contribuit, în bună măsură, zvonurile probabil de sorginte externă, referitoare la zecile de mii de morți de la Timișoara, otrăvirea apei din rețeaua bucureșteană, revenirea lui Ceaușescu în fruntea unei imense coloane de tancuri ce s-ar fi aflat, la un moment dat în deplasare dinspre Pitești spre București când, în realitate, el se afla deja sub pază militară într-o cazarmă din Târgoviște, sau despre presupuse unități de mercenari arabi, care ar fi intrat în acțiune, pentru a-l salva pe fostul conducător al PCR, nemaivorbind de simulatoarele plasate in diverse puncte strategice din capitală (Piața Palatului,

Televiziunea Româna, Radiodifuziunea Română, Spitalul Florească, etc.) și din centrele administrative județene și care au dat impresia unei reale canonade, începând cu orele 18.30. Și această atmosferă a fost întreținută mai bine de trei zile și trei nopți. Diabolizarea cuplului Ceaușescu și a Partidului prăbușit, și a regimului socialist, a comunismului, a fost principalul efect obținut ți, odată cu aceasta, credibilizarea puterii autoinstalate sub faldurile unui Făt-Frumos revoluționar, cu numele de Frontul Salvării Naționale. Și dacă ar fi fost vorba cu adevărat de **SALVAREA NAȚIUNII ROMÂNE**, oare cine nu și-ar fi dorit așa ceva în acele zile sângeroase? De unde și adeziunea aproape spontană a milioane și milioane de oameni la ceea ce li s-a propus/promis prin programul lansat de la înălțimea turnului Televiziunii Române Libere și la lozincile de acum violent anticomuniste care aveau să răsune zi de zi pe străzi, în piețe publice sau prin intermediul Televiziunii și al Radioului. Vocile unor crainici convertiți brusc din cântăreți ai idealurilor „Epocii de aur" în preoți ai anti-comunismului primitiv și extrem de agresiv (au excelat Teodor Brateș sau Vartan Arachelian, la Televiziunea Națională și Viorel Popescu, la Radio) au contribuit la amplificarea atmosferei anti-comuniste și implicit la fracturarea societății și polarizarea acesteia în anti-comuniști si neo-comuniști, la prelungirea în timp a stărilor conflictuale, cu consecințe extrem de grele ce se resimt dureros și după un sfert de veac de istorie post-decembristă. De aceea, retrospectiv privind spre cele ce s-au petrecut în decembrie 1989, în România, și la consecințele lor în timp, am putea fi de acord cu Vladimir Tismăneanu, care la un deceniu după evenimentele la care ne referim putea să scrie că „rămâne o problemă deschisă dacă termenul de <revoluție> este cel mai potrivit pentru a descrie schimbările care au avut loc" dar considerând că „mai presus de orice îndoială este impactul istoric universal al transformărilor inaugurate de evenimentele din 1989"[33].

La elementul dubitativ, existent și în prezent în opiniile a numeroși politologi, sociologi sau economiști dacă putem cu

[33] Vladimir Tismăneanu, op. cit., p.12

adevărat vorbi de revoluție în 1989-1991/1992 atât în România, cât și in celelalte țări est-central europene când s-au prăbușit regimurile socialiste/comuniste, un imbold puternic vine din realitatea concret istorică, remarcată adesea ca aproape toate schimbările de regim cu excepția, în bună măsură a României, au fost efectuate în cadrul instituțiilor politice existente, chiar a constituțiilor existente[34], legea fundamentală a țării fiind suspendată doar în România, la București, o nouă constituție putând fi adoptată după aproape doi ani, în decembrie 1991.

În aceeași ordine de idei, s-a putut face remarca, evident nu o dată, că revoluțiile din 1989-1991/1992, n-au adus în motivarea inițiativelor conducătorilor lor programe politice, sociale și culturale orientate spre viitor și care să difere radical de ceea ce au zămislit din acest punct de vedere revoluțiile moderne. Nici una dintre revoluțiile anilor 1989-1991/1992 n-a putut pretinde și nici nu a pretins că ar fi purtat cu ea un nou <proiect> societal astfel că, practic, revendicările cu caracter programatic au fost simple reluări ale unor repere ideologice din trecut, cu referire la libertate, democrație, drepturile omului, despre economia de piață n-avea să se vorbească decât mai târziu ca să citam din **Comunicatul către țară al Consiliului Frontului Salvării Naționale**, obiectivul FSN era limitat la „instaurarea democrației, libertății poporului român", după „statornicirea unui sistem democratic, pluralist de guvernământ. Cu privire la economie, nu se menționa, ca intenție de viitor, decât „restructurarea acesteia, promovarea liberei inițiative și eliminarea metodelor administrativ-birocratice de conducere economică centralizată". La fel, în spiritul unei politici a „reparațiilor istorice" erau menționate învățământul, sănătatea, cultura națională. Spiritul programatic, așa cum se reflecta în principalul document al evenimentelor din decembrie 1989, nu este unul radical, așa cum adesea s-a scris.[35] Radicalizarea s-a produs ulterior, în cursul evenimentelor ce au urmat, dar nu cu privirea spre viitor, ci spre trecutul capitalist și, ca atare,

[34] *Ibidem*, p.106-107
[35] Vezi Ioan Scurtu, op. cit. , p. 265.

într-un spirit pur de restaurație social-economică, politico-instituțională și cultural-ideologică. Este ceea ce sesiza un ziarist britanic, bun cunoscător al evenimentelor din 1989-1991/1992, și pe care, din acest motiv, în principal, le-a denumit generic **REFOLUȚII**[36].

Este o notă caracteristică, pe care politologul americano-izraelian, S.N. Eisenstadt, nu numai că a reținut-o dar a și subliniat-o prin relevarea în comparație cu revoluțiile moderne clasice, a lipsei viziunilor escatologice, a ideilor legate de preocuparea pentru crearea unei ordini sociale și culturale complet noi. N-au fost lansate idei/idealuri cu tentă de construcție a unui viitor anume, ci doar au etalat o „supraabundență de grupuri de discuții", de seminarii și altele asemenea" pe teme cum ar fi „societatea civilă, libertatea, democrația constituțională și într-o anumită măsură economia de piață" [37].

Ca urmare, mai toate politicile, referitoare la tranzițiile ce au urmat „momentului" 1989-1991/1992, s-au inspirat de o manieră destul de explicită atât din conținutul democrației occidentale, cât și din tradițiile precomuniste proprii fiecărei țări. Prin prisma faptelor de mai sus, francezul Francois Furet vorbește de „revoluție-restaurație"[38], înțelegând prin aceasta restaurația suveranității naționale, evident în raport cu fosta URSS, mai puțin în cazul României, a supremației legii și statului de drept, ca și a proprietății private, idee preluată de politologul și comentatorul politic francez Jacques Rupnik[39]. În continuarea considerațiilor de mai sus, Jacques Rupnik s-a întrebat „dacă o revoluție negociată sau de <catifea> poate fi într-adevăr numită revoluție", ceea ce s-a și constituit într-o „problemă teoretică" reală și o chestiune ce a divizat și continuă să mai dividă, spunem noi, după un sfert de

---

[36] Timothy Garton Ash, ***Foloasele prigoanei. Lanterna magica***, Editura Fundației Culturale Romane, București, 1997.

[37] Vladimir Tismăneanu (coordonator), op. cit., p. 108.

[38] Francois Furet, op.cit., idem, ***Je passe d'une illusion***, Editura Calmann-Levy, Paris, 1995.

[39] Jacques Rupnik, ***Blues-ul post totalitar,*** in Vladimir Tismăneanu (coordonator) op.cit., p. 249.

secol de la evenimentele în discuție, peisajul nostru politic dar și „peisajul politic al Europei post-comuniste". Aceste peisaje au fost intens colorate de o dispută realmente înverșunată, încă în desfășurare, în care s-au angajat de o parte cei care așa cum s-a observat, au cerut o ruptură radicală față de instituțiile și personalul moștenit din perioada comunistă", puncte de vedere oprimate de lideri ca Radu Câmpeanu, Dinu Patriciu, Dan Amedeo Lăzărescu, Călin Popescu Tăriceanu sau Corneliu Coposu și Sergiu Cunescu, iar de cealaltă parte s-au aflat cei care au încurajat respectul pentru supremația legii și, prin aceasta un anumit grad de continuitate (Ion Iliescu, Alexandru Bârlădeanu, Ilie Verdeț, Corneliu Vadim Tudor etc.). Primii au scos în evidentă necesitatea <restaurației>, ceilalți „imitarea modelelor constituționale occidentale" (între cei enumerați mai sus și Petre Roman, când era social-democrat). Analistul francez menționat mai sus, Jacques Rupnik, vedea aici, în această dispută, și un anume paradox, acela că partizanii „revoluției permanente" aparțineau/aparțin, în general, dreptei conservatoare (chiar naționaliste), în timp ce acei care susțineau o abordare de tip evoluționist, în numele legii, erau, în fapt, liberali moderați. „Acest clivaj, conchidea francezul Jacques Rupnik, între continuitate și schimbare reprezintă esența unui dublu joc politic: cel al **decomunizării** și cel al **constituționalismului**"[40]. Privind în retrospectivă cum a evoluat acest joc politic, îndeosebi rezultatele la care s-a ajuns în România, cu excesele din domeniul retrocedărilor, se poate vorbi de o victorie categorică a taberei conservatoare din acțiunile căreia în România n-au lipsit anumite subproduse istorice, precum Piața Universității, apărută ca fenomen odată cu declanșarea campaniei electorale pentru alegerile din mai 1990, și autoprezentată ca formă de protest împotriva așa-zisului regim neocomunist, acuzat că ar fi furat revoluția, și care s-a prelungit până la mijlocul lunii iunie 1990, în ciuda rezultatelor obținute în urma scrutinului din 20 mai.

Oricum, din structura sau „fizionomia" conceptului de revoluție, pentru cele ce s-au petrecut în decembrie 1989, nu poate lipsi

[40] *Ibidem*, p. 250.

o constatare simplă, aceea că sistemul politic socialist/comunist a fost cel care s-a prăbușit primul iar colapsul său subit a fost desăvârșit odată cu organizarea și desfășurarea alegerilor libere din mai 1990, ceea ce a fost de natură să permită edificarea noilor instituții democratice. Însă, așa cum s-a putut observa, mai ales de către analiștii străini, dacă sistemul socialist/comunist din România a murit subit ca sistem de guvernare, sufocându-se foarte repede și ca ideologie, moștenirea sa a continuat și continuă încă să fie și în prezent obiect major de dispute politice și sociale. „Revoluția furată" cu multă „abilitate" de către neocomuniști, proveniți chipurile, din eșaloanele doi și trei ale așa-zisei nomenclaturi comuniste, a fost una dintre componentele inițiale ale tranziției, în jurul căreia ani de zile s-au desfășurat polemici dintre cele mai aprinse.[41] În timp, i-au fost adăugate diverse alte elemente de moștenire, reale sau inventate, precum fosta Securitate, ca organ represiv și care s-ar fi încăpățânat să supraviețuiască[42], sau fosta miliție, transformată în poliție, doar procuratura fiind trecută cu vederea întrucât se alăturase brusc celor care preluaseră puterea, ca și Armata, pentru că se implicase în însăși organizarea și desfășurarea loviturii de stat.[43] Acuzată violent a început să fie așa-zisa nomenclatură care, ca și în alte țări, ar fi căutat să supraviețuiască, încercând a impune convertirea vechilor ei privilegii politice în drepturi economice noi. Fenomenul a devenit vizibil foarte repede ca, de altfel, și în alte țări est-central europene, fiind de natură a alimenta reale sentimente de injustiție, transformate în motive de răfuială politică. Victimele inițiale ale acestui fenomen au fost conducătorii centrali dar și din administrația locală ai fostului partid

---

[41] Vezi Dumitru Mazilu, ***De la totalitarism la libertate. Revoluția furată. Memoriu pentru țara mea,*** Editura Cozia, 1991; Șerban Săndulescu, ***Lovitura de stat a confiscat revoluția română,*** ed. a II-a, Editura Omega Pres, 1996.

[42] Vezi Cristian Troncotă, ***Duplicitarii. O istorie a serviciilor de informații și securitate ale regimului comunist din România,*** Editura Elian, București, 2003.

[43] Cf. Costache Codrescu (coordonator), ***Armata română în revoluția din decembrie 1989,*** ed. a II-a, Editura Militară, București, 1998.

comunist sau ai fostei securități, căpătând chiar accente specifice vendetei din alte timpuri, de vreme ce pentru eficientizarea actului de „purificare morală", prin diverse acte de răzbunare au fost create și puse în mișcare instituții specializate, precum Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității Statului sau Institutul pentru studierea crimelor comunismului, sub conducerea directă a primului ministru (Călin Popescu–Tăriceanu, continuat de Emil Boc). Și toate acestea, sub lozinca necesității de „a se face dreptate" pentru că, de la a se cere dreptate n-a fost decât un pas până la a se solicita epurări (liderul PNL, Radu Câmpeanu, solicita să fie supuși acestei operații 4 milioane de oameni, câți numărase ca membrii ai săi fostul Partid Comunist). Aceluiași regim se solicita să-i fie supuși cei care fuseseră în serviciile securității sau ale regimului penitenciar, dintre care unii au fost aduși în fața instanțelor chiar și în lunile din urmă, după aproape 25 de ani de la prăbușirea fostului regim. Să mai consemnăm că adepții decomunizării radicale au invocat (și continuă să se invoce) un imperativ moral: **adevăr și dreptate**, în raport cu ceea ce au fost minciunile și crimele totalitarismului, organizându-se, la un moment dat, și condamnarea politică, sub cupola Parlamentului României, a fostului regim de către președintele țării, Traian Băsescu, el însuși fiind membru al Partidului Comunist, ba chiar bănuit că ar fi avut și calitatea de fost colaborator al securității. O întreagă tevatură politică din care s-au putut obține și beneficii materiale consistente, ca în cazul coordonatorului studiului ce a stat la baza amintitei declarații prezidențiale, care a fost Vladimir Tismăneanu și în cursul căreia nu s-a prea făcut distincția de către promotorii radicali ai decomunizării între cei vinovați de „trădări, crime, minciuni și acte de cruzime", pe de o parte și cei având „conștiința și mâinile curate", așa cum s-a procedat în Polonia, sub guvernul condus de Jan Olszewski. Dar nici nu s-a putut adopta o **lege a lustrației**, deși a fost intens solicitată de către adepții radicali ai decomunizării (cazul cu totul imoral al liderei liberale Mona Muscă). De altfel, și în România, ca și în alte țări fost socialiste/comuniste, au

fost numeroase spiritele care au respins logica lustrației pe considerente multiple, de genul exploatarea politică a unei probleme morale (a se vedea cazul Dan Voiculescu) sau legăturile inevitabile dintre **complicitate** și **adaptare** invocate, spre exemplu, de Vaclav Havel într-un discurs prilejuit de Noul An 1990. Şi, apoi, ce beneficiu ar putea fi obținut din a judeca, în instanță, trecutul, în loc de a reflecta asupra sa? Jacques Rupnik, și, odată cu el, și noi, credem că: "Mai presus de toate, este important să fie evitate compromiterea elanului unei societăți orientate către viitor din cauza dorinței de a încheia socotelile mai vechi, "[44] ceea ce în societatea românească nu s-a gândit așa, ba dimpotrivă, agitația politică din ultimii 10 ani pare să fie un epilog de-a dreptul nefericit pentru o tranziție mai lungă decât veacul.

Pentru o explicație mai consistentă că în România, pe fondul unor tensiuni foarte puternice și mult prelungite în timp, nu s-a putut adopta o lege a „lustrației", ar fi de invocat și considerente de ordin pragmatic, precum faptul istoric concret că, în țară, cu unele excepții, pe 22 decembrie 1989, s-a preluat puterea fără violențe majore sau că cele mai multe victime, morți și răniți, s-au înregistrat după părăsirea pupitrului puterii de către soții Ceaușescu și colaboratorii lor, sau, logic vorbind, îndepărtarea „vechilor" funcționari din economie, a administratorilor de la nivelurile superioare etc, ar fi fost, poate, oportună, dar cine urma să-i înlocuiască ? Aceasta era logica și ea a fost cea care a prezidat, poate, faptul că nici în timpul evenimentelor din decembrie 1989, nici de-a lungul anilor 1990-1991 sau cei următori, inițiativa adoptării unei legi a „lustrației" nu și-a găsit concretizarea. În practică, însă, sub pretextul înlăturării cât mai rapide a „structurilor comuniste" au fost distruse CAP-urile, au fost înlăturați conducătorii celor mai multe unități industriale, de comerț, transporturi etc, pentru a fi așezați în locurile lor diverși așa-zișI revoluționari sau disidenți reali dar mai ales închipuiți, inventați și care aveau să dovedească așa-zisa temeinicie a sloganului lui Petre Roman, că industria românească ar fi fost un „morman de

[44] Vezi Vladimir Tismăneanu (coordonator), op. cit, p. 251

fiare vechi". Atunci, la sfârșit de decembrie 1989, s-a declanșat acțiunea de dezindustrializare în forță a României pentru ca, în august 1991, să fie așezată „legal" sub zodia privatizării prin intermediul, în special, al „investitorilor strategici" cărora guvernanții postdecembriști, în general, și-au exprimat disponibilitatea de a le vinde activele industriale și în schimbul unui dolar numai ca statul român sa scape de povara de a fi un „prost administrator".

În interpretarea părtinitoare, neutră sau obiectivă, chestiunea cauzelor care au determinat, în ultimă instanță prăbușirea regimurilor socialiste/comuniste est-central europene a fost, este și va fi obiectul unei multitudini de puncte de vedere, precedate, în formularea lor, de investigații mai mult sau mai puțin profunde, mai mult sau mai puțin obiective, mai mult sau mai puțin tendențioase. Iar dacă cele exprimate deja sunt supuse unei analize cât de cât atente, mai ales din perspectivă politologică sau sociologică, nu se poate să nu se remarce, ca o trăsătura caracteristică, raportarea lor la anumite clișee preconcepute, precum cele așezate sub pecetea **ideologiei anticomunismului**[45] agresiv și primitiv, de condamnare **grosso modo** a teoriei marxiste, așa cum se poate reține, spre pildă, din „opera" lui Vladimir Tismăneanu. O operă în care abundă cu prisosință etichetele de tot felul, precum un pretins substrat „birocratic, antipluralist al marxismului originar" sau că marxismul ca expresie „de gândire a modernității" n-ar fi fost decât „un răspuns parțial, partizan și peste măsură de orgolios la problemele justiției sociale"[46]. Nu lipsesc invențiile de diferite păcate, precum o pretinsă repulsie a lui Marx „față de principiul proprietății", când de fapt el a analizat

[45] (Vezi Vladimir Tismăneanu*, **Noaptea totalitară***,* Editura Athena, 1995, p. 98.). Pentru Vladimir Tismăneanu, încă dinainte de 1989, „anticomunismul este o variabilă esențială a culturii politice a acestui veac (XX), nefiind nicicum o ideologie de sine stătătoare", justificându-și opțiunea de militant anticomunist prin aceea că nimeni nu a oferit mai multe argumente ideologiilor anticomuniste decât politica expansionistă a Kremlinului, suita de agresiuni și imixtiuni brutale în viața unor națiuni suverane, practicile represive în politica internă, tratarea disprețuitoare a drepturilor omului".
[46] *Ibidem*, p. 9.

procesele de formare și funcționare a diverselor tipuri de proprietate pentru a nuanța și a pune în evidență mecanismul de exploatare a salariatului de către posesorul de capital[47]. La fel procedează Vladimir Tismăneanu în legătură cu pretinsa oroare a lui Marx față de „economia de piață", când piața, în general, și mai ales autonomia economiei moderne, capitaliste, în special, au fost pentru Marx obiecte de investigație științifică profundă, însoțite de concluzii riguros științifice și, necunoscute ca atare de-a lungul istoriei gândirii economice de după Marx și până în prezent[48]. Pentru Mark Blaug, de exemplu, un mare istoric al gândirii economice din Marea Britanie, „Toate îndoielile că Marx este un mare economist clasic s-au risipit acum. Datorită capacității deosebite de a conduce argumentul economic spre concluzia sa logică, Marx n-a avut egal în secolul în care a trăit"[49]. În aceeași ordine de idei, a clișeelor ideologice de factură primitiv-anticomunistă, având ca punct de pornire interpretări abuzive ale teoriei marxiste, ar fi de amintit critica făcută de același Vladimir Tismăneanu conceptului marxist de „sens al istoriei" și care ar însemna, conform percepției autorului amintit, că Marx ar fi scris/vorbit despre „o direcție prestabilită pe care umanitatea s-ar înscrie în chip ineluctabil[50]. Ori, o asemenea percepție este o mistificare intenționată a interpretării conferite de Marx sensului istoriei, ca tendință a mișcării istorice generate de multiplicitatea evoluției diverselor paliere ale istoriei ca realitate, pentru a ajunge să afirme caracterul anistoric al socialismului și ineluctabilitatea prăbușirii regimurilor de acest gen ca în 1989-1991/1992, ca să nu mai amintim de clișeul referitor la eșecul ideologiilor în societatea contemporană, cu accent pe pretinsul eșec al ideologiei marxiste, considerată aceasta din urmă de către Vladimir Tismăneanu o „formă desăvârșită de cristalizare a falsei

---

[47] A se vedea Karl Marx, ***Capitalul. Critica economiei politice***, vol. I, Editura Alexandria, Suceava, 2009, p. 624-632.
[48] Pentru cf. vezi Mark Blang***, Teoria economică în retrospectivă,*** Editura Didactica si Pedagogica, R.A., București, 1992, p. 261-322.
[49] *Ibidem,* p. 321.
[50] *Ibidem,* p. 10.

conștiințe ideologice" și care ar contribui la „accentuarea alienării umane". [51]

În sfârșit, dar nu în ultimul rând, un clișeu teoretic de aceeași factură primitiv-anticomunistă, în fapt o adevărată obsesie a lui Vladimir Tismăneanu la care recurge pentru a explica/justifica prăbușirea regimurilor socialiste/comuniste din Europa, este presupusa „relație directă dintre fascism și comunism" și care s-ar fi aflat în inima secolului XX, cu deosebirea (imaginat) că „spectrul comunismului privește spre viitor, spectrul fascismului vine dinspre trecut"; că „adevăratul conflict al secolului XX a fost cel dintre democrațiile liberale și rivalelor la totalitarisme"; cele două totalitarisme situându-se, chipurile, într-o „<intimitate negativă> în contextul european de război și revoluție". „Nu ai cum să spui comunism fără să spui fascism și viceversa. S-au născut unul din altul"[52]. De aici și până la a acuza „impulsul totalitar al marxismului" n-a mai fost nici măcar un pas, o acuză însoțită, în cavalcadă, de alte învinuiri ce n-au nimic comun cu analiza științifică a unor evenimente semnificative, precum revoluția română din decembrie 1989 și procesul istoric de ansamblu al prăbușirii regimurilor socialiste/comuniste est-central europene din 1989-1991/1992, amintitul „impuls totalitar al marxismului" fiind determinat „de condiționarea utopică, de formulele autoritare pe care le-a îmbrățișat de atâtea ori în pofida profesiunilor de credință democratice". Ar fi fost vorba, cu alte cuvinte, „de destinul tragic al unei concepții înrădăcinate în mituri apocaliptice și nostalgii milenariste, inevitabil atinse și fascinate de proiectul unei societăți închise, al unei sufocante, al unei dictaturi pedagogic-polițienești"[53].

O teză extremă a anticomuniștilor fanatici, sesizată, spre exemplu, de ziaristul și istoricul englez Timothy Garton Ash, este aceea că „ în Europa de Est, comunismul era osândit de la naștere". Același autor mai afirma: „se poate spune că ideologia comunistă

---

[51] *Ibidem,* p. 51-52.

[52] Vladimir Tismăneanu, ***Despre comunism. Destinul unei religii***, Editura Humanitas, București, 2011, p. 18.

[53] Idem, ***Noaptea totalitară,*** p. 123.

era incompatibilă cu cultura politică a Europei Centrale și de Est, cu toate că nu e clar de ce această cultură politică ar trebui să se oprească brusc la atât de arbitrara frontieră vestică a Uniunii Sovietice". Ori, „se poate afirma că aceasta idee minunată – comunismul, a fost ucisă în față numai pentru că populația Europei de Est n-a ajuns la ea prin mijloace proprii, ci i-a fost impusă de o putere străină, care nici ea n-o înțelegea pe deplin"[54].

Trimiterea critica ce se face la adresa anticomunismului fanatic, primitiv și teribil de agresiv, de către cei care sunt preocupați cu adevărat să obțină o imagine științifică despre evenimentele din 1989-1991/1992 ca în cazul lui Timothy Garton Ash, este și un apel implicit la o abordare obiectivă în procesul de cunoaștere, singura în măsură a ajuta la descifrarea cauzelor reale ce au condus la izbucnirea și desfășurarea procesului revoluționar din anii amintiți și, desigur, la explicațiile necesare referitoare la consecințele ce au urmat. Cât privește cauzele mai profunde ale prăbușirii regimurilor socialiste/comuniste, în 1989-1991/1992, multe priviri au fost ațintite asupra celor de **natură economică** și aceasta cu atât mai mult cu cât și consecințele cele mai grele aveau să se reflecte mai ales în zona creației materiale, în economia țărilor est-central europene. Or, una dintre tendințele, cu pronunțat conținut ideologic, în ciuda clamării insistente că s-ar asista la sfârșitul istoric al ideologiilor, tendință ilustrată riguros, spre exemplu, de Vladimir Tismăneanu, este de a exclude că „originile prăbușirii comunismului sunt înainte de toate economice" pentru ca, în schimb, să pună întreg eșafodajul explicativ al revoluțiilor din 1989-1991/1992 pe „lunga operă de coroziune efectuată de marxiștii critici". Numai așa s-ar putea, chipurile, descifra apariția mișcărilor independente gen **Solidaritatea** sau **Carta `77** ori fenomenul Gorbaciov, inclusiv reacțiile în lanț pe care acesta le-ar fi provocat, toate fiind considerate drept expresii, în ultimă instanța, ale „resurecției" societății civile și a **gândirii autonome**[55]. Este, credem noi, o concluzie cel puțin șchioapă care

---

[54] Timothy Gorton Ash, op. cit, p.387-388: vezi și Vladimir Tismăneanu (coordonator*), **Revoluțiile din 1989**. **Între trecut și viitor***, p. 123.

îndeamnă la a se ignora cu totul rolul mulțimilor ieșite în stradă fie la Varșovia, fie la Berlin sau Praga și, îndeosebi, la Timișoara, București sau în mai toate capitalele de județ din România, ca și când acele mulțimi n-ar fi avut de făcut altceva decât să aștepte ani de zile pentru a capta ideile reprezentanților elitei politico-ideologice anticomuniste[56].

Mai consistente, prin conținutul lor de obiectivitate științifică, par să fie interpretările bazate pe analiza crizei economice ce s-a abătut, începând din 1973, asupra economiei mondiale în ansamblul ei, dar care, se pare, a avut consecințe diferite ca efecte, mult mai grave, de-a dreptul dezastruoase asupra economiilor socialiste și mai „blânde" asupra economiilor liberale dezvoltate. O criză ce a survenit după aproape un sfert de secol de boom imens și de progres impresionant, care a obligat la aprecierea că economia a cunoscut adevărați „ani de aur" pe firul istoric al dezvoltării ei. O dezvoltare pe care a cunoscut-o atât economia liberală, capitalistă, cât și cea a țărilor socialiste din Europa, chiar dacă răsfrângerea rezultatelor producției materiale a fost una inegală, economiile lumii capitaliste ajungând să aibă în 1963 o pondere de 62% din producția industrială a întregii economii mondiale, din care SUA dețineau 32%, lumea socialista deținea 29%, din care 19% era partea de contribuție a fostei URSS, iar „lumea a treia" numai 9%. Să mai facem mențiunea că peste opt ani, în 1971, avansul lumii capitaliste avea să crească în raport mai ales cu lumea socialistă, astfel că ponderea celei dintâi în producția industrială a fost de 61%, din care contribuția SUA era de 33%, ponderea celei de-a doua s-a redus la 26% (de la 29%), lumea a treia având o pondere ușor mai mare de 13% (de la 9%). Aceleași tendințe le-a pus în evidență și evoluția comerțului mondial, ponderea lumii capitaliste în 1963 fiind de 63%, din care cea a SUA de 11%, a lumii socialiste de 12%, din care a fostei URSS de 5%, iar a „lumii a treia" de 25%. Anul 1971, statistic, arată că ponderea lumii capitaliste în ceea ce era volumul comerțului internațional a crescut cu 5%, de la 63% la 68%, din care cea a

[56] *Ibidem,* p. 13.

SUA a urcat de la 11% la 13%, a lumii socialiste a scăzut de la 12% la 10%, ponderea fostei URSS rămânând la același nivel procentual (5%), în timp ce a „lumii a treia" s-a diminuat cu trei procente, de la 25% la 22%[57]. Așadar, creșteri semnificative în anii de aur ai economiei mondiale au înregistrat și economiile din Europa central-răsăriteana organizate în regim de planificare centralizată, ba, mai mult, la capitolul produsul intern brut pe cap de locuitor s-a înregistrat în acea perioadă (1950-1973) o creștere mai accentuată decât în principalele țari capitaliste industrializate numai că, așa cum a observat un mare istoric englez al secolului trecut, Eric Hobsbawm, de orientare consecvent marxistă, încă în anii `60 se putea constata că „cel care mergea înainte era capitalismul, nu socialismul"[58]. De unde și tendința nu de micșorare a decalajelor existente între economiile liberale și cele socialiste, ci de accentuare a disparităților dintre primele și celelalte, unul dintre izvoarele acestei tendințe constituindu-l **relația cercetare-dezvoltare**, chiar dacă țările socialiste, îndeosebi fosta URSS, au făcut eforturi deosebite pentru dezvoltarea capacităților de creație științifică și tehnologică. În ciuda unor asemenea eforturi, țările socialiste n-au putut ajunge din urmă, ca dimensiuni și rezultate, tehnica occidentală a creierelor, cu consecințe ce se resimt în și mai mare măsură după prăbușirea regimurilor socialiste din Europa.

Un alt izvor, ce a alimentat creșterea discrepanțelor dintre economiile liberale și cele socialiste, a fost că, în timp ce primele au fost supuse unei duble operații chirurgical istorice, de **restructurare** și de **reformă**, derivate din politicile economice de intervenție a statului și care au echivalat, ca rezultate, cu o **nouă industrializare**, sau parcurgerea unor noi cicluri ale industrializării numerotate IV și V (ciclul IV fiind dominat de industria automobilelor, a bunurilor electrocasnice si de creșterea serviciilor, ciclul V caracterizat de informatizare și internet), economiile

---

[57] Michel Beaud, ***Istoria capitalismului. De la 1500 până în 2000***, Editura Cartier, București/Chișinău, 2001, p. 243.
[58] Eric Hobsbawm, ***Secolul Extremelor,*** Editura Lider, București, f.a. p. 304.

socialiste au rămas cantonate în ciclul III al revoluției industriale caracteristic economiilor liberale, pentru perioada de sfârșit al secolului al XIX-lea și început a secolului XX, cu uzine și combinate gigantice, mari consumatoare de energie și materii prime, poluante si neeconomice, inflexibile din punct de vedere managerial. Ele au fost preluate, în fapt, de la economiile capitaliste dezvoltate, care au căutat să se debaraseze de acest tip de unități industriale, prin așa-numitul preț al relocării și reducerii cheltuielilor de investiții pentru ecologizare, întâi de toate, dar și pentru economisirea resurselor de energie și materii prime[59].

În sfârșit, un alt izvor, cu putere sensibilă de alimentare a crizei de natură economică, a fostului regim socialist atât în România, cât și în celelalte țări socialiste, îndeosebi Ungaria și Polonia, l-au constituit datoriile externe ce fuseseră acumulate în timp, urmare a împrumuturilor angajate fie de la instituții financiare internaționale (FMI și BIRD), fie de pe piața de capital pentru diverse investiții, cu precădere în industrie și agricultura. De-a lungul a zece ani (1972-1982), România a beneficiat de 33 de credite de la BIRD, pentru 32 de proiecte (16 în domenii neagricole și 16 în agrozootehnie). Valoarea proiectelor s-a ridicat la 12729,7 milioane de dolari din care creditele acordate de BIRD au reprezentat 17,2%, toate acestea derulându-se pe fondul unei colaborări ce părea să pună în evidență un curs „oarecum privilegiat", după cum a observat recent un specialist în domeniu[60]. N-a fost să fie chiar așa întrucât către sfârșitul deceniului al VIII-lea, amintitele relații s-au deteriorat, tocmai datorită crizei care a lovit economia mondială și pe care economiile țărilor socialiste au resimțit-o de o manieră mai dureroasă decât economiile liberale, caracterul ei mai dureros fiind determinat, pe de o parte, de inflexibilitatea sistemului planificării riguros centralizate iar, pe de altă parte, de caracterul dogmatic al

---

[59] A se vedea Marin Badea, ***Crizele economice. O retrospectivă istorică,*** Editura Pro Universitaria, București, 2011, p. 187-189; Daniel Chirot, ***Ce s-a întâmplat în Europa de est în 1989?***, în Vladimir Tismăneanu, ***Revoluțiile din 1989. Între trecut și viitor***, p. 33.

[60] Ion Alexandrescu, ***România între est și vest. Aderarea la FMI si BIRD***, vol. I, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2012, p. 20-21.

gândirii teoretice, adesea pus în evidență de pretenția conform căreia socialismul, prin însăși natura lui, ar fi fost imun în raport cu criza economică, aceasta fiind o caracteristică doar a economiei capitaliste. Ca atare, în România, ca în celelalte țări socialiste nici nu s-a căutat identificarea unor soluții/remedii la criză. O criză ce s-a accentuat și în România, ca în multe alte economii naționale, ca urmare a interferenței cu **criza petrolului**.

La această criză, a petrolului, numită în epocă, și energia creșterii economice, s-a ajuns treptat, chiar înainte de Yom Kippur (octombrie 1973), în condițiile în care marii exportatori de petrol se grupaseră, după 1960, în Organizația țărilor exportatoare de țiței (OPEC), având ca scop oprirea degradării veniturilor lor. S-a ajuns și la diverse negocieri între reprezentanții OPEC și ai marilor trusturi petroliere, în special cele anglo-saxone cărora le-au fost consacrate Conferința de la Caracas (1970) și cea de la Teheran, din 1971. Pe această cale, s-a ajuns la convenirea creșterii prețului petrolului cu 20%, țările producătoare adjudecându-și 55% din beneficiile producției de țiței.

A reizbucnit, însă, războiul din Orientul Apropiat (octombrie 1973) și țările arabe au făcut din prețul petrolului o armă de luptă pe care au adus-o pe frontul confruntărilor economice, ridicându-l de la 2-3 dolari barilul, între 1971 și octombrie 1973, la 12 dolari barilul în ianuarie 1974, un salt de patru ori mai mare în doar patru luni de zile. Această creștere, de-a dreptul spectaculoasă, a generat imediat consecințe negative concretizate prin creșterea prețurilor la produsele industriale iar apoi și la materiile prime. „Șocul petrolier" a obligat la reducerea consumului de energie în producția industrială și nu numai, ceea ce a condus către o recesiune severă cu reduceri de stocuri de materii prime, creșteri ale șomajului (5% din forța de muncă activă a țărilor OCDE), diminuări ale consumului și încetinire a ritmurilor de producție, astfel că, într-o publicație americană „Time Magazin", din 9 decembrie 1974, se scria pe un ton disperat că: „Națiunea se scufundă în recesiunea cea mai lungă și mai vătămătoare de după

1945"[61]. O previziune ce avea să se adeverească în bună măsură, întrucât criza izbucnită în 1973 avea să se întindă pe o perioadă de aproape 20 de ani, fără să echivaleze tot timpul cu o „mare recesiune", ca în cazul celei din anii `30. Adică, altfel spus, nu s-a ajuns la o prăbușire efectivă a economiei, însă o constatare s-a putut impune fără dubii: epoca de aur se încheiase cu adevărat în anii 1973-1975, instalându-se de-a binelea o epocă a „tulburărilor și a incertitudinilor"[62].

Între turbulențe sunt de menționat: cel de-al doilea șoc petrolier, intervenit în 1979, ca urmare a revoluției islamice din Iran, prețurile la petrol negociindu-se la 32 dolari barilul către sfârșitul anului 1980; o creștere economică global negativă, în 1982 și un nivel al șomajului de 10% din populația activă ș.a.m.d.

Așa cum am menționat deja, n-au fost ocolite de criză nici economiile socialiste, care au intrat parțial și din motive ce le erau proprii într-o perioadă de adevărat marasm și pe termen mai lung chiar una letală care, în Europa, avea să determine, în ultimă instanță, prăbușirea sistemelor lor social-politice. La prăbușirea fostei URSS, de exemplu, s-a ajuns după ce producția ei globală a scăzut cu 17%, în 1990-1991, cu 19%, în 1991-1992 și cu 11%, în 1992-1993. În Polonia, producția globală a scăzut cu 21%, în perioada anilor 1988-1992, în Cehoslovacia cu aproape 20%, iar în România și Bulgaria, cu 30% sau chiar mai mult[63].

Mai acceptabilă pare a fi interpretarea aceluiași autor citat mai sus, conform căreia șovăiala în a se continua reformele (chiar în fosta URSS, din 1965, se realizase un plan de reforme purtând numele primului ministru de atunci Kosîghin, dar avea să-l blocheze câțiva ani mai târziu dogmaticul Brejnev) s-a datorat în mare măsură Primăverii de la Praga, din fosta Cehoslovacie, dar nu că din cauza căreia aparatul de partid ar fi fost ultra îngrijorat de pericolul pe care l-ar fi reprezentat reforma, ci mai degrabă e de invocat pericolul pe care-l reprezenta programul de reforme al

---

[61] Jacques Attali, ***La crise, et apres ?***, Librairie Artheme Fayard, Paris, 2008, 2009, p. 33.
[62] John Kenneth Galbraith, ***Les Temps des incertitudes*****,** Paris, 1978.
[63] Eric Hobsbawm, op. cit., p. 468.

comuniștilor cehoslovaci că ar fi putut submina teoria modelului sovietic de edificare a socialismului, ceea ce a și stat la fundamentarea „necesității" intervenției militare a Pactului de la Varșovia, din august 1968, fără participarea României. Voit sau obligată, dar sigur că urmare a presiunilor Moscovei, România a abandonat reformele preconizate prin hotărârile Conferinței naționale din decembrie 1967, vizând un „mare mecanism economico-financiar", dar împrumuturi externe s-au făcut pentru a se cumpăra tehnologie avansată, pentru că din mărfurile produse, valorificate și pe piața țărilor creditoare, sau pe piața mondială în ansamblul ei, cu banii astfel obținuți să se returneze datoriile contractate. Corectă este observația că piața vizată de economiile socialiste, între care și cea românească, s-a dovedit a nu fi avut o putere de absorbție pentru multe produse ale economiilor socialiste ceea ce a devenit foarte clar pe la mijlocul anilor `70 după ce izbucnise și criză economică plus „șocul petrolier", din 1974. O situație în care datoriile nu au mai putut fi returnate, ba mai mult, ele au cunoscut un trend amplificator devenit de-a dreptul amețitor ca urmare a ratelor la dobânzi, devenite din ce în ce mai mari. Așa s-a ajuns, într-adevăr, ca instituțiile bancare occidentale să ia decizia în 1979-1980 de a nu mai acorda alte împrumuturi României ca, de altfel, și celorlalte țări socialiste. Iată de ce noi considerăm, și nu fără temei, că un efect de bumerang pentru economia României, ca și pentru economiile altor țări socialiste, îndeosebi a Poloniei și a Ungariei, dar și a fostei URSS sau a fostei Republici Democrate Germane l-au generat datoriile externe pe care le-au făcut pe piețele financiare capitaliste, într-o perioadă în care în ansamblul blocului socialist se acceptase teza cu privire la implementarea unor reforme structurale, gen autofinanțarea și autogestiunea economică a întreprinderilor, adoptate programatic în România de o conferință națională a Partidului, din decembrie 1967. În anii `60 și începutul anilor `70, România a și căutat căile de acces către instituțiile financiare internaționale (FMI și BIRD) la care a aderat în 1972. A și obținut fonduri importante, pe calea împrumuturilor, și care au fost investite în zona productivă a economiei, fără să fie dintr-un început condiționate de obligația implementării a

diverse „reforme structurale" cum pare a considera antropologul american Katherine Verdery, reforme ce ar fi fost acceptate fără entuziasm și în mare măsură abandonate din cauză că rațiunea de a fi a socialismului se potrivea prea puțin cu criteriile capitaliste ale profitabilității și pieței[64].

La criza economiei din țările socialiste s-au adăugat astfel efectele negative generate de povara datoriei externe și care, coroborate cu relansarea economiei capitaliste, îndeosebi a celei americane, dar mai ales alterarea cooperării economice Est-Vest (aceasta din urmă a pus în evidență deschideri promițătoare în 1973, după numai doi ani s-a atenuat iar mai apoi a fost blocată de-a binelea) pentru ca, din anii 1978-1979, să se intensifice ofensiva „lagărului capitalist" la adresa celui socialist, mai ales pe terenul economiei. Aici, în plan economic, începând din 1983, a fost declanșată o viguroasă relansare economică americană însoțită de o stăpânire durabilă a inflației în țările industrializate, dar mai ales de o nouă modernizare a structurilor productive și de comunicație odată cu generalizarea rezultatelor revoluției informatice. Efectul înregistrat s-a concretizat nu numai pozitiv printr-o reîntoarcere a economiei capitaliste dezvoltate pe calea unei reale creșteri economice și de prosperitate, dar și negativ în zone importante ale spațiului economic mondial. Iar una dintre aceste zone a fost cea a regimurilor socialiste din Europa, cărora le-a provocat criza datoriilor externe, urmate de restricții în finanțarea procesului de modernizare a economiei, de tensiuni social-politice.

Finalmente, spațiul economic socialist din Europa s-a împotmolit într-o criză economică din ce în ce mai severă, după ce devenise imun, după și sub presiunile foarte puternice ale fostei URSS, în „era ultrastagnantă" a lui Brejnev, la orice măsuri de reformă.

Așa credem că se poate explica de ce în anii `80 România a ajuns să se confrunte cu o criză severă în plan financiar, să fie

---

64 Katherine Verdery, ***Ce a fost socialismul și de ce s-a prăbușit el?*** in Vladimir Tismăneanu (coordonator), op. cit., p. 90.

nevoită a solicita reeșalonarea datoriei sale externe în valută convertibilă, după ce înregistrase deja un deficit al contului curent de 2,4 mld. dolari (5,2% din PIB) și o datorie externă în valută convertibilă de 9,6 mld. Dolari, reprezentând 17% din PIB.

Unele măsuri mai mult de natură tehnico-financiară vizând simplificarea cursurilor de schimb și modificarea prețurilor interne, în special la energie, pentru a fi mai aproape de prețurile mondiale sau un nou acord stand-by cu FMI, în iunie 1981, n-au fost de natură a atenua forța corozivă a crizei exprimată în ultima parte a anului 1981, prin multiplicarea arieratelor de plăți și accentuarea insuficienței, devenite tot mai acute, a lichidităților internaționale[65]. Nici măsurile mai ample decât cele pe care guvernul se angaja să le ia prin ultimul acord stand-by convenit cu FMI, precum reducerea cu 13% a importurilor provenind din zonele cu monedă convertibilă sau diminuarea cu 7,3% a volumului investițiilor n-au fost de natură a atenua efectele tot mai vizibile ale crizei la care s-au adăugat ca factor agravant recoltele slabe obținute în sectorul agricol al economiei de-a lungul a doi ani consecutivi. Urmarea a fost adoptarea unor măsuri de austeritate considerate drastice, fiind vorba de reducerea consumului de produse alimentare ca: zahărul, uleiul comestibil, carnea sau chiar pâinea care au fost supuse raționalizării. În 1982, au fost mărite (cu 35%) substanțial prețurile cu amănuntul la produsele alimentare, obținându-se astfel diminuarea cererii și implicit a presiunii consumului, ca și pentru energie sau alte servicii (poștă, comunicații, etc.). În cursul anului următor, moneda națională a fost devalorizata cu 14%, în două etape, fiind abandonată și raportarea la dolarul american, în favoarea unui coș de valută, conform cu importanța lor în tranzacțiile comerciale realizate de România. Nu s-a mers mai departe cu măsuri vizând reformarea întâi de toate a sistemului economic, printr-o adaptare a acestuia, fie și treptată, a capacităților sale de a răspunde cerințelor timpului, venite din zona cercetării științifice și tehnologice. Ba, mai

[65] Vezi Ion Alexandrescu, op. cit., p. 21.

mult, odată adoptată hotărârea de restituire, chiar înainte de termen, a datoriilor externe reclamate ultimativ de creditori, presiunea asupra economiei a devenit de-a dreptul sufocantă; sacrificiile impuse oamenilor au fost efectiv foarte dureroase și din ce în ce mai greu de suportat; economia însăși, ca urmare a efortului la care a fost angajată pentru restituirea datoriei externe, a fost împinsă pe panta secătuirii de potențialul ce-l mai avea; criza în care se zbătea a căpătat accente din ce în ce mai agravante. În 1988-1989, după ce lichidase împrumuturile contractate înainte de 1981, an în care se ridicau la aproape 11 mld. dolari, iar datoria returnată s-a ridicat la circa 23 mld. dolari[66], România era o țară săracă, economic și politic izolată în plan internațional, iar în plan intern se acumulase un imens noian de nemulțumiri, gata să explodeze în orice moment. A fost nevoie doar de o scânteie mai puternică pentru ca imensul butoi cu pulbere din interiorul societății românești să explodeze. Ea s-a produs la Timișoara, în zilele de 16-22 decembrie 1989, și revolta cu un foarte pronunțat caracter popular, avea să cuprindă în câteva zile toată țara. Criza economică prelungită, în care ajunsese a se zbate România, cu efecte dintre cele mai grave pentru condiția de existență a oamenilor de toate categoriile, a fost cea care a supus eroziunii implacabile tot ceea ce se crease în planul credibilității politice în deceniile anterioare de existență a regimului (democrat-popular, socialist/comunist), cu precădere după 1960, având ca punct culminant „momentul 1968", o credibilitate, în procente diferite și existența de-a lungul anilor următori, până către sfârșitul deceniului al VIII-lea. În acest din urmă deceniu, fatidic pentru destinul socialismului românesc, gândirea și practica politică au fost efectiv blocate în tiparele unui dogmatism teoretic propriu lui Nicolae Ceaușescu dar, în bună măsură, și flancat de antireformismul lui Brejnev care estompase tendințele modernizatoare ale proiectului inițiat de Kosîghin, între anii 1965-1971, pentru ca inițiativele lui Gorbaciov să fie respinse de **plano** de către liderul comunist român, sub pretextul că, la București, reforma s-ar fi

[66] *Ibidem*, p. 23-24.

realizat începând cu hotărârile Congresului al IX-lea, din vara anului 1965. În plan teoretic, și nu numai, dezacordurile Ceaușescu-Gorbaciov au alimentat izolarea României în cadrul Tratatului de la Varșovia, au fragilizat și mai mult poziția internațională a Bucureștilor, ceea ce a contribuit de o manieră absolut semnificativă la acutizarea a ceea se numește **criză de legitimitate,** a regimului socialist considerat în ansamblul său. A fost aceasta o mutație esențială în conștiința politică a majorității membrilor societății românești de care, până în ultimul moment, Nicolae Ceaușescu n-a fost conștient. Ba mai mult, a putut gândi, că în august 1968, și această pană în ultimul moment, că o să aibă cel puțin în muncitorii de pe marile platforme industriale ale Capitalei, un scut de apărare. Iluzia a fost nu doar una extrem de amară, ci deosebit de semnificativă pentru a se percepe cel puțin din perspectiva tot mai largă a istoriei, cât de amplă ajunsese a fi prăpastia dintre guvernanți și guvernați; cât de mare a putut fi contribuția realităților economice, nu numai din România, ci și din celelalte țări socialiste, a contraperformanțelor din domeniul economic, ce n-au mai putut fi escamotate ideologic și propagandistic, la delegitimarea regimului îndeosebi în conștiința muncitorilor, dar și a celorlalte categorii sociale. De aceea, ce puteau să mai însemne, în contextul istoric al ultimilor ani din deceniul al IX-lea, îndeosebi al anilor 1988-1989, sloganuri ca industria și alte ramuri economice, proprietate a întregului popor sau cel referitor la umanismul socialist, când privațiuni de tot soiul afectau grav condiția de existența a majorității populației? Ele nu puteau fi etichetate ca fiind minciuni sfruntate care-i decredibilizau în și mai mare măsură pe cei care le rosteau. De aceea, lucrările Congresului al XIV-lea n-au putut avea decât ecouri negative în societatea românească iar măsurile de supraveghere din acele zile n-au putut fi decât, prin ele însele, însemne ale neîncrederii guvernanților în majoritatea celor pe care-i guvernau, poate chiar un semn elocvent pentru sfârșitul foarte apropiat al regimului.

Chestiunea semnificațiilor pe care le comportă în timp revoluția română, din decembrie 1989, a devenit foarte repede

una în jurul căreia paleta interpretărilor s-a extins, s-a diversificat ca nuanțe, continuând să se amplifice, cu observația ce se impune imediat, că subiectivismul, părtinirea exprimată dintr-o direcție politico-ideologică sau altele, rabatul chiar copios de la obiectivitatea analizei științifice au caracterizat din plin exprimările mai tuturor protagoniștilor, ale participanților activi și proeminenți la viața politică, întâi de toate, dar și ale celor preocupați să descifreze din mers calea către viitor, o cale istorică deschisă efectiv odată cu prăbușirea regimului de până la 1989. A existat tendința însăși de a se justifica, într-un fel sau altul, conținutul subiectiv, partizan și, implicit, de alterare a obiectivității științifice în interpretarea semnificațiilor evenimentelor ce au marcat prăbușirea regimului socialist/comunist. Un fenomen aparent surprinzător pentru mulți observatori din epocă fie ei analiști politici, fie sociologi sau economiști etc, dar pe deplin justificat din punctul de vedere al unui Vladimir Tismăneanu, de pildă, precum că „regimul antedecembrist" n-ar fi fost altceva decât „un regim întemeiat pe minciună" și, prin contrast, ceea ce a urmat ca și construcție politico-instituțională, „s-ar fi întemeiat pe adevăr". Iar această construcție n-ar fi fost edificată, în ciuda faptului că „Nu există (în România) o contra-ideologie formulată pe deplin", dincolo de „chemările generoase la pluralism, adevăr și autenticitate, drept doctrine politice"[67]. Și pentru că aprecierile de mai sus erau formulate la 10 ani de la „momentul decembrie 1989", autorul lor se vedea, cumva, constrâns de realitate, a recunoaște că „euforia revoluționară asociată cu prăbușirea comunismului a avut viață scurtă, iar urmările ei au fost marcate de uluire, frustrare și dezamăgire amară". Și toate acestea, în condițiile în care se putea deja observa, de această dată cu deplin temei, că în societatea românească, și nu numai, a apărut agitația, confuzia și multă nostalgie după „zilele bune de altă dată" ale trecutului, inegalitatea au apărut ca o realitate șocantă „lăcomia, abuzurile de putere sunt omniprezente și afectează toate partidele politice

[67] Sorin Antohi, Vladimir Tismăneanu, ***De la utopie la istorie. Revoluțiile din 1989 și urmările lor.*** Editura Curtea Veche, București, 2006, p. 246.

de dreapta sau de stânga. În locul promisiunilor (împlinite) de emancipare și schimbare revoluționară, mulți indivizi se complac acum într-o psihologie a neajutorării, înfrângerii și abandonului"[68]. Autorul citat nu caută și explicațiile ce s-ar fi impus pentru o asemenea degradare de spirit, de la euforie generalizată și entuziasm debordant la dezamăgire profundă, confuzie mai mult decât cețoasă sau nostalgie din ce în ce mai apăsătoare, după vremuri încă foarte apropiate. Se limitează a da asigurări de genul că „libertatea este mult mai ușor de câștigat decât de garantat" și aceasta, prealabil, doar pentru că „spre deosebire de convulsiile istorice (anterioare) desemnate drept <revoluții>, evenimentele din 1989 nu au urmat nici-o schemă sistematică, nici-un plan de mântuire politică sau spirituală", ca și când creația istorică realizată de oameni, de popoare ar fi, ca proiect, concepută mai întâi într-un laborator sau altul și mai apoi transformat în realitate. Și, ca urmare, Vladimir Tismăneanu a conceput, parcă din perspectiva unui anti-comunism fundamentalist, încă în urmă cu un deceniu și jumătate, o justificare a lipsei de orizont în care după numai un deceniu a fost adusă societatea românească și nu numai. Totul ar fi fost determinat de realitatea că revoluțiile din 1989-1991/1992 ar fi fost „antiideologice (dar a fost adoptat neoliberalismul ca doctrină și practică politică-n.n. M.B.), antimilenariste, antiiacobine, antimachiavelice", că liderii acestora n-ar fi fost „animați de vreo dorință de putere sau de fervoare utopică", ba, mai mult, că aceștia din urmă ar fi fost „chiar revoluționari fără voie care au înțeles pericolele hybris-ului dogmatic". Nu este foarte clar și nu se poate reține de o manieră mai riguroasă dacă la „revoluționarii fără voie" din 1989-1991/1992 sau revoluționarii de ocazie ai acelor ani, se poate vorbi de calități sau defecte, de virtuți personale cu impact istoric sau dacă ar fi acționat ca niște personaje malefice de vreme ce „pentru ei, statul ideocrat era demonul înarmat, impunerea unei religii secularizate ca bază a politicii, în locul contractului sau consensului. Repudierea postmodernă a oricărei teleologii predictive a oricărui determinism

[68] Ibidem, p. 247.

istoric mondial a reprezentat concomitent, forța lor morală și vulnerabilitatea politică. A fost triumful poeziei asupra ideologiei sau al suprarealismului în fața realismului". Așadar, o moștenire sublimă, după părerea politologului Vladimir Tismăneanu, la care să privim și după un sfert de secol de la prăbușirea regimului antedecembrist, respectiv poezia și suprarealismul din politica de după 1989[69].

Prin alte intervenții, Vladimir Tismăneanu a apreciat mai nuanțat locul și rolul liderilor în evenimentele care au marcat prăbușirea regimurilor socialiste/comuniste din Europa central răsăriteana afirmând, cu un alt prilej, destul de clar că „nu toți cei care au respins leninismul au făcut-o pentru că visau la o societate deschisă și la valori liberale. Au existat printre revoluționari și destui furioși, ostili logicii compromisului și negocierii. Au existat, de asemenea, fundamentaliști populiști, dogmatici religioși, nostalgici ai regimurilor precomuniste, inclusiv dintre aceia care au admirat dictatori pro-naziști, ca Ion Antonescu în România sau Miklos Horthy în Ungaria". Abia, treptat, a putut ajunge și la o concluzie, mai apropiată cu realitatea, că, „după căderea comunismului, nu urmează, în mod necesar instaurarea democrației" iar mai apoi că perioada post-decembristă s-a dovedit a fi încărcată de tot felul de amenințări printre care conflicte etnice sângeroase, tulburări sociale și manifestări ale unor forme virulente de populisme și tribalisme vechi și noi"[70].

Mai consistenți în descifrarea semnificațiilor revoluției române din decembrie 1989, a celorlalte forme de acțiune prin care s-a ajuns la prăbușirea regimurilor socialiste/comuniste din Europa central-răsăriteană și înlocuirea lor cu sisteme politice-democratice s-au dovedit a fi unii sau alții dintre observatorii străini (politologi, sociologi, economiști, etc.). Un exemplu ar fi germanul Ralf Dahrendarf, în ale sale reflecții despre revoluțiile din Europa central-răsăriteană care consideră, încă în 1990, că „în

---

[69] Sorin Antohi, Vladimir Tismăneanu, *op. cit.,* p. 251-252.

[70] Vladimir Tismăneanu, ***Fantasmele salvării. Democrații, naționalism și mit în Europa post-comunistă*****,** Editura Polirom, Iași, 1999.

esență sa revoluția europeană din 1989 reprezintă respingerea unei realități insuportabile care nu se putea menține și, mai mult, reprezintă reafirmarea unor idei vechi. Democrație, pluralism, cetățenie nu sunt tocmai idei noi". Ceea ce a triumfat nu este altceva decât ideea liberală a unei „societăți deschise", având între precursori pe Locke, Hume, Madison, Kant iar mai către zilele noastre Raymond, Aron și Karl Popper. Este o teză convingător articulată de istoricul și jurnalistul britanic Timothy Garton Ash care susține, nu fără argumente, că revoluțiile europene de la sfârșitul deceniului IX - începutul celui de-al X-lea ale secolului trecut „nu pot oferi nici-un fel de idei fundamental noi în privința marilor întrebări ale politicii-economiei, legislației sau relațiilor internaționale. Ideile cărora le-a sosit timpul sunt unele vechi, familiare, deja testate", altfel spus idei liberale referitoare la „supremația legii, guvernarea parlamentară și o justiție independentă"[71].

Este de observat și chiar de subliniat că nu numai liderii revoluției române din decembrie 1989 și ai vieții politice românești, chiar de-a lungul multor ani, n-au putut privi ceva mai departe, către viitorul mai apropiat sau mai depărtat, găsind că era mai comod a îmbrățișa politica restaurației, a revenirii la tradițiile de dinainte de instaurarea regimului democrat-popular și apoi socialist/comunist. În Ungaria, spre exemplu, altfel mult invocată în mass-media din România, și nu numai, alături de Polonia pentru politica terapiei de șoc în reformarea sistemului moștenit de la fostul regim socialist/comunist, Janos Kiss, unul dintre liderii opoziției anti-comuniste de la Budapesta înainte de 1989, putea să afirme, încă în primăvara anului 1989 că „alternativa cu care se confruntă acum Ungaria este fie de a crea o democrație constituțională, multipartinică și o economie de piață mixtă fie de a regresa în declin economic și balcanizare politică. Șansa de realizare a primei variante este foarte slabă. Totuși, **aceasta este**

[71] Cf. Jeffrey C. Isaac, ***Semnificațiile lui 1989*** in Vladimir Tismăneanu (coordonator) ***Revoluțiile din 1989. Între trecut și viitor***, p.143.

singura noastră șansă (subl. n-M.B.) pentru generațiile următoare. Nu putem alege alt teren, mai favorabil realizării valorilor libertății, egalității, fraternității. Trebuie să încercăm să folosim această mică frântură de șansă, aici și acum"[72].

Pentru a evoca și exemplul Poloniei să consemnăm, ca fapt că binecunoscutul disident din această țară, Adam Michnik, s-a exprimat deseori de aceeași manieră cu cea a lui Janos Kiss, indicând și el două alternative de dezvoltare în viitor pentru Europa de Est: modelul occidental al democrației liberale și compromisului politic, sau xenofobie și tribalism turbulent, apărând prima variantă. În acest sens, el considera (primăvara anului 1991) că: „în perioada post-comunista, valorile liberale, codificate în scrierile lui John Stewart Mill și Alexis de Tocqueville, precum și în cele ale lui Hayek, renasc cu adevărat. Prin rezistența lor împotriva comunismului, ele își redescoperă viziunea asupra libertății civile, visurile de parlamentarism, de pluralism politic și cultural, de toleranță și aspirație către o țară liberă de orice formă de dictatura ideologică"[73].

Încheiem aceste scurte considerații prin a reaminti un slogan popular strigat de cei care mărșăluiau pe marile bulevarde ale Capitalei în zilele de ianuarie 1990: **NU NE VINDEM ȚARA!** înainte de a se confrunta, în Piața Victoriei, cu adepții forțelor politice de dreapta proaspăt renăscute din cenușa încă încinsă a fostului regim pre-decembrist și care le răspundeau mai sonor sau mai în surdină: **BA O SĂ VI-O VINDEȚI!** Cei din urmă au avut un deplin câștig de cauză. Capitalul străin a cotropit România, a devalizat-o din punct de vedere economic lăsând doar slabe urme de restructurare, atât cât oamenii să-și mai poată duce traiul de pe o zi pe alta, unii, în proporție de aproape 60%, mai murmurând nostalgic că era mai bine înainte de 1989.

---

[72] *Ibidem*, p.144.
[73] *Ibidem.*

CAPITOLUL III:
REVOLUȚIA ROMÂNĂ DIN DECEMBRIE 1989
ÎN EDIȚII DE DOCUMENTE ŞI ISTORIOGRAFIE

Gavriil Preda

Anul 1989 a consemnat colapsul regimurilor politice conduse de partide comuniste în statele europene aflate în sfera sa de influenţă sovietică, surprinzând prin caracterul extrem de rapid al schimbărilor politice petrecute. Împlinirea unui sfert de secol de la căderea comunismului din Europa - schimbare fundamentală în istoria lumii contemporane - oferă posibilitatea unei priviri retrospective asupra demersurilor istoriografice menite să explice modalităților în care şi-au încetat existenţa regimurile politice de tip sovietic din Europa Centrală şi de Sud-Est, precum şi la urmările multiple ale acestui proces.

Prăbuşirea comunismului în Europa s-a înscris „în marea tradiție" a revoluțiilor europene, duse „împotriva tiraniei, corupţiei şi incompetenţei", pentru afirmarea „drepturilor civice şi a valorilor umane"[1]. Nemulţumirile acumulate decenii de-a rândul de către popoarele din fostele state socialiste s-au îndreptat asupra regimului politic în ansamblul său, dar mai ales împotriva partidelor comuniste, care erau direct răspunzătoare pentru eşecul economic, politic şi social înregistrat în ţările pe care le-au condus de peste patru decenii. Schimbările politice de amploare, produse la sfârşitul anului 1989, în ţările socialiste din Europa, fuseseră anunţate prin mai multe demonstraţii şi revolte nereuşite produse în cei peste patruzeci de ani de regim socialist-totalitar în Germania de Est, Polonia, Cehoslovacia, Ungaria şi România, înăbuşirea lor fiind de fiecare dată urmată de represiune. Claude Karnoouh consideră că "schimbările extreme"

[1] Peter Calvocoressi, *Politica mondială după 1945,* Editura ALLFA, Bucureşti, 2000, p. 301.

provocate de comunism în țările unde a ajuns la putere, au "afectat societatea în totalitatea și intimitatea ei, dând naștere unei permanente stări de criză, prea adesea (dar nu sistematic) rezolvată prin exercitarea neîntârziată a violenței celei mai brutale". Prăbușirea regimurilor comuniste, susține același filosof francez, nu a fost altceva decât rezultatul "efectelor" acțiunii unui "sistem politico-cultural și politico-economic" care și-a "epuizat" resursele de convingere[2]. Încercările echipei de reformatori din jurul lui Mihai Gorbaciov de a reforma din temelii sistemul politic dintr-un imperiu defunct s-au dovedit fatale pentru acesta, pentru că nu a mai avut liantul necesar care să acopere prăpastia creată între nomenclatura comunistă și populație[3]. Modelul societal propus și susținut de partidele comuniste în fostele țări socialiste s-a delegitimat în fața cetățenilor, datorită crizei de sistem. Pierderea legitimității a constat în lipsa drepturilor fundamentale și într-o prăbușire dramatică a nivelului de trai și calității vieții.

Proces istoric de dimensiuni continentale, dezintegrarea într-un timp atât de scurt a regimurilor politice totalitare din fostele state socialiste din Europa este fără precedent în istorie. Revoluția română, la fel ca și revoluțiile din Polonia, Cehoslovacia, Germania de Est, Ungaria și Bulgaria, a avut trei consecințe majore: dispariția socialismului ca sistem, prăbușirea regimului dictatorial și încetarea hegemoniei politice și militare a Uniunii Sovietice în centrul și sud-estul Europei, dar manifestarea crizei sistemice a regimurilor socialiste a avut evoluții particulare în fiecare țară. Regimuri politice ce păreau foarte bine consolidate, puternic susținute reciproc prin alianța militară a Tratatului de la Varșovia și alianța economică a C.A.E.R., s-au prăbușit, în opinia lui Robert Conquest, pentru că au fost „periculos de neadecvate pentru schimbare" ceea ce a făcut ca prăbușirea lor să fie „neașteptată și

---

[2] Claude Karnoouh, *Comunism/Postcomunism și modernitate târzie*, Polirom, Iași, 2000, p. 8.

[3] Adrian Pop*, Originile și tipologia revoluțiilor est-eu*ropene, Editura Enciclopedică, 2010, p. 12.

catastrofică"[4]. Schimbarea fundamentală de sistem politic petrecută în Europa în anul 1989 a trezit un viu interes și rămâne în continuare preocuparea unui număr important de politologi, istorici, oameni politici, sociologi, ziariști etc. Nu dispunem de date privind o inventariere a lucrărilor consacrate căderii comunismului din anul 1989, dar o simplă interogare pe Google asupra unor termeni, precum *collapse of communism in Eastern Europe*, *collapse of communism in Soviet Union* ; *fall the communism* sau *Revolution 1989 in Romania* indică numere cu valori impresionante: 2.620.000 rezultate, 3.550.000 rezultate, 1.410.000 rezultate, respectiv 719.000 pentru fiecare din termenii propuși spre căutare. Pe plan mondial, s-a scris deja o vastă literatură dedicată anului 1989, care ilustrează preocuparea specialiștilor din varia domenii: istorie, diplomație, politologie, sociologie, științe economice, psihologie socială, servicii de informații etc. pentru descifrarea cauzelor care au provocat colapsul regimurilor politice socialiste-totalitare, înțelegerea modului de desfășurare a evenimentelor și a impactului unui proces de asemenea dimensiuni.

La împlinirea unui sfert de veac de la revoluția română din decembrie 1989, cercetătorii preocupați de investigarea științifică a schimbării de regim politic din țara noastră au la dispoziție un număr important de lucrări - cărți, monografii, sinteze, studii, articole, memorii, culegeri de documente etc. - consacrate evenimentelor din acel an[5].

Schimbarea regimului politic din România s-a realizat printr-o revoltă a populației, care a reușit să reziste intervenției dure a structurilor de forță trimise pentru înăbușirea sa de către puterea politică a timpului. Cele mai puternice mișcări revoluționare au

---

[4] Adrian Pop, *Originea și tipologia revoluțiilor sud-est europene*, Editura Enciclopedică, București, 2010, p. 9, apud Robert Conquest, „Immobilism and Decay", în Zbigniew Brzezinski (ed.) *Dilemmas of Change in Soviet Politics*, Columbia University Press, 1969, p. 72.

[5] Istoricul Ioan Scurtu estima, în anul 2006, că numărul cărților publicate în România privitoare la anul 1989 era de peste 500 de titluri (Ioan Scurtu, *Revoluția Română din Decembrie 1989 în context internaționa*l, București, Editura Enciclopedică, Editura IRRD, 2006, p. 5).

avut loc la Timişoara şi Bucureşti, unde prezenţa în stradă a demonstranţilor a fost de zeci şi sute de mii de oameni. Un sentiment de solidaritate şi forţă, rar întâlnit în istoria românilor, a făcut ca sutele de mii de oameni care au ieşit în stradă să reziste represiunii. În mod firesc, a rezultat un număr impresionat de dovezi istorice referitoare la participarea la revoluţie, atât din partea celor prezenţi în stradă, cât şi a instituţiilor implicate, într-o formă sau alta, în evenimentele din decembrie 1989 din România. Referitor la instituţii, cele mai frecvente trimiteri au în vedere acţiunile desfăşurate de structurile de forţă participante la represiune (Securitate, Ministerul de Interne, Ministerul Apărării Naţionale, procuratură etc.), dar evenimentele din acele zile revoluţionare sunt reflectate şi în activitatea altor autorităţi şi instituţii precum: structurile de partid, presa scrisă, radioul, televiziunea etc. Despre participarea la demonstraţiile de protest a rămas un număr impresionant de mărturii sub forma documentelor, memoriilor, interviurilor, imaginilor foto şi înregistrărilor audio. Reconstituirea, analiza şi evaluarea evenimentelor de la sfârşitul anului 1989 necesită luarea în consideraţie a tuturor formelor de implicare a oamenilor şi instituţiilor din societatea românească, a celor din afara graniţelor, acestea constituind surse documentare necesare şi valoroase pentru cercetarea istorică. Interesul existent în societatea românească pentru cunoaşterea adevărului despre revoluţia din decembrie 1989 reprezintă, în fapt, dreptul poporului român, al societăţii româneşti în ansamblul ei, de a avea o evaluare obiectivă asupra schimbării de regim politic petrecută la sfârşitul anului 1989, proces politic cu implicaţii atât de însemnate pentru destinul său viitor şi construcţiei sale statale. Desfăşurarea evenimentelor, comportamentul şi acţiunile structurilor de forţă angajate în reprimarea revoltei populare de la Timişoara şi Bucureşti, confuzia şi haosul provocate de diversiune şi război electronic, situaţia geostrategică din apropierea graniţelor României, intervenţia unor servicii de informaţii străine, dramatismul unor confruntări fratricide, caracterul straniu al confruntării dintre armată şi ”teroriști”, în care cei din urmă nu au lăsat pe ”câmpul de luptă” nici un mort,

nici un rănit, nici un prizonier[6], "emanația" noii puteri politice ș.a. nu și-au găsit încă răspunsul complet. Aspectele neelucidate referitoare la implicarea în evenimente a Securității, Ministerului de Interne și Ministerului Apărării Naționale, a organelor de procuratură, a serviciilor de informații străine, a unor posturi de radio și televiziune din alte state ridică în continuare multe semne de întrebare. În studii și articole, lucrări de sinteză și monografii, lucrări memorialistice, albume cu imagini, culegeri de documente etc., autori români și străini au abordat sub multiple fațete evenimentele revoluționare petrecute în decembrie 1989, în România. Lucrările respective reflectă abordări, interese și puncte de vedere diferite, uneori exclusive, ceea ce face ca evaluările să se înscrie într-o gamă foarte largă de interpretare, de la o extremă la alta. Deși în perioada de timp trecută de la revoluția română din decembrie 1989 s-a publicat un număr important de lucrări consacrate acesteia, investigația științifică a evenimentelor petrecute atunci este departe de a fi epuizată. Mai mult, este nevoie de o abordare coerentă, pe bază de programe și teme de cercetare la care să participe istorici, specialiști din institutele de cercetare, din mediul universitar și societatea civilă pentru studierea, analiza și interpretarea critică a numeroaselor surse istorice generate de evenimentele din decembrie 1989. În acest sens, este salutară preocuparea Institutului Revoluției Române din Decembrie, care a inițiat o cercetare sistematică, pe bază de program a evenimentelor care au dus la schimbarea regimului politic din România.

Identificarea, studierea, analiza și publicarea documentelor din arhive reprezintă una dintre cele mai importante modalități utilizate de istorici pentru aflarea adevărului istoric. Din această perspectivă, accesul specialiștilor în arhivele care dețin documente esențiale referitoare la evenimentele care au dus la schimbarea regimului politic din România, la sfârșitul anului 1989, dobândește o importanță excepțională. Studiul acestor surse documentare oferă datele și informațiile necesare pentru identificarea

---

[6] Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, ediția a III-a revăzută și adăugită, București, Editura Enciclopedică, 2002, pp. 509-510.

caracteristicilor particulare ale revoluției române, a cauzelor revoltei populare, a rolului factorului extern, a comportamentului, atitudinilor, concepțiilor și, mai ales, a stărilor de spirit manifeste la nivelul structurilor de putere politică, instituțiilor de forță și populației în timpul evenimentelor din anul 1989. Fără îndoială că deschiderea arhivelor din România, din celelalte state membre ale fostului Tratat de la Varșovia, dar și din țări precum Germania, Serbia, Franța, Marea Britanie, Statele Unite ale Americii etc. va permite o reconstituire mult mai precisă a contextului internațional, a evoluțiilor politice și sociale din anul 1989. În România, mărturii și dovezi relevante pentru descifrarea evenimentelor revoluționare, petrecute în decembrie 1989, se păstrează sub formă de rapoarte, sinteze, declarații, jurnale de operații, ordine de operații, fotografii, casete video și audio, interviuri etc., în arhivele Ministerului Apărării Naționale, Ministerului de Interne, Serviciului Român de Informații, Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Ministerului de Externe, Ministerului de Justiție, Procuraturii generale, la Arhivele Naționale Istorice Centrale, la Televiziunea Română și Radio, dar un număr foarte redus a putut fi valorificat de istorici. De asemenea, arhivele Senatului României adăpostesc un număr important de mărturii documentare, acestea fiind o consecință a activității celor două comisii parlamentare de anchetă a evenimentelor din decembrie 1989.

Cercetarea istorică asupra revoluției din decembrie 1989, inclusiv a perioadei imediat premergătoare acesteia, s-a făcut până acum prin utilizarea, cu precădere, a scrierilor istorice, a memorialisticii și istoriei orale. Reconstituirea și analiza evenimentelor care au dus la schimbarea de regim politic petrecută în România în anul 1989, dar și a perioadei următoare nu poate fi înțeleasă în profunzime, fără valorizarea fondurilor de arhivă care, până în prezent, sunt aproape inaccesibile[7], mai ales din cauze birocratice.

[7] Ibidem, p. 513.

În pofida încercărilor de contestatare a importanței documentului și interpretării lui critice, publicarea culegerilor de documente rămâne o acțiune științifică deosebit de utilă pentru cercetarea istorică, pentru că nici un alt izvor istoric nu îl poate înlocui, ci doar completa și nuanța. Și pentru Lucian Boia, unul dintre cei mai reprezentativi adepți ai rolului imaginarului în activitatea istoricului, recursul la document primește prețuirea necesară, întrucât „cercetătorul onest nu plăsmuiește fapte; (…) materia lor o caută însă, o caută cu îndârjire, în mărturiile efective lăsate de lungul șir al generațiilor"[8].

Cu toate greutățile create de restricțiile birocratice, publicarea de documente ocupă un loc important în istoriografia revoluției române din decembrie 1989. Accesul la documente devine o condiție *sine qua non* pentru înțelegerea cauzelor comune și a celor particulare ale revoluțiilor anticomuniste din anul 1989, atât din perspectiva contextului internațional în care au avut loc (conform "principiului dominoului", după explicația dată de istoricii Dumitru Preda și Mihai Retegan), cât și a evoluțiilor interne care au creat condițiile pentru declanșarea lor (pentru „amorsarea" revoluției, termen inspirat ales de Florian Banu).

Volumul *1989 Principiul dominoului. Prăbușirea regimurilor comuniste europene*[9] constituie o abordare reușită și singulară până astăzi, de valorizare a documentelor diplomatice referitoare la criza finală a regimurilor comuniste și de plasare a revoluției române în acest cadru. Documentele publicate provin din fondurile Arhivelor Ministerului Afacerilor Externe și descriu fapte și evenimente cuprinse în perioada 9 aprilie-26 decembrie 1989. Lectura lor ajută la înțelegerea evoluțiilor politice, sociale, economice din fostele state socialiste și modul de desfășurare a revoluțiilor pașnice în Germania de Est, Polonia, Ungaria, Cehoslovacia și Bulgaria prin care s-a trecut de la regimul totalitar la societatea

---

[8] Lucian Boia, *Jocul cu trecutul-istoria între adevăr și ficțiune*, Editura Humanitas, București, 1998, p. 118.

[9] Dumitru Preda, Mihai Retegan, *1989. Principiul dominoului. Prăbușirea regimurilor comuniste europene*, Editura Fundației Culturale române, București, 2000.

pluralistă. Analiza rapoartelor diplomatice din volum dezvăluie spiritul autarhic care domina politica externă a României în contextul prăbușirii regimurilor politice din statele socialiste vecine, poziția rigidă a autorităților de la București față de noile evoluții geopolitice. Lectura documentelor arată că diplomații români de la Beijing, Varșovia, Praga, Budapesta, Sofia, Moscova sau Washington etc. au transmis conducerii politice de la București informații și concluzii pertinente, referitoare la formele de manifestare a crizei existente în sistemul socialist și la soluțiile adoptate de fiecare stat în parte. Conținutul rapoartelor și telegramelor trimise către București dezvăluie faptul că Nicolae Ceaușescu a cunoscut procesul de izolare internațională a țării, criza sistemului din celelalte state socialiste, intervenția brutală a forțelor de ordine din China împotriva demonstranților, inclusiv decizia Moscovei de a nu mai sprijini regimurilor comuniste conservatoare din țările satelit europene. Documentele pun în lumină modul de acțiune total diferit a celor două mari partide comuniste: sovietic și chinez pentru soluționarea crizei. În China, conducerea comunistă a reprimat foarte dur mișcările contestatare[10], în timp ce partidului comunist condus de Mihai Gorbaciov a considerat că „posibilitatea rezolvării situațiilor de criză prin mijloace militare trebuie exclusă cu desăvârșire”[11]. Opțiunea conducerii de la Moscova față de semnalele privind declinul dramatic al poziției partidelor comuniste a fost pentru reformarea sistemului către „un socialism cu față umană”, dar în nici un caz nu s-a dorit abandonarea sistemului socialist și nici pierderea statutului de superputere de către Uniunea Sovietică. Lectura documentelor din volum sugerează că Nicolae Ceaușescu a avut de ales între conservarea sistemului și reformarea acestuia. Evoluția evenimentelor din decembrie 1989 arată că Nicolae Ceaușescu a optat pentru conservarea sistemului, fiind incapabil să accepte reforma regimului politic, probabil inspirat și de

[10] Ibidem, pp. 91-97 (Vezi pe larg documentele 26-33).
[11] Ibidem, p. 18.

reușita guvernului comunist chinez, în reprimarea revoltei din Piața Tien An Men.

Prăbușirea dramatică a regimului politic ceaușist poate fi înțeleasă doar în urma descifrării obiective a cauzelor acestui colaps. Care au fost factorii ce au determinat erodarea constantă a sistemului politic din România? A fost în România un model particular de socialism? De ce s-a prăbușit atât de repede și de violent regimul politic condus de Nicolae Ceaușescu? Cât de mult au contat influențele externe în acest proces? Din multe puncte de vedere se poate spune că autorii au un câmp de investigație foarte larg, iar publicarea culegerilor de documente care să ilustreze declinul regimului socialist în ultima sa parte va contribui, în mod substanțial, la identificarea și înțelegerea cauzelor căderii comunismului. Fără îndoială, analiza este complexă, volumul de informație imens și cercetarea exhaustivă a arhivelor solicită din plin capacitatea de sinteză a cercetătorilor. Se cuvine a fi evidențiate, în acest sens, culegerile de documente realizate de istoricii Liviu Țăranu (*Pe luna decembrie nu mi-am făcut planul…"* și *Românii în „epoca de aur". Corespondență din anii '80*, *Securitatea și intelectualii în România anilor '80)* și Florian Banu ("*Amorsarea" Revoluției. România anilor '80 văzută prin ochii Securității*; *Și nu ne duce pe noi în ispită…"* și *România și „războaiele minții". Manipulare, propagandă și dezinformare (1978-1989))* consacrate perioadei premergătoare izbucnirii revoluției române, fiecare volum fiind însoțit de laborioase si temeinic argumentate studii introductive. Deteriorarea situației interne s-a produs pe fondul măsurilor excesive luate de Nicolae Ceaușescu pentru lichidarea rapidă a întregii datorii externe, o hotărâre nefastă care a afectat nu doar viața a milioane de români, ci și relațiile externe ale României. Reducerea drastică a importurilor și forțarea excesivă a exporturilor, îndeosebi de produse alimentare, a avut drept rezultat o deteriorare gravă a situației alimentare a populației, la care s-au adăugat privațiunile legate de lipsa energiei electrice și termice, ingerințele tot mai insistente în viața privată a cetățenilor, încălcarea drepturilor omului etc. Apelul la documente, consideră Liviu Țăranu „face posibilă o delimitare clară și pertinentă a

cauzelor care au condus la implozia din decembrie 1989. Condițiile care au pregătit această dezintegrare s-au copt pe parcursul anilor `80" când, „întregul climat social, economic și cultural a suferit schimbări graduale care […] au constituit cadrul perfect pentru schimbările din anul 1989." Desigur, că fenomenul este unul extrem de complex, dar o cercetare exhaustivă asupra acestuia, susține același istoric, „insistența pe latura economică a regimului și efectele ei asupra stării de spirit a populației", această legătură de cauzalitate poate „oferi o motivație plauzibilă a prăbușirii regimului."[12] În opinia lui Florian Banu, este necesară "realizarea unui tablou cât mai cuprinzător al cauzelor interne ale Revoluției Române din decembrie 1989", demers cognitiv fără de care „înțelegerea modului de desfășurarea a evenimentelor, a caracterului violent al acestora, a rapidității incredibile cu care a fost "măturat" un regim politic aparent de neclintit, rămâne, inevitabil, una parțială"[13]. Prin publicarea celor 131 de documente provenite din arhiva Securității, care acoperă intervalul de timp 1980-1989, același istoric susține că „evenimentele din decembrie 1989 nu au fost întâmplătoare, nu au fost rodul exclusiv al unor jocuri de putere și al unor conspirații, ci au avut rădăcini adânci în evoluția sistemului politic controlat de Nicolae Ceaușescu și apropiații săi"[14]. În acest cadru complex de analiză a revoluției române din anul 1989 și a contextului internațional, în care s-a desfășurat, nu trebuie ignorat „rolul foarte important pe care l-au avut acțiunile de propagandă occidentală asupra psihologiei românilor, (mai cu seamă adevăratul „război informațional" declanșat în anul 1989)", iar „analiza eșecului mașinăriei de propagandă externă a regimului comunist

---

[12] Liviu Țăranu, *Pe luna decembrie nu mi-am făcut planul…". Românii în „epoca de aur". Corespondență din anii '80*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2012, p. 15.

[13] Florian Banu (editor), *Amorsarea" Revoluției. România anilor '80 văzută prin ochii Securității*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2012, p. 7.

[14] Ibidem, p. 64.

poate conduce cercetătorul spre o înțelegere mai profundă a contextului în care s-a petrecut colapsul comunismului"[15]. În continuare, Florian Banu explică că reușita propagandei occidentale s-a datorat faptului că regimul comunist, după o scurtă perioadă de susținere populară din anii 1964-1972, și-a atins limitele și, mai mult, a fost ajutată de măsurile nepopulare luate de regim, de pierderea încrederii în simbolurile „superiorității orânduirii socialiste", de promovarea agresivă a cultului personalității, de cenzura culturală și anihilarea oricărei forme de dizidență[16]. Intensificarea acțiunii de propagandă a avut un efect contrar celui urmărit de oficialitățile timpului, a făcut tot mai puțin credibil regimul „Epocii de aur" în comparație cu viața cotidiană plină de privațiuni a românului obișnuit. În asemenea context, structurile represive ale Securității s-au „ocupat cu predilecție de indivizi și mult mai puțin de probleme sau obiective (fie ele culturale, economice sau politice)", iar „cei luați în vizor de către temuta structură erau, de cele mai multe ori, vârfuri în domeniile lor (pornind de la literatură, pictură, arhitectură și până la muzică sau istorie), adevărate personalități ale culturii românești. Ori, aici, în această „nobilă" îndeletnicire, definitorie pentru orice poliție politică, se află, credem, cheia înțelegerii a ceea ce istoricul Alexandru Zub a numit complicitate, respectiv relația dintre elita intelectuală a României comuniste și regimul politic totalitar"[17].

Este bine știut că documentul de arhivă reprezintă un punct de plecare al istoricului în procesul de scriere a trecutului, fiind un aliat științific indispensabil care contribuie, alături de alte surse, la clarificarea faptelor și evenimentelor istorice. Desigur că nu trebuie fetișizat documentul, dar când conținutul lor este coroborat cu alte informații câștigul științific este major. Din această perspectivă, se poate observa un interes al specialiștilor pentru identificarea și

---

[15] Vezi pe larg Florian Banu (editor), *Și nu ne duce pe noi în ispită…". România și „războaiele minții". Manipulare, propagandă și dezinformare (1978-1989)*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2013, p. 106.
[16] Ibidem, pp. 102-104.
[17] Liviu Țăranu, *Securitatea și intelectualii în România anilor '80*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2013, p.7.

valorificarea surselor documentare referitoare la revoluția română. Investigațiile efectuate în arhive permit confruntarea datelor oferite de documentele puse în circuitul istoriografic cu celelalte informații înrudite tematic și identificate în lucrările deja publicate. Un număr de autori preocupați de problematica evenimentelor din anul 1989, precum: Constantin Sava, Constantin Monac, Manole Auneanu, Dorian Marcu[18], Tana Ardeleanu, Răzvan Savaliuc, Ion Baiu[19], Gino Rado, Miodrag Milin, Adrian Kali, Mircea Bunea[20] ș.a. au inclus în structura lucrărilor publicate numeroase documente, care intrate în circuitul istoriografic completează cunoașterea asupra revoluției române.

Volumul intitulat *Revoluția română din decembrie 1989 retrăită prin documente și mărturii*[21] elaborat de către Constantin Sava și Constantin Monac cuprinde în structura sa documente diplomatice, stenograme ale conducerii politice, jurnale ale acțiunilor de luptă aparținând unităților militare implicate în revoluție, rapoarte, sinteze și note informative ale serviciilor speciale, mărturii, interviuri, înregistrări din timpul evenimentelor etc. Facem precizarea că o parte din documentele incluse în volum fuseseră deja publicate în alte lucrări și ne referim mai ales la documentele diplomatice[22], stenogramele, mărturiile unor personalități, interviuri etc. Selecția documentelor, susțin autorii, a fost făcută cu intenția de a lăsa cititorul ca prin „analiză și reflecție să-și formeze concluzii și convingeri pertinente cu privire la evenimentele din decembrie 1989 din România și, chiar din alte țări

---

[18] Dorian Marcu, *Moartea Ceaușeștilor. Romanul imposibilei tăceri*, Editura Excelsior C.A., București, 1991.

[19] Tana Ardeleanu, Răzvan Savaliuc, Ion Baiu, *Procesul Ceaușescu*, Editura Ziua-Omega Press Investment, 1996.

[20] Mircea Bunea, *Praf în ochi. Procesul celor 24-1-2*, Editura Scripta, București, 1994.

[21] Constantin Sava, Constantin Monac, *Revoluția română din decembrie 1989 retrăită prin documente și mărturii,* Editura Axioma Edit, București, 2001.

[22] Toate documentele diplomatice incluse în volumul respectiv erau deja publicate de către Dumitru Preda și Mihai Retegan în volumul *1989. Principiul dominoului. Prăbușirea regimurilor comuniste europene*, Editura Fundației Culturale române, București, 2000, aspect pe care Constantin Sava și Constantin Monac au omis să îl menționeze.

europene"[23]. Tematica volumului acoperă intervalul de timp cuprins între mai 1989 - decembrie 1989 și descrie contextul istoric, economic și militar, dar mai ales cel politico-diplomatic, în care a izbucnit și a învins revoluția română. Documentele diplomatice pun în evidență tendințe și fapte referitoare la România prezente în cadrul întâlnirilor Bush –Gorbaciov, Gorbaciov - Mitterand, Köln - Mitterand, atitudinile ostile ale autorităților poloneze, germane, austriece, bulgare și, în special, ungare față de statul român, pozițiile țărilor membre ale NATO, a altor state europene față de evoluțiile din Româna. Informațiile referitoare la acțiunile de propagandă iredentistă desfășurată de Ungaria și de alte state vecine, la implicarea serviciilor speciale străine (îndeosebi ungare și sovietice) în incitarea populației, în producerea de dezordine și haos, în acțiunile de provocare a armatei provin din Arhivele Militare Române, fondul *Decembrie 1989*. Corelarea și interpretarea documentelor oficiale, mai ales a celor elaborate de serviciile de informații, dar și mărturiile unor participanți existența unui complot extern împotriva statului român, în scopul declanșării unui război civil, care să justifice o intervenție străină împotriva României. Selecția documentelor fiind limitată numai la arhivele serviciilor de informații și ale Ministerului de Externe, a restrâns numărul instituțiilor implicate, nu a putut cuprinde ansamblul evenimentelor și raporturilor de determinare, descriind revoluția română într-un context internațional cu o cheie de lectură deja direcționată. Fără o evaluare critică și o analiză interpretativă a documentelor, lucrarea rămâne doar o „antologie de documente de arhivă"[24]. Semnalăm preocuparea Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989 pentru publicare culegerilor de documente referitoare la evenimentele din decembrie 1989, utile cercetării istorice pentru cunoașterea atât a faptelor și

[23] Ibidem, p. 14.

[24] Ruxandra Cesereanu, *Decembrie 89. Deconstrucția unei revoluții*, Iași, Editura Polirom, 2004, p. 114.

acțiunilor petrecute în perioada 16-31 decembrie[25], cât și a procesului de instituire a noilor autorități centrale și locale[26].

Istoricul Ion Calafeteanu a coordonat volumul *Revoluția română din decembrie 1989: documente,* prin care se face o radiografie a principalelor momente și a stării de spirit din societatea românească din ultimele 12 zile ale regimului Ceaușescu, respectiv 16-27 decembrie 1989, adică perioada cuprinsă între încercarea nereușită de la Iași de a se declanșa o manifestație împotriva regimului și până la prima sesiune a Consiliului Frontului Unității Naționale, când o nouă putere politică s-a instalat la conducerea țării. În volum sunt incluse documente care provin din arhivele Ministerului Apărării Naționale, Ministerului de Interne, Ministerului Afacerilor Externe, Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Institutului Revoluției Române din Decembrie, Arhivei Naționale Istorice Centrale, audieri de la Comisia Senatului, memorii, declarațiile unor participanți, rapoartele unor comisii de anchetă. Nu toate documentele sunt inedite și autorii au făcut precizările necesare. Lectura documentelor conduce la concluzia de fond conform căreia „starea de spirit în care se aflau românii în decembrie 1989, ura împotriva regimului nu mai putea fi oprită”[27]. Scânteia produsă la Timișoara a provocat o revoltă locală care s-a transformat, într-un timp extrem de scurt, „într-un uriaș val revoluționar” care a cuprins întreaga Românie și a înlăturat de la putere nu doar pe Nicolae și Elena Ceaușescu, ci întregul regim politic cu toate structurile sale[28]. Selecția documentelor a fost astfel făcută încât să ofere cititorului informația primară, neprelucrată despre momente importante ale revoluție române, precum: evoluția revendicărilor exprimate de

---

[25] *Revoluția română din decembrie 1989: documente*, Ion Calafeteanu (coord.), Gheorghe Neacșu, Daniela Osiac, Sebastian Rusu, Editura Mega, Cluj Napoca, 2009; Alexandru Oșca, Ioan Munteanu, Dumitru Tomoni, Emil Șimăndan, *Revoluția română din decembrie 1989 în Banat*, Craiova, Editura Sitech, 2009.
[26] Teodora Stănescu-Stanciu, Alexandru Oșca, Gheorghe Neacșu, *Consiliul Provizoriu de Uniune Națională*, vol. II și III, Cluj Napoca, Editura Mega, 2009.
[27] *Revoluția română din decembrie 1989: documente*, p. 10.
[28] Ibidem, p. 11.

revoluționari la Timișoara până la 20 decembrie și radicalizarea discursului acestora după 21 decembrie 1989, când s-a cerut înlăturarea regimului politic existent[29]; pregătirea armatei față de o posibilă agresiune militară la granița de vest, dinspre Ungaria; manipularea populației de către regimul Ceaușescu cu privire la evenimentele din Timișoara; reacția armatei pe timpul revoltei populare; reflectarea în presa străină a evenimentelor din România; poziția oficială a statelor europene față de revolta populației din Timișoara; rapoarte ale serviciilor de informații românești despre persoane care au distrus și incendiat magazine pentru incitarea forțelor de ordine și populației în zilele de 16 -18 decembrie 1989; refuzul Uniunii Sovietice de a interveni militar în România, la sugestia guvernelor din Statele Unite, Franța și Anglia, care și-au exprimat "înțelegerea"[30] lor pentru o astfel de acțiune.

Un foarte util volum de documente a apărut sub egida Asociației Luptătorilor Timișoreni Arestați la Revoluție, cu titlul *ALTAR 1989. Revoluția din decembrie: primii pași*[31], în care sunt descrise fapte și evenimente din zilele revoluției de la Timișoara, în mod deosebit împrejurările în care au fost arestați participanții la demonstrații și experiența trăită de aceștia pe perioada întemnițării și anchetelor. Volumul este construit în oglindă, pe de o parte sunt declarațiile celor arestați, de cealaltă parte, sunt declarațiile procurorilor care au făcut anchetele preliminare. Documentele incluse în volum dezvăluie comportamentul extrem de agresiv al structurilor de forță față de demonstranți, decizia autorităților de a reprima revoltele populare prin orice mijloc, inclusiv violență armată, dar și hotărârea demonstranților de a lupta pentru libertate și o viață democratică. În ziua de 16 decembrie 1989 împrăștierea manifestanților s-a făcut cu utilizarea tunurilor cu apă, intervenția cu bastoane și bâte a forțelor Ministerului de Interne și arestarea participanților la acțiunile de protest, dar

[29] Ibidem, p. 188
[30] Ibidem, p. 684.
[31] *ALTAR*, Adrian Kali (editor), Timișoara, Editura Pardon, 2008.

în zilele următoare s-a ordonat să se tragă împotriva demonstranților, în paralel cu arestarea lor[32]. Arestarea fără mandat legal a peste 800 de cetățeni, dintre care circa 140 erau minori, încălcarea grosolană a cadrului legal de către autorităților implicate în anchetă, au determinat autoritățile comuniste locale să găsească justificarea acestor arestări prin încercarea „de a plăsmui un suport juridic la viitoarea pedeapsă a insurgenței"[33]. Din declarațiile arestaților rezultă că au fost anchetați prin metode barbare și nu „umane", fiind bătuți, amenințați, supuși unei puternice presiuni psihice[34]. Declarațiile procurorilor implicați în anchetarea celor arestați abuziv sunt evident cosmetizate, fiind „atinși de o amnezie subită" referitoare la metodele de anchetare. Procurorii, in corpore, se exonerează de orice implicare în acțiunile de forță îndreptate împotriva demonstranților și exclud în totalitate caracterul represiv al anchetelor. Mai mult, unele declarații surprind prin nota de compasiune față de cei arestați, chiar de „solidarizare" cu demonstranții arestați[35]. Valoarea documentară a volumului este dată de această reconstituire în oglindă a revoluției timișorene, care permite cercetătorului să aibă perspective diferite asupra aceleiași realități, atât din partea victimei, cât și a opresorului.

Cercetătorul are la dispoziție un document extrem de important pentru revoluția română din anul 1989 și anume stenograma înregistrată, cu procesul și execuția cuplului Nicolae și Elena Ceaușescu, inclus în mai multe lucrări și supus unor interpretări total diferite. Manole Auneanu îl publică în anul 1991 sub titlul *Procesul Ceaușeștilor*. *Documente istorice*[36] considerând că procesul politic intentat lui Nicolae și Elena Ceaușescu deși este „singular în întreaga panoplie a revoluțiilor antitotalitare din centrul și estul continentului european", a fost justificat pentru că

---

[32] Ibidem, p. 20.
[33] Ibidem, p. 7.
[34] Ibidem, pp.15-121.
[35] Ibidem.
[36] Manole Auneanu, *Procesul Ceaușeștilor*, Editura Excelsior C.A., București, 1991.

a influențat decisiv „soarta Revoluției române”[37]. Dorian Marcu folosește stenograma procesului cuplului Nicolae și Elena Ceaușescu în cartea *Moartea Ceaușeștilor*[38], alături de interviurile realizate cu generalul Victor Atanasie Stănculescu și Gelu Voican Voiculescu, personaje-cheie ale organizării și desfășurării procesului. Autorul justifică caracterul expeditiv și sumar al procesului prin descrierea condițiilor „excepționale” în care s-a derulat și susține că procesul cuplului Nicolae și Elena Ceaușescu nu a putut deveni un „Nürnberg românesc”[39] datorită teroriștilor care opuneau o „rezistență acerbă”[40]. Tana Ardeleanu, Răzvan Savaliuc și Ion Banu analizează desfășurarea procesului de la Târgoviște în lucrarea *Procesul Ceaușescu*[41]. Autorii consideră că procesul și execuția cuplului Nicolae și Elena Ceaușescu, hotărâtă de către Tribunalului Militar Excepțional de la Târgoviște, a fost o „mascaradă”, un „proces ilegal”, o „înscenare judiciară” care rămâne o pată pentru justiția română[42]. În concluzie se impune, susțin autorii cărții, rejudecarea procesului cuplului Nicolae și Elena Ceaușescu printr-un „proces echitabil și imparțial”, nu în scopul de reabilitare a cuplului dictatorial, ci pentru „dreptul poporului român la adevăr și justiție”[43]. Această situație este emblematică pentru istoriografia temei, când același document, eveniment sau acțiune cunoaște interpretări extrem de diferite.

Culegerea de documente *Revoluția Română în Dobrogea*[44], elaborată de istoricul Marian Cojoc, are o importanță de netăgăduit, prin faptul că este prima lucrare de acest gen care pune în circuitul istoriografic documente declasificate, referitoare la

---

[37] Ibidem, p.6.
[38] Dorian Marcu, *Moartea Ceaușeștilor*, București, Editura Excelsior S.A., 1991.
[39] Ibidem, p. 5.
[40] Ibidem, pp. 20-21.
[41] Tana Ardeleanu, Răzvan Savaliuc, col. Ion Banu, *Procesul Ceaușescu*, Editura Ziua-Omega Press Investment, București, 1996.
[42] Ibidem, p. 7-8.
[43] Ibidem, pp. 130-131.
[44] Marian Cojoc, *Revoluția Română din Decembrie în Dobrogea*, Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, București, 2011.

desfășurarea revoluției din decembrie 1989, provenind din arhiva fostelor trupe de securitate, în prezent trupele de jandarmi. În volum sunt incluse 65 de documente: note telefonice, rapoarte, ordine, adrese emise de unitățile de securitate referitoare la acțiunile desfășurate de acestea în timpul revoluției din decembrie în Dobrogea și județele Brăila, Galați, Vrancea, Ialomița, Buzău și Călărași, zonă aflată în raza de responsabilitate a Brigăzii 21, din Trupele de Securitate. Autorul consideră că „puține sunt întreprinderile elaborate în metru științific din perspectivă istoriografică întemeiată", care au contribuit la aflarea adevărurile revoluției. Publicarea documentelor din volumul sus menționat contribuie la procesul de clarificare asupra unor „incertitudini" referitoare la „acțiunile trupelor de securitate desfășurate în acea încordată secvență istorică" și pentru a „devoala realități neîndoielnice și indubitabile (…), alungând astfel suspiciunile legate de misiunile reale ale trupelor de securitate atunci, nu doar în Dobrogea, ci și la nivelul restului țării"[45]. Demersul istoriografic realizat de istoricul Marian Cojoc ajută la o mai bună înțelegere a misiunilor și modului de acțiune a unei structuri militare importante, din cadrul Ministerului de Interne, completează cunoașterea evenimentelor înregistrate în decembrie 1989 în Dobrogea și oferă o altă perspectivă privind implicarea acestei instituții represive în revoluția română. Documentele incluse în volum vor să demonstreze că o parte din efectivele Ministerului de Interne, în cazul prezentat unitățile din compunerea Brigăzii 21 a Trupelor de securitate, au îndeplinit doar misiuni de pază și apărare a unor obiective și nu au participat la reprimarea revoluției. Nuanțarea este necesară, iar demersul este util cercetării istoriografice. Într-adevăr, în multe orașe mari din țară nu s-au desfășurat în perioada 16-22 decembrie 1989 acțiuni de protest, motiv pentru care forțele din structura Ministerului de Interne nu au intervenit în stradă, dar aceste situații particulare nu modifică cu nimic misiunile represive ale acestui minister. Nu poate fi ocultat faptul că Ministerul de Interne, alături de Securitate, au

[45] Ibidem, pp.25-26.

reprezentat instituțiile de represiune fundamentale ale regimului politic care s-a prăbușit în 1989, iar acțiunile desfășurate în perioada 16-22 decembrie 1989 împotriva demonstranților sunt de o evidență care nu mai necesită a fi demonstrată.

Un număr foarte mare de documente rezultate din desfășurarea Procesului de la Timișoara au fost publicate în colecția *Documente 89. Procesul de la Timișoara*[46], în cadrul unui amplu proiect de transcriere și editare care a durat aproape 13 ani. Grație eforturilor depuse de editori, precum: Miodrag Milin, Traian Orban, Gino Rado, Silvia Bugaru, Doina Magheți, Liza Kratchwill ș.a. au fost transcrise câteva sute de casete audio și publicate nouă volume, cu peste 5300 pagini[47], în care sunt redate declarațiile foștilor demnitari comuniști și ale ofițerilor din Securitate și Miliție participanți la represiunea din decembrie 1989 de la Timișoara, precum: Ion Coman, Tudor Postelnicu, Radu Bălan, Matei Ilie, Cornel Pacoste, Emil Macri, Filip Teodorescu, Anastasiu Gabriel, Ghircoiaș Gheorghe, Popescu Ion, Sima Traian, Deheleanu Ion, Radu Tinu ș.a. Probele puse în discuție și administrarea lor în cadrul procesului de la Timișoara ocupă un loc important în cunoașterea și interpretarea evenimentelor din decembrie 1989, întrucât inculpații au fost factori responsabili, cu o participare nemijlocită în acțiunea de reprimare a revoltei. Este ușor sesizabilă schimbarea ulterioară a declarațiilor date de inculpați față de cele inițiale. În asemenea circumstanțe, modificarea semnificativă a conținutului declarațiilor făcută de inculpați în timpul procesului sugerează o încercare abilă de reinterpretare a evenimentelor, o contextualizare a răspunderii directe, iar analiza lor comparativă devine necesară și utilă pentru istorici.

---

[46] *Documente 89-Procesul de la Timișoara*, vol. I, II (2004), III (2005), IV (2006), V (2007), VI (2008), VII, VIII (2009), IX, Asociația Memorialul Revoluției 16-2 decembrie 1989, Timișoara.

[47] *Procesul de la Timișoara: audierea în cadrul urmăriri penale a celor 21+4 inculpați*, Gino Rado (ed.), Timișoara, Editura Memorialul Revoluției 1989, 2013, p. 7.

Un loc important din istoriografia consacrată revoluției române îl ocupă lucrările consacrate clarificării evenimentelor care au dus la prăbușirea regimului politic ceaușist în decembrie 1989.

Sub presiunea opiniei publice interne vital interesată de aflarea adevărului despre revoluția din anul 1989, Parlamentul român a creat o comisie specială pentru investigarea evenimentelor care au dus la căderea regimului politic, condus de Nicolae Ceaușescu, în decembrie 1989. La 16 iulie 1991 a fost constituită Comisia senatorială privind acțiunile desfășurate în Revoluția din Decembrie 1989, sub președinția senatorului Sergiu Nicolaescu. În baza unor hotărâri luate în anii 1992 și 1993, comisia și-a reluat activitatea sub conducerea senatorului Valentin Gabrielescu. Investigațiile s-au desfășurat pe perioada a două legislaturi și forma finală a Raportului senatorial[48] a fost terminată abia în septembrie 1996, fiind semnată doar de șapte din cei unsprezece membri ai comisiei (senatorii Mircea Vâlcu, Ion Pop, Victor Apostolache, Ionel Achimoaie, Ilie Plătică, Gheorghe Raboacă și Sergiu Nicolaescu). Ceilalți patru membri (Șerban Săndulescu, Valentin Gabrielescu, Hosszu Zoltan, Popescu Necșești) nu au semnat raportul respectiv și și-au prezentat opiniile în anexe separate.

Volumul I al Raportului Comisiei senatoriale privind acțiunile desfășurate în Revoluția din Decembrie 1989 cuprinde investigațiile făcute de membrii comisiei referitoare la principalele etape și evenimente ale revoluției române, precum: contextul intern și internațional în care s-au încadrat acțiunile revoluționare din decembrie 1989 (pp. 3-35); rolul și influența mass mediei internaționale în declanșarea și desfășurarea evenimentelor din decembrie 1989 (pp. 36-51); Timișoara-începutul revoluției române din decembrie 1989 (pp. 52-149); București-etapa hotărâtoare pentru victoria revoluției române (pp. 150-285);

---

[48] Arhiva Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, *Raportul Comisia senatorială privind acțiunile desfășurate în Revoluția din Decembrie 1989,* vol. I-II.

evenimentele desfășurate în perioada 16-31 decembrie 1989 în municipiul și județul Cluj (pp. 286-353); evenimentele desfășurate în perioada 16-31 decembrie 1989, în municipiul și județul Sibiu (pp. 354-383); evenimentele desfășurate în perioada 16-31 decembrie 1989, în alte orașe ale țării (pp. 384-501); unele considerații privind dezinformarea și diversiunea psihologică și radioelectronică (pp. 501-540); unele date și informații privind fenomenul terorist (pp. 541-570). După finalizarea audierilor și cercetarea documentelor, a fost redactat raportul comisiei senatoriale în care se arată că: a) prăbușirea regimului Ceaușescu s-a înscris în procesul general est-european aflat într-o derulare accelerată, fiind dorită și reclamată de toate centrele de putere ale politicii mondiale (p. 3); b) presa scrisă și vorbită străină a exercitat o intensă activitate pentru destabilizării țării și crearea condițiilor în vederea răsturnării regimului dictatorial (p. 36), dar revoluția din decembrie este opera poporului român și nu un produs de import al instituțiilor de informații în mass media din străinătate (p. 50); c) revoluția de la Timișoara este a timișorenilor, care au transformat o revoltă a nemulțumiților într-o revoluție anticomunistă (p. 59), iar dacă a existat o conjurație „și sigur a existat, atunci trebuie recunoscut că Revoluția a confiscat conjurația" (p. 149); d) la Timișoara cei care au tras împotriva demonstranților au fost „mai întâi organele Ministerului de Interne și cele ale ordinii publice (securiști în civil, trupe de securitate, trupe de grăniceri), activiști de partid înarmați, ulterior forțe aparținând MApN și chiar gărzile patriotice" (p.140); e) evoluția evenimentelor a confirmat că în București „se face istoria neamului" (p. 150), pentru că hotărârea mulțimii revoltate din Capitală a provocat fuga lui Nicolae Ceaușescu, ceea a însemnat victoria revoluției române; f) acțiunile de dezinformare, de diversiune psihologică și radioelectronică din timpul revoluției au fost executate de forțe necunoscute, după planuri pregătite din timp, bine conduse și puse în aplicare (pp. 501-503); g) analiza fenomenului terorist arată ca fiind „indubitabilă" prezența și acțiunea forțelor străine pe teritoriul statului român

care au dezvoltat un torent de acțiuni destabilizatoare, de diversiune și război electronic (pp. 543-568).

Volumul al II-lea al raportului senatorial privind acțiunile desfășurate în Revoluția din Decembrie 1989 cuprinde opiniile separate ale senatorilor Valentin Gabrielescu, Șerban Săndulescu, Gheorghe Răboacă, Popescu Necșești și Hosszu Zoltan, privind evenimentele de la Timișoara, fenomenul terorist, evaluarea situației interne și internaționale, solicitarea ajutorului sovietic, procesul și execuția cuplului dictatorial. Senatorul Valentin Gabrielescu respinge concluzia că „revoluția română a confiscat conjurația" și, din contră, susține că revoluția română a fost denaturată prin faptul că puterea a „intrat imediat în mâinile unor comuniști din eșalonul al doilea". Prin urmare, Valentin Gabrielescu oferă o altă cheie de lectură a evenimentelor. Contextul intern și internațional existent la sfârșitul anului 1989 sugera că singura cale de urmat era „aceea a ieșirii în stradă a maselor populare", cu alegerea „conștientă a riscului asumat în fața unor acțiuni represiv-polițienești", întrucât „statul totalitar dobândise o structură polițienească avansată, bazată pe teroare", situație în care nu „era posibilă o detronare a vechilor structuri totalitare pe calea unor evenimente pașnice". Victoria revoluției de la Timișoara a dat „impulsul" necesar ridicării ample a maselor din celelalte orașe ale țării, culminând cu „ridicarea efectivă la luptă a populației din București care a determinat în data de 22.12.1989 fuga rușinoasă a cuplului dictatorial". În paralel, a existat un grup consistent de militari și civili, „marginalizați de Ceaușescu", care a „plănuit înlăturarea prin forță a dictatorului". În vidul de putere apărut după fuga cuplului dictatorial, grupul respectiv, condus de Ion Iliescu, a pus „mâna pe putere" după „un plan bine gândit" confiscând astfel Revoluția română (pp.4-8). Grupul de senatori reprezentați de Valentin Gabrielescu a elaborat un raport separat privind desfășurarea Revoluției de la Timișoara. La întrebarea cheie referitoare la responsabilitatea celor care au participat la represiune armată se afirmă următoarele: „La Timișoara s-a tras în demonstranți: o bună parte din cei care au posedat armament și muniție. În primul rând, organele

M. I.-ului și cele ale ordinii publice (securiști în civil, trupe de securitate, trupe de grăniceri, forțe de miliție), activiști de partid înarmați, ulterior forțe aparținând M.Ap.N. și chiar G.P., precum și alte persoane înarmate (profesioniști în mânuirea armelor). Dar un lucru trebuie reținut și îl consider relevant: forțele armate nu au executat foc comandat în plin, în manifestanți" (pp. 90-91). A fost redactată și opinia separată a senatorilor Valentin Gabrielescu, Șerban Săndulescu și Hosszu Zoltan, cu „privire la reținerea, procesul și execuția cuplului dictatorial", în care se constată că nu există un dosar al acestui proces, întrucât lipsesc documente obligatorii, esențiale pentru un asemenea dosar, precum: declarațiile inculpaților, interogatoriul acestora, actul de urmărire penală etc. În consecință, cei trei parlamentari afirmă că „prin modul cum a fost organizat se poate concluziona că „procesul" n-a fost decât o farsă prin care s-a căutat înșelarea opiniei publice din țară și străinătate, ascunderea sub o aparentă legalitate a deciziei de lichidare fizică a soților Ceaușescu" (pp.150-151). A fost formulată o opinie diferită privind solicitarea de ajutor sovietic. Pe baza documentării făcute și audierii martorilor, senatorii V. Gabrielescu, Ionel Achimoaie, H. Zoltan, Ș. Săndulescu și Popescu Necșești susțin că „noul nucleu de putere a solicitat telefonic ajutor unor forțe străine în lupta contra teroriștilor" (p. 162). Referitor la fenomenul terorist, senatorul Valentin Gabrielescu nu exclude existența acestuia la nivelul unor „indivizi înarmați care cu intenție au acționat pentru a provoca panică diversiune și teroare", caricaturizându-l la nivelul unor „fanatici, demenți, bețivi" și elimină posibilitatea existenței unei „organizații absolute oculte" și a unei acțiuni „ordonată și coordonată" cu scop terorist (p. 143). Senatorul UDMR, Hosszu Zoltan are pretenția să susțină că concluziile lui „sunt general valabile pentru toată țara". Principalele idei susținute de Hosszu Zoltan sunt următoarele: a)„curajul ieșit din comun" al lui László Tőkés, suficient „mediatizat", a fost „pilduitor" pentru declanșarea unei revolte publice și colective împotriva regimului într-o țară caracterizată de o dizidență internă „slabă" și dominată de „psihoza fricii"; b) revoluția nu a existat decât până la 22 decembrie 1989 și numai

la Timișoara, Arad, Lugoj, Reșița, Cluj, Brașov și Târgu Mureș; c) „nu se poate vorbi de un amestec străin în evenimentele din decembrie 1989", dar „interesul crescut al unor servicii de spionaj pentru (...) țara noastră" a fost „firesc"; d) „pericolul maghiar a fost o invenție a clicii lui Ceaușescu", iar „alarmarea armatei cu indicativul „Radu cel Frumos" (...) a fost o acțiune pripită și inutilă"; e) după fuga lui Nicolae Ceaușescu din sediul C.C. al P.C.R. a început o „ cursă contracronometru" pentru putere, iar trecerea grupului Ion Iliescu pe la M.Ap.N. a fost „decisivă pentru preluarea puterii". Hosszu Zoltan exclude orice ipoteză privind fenomenul terorist, prezența unor servicii de informații în evenimentele din România, diversiunea informațională și războiul radioelectronic. În opinia aceluiași senator, acțiuni specificate mai sus au fost consecința declanșării planului de acțiune al „doctrinei ceaușiste de război al întregului popor" (pp. 281-289). În logica acestei concluzii fenomenul terorist, cu componentele sale violente, de diversiune și război electronic nu a fost altceva decât un „plan diversionist" intern, un război al românilor împotriva românilor. Prezentarea acestor concluzii, a punctelor de vedere separate ale unor membri din comisia senatorială, interpretările dirijate politic, ideologic și propagandistic pot contribui la analiza din mai multe unghiuri a evenimentelor din decembrie 1989, cu condiția să nu se urmărească ocultarea adevărului și denigrarea adversarului politic. Politizarea procesului de investigarea a influențat obiectivitatea acțiunii de dezvăluire și explicare a resorturilor intime ale evenimentelor din decembrie 1989. Interpretarea partinică a dovezilor istorice și a mărturiilor celor audiați nu a oferit o concluzie clară, ci dimpotrivă a circumscris evenimentele din decembrie 1989 fie în categoria revoluției, fie a loviturii de stat, pregătită din interior sau din afară, fiecare parte susținându-și "partea sa de adevăr".

Activitatea desfășurată în comisiile de investigare a evenimentelor din decembrie 1989 de către senatorii Șerban Săndulescu și Sergiu Nicolaescu s-a concretizat prin publicarea concluziilor personale asupra revoluției române în lucrări separate:

Decembrie 89. Lovitura de stat a confiscat revoluția română[49] și *Cartea Revoluției Române din Decembrie 1984*[50].

Șerban Săndulescu contestă în volumul *Decembrie 89. Lovitura de stat a confiscat Revoluția Română* obiectivitatea raportului senatorial întrucât „spune prea puțin despre esența acțiunilor și dedesubturilor care le-au generat" și drept urmare și-a propus "să lămurească natura reală a evenimentelor din decembrie 1989" și, în acest fel să contribuie la "împiedicarea unor eventuale mistificări ale istoriei contemporane ale poporului român, similară cu cea comisă în privința actului de la 23 August 1944".[51] În urma audierii a 213 persoane - înalți demnitari comuniști, ofițeri din Securitate, din structurile Ministerului Apărării Naționale, etc. - (asupra sincerității acestor declarații autorul are mari rezerve) și a analizei documentelor provenind de la diferite ministere, Șerban Săndulescu face o serie de considerații privind pregătirea, declanșarea și desfășurarea revoluției române din România, subliniind faptul că Nicolae Ceaușescu a știut și a luat măsuri pentru combaterea unei eventuale lovituri de stat de sorginte sovietică împotriva sa, iar înlăturarea lui a declanșat lupta pentru putere dintre „pucișți". Autorul susține că la București s-a produs o lovitură de stat la care au contribuit și unele "servicii străine, CIA, Mossad, serviciul maghiar de spionaj AVO". În opinia sa, forțele care au contribuit la planul de răsturnare a lui Nicolae Ceaușescu au fost: "poporul român a cărui suferință ajunsese la capătul răbdării", dar un rol aparte l-a avut și dispozitivul de agenți autohtoni ai GRU și KGB de „circa 10.000 membri", precum și cei „aproximativ 40.000 de agenți sovietici veniți sub formă de turiști" care au „împânzit întreaga țară", în decembrie 1989[52]. Șerban Săndulescu apreciază că războiul electronic a fost o

[49] Șerban Săndulescu, *Decembrie 89. Lovitura de stat a confiscat revoluția română*", Editura Omega Press, București, 1996.
[50] Sergiu Nicolaescu, *Cartea Revoluției Române din Decembrie 1989*, Editura Ion Cristoiu, București, 1999.
[51] Șerban Săndulescu, *op.cit.,* pp. 6-8
[52] Ibidem, p. 42-44.

„realitate obiectivă, confirmată de nenumărate depoziții”[53]. Argumentația volumului incriminează puterea politică instalată la conducerea statului român după decembrie 1989 de deturnare a sensului și scopurilor revoluției, de confiscare a revoluției române cu sprijinul forțelor străine și cu sacrificiul vieții a 942 de români uciși după 22 decembrie 1989.

Sergiu Nicolaescu a considerat ca „o datorie față de țară” publicarea volumului *Cartea Revoluției Române. Decembrie 89* , pentru a spune „că există un singur adevăr: faptul că Revoluția română aparține poporului”[54]. Convingerea fermă a autorului este că „Revoluția din decembrie 1989 este opera poporului român și nu un produs de import al serviciilor de informații din străinătate”[55]. Ca urmare, „inamicii revoluției”, sunt cei care susțin „teza absurdă a loviturii de stat” și neagă în „egală măsură teroriștii, și aberant, diversiunea radioelectronică sau intervenția străină”[56]. Politicianismul, demagogia și denigrarea adversarului politic au denaturat profund dialogul puterii cu opoziția în procesul de investigare a evenimentelor din decembrie 1989. Acceptarea sau negarea revoluției, a fenomenului terorist, a dezinformării și războiului radioelectronic, a intervenției străine, a altor acțiuni petrecute în România și în țările vecine la sfârșitul anului 1989, nu contribuie la aflarea adevărului, ci mai degrabă arată cât de actuale sunt încă interesele unor persoane, grupuri, instituții și țări față de revoluția românilor din decembrie 1989 și adevărurile sale.

O bibliografie interesantă pentru cercetarea istorică o constituie lucrările care promovează poziția instituțiilor de forță implicate în evenimentele din decembrie 1989, reflectând versiunile proprii referitoare la acțiunile desfășurate în acele zile de foc. Participarea efectivelor Ministerului de Interne la evenimentele din decembrie 1989 este descrisă în lucrările: *Șase zile care au*

---

[53] Ibidem, p. 73.
[54] Sergiu Nicolaescu, *Cartea Revoluției ..., op.cit.*, p. 14.
[55] Ibidem, p. 42.
[56] Ibidem, pp. 13-14.

zguduit România. Ministerul de interne în decembrie 1989[57] şi *Anul Nou se naşte în sânge*[58]. Publicarea celor două volume a fost motivată de dorinţa de a răspunde "unor acuzaţii nedrepte şi pripit formulate" printr-o "documentare sistematică, susţinută cu rigoarea unei veritabile cercetări judiciare"[59]. În primul volum sunt prezentate foarte sumar aspectele privind implicarea efectivelor acestei instituţii în represiunea petrecută în perioada 16-22 decembrie 1989. În cazul revoluţiei timişorene, forţele din structura acestui minister nu au o implicare în reprimarea violentă a demonstranţilor din zilele de 16-18 decembrie 1989, deoarece „unităţile Ministerului de Interne" abia în dimineaţa zilei de 18 decembrie 1989 „au primit ordin de înarmare"[60], în concluzie întreaga responsabilitate revine armatei. O substituire evidentă a realităţii, devoalată de documente şi mărturiile a peste 840 de demonstranţi arestaţi, umiliţi şi bătuţi bestial în sediile Miliţiei, Securităţii şi penitenciar. Volumul al doilea, construit în logica aceluiaşi discurs, descrie în detaliu doar acţiunile, petrecute în perioada 22-31 decembrie 1989, conform cărora efectivele amintitului minister au devenit victime ale confruntărilor cu teroriştii şi armata. Construcţia internă a celor două lucrări, maniera în care au fost selectate şi prezentate acţiunile şi implicarea structurilor Ministerului de Interne în evenimentele din decembrie 1989 acreditează ideea că prin "curajul", "conştiinţa şi demnitatea lor de români şi militari", forţele acestei instituţii nu s-au lăsat angajate într-un „joc care să permită ulterior culpabilizarea lor". Autorii vor să acrediteze ideea că această instituţie nu a avut caracter represiv în timpul regimului comunist, ci de apărare şi respectare a legalităţii. În concluzie, "în decembrie 1989 forţele Ministerului de Interne nu şi-au

[57] *Şase zile care au zguduit România. Ministerul de Interne în decembrie 1989. Pledoarie pentru istorie*, coordonator general de divizie Ion Pitulescu, vol. I, Bucureşti, 1995.
[58] *Anul Nou se naşte în sânge. Ministerul de Interne în decembrie 89. Pledoarie pentru istorie*, vol. II, Editura Universal Pan, Bucureşti, 1998.
[59] *Şase zile care au zguduit România, op. cit ,* p. 8.
[60] Ibidem, p. 95.

jucat rolul de organ represiv al puterii, al statului", în timp ce "partenerii" de acțiune, armata și procuratura, au oferit un exemplu de "zeloasă slujire a cauzei dictatorului"[61]. Ca urmare, "incriminarea lucrătorilor din unitățile M.I." s-a făcut pentru fapte de care sunt responsabile alte structuri de forță ale statului, în special armata. Referitor la implicarea unităților Ministerului de Interne, la reprimarea revoluției de la Timișoara, se precizează că participarea la reținerea a 832 de persoane, la operațiunile inumane de incinerare a celor 40 de cadavre și la trimiterea în judecată a unor revoluționari s-a făcut în prezența procuraturii, deci s-a acționat în temei legal, responsabilitatea pentru legalitatea acțiunilor respective revine acesteia din urmă[62]. O explicație circumscrisă aceleiași logici este dată și atunci când se vorbește despre "activitatea forțelor de ordine" desfășurată pentru reprimarea revoluției din București. Se subliniază faptul că efectivele Ministerului de Interne trimise în misiunea de reprimare s-au "aflat într-o situație insolită". Drept urmare, "presiunea psihică, permanenta teamă de a nu fi agresați ei înșiși sau de a fi acuzați că au pactizat cu "inamicul" au indus o stare generală de surescitare [...] pe care a accentuat-o lipsa unor informații reale, manipularea efectivă și colectivă căreia le-au căzut victimă". Așadar "starea de surescitare", "presiunea psihică" și "permanenta teamă de a nu fi agresați ", au obligat efectivele Ministerului de Interne să tragă împotriva demonstranților, să aresteze 1245 de persoane și să le ducă în detenție la penitenciarul Jilava și în unitățile de miliție și securitate din București, să comită acte de agresiune fizică împotriva populației ieșită în stradă. Concludentă este mențiunea conform căreia activitatea de reprimare a acțiunilor revoluționare „nu a exclus unele abuzuri – regretabile, condamnabile - dar *nesemnificative* (subl. ns.) sub aspectul gravității și amplorii lor, în condițiile date", abuzurile fiind mai mult rodul acțiunii unor subofițeri și ofițeri care au făcut exces de zel. Lucrarea are un evident caracter partizan și oferă justificări

[61] Ibidem, p. 420.
[62] *Anul Nou se naște în sânge*, op.cit., pp. 419-420.

pentru toate acțiunile desfășurate de Ministerul de Interne în decembrie 1989, inclusiv pentru reprimarea revoluției române din perioada 16-22 decembrie 1989, întreaga argumentație a autorilor fiind construită în acest scop. Indiscutabil că mărturiile demonstranților răniți, agresați și arestați la Timișoara, București și alte localități din țară în zilele revoluției oferă o altă perspectivă asupra acțiunilor desfășurate de efectivele Ministerului de Interne.

Serviciul Român de Informații în calitate de instituție succesoare a fostei Securități, a publicat într-un document foarte detaliat *Raportul Serviciului Român de Informații despre evenimentele din decembrie 1989*[63]. Raportul SRI are un discurs alunecos și ambiguu, cu multe subînțelesuri și nuanțe, vorbește despre revoltă populară și de premeditare externă, de conspirație internă și externă, dar și despre o revoluție „pură”[64]. Documentul a fost elaborat în perioada când la conducerea Serviciului Român de Informații se afla Virgil Măgureanu, un personaj prezent în prim planul evenimentelor din decembrie 1989, ceea ce generează o suspiciune firească asupra obiectivității acestui raport și a concluziilor oferite. Faptul că atât Serviciul Român de Informații, cât și Ministerul de Interne, au evitat folosirea cuvântului „revoluție” în titulatura lucrărilor publicate, poate sublinia faptul că, în viziunea acestor instituții, conceptul respectiv nu reflectă adevărul despre evenimentele petrecute în România în decembrie 1989.

Implicarea instituției militare în evenimentele din decembrie 1989 este prezentată în volumul *Armata română în Revoluția din Decembrie 1989*[65], apărută în două ediții în anul 1994 și anul 1998. Argumentația lucrării, susțin autorii, este rezultatul unei ”atente munci de adunare, sintetizare și interpretare”, a unui

---

[63] *Raportul Serviciului Român de Informații despre evenimentele din decembrie 1989*, ediție electronică.

[64] Ruxandra Cesereanu, *op.cit.*, pp. 148-150.

[65] *Armata română în Revoluția din Decembrie 1989. Studiu documentar*, ediția a II-a revăzută și completată, Costache Codrescu (coord.), Radu Olaru, Mircea Seteanu, Constantin Monac, Editura Militară, București, 1998.

volum impresionant de documente, date şi informaţii provenite din Arhivele Militare Române, fondul *Decembrie 1989*, din rapoartele comisiilor senatoriale pentru cercetarea evenimentelor din decembrie 1989, ale Serviciului Român de Informaţii, ale Parchetului Militar, precum şi din lucrările publicate în ţară şi străinătate consacrate revoluţiei române. Se precizează că lucrarea nu şi-a propus „să apere armata", întrucât această instituţie nu are nevoie să se disculpe, pentru că „nu a făcut nimic de care să se teamă, să o dezonoreze şi de care să-i fie, azi, ruşine"[66]. Motivaţia lucrării a apărut din necesitate de a se da un răspuns documentat la acţiunile de denigrare desfăşurate împotriva armatei române de către „fostele structuri M.I. care nu doresc nici pe departe relevarea adevărului", de o serie de foşti ofiţeri „aparţinând aceloraşi structuri informative şi de opresiune ale vechiului regim" care, în loc „să înfăţişeze rolul, locul şi acţiunile instituţiilor respective" acreditează ideea că „ în decembrie 1989 securitatea, miliţia, U.S.L.A. etc. nu au fost implicate, ori au avut un rol minor, răspunderea pentru victimele care au căzut atunci revenind exclusiv armatei"[67]. Autorii precizează că volumul nu are scop polemic, nu îşi propune să incrimineze alte instituţii, ci „pune preţ pe relevarea faptelor, aşa cum s-au petrecut atunci" [68]. Cartea nu se vrea o istorie a revoluţiei române, efortul autorilor fiind concentrat asupra descrierii atitudinii efectivelor, a deciziilor luate de comandanţi şi a acţiunilor desfăşurate de armată în decembrie 1989. În capitolul consacrat acţiunilor desfăşurate în perioada 16-22 decembrie 1989 sunt analizate trei chestiuni esenţiale care au influenţat atitudinea armatei: efectele propagandei oficiale referitoare la pericolul unei intervenţii militare străine în cooperare cu elemente teroriste, şovine şi iredentiste care „urmăreau dezmembrarea ţării"; informaţiile plauzibile şi verificabile aflate de conducerea armatei privind pregătirea unei agresiuni împotriva României dinspre Ungaria; acţiunile efectivelor militare

[66] Ibidem, p. 477.
[67] Ibidem, pp. 477-478.
[68] Ibidem, pp. 12-13.

scoase în stradă împotriva demonstranților. Autorii susțin că în perioada 16-22 decembrie 1989 efectivele Ministerului Apărării Naționale „au desfășurat, în exclusivitate, acțiuni de descurajare și temperare a grupurilor agresive, de blocare a arterelor de circulație[...], de protecție a obiectivelor militare și civile sau de autoapărare”[69]. În aceste circumstanțe, se evidențiază faptul că la Timișoara, Cluj Napoca și Târgu Mureș demonstranții au provocat deliberat detașamentele armatei scoase în stradă și în urma acțiunilor provocatoare s-au înregistrat victime din rândul soldaților și ofițerilor, avarierea și incendierea tehnicii de luptă. Surprinzător este faptul că autorii „n-au reușit să identifice nici o împrejurare când subunitățile militare au acționat ”în forță” împotriva maselor de demonstranți”[70]. La Timișoara, armata a fraternizat cu demonstranții înainte de căderea de la putere a lui Nicolae Ceaușescu, pentru că militarii au înțeles că „dincolo de acțiunile provocatoare ale unor grupuri diversioniste, violente”, în stradă se aflau oameni pașnici care cereau „abolirea sistemului dictatorial, instaurarea în România a unei societăți democratice”[71]. Refuzul armatei de a deveni „un instrument de putere în mâna cuiva”, conservarea „propriului sistem de valori militare, naționale” i-a dat înțelegerea necesară prin care a evitat „confruntarea cu masele ieșite în stradă” și să „sprijine decisiv procesul revoluționar”[72]. Este evidentă preocuparea autorilor de a minimaliza faptul că subunitățile militare trimise în stradă au acționat împotriva demonstranților, au executat foc de avertisment și au provocat moartea și rănirea unor persoane. Autorii acordă un mare spațiu din economia lucrării pentru descrierea acțiunilor desfășurate de armată în perioada 22-31 decembrie 1989, pentru apărarea revoluției la București și alte orașe și regiuni importante din țară, participarea diferitelor arme și categorii de trupe pentru combaterea teroriștilor, dezinformării și războiului electronic. În încheiere, se afirmă că după ce a fraternizat cu

[69] Ibidem, p. 20.
[70] Ibidem.
[71] Ibidem, p. 34.
[72] Ibidem, pp. 40-41.

demonstranții, „armata română a reprezentat factorul determinant care a condus la victoria deplină a revoluției. Ulterior, armata a constituit puterea militară pe care forțele revoluționare s-au sprijinit și care (...) a reușit să anihileze, în decurs de câteva zile, elementele care se opuneau revoluției".[73]

Nu este surprinzător faptul că instituțiile de forță ale regimului politic prăbușit în decembrie 1989: Securitatea, Ministerul de Interne și Ministerul Apărării Naționale s-au acuzat reciproc și au avut poziții partizane în lucrările publicate. Participarea la acțiunile represive, teama de adevăr, spaima de a fi trași la răspundere pentru faptele comise, implicarea unor șefi din aceste instituții în conspirația anticeaușistă, în lupta pentru putere după înlăturarea lui Nicolae Ceaușescu etc. au influențat decisiv efortul de reconstituire obiectivă al evenimentelor.

Există un număr important de lucrări ai căror autori, în mare parte foști ofițeri de securitate, miliție și armată, au devenit, cu sau fără intenție, purtătorii de cuvânt ai mesajului acestor instituții. Filip Teodorescu[74] afirmă că nu a urmărit să „spele" fața acelei instituții, dar observă că despre implicarea Securității în evenimentele din decembrie 1989 s-a scris în mod tendențios, cu vehemență și exagerarea realității[75].

În opinia fostului ofițer de contraspionaj, domeniile prioritare din activitatea Securității au vizat apărarea statului român față de acțiunile ostile desfășurate de serviciile de informații străine și se disociază de acele segmente de „poliție politică", din interiorul instituției. Ceea ce nu reușește să convingă în această demonstrație este tocmai contradicția dintre afirmația făcută și comportamentul Securității, ca instituție de represiune a regimului politic prăbușit în anul 1989. Mai mult, în timpul evenimentelor din decembrie 1989, instituția respectivă s-a dovedit incapabilă „să apere poporul român" de complotul extern despre care face vorbire autorul, iar

---

[73] Ibidem, p. 480.
[74] Filip Teodorescu, *Un risc asumat. Timișoara, decembrie 1989*, Editura Viitorul Românesc, 1992.
[75] Ibidem, pp. 241-254.

mărturiile celor arestați și anchetați în sediile securității de la Timișoara, cât și la București, arată că s-a comportat mai degrabă ca o poliție politică decât ca un serviciu de intelligence. În cartea *Raze de lumină pe cărări întunecate*[76], fostul șef al Direcției I-a a Securității, col. Gheorghe Rațiu afirmă că pentru „relevarea adevărului" nu trebuie să fie „anatemizată în bloc fosta instituție a Securității Statului", dar recunoaște că nici „ascunderea abuzurilor și greșelilor nu servește nimănui"[77]. Autorul susține că securitatea nu mai exercita acțiuni de poliție politică precum în anii 50, pentru că „latura represivă a activității de securitate se atenuase, se desfășura după metode și în forme umane"??? Conform acestei argumentații, represiunea prin „metode și forme umane" a caracterizat implicarea acestei instituții în evenimentele din decembrie 1989 și autorul ține să precizeze că „securitatea nu a acționat în stradă nici la Timișoara și nici în alte localități"[78]. Autorul este atât de atașat de instituția în care a trăit și muncit aproape patru decenii încât ascunde cu premeditare actele de represiune reale ale forțelor de securitate săvârșite la Brașov în 1987, la Timișoara și București, în decembrie 1989. Preocuparea pentru reevaluarea rolului Securității și Ministerul de Interne în evenimentele din decembrie 1989 și de reabilitare a acestor instituții, de a face din Armată „oaia neagră" a revoluției, de susținere a unor strategii intervenționiste, de supralicitare a misiunilor de protecție informativă și combatere a acțiunilor ostile externe, de relativizare, chiar ocultare a laturii de represiune politică etc. se regăsește în tonalități diferite și în cărțile publicate de Ion Suceavă[79], Nicolae Mavru[80], Aurel Rogojan[81], Dumitru

[76] Gheorghe Rațiu, *Raze de lumină pe cărări întunecate,* Editura Paco, București, 1996.
[77] Ibidem, p. 9.
[78] Ibidem, p. 184.
[79] Ion Suceavă, *În numele adevărului. Memorii*, Editura Venus, 1991.
[80] Nicolae Mavru, *Revoluția din stradă: amintirile fostului șef al Serviciului de Filaj și Investigație de la Timișoara*, Editura RAO, București, 2004.
[81] Aurel Rogojan, *1989: dintr-o iarnă în alta... România în resorturile secret ale istori*ei, ed. a 2-a, revăzută, Baia Mare, Editura Proema, 2009.

Burlan[82], Ion Sandu[83], Marin Neagoe[84], Ilie Stoian[85], Alexandru Saucă[86], Angela Băcescu[87] ș.a.

În lucrările publicate de Constantin Sava, Constantin Monac, Tiberiu Urdăreanu, Grigore Buciu, Mircea Tănase, Constantin Gomboș, Ion Maliciuc, Nicolae Durac ș.a. sunt dezvăluite fragmente din interiorul altei instituții de forță și anume: armata. Considerațiile acestor autori au în vedere starea de spirit din armată, nemulțumire mocnită a cadrelor obligate să execute alte activități decât cele specifice profesiei, situația trupei, angajarea armatei ca forță de represiune în interiorul țării și schimbarea condiției acesteia din instrument represiv în apărătorul revoluției române. Pentru militari, revoluția din decembrie 1989 a fost un eveniment neașteptat, care nu se aștepta să se producă, având în vedere psihologia lor în care ordinea și legalitatea sunt elemente fundamentale în funcționarea societății. O armată parcă dintr-un timp anacronic, exilată din cazărmi pe șantierele economiei naționale[88], cu deprinderile și instrucția uitate, manipulată și dezinformată[89] a fost trimisă să participe la „înăbușirea mișcării protestatare". Lectura lucrărilor arată consensul opiniilor că în România a avut loc o revoluție, iar angajarea armatei în acțiunile de reprimare a fost în totală contradicție cu tradițiile sale, cu

---

[82] Dumitru Burlan, *După 14 ani sosia lui Nicolae Ceaușescu se destăinuie*, Editura ERGOROM, 2003.

[83] Ion Sandu, *Decembrie 89. Scenariul și regia*, Fundația „Scrisul Românesc", Craiova, 1999.

[84] Marin Neagoe, *35 de ani. Umbra lui Nicolae Ceaușescu*, Editura Lumea Magazin, București, 2005.

[85] Ion Stoian, *Decembrie 89. Arta diversiunii*, Editura COLAJ, 1993.

[86] Alexandru Saucă, *KGB-ul și revoluția română. Intensificarea ofensivei forțelor antiromânești*, Editura Miracol, București, 1994.

[87] Angela Băcescu, *Din nou în calea năvălirilor barbare. Complot împotriva României*, Editura Tempus, București, 1995.

[88] Între 80.000 și 100.000 de militari și mii de autovehicule și tehnică de geniu se aflau pe șantierele economiei naționale. La aceștia se adăugau militarii trimiși la adunarea recoltei și acțiuni de împădurire. (Vezi Tiberiu Urdăreanu, *1989-martor și participant,* Editura Militară, București, 1996, pp. 24-27).

[89] Mircea Tănase, *Eroii învinși ai Revoluției*, Editura Militară, București, 2009, p. 9.

misiunile de bază încredințate, insistându-se pe faptul că nu avea nici tehnica adecvată pentru asemenea acțiuni și nici efective cu instrucție specifică pentru lupta împotriva gherilei urbane[90]. Participarea la represiunea din perioada 16-22 decembrie 1989, arată o „armată aflată într-o situație dramatică, cu comandanți aflați într-o situație limită", prinși între obligația de a executa ordinele primite și perspectiva de a deveni ucigași ai unor oameni nevinovați[91], cu obiective militare atacate, cu diverse provocări, cu ofițeri depășiți de evenimentele din stradă, uneori făcând exces de zel la provocări. Pentru unitățile operative, „revoluția a fost fenomenul care le-a inclus fără voie" și le-a aruncat „într-un conflict intern atipic și nedrept"[92]. Nicolae Durac aduce o critică dură la adresa Armatei, a participării acesteia la represiune, pentru că „a tras împotriva unor oameni nevinovați". Acuzațiile sunt adresate comandanților de la toate eșaloanele, de la ministru la nivel de unitate, activiștilor de partid și ofițerilor de contrainformații, „deveniți roboți în uniformă", „carieriști lipsiți de demnitate", cu creierul spălat de doctrina comunistă și transformați în executanți docili ai unor „acțiuni criminale"[93]. În descrierea situației de la Timișoara, autorul se focalizează pe comportamentul și ordinele date de ofițeri zeloși în acțiunile de reprimare, dezvăluie acțiunea de manipulare și intoxicare a militarilor și transformarea acestora, după decembrie 1989, în cei mai înfocați susținători ai democrației. Refacerea demnității armatei, a dreptului „de a îmbrăca din nou adevărata uniformă militară" se va putea realiza numai prin „democratizarea" acesteia și trecerea în rezervă a tuturor cadrelor compromise în zilele revoluției și în timpul regimului trecut. În replică, Constantin Sava

---

[90] Constantin Sava, Constantin Monac, *Adevăr despre Decembrie 1989: conspirație-diversiune-revoluție,* București, Editura Forum, 1999, pp. 41-43.
[91] Ibidem, p. 37.
[92] Grigore Buciu, *Cum mi-am petrecut Revoluția în Ministerul Apărări Naționale,* București, Editura institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, 2008, p. 131.
[93] Nicolae Durac, *Neliniștea generalilor*, Timișoara, Editura M.P.S., 1991, pp. 1-2.

și Constantin Monac susțin că „victoria Revoluției din decembrie 1989 este indisolubil legată de situarea armatei de partea celor mulți ce doreau dărâmarea dictaturii ceaușiste", fiind „singura instituție care și-a păstrat unitatea și coeziunea", în condițiile când toate structurile statale „fuseseră demolate sau se dezintegraseră"[94].

O bibliografie importantă grupează memoriile participanților, mai ales cele care aparțin unor personaje-cheie, direct implicate în evenimente. Știut fiind faptul că nu s-a ajuns la un consens privind desfășurarea exactă a acțiunilor din zilele revoluției, mărturiile acestora pot contribui la clarificarea evenimentelor. În memoriile, interviurile și declarațiile date de către Ion Iliescu, Silviu Brucan, Dumitru Mazilu, Claudiu Iordache, Petre Roman, Alexandru Bârlădeanu, Sergiu Nicolaescu, Ștefan Gușă, Iulian Vlad, Virgil Măgureanu, Victor Atanasie Stănculescu, Sergiu Nicolaescu etc. sunt relevate considerațiile lor despre natura evenimentelor din decembrie 1989, desfășurarea revoluției la Timișoara și organizarea represiunii; extinderea acțiunilor revoluționare la București și alte localități din țară, pregătirea și desfășurarea procesului intentat cuplului Nicolae și Elena Ceaușescu, vidul de putere și evoluția evenimentelor politice și militare din România după fuga lui Nicolae Ceaușescu, fenomenul terorist, diversiunea și războiul radioelectronic, instalarea noii puteri politice etc. Coroborarea mărturiilor celor implicați în zilele de foc ale revoluției cu alte surse istorice este necesară și asigură posibilități diferite, mai nuanțate, de analiză și interpretare. Conform tipologiei realizate de Ruxandra Cesereanu, în cartea *Decembrie 89. Deconstrucția unei revoluții*, mărturiile principalilor actori ai revoluției române se încadrează în trei categorii: puriștii - susținătorii ideii de revoluție pură; adepții teoriei conspirației – cu variantele externă și internă; teza revoluției hibridate cu o lovitură de stat. Ion Iliescu[95], Petre Roman, Sergiu

[94] Constantin Sava, Constantin Monac, *op. cit*., pp. 212-213.

[95] Ion Iliescu, *Revoluție și reformă*, Editura Enciclopedică, București, 1994, Ibidem, *Revoluția trăită. Stenograma convorbirii cu membrii comisiei senatoriale pentru cercetarea evenimentelor din decembrie 1989. Mesaje și*

Nicolaescu, Gelu Voican-Voiculescu au susținut în mod constant ideea revoluției pure, spontane, pentru a se respinge orice implicare a lor într-un complot cu ajutorul căruia au acaparat puterea în 22 decembrie 1989. Ion Iliescu, cel mai fervent adept al revoluției pure, descrie începutul evenimentelor ca fiind ceva spontan, „o aventură născută mai mult din disperare și abia apoi din speranță", revoluția a izbucnit „pur și simplu, într-o formă neașteptată, fulgerător și incredibil", s-a consumat violent „în câteva zile" și s-a prelungit „inevitabil printr-o serie de tensiuni și conflicte de ordin social și politic"[96]. Petre Roman respinge orice asociere a revoluției cu lovitura de stat sau conjurația și vorbește tot despre o revoluție spontană „făcută din mers, pas cu pas (...) plină de șovăieli și aproximații", caracterizată de „nepregătire, de confuzie și de nehotărâre"[97]. Sergiu Nicolaescu face o amplă demonstrație a evenimentelor din decembrie 1989 și consideră că spre deosebire de revoluțiile de catifea din celelalte țări socialiste, care nu erau altceva decât „compromisuri gorbacioviste ale comunismului", revoluția română, prin natura sa „naționalistă și anticomunistă" a devenit din „ultimul vagon al trenului reformist–gorbaciovist, locomotivă a acțiunii de cădere a comunismului"[98]. Într-o altă carte, Sergiu Nicolaescu acuză pe toți care încearcă „să compromită revoluția" (...) care neagă revoluția și care o atribuie unor aranjamente personale, care vor să ne jefuiască de un posibil ideal"[99]. Într-un interviu acordat de Gelu Voican-Voiculescu, unul dintre „regizorii " procesului și execuției cuplului Nicolae Ceaușescu, acesta ridiculizează teoriile conspiraționiste și consideră că „norocul" și „imaginarul colectiv" i-au ajutat pe

---

alocuțiuni la a cincea aniversare a Revoluției Române, Editura Redacției Publicațiilor pentru Străinătate, București, 1995; Ibidem, *Revoluția română*, Editura IRRD, București, 2001.

[96] Ion Iliescu, *Revoluție și reformă*, Editura Enciclopedică, București, 1994, pp. 89-90.

[97] Petre Roman, *Libertatea ca datorie*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1994, p. 105.

[98] Sergiu Nicolaescu, *Un senator acuză*, Editura Pro, București, 1996, p. 194.

[99] Sergiu Nicolaescu, *Revoluția. Începutul adevărului. Un raport personal*, București, Editura Topaz, 1995, p. 9.

liderii revoluției să se impună în fața vârfurilor din Armată, Securitate și fostul aparat de partid[100].

Teoria revoluției hibridate cu o lovitură de stat este prezentă în mărturiile lui Silviu Brucan, Dumitru Mazilu, Iulian Vlad, Ștefan Gușă, Nicu Ceaușescu, Claudiu Iordache, Victor Atanasie Stănculescu ș.a.

Considerat „creierul revoluției române", Silviu Brucan și-a publicat memoriile în care afirmă că nu reprezintă o „carte de istorie, ci numai despre acea parte a istoriei pe care autorul a cunoscut-o și trăită ca experiență personală"[101]. Referitor la cauzele schimbării regimului politic din România, Silviu Brucan consideră că „nemulțumirea și furia publică au constituit cauza principală a rebeliunii populare de la Timișoara și a exploziei populare din București la sfârșitul lui decembrie 89", dar susține că a existat „un scenariu pentru răsturnarea lui Ceaușescu de la putere și pregătirea succesiunii lui". Fuziunea celor două linii a fost imposibilă sub dictatura represivă foarte eficientă a lui Ceaușescu, sublinia în continuare autorul. Referitor la evenimentele din decembrie 1989, fostul demnitar comunist consideră că a fost „ o combinație" dintre o revoltă populară și o lovitură de stat, ceea ce „formează particularitatea revoluției din România față de celelalte revoluții din Europa de est"[102]. Dumitru Mazilu construiește o consistentă argumentație în sprijinul tezei revoluției confiscate de un grup de „conspiratori comuniști", care „și-au însușit roadele revoluției", proclamându-se „o emanație a acesteia"[103]. Cuplul Iliescu-Brucan este considerat de autor ca fiind vinovat pentru deturnarea sensului revoluției. „O echipă comunistă este înlocuită cu una neo-comunistă", producându-se „un furt al Revoluției Române" și o „năruire a speranțelor de

---

[100] Tana Ardeleanu, Răzvan Savaliuc, col Ion Banu, *op. cit*., p. 111-112.

[101] Silviu Brucan, *Generația irosită. Memorii*, Editurile Univers & Calistrat Hogaș, București, 1992, p. 9.

[102] Ibidem, pp. 174-175.

[103] Dumitru Mazilu, *Revoluția furată. Memoriu pentru țara mea*, COZIA ED.-CO. Iordache & Armbruster, București-Munchen, 1991, p. 99.

libertate ale poporului".[104] Mărturiile generalul Ștefan Gușă, în calitatea sa de șef al Marelui Stat Major, ajută pentru o înțelegere mai bună, atât a evenimentelor de la Timișoara, cât și a celor din București. Gl. Ștefan Gușă a ajuns la Timișoara în seara zilei de 17 decembrie 1989, când a fost informat că fusese atacat comandamentul diviziei mecanizate și alte unități militare. „Era imposibil, dar adevărat. Unitățile Armatei erau atacate". Comportamentul ostil față de militari și atacarea obiectivelor militare erau fără precedent în istoria românilor. „Nu puteam să cred că o mare unitate a Armatei fusese atacată. Mă întrebam mereu: De ce?" (...) „Era clară agresiunea asupra sediilor de partid. Dar, repet, mă derutau acțiunile împotriva Armatei și distrugerea magazinelor." (...) „Ce trebuia să înțeleg, înțelesesem. Dacă aveau ceva cu partidul, cu Ceaușescu, de ce atacau Armata? Mai târziu mi-am dat seama că se încerca atragerea Armatei într-un conflict sângeros care ar fi putut „justifica" intervenția unor forțe străine venite să „rezolve situația".[105] Referitor la acțiunile de la Timișoara, generalul Ștefan Gușă consideră că la 20 decembrie 1989 revoluția a învins, fiind o victorie a poporului român, iar retragerea trupelor în cazărmi în acea zi a fost un act de comandă în totală opoziție cu ordinele date de Nicolae Ceaușescu. Principala sa preocupare la Timișoara nu a urmărit reprimarea demonstranților care, după 19 decembrie 1989, au manifestat organizat și fără incidente, ci prevenirea unei invazii sovieto-ungare din direcția vest[106]. Revenit în București, la 22 decembrie 1989, s-a confruntat cu personaje dubioase, precum: Gelu Voican Voiculescu și generalul Nicolae Militaru, apropiați ai lui Ion Iliescu. În ziua de 23 decembrie 1989, a intrat în conflict cu gruparea complotistă Ion Iliescu, când s-a opus cu fermitate solicitării acesteia de a cere ajutor militar sovietic[107]. Generalul Ștefan Gușă subliniază că aducerea

---

[104] Ibidem, p. 100.

[105] Pavel Coruț, *Să te naști sub steaua noas*tră, Editura Gemenii, București, 1993, p. 98-100.

[106] Ibidem, p. 101.

[107] *N-a fost triumful minciunii. Pavel Coruț în dialog cu generalul Ștefan Gușă*, Editura Canova, Iași, f.a., pp. 92-97.

în fruntea armatei a unui ministru acuzat de spionaj în favoarea Uniunii Sovietice și măsurile aberante luate de acesta au „destabilizat groaznic" armata[108], dar sesizează că toate măsurile s-au făcut cu girul lui Ion Iliescu. O analiză a evenimentelor care se produceau în apropierea granițelor noastre arată, în opinia generalului Stefan Guşă, că „soarta noastră s-a hotărât la Malta. Cum, din păcate, cu câteva zeci de ani în urmă la Ialta. Nefericită rimă. Orice om cu mintea întreagă înţelege că cei mari nu s-au întâlnit la Malta să bea cafele şi să schimbe formule de politeţe. S-au dus să pună la punct nişte treburi. Era limpede că tăvălugul se rostogolea spre Est. Cine urma la rând? România. Bănuiam ce se va întâmpla, dar prea multe nu ştiam. Lipsiţi de informaţii, la cheremul dezinformării...".[109] O concluzie apropiată a susţinut şi fostul şef al Departamentului Securităţii Statului, generalul Iulian Vlad, care aprecia că revoluţia română a fost un amestec între revolta în masă a poporului român şi amestec străin[110].

O bibliografie importantă grupează memoriile participanţilor din stradă, ale demonstranţilor ce se constituie în adevărate cronici ale acelor zile de durere şi speranţă. Autorii urmăresc să redea esenţa acţiunilor la care au luat parte, vor să transmită informaţii cât mai exacte, dar, inevitabil, perspectiva de prezentare este profund subiectivă. Cărţile scrise de Titus Suciu[111], Miodrag Milin[112], Romulus Cristea[113], Radu Ciobotă[114], Cezar Vladimir

---

108 Ibidem.

109 Pavel Coruţ, *op. cit.*, p. 105.

110 Ruxandra Cesereanu, *op. cit.*, p. 141.

111 Titus Suciu, *Reportaj cu sufletul la gură. Traseele revoluției*, Editura Facla, Timişoara, 1990; Ibidem, *Lumea bună a balconului*, Bucureşti, Editura Institutul Revoluţiei Române din Decembrie 1989, 2008; ibidem, *Revoluția pe înțelesul detractorilor,* Bucureşti, Editura Institutul Revoluţiei Române din Decembrie 1989, 2012.

112 Miodrag Milin, *Timişoara. 15-21 decembrie 1989*, Timişoara, 1990.

113 Romulus Cristea, *Revoluția 1989*, Bucureşti, Editura România Pur şi Simplu, 2006; ibidem, *Mărturii de la baricadă*, Bucureşti, Editura România Pur şi Simplu, 2007.

114 Radu Ciobotă, *După revoluție, târziu*, Editura Almanahul Banatului, Timişoara, 1995.

Rogoz[115], Vasile Duță[116], Cassian Maria Spiridon[117], Gheorghe Sechenșan[118], Ioan Maliciuc[119], Costel Neacșu[120] Costel Balint[121] etc. vorbesc despre protagoniștii anonimi ai revoluției române din Timișoara, București și alte orașe ale țării. Unele apărute imediat după evenimente, în perioada încă „fierbinte„ când noua Românie se așeza în alt curs al istoriei, nu sunt deloc mitizate. Mărturisirilor celor arestați descriu atmosfera de teroare, intoxicarea, manipularea și diversiunea exercitată, anchetele brutale, maltratările grave executate de milițieni și securiști, vorbesc despre morți și răniți, despre disperare și curaj, dezvăluie solidaritatea extraordinară a oamenilor, curajul sfidător în fața forțele de represiune, momentele de teamă și speranță, hotărârea de a lupta pentru o viață demnă și liberă. Cărțile în care participanții la revoluție își fac cunoscute trăirile după trecerea a peste un deceniu de la evenimente nu mai sunt la fel de sincere, de proaspete. Se observă o anumită prudență în redarea contextului de desfășurare a evenimentelor. În pofida „revaluărilor" survenite în memoria participanților, cărțile respective pun la îndemâna cititorilor și cercetătorilor numeroase date referitoare la succesiunea evenimentelor, la caracterul și consecințele faptelor demonstranților și a forțelor de represiune. .

Orizontul de așteptare al revoluției, credința revoluționarilor în libertatea și demnitatea este „nefolositoare" în România post-decembristă avertizează Claudiu Iordache, a cărui verticalitate morală rămâne o rara avis în peisajul politic românesc actual. Calitățile sale umane și morale probate în zilele revoluției timișorene au fost confirmate în demnitățile pe care le-a îndeplinit în

---

115 Cezar Vladimir Rogoz, *Poveștile teroriștilor*, Galați, Editura Alma Print, 2007.

116 Vasile Duță, *Revoluția în Dâmbovița*, Editura Sfinx 2000, Târgoviște, 1999.

117 Cassian Maria Spiridon, *Iași, 14 decembrie 1989, începutul Revoluției Române*, Editura Timpul, Iași, 1994.

118 Gheorghe Secheșan, *17 după 16*, Timișoara, Editura Artpress, 2006.

119 Ioan Maliciuc, *Prețul libertății la Constanța. File de istorie*, Editura Muntenia, Constanța, 2006.

120 Costel Neacșu, *Mărturisitorii lui Dumnezeu*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2009.

121 Costel Balint, *Ziua de mâine a început ieri*, Timișoara , 2009.

serviciul public. În cărțile și eseurile publicate rămâne aceiași conștiință vie care avertizează că României i-a „fost confiscată puterea de a fi liberă", fiind o țară „cucerită din interior" de către fosta securitate[122]. Convingerea autorului este că „revoluția nu este o întâmplare. Revoluția este un destin" , iar „apărarea libertății în fața forțelor ce o amenință" trebuie să fie „o constantă a voinței de a supraviețui" a unui popor[123].

Procesul cunoașterii evenimentelor din decembrie 1989 ar fi incomplet fără o trecere în revistă modului cum au fost reflectate în mass media internă și internațională, în cărțile unor ziariști români și străini, preocupați să descifreze cum au funcționat mecanismele din industria informației într-o premieră mediatică mondială, transmiterea revoluției române în direct și consecințele ulterioare.

Povestirile revoluției, dar mai ales interpretarea evenimentelor constituie o bogată literatură scrisă de ziariști români și străini. Mircea Bunea[124], Viorel Domenico[125], Grigore Cartianu[126], Vartan Arachelian[127], Mariana Cernicova[128] Alex Mihai

---

122 Claudiu Iordache, *Agonia postdecembristă*, Editura IRINI, București, 2010, p. 5.

123 Claudiu Iordache, *Revoluția românilor*, București, Editura IRINI, 2010,Ibidem, p. 6.

124 Mircea Bunea, *Praf în ochi. Procesul celor 24+1*, București, Editura Scripta, 1994; Ibidem, *Agonia generalilor,* București, Artprint, 2000.

125 Viorel Domenico, *Ceaușescu la Târgoviște: 22-25 decembrie 1989*, București, Editura Ion Cristoiu, 1999; ibidem, *După execuție a nins*, București, Editura Adevărul, 2011; Ibidem, *Revoluția de ghips*, București, Editura Adevărul, 2011 .

126 Grigore Cartianu, *Sfârșitul Ceaușeștilor. Să mori împușcat ca un animal sălbatic*, București, Editura Adevărul, 201o; Grigore Cartianu, Cristian Delcea, Mihai Voinea, Andrei Crăciun, *Teroriștii printre noi*, București, Editura Adevărul, 2011, Grigore Cartianu, *Crimele Revoluției. Sângeroasa diversiune a KGB-iștilor din FSN*, București, Editura Adevărul, 201o.

127 Vartan Arachelian, *Față în față cu Petre Roman,* Editura Cartea Românească, București, 1996,Ibiem, , *În fața Dumneavoastră. Revoluția și personajele sale* , Editura Nemira, București, 1998.

128 Mariana Cernicova, *Noi suntem poporul,* Reșița, Editura InterGraf, 2004.

Stoenescu[129] etc. au publicat lucrări foarte interesante, cu informații inedite referitoare la evenimente, dar care necesită o preluare critică, având în vedere partizanatul unor argumentații și concluzii. Un loc important în bibliografia creată de media scrisă îl ocupă campaniile de presă făcute de publicații centrale și locale, precum: *Ziua, România Liberă, Adevărul, Jurnalul Național, Armata Poporului, Timișoara, Renașterea Bănățeană* etc.

Viorel Domenico se dovedește un bun observator, narator și analist al evenimentelor, un documentarist foarte atent, riguros în utilizarea surselor, preocupat de autenticitatea faptelor descrise, convins că revoluția română are încă aspecte și momente obscure. Cărțile lui Viorel Domenico rămân „o contribuție esențială de neocolit" pentru cercetările privind căderea regimului Ceaușescu[130]. Grigore Cartianu este un susținător convins al teoriei complotului KGB-ist care a furat Revoluția română. În opinia sa „Versiunea oficială despre revoluția română este plină de minciuni, contradicții și fracturi logice" [131]. Teoriile „spontaneității " și „emanației" sunt o „deformare grosolană a realității", întrucât complotiștii au beneficiat de sprijin străin, mai ales din partea Moscovei[132]. Pentru un istoric informațiile din volumele respective sunt interesante și importante, însă validarea științifică a ipotezelor susținute de Grigore Cartianu se poate face numai după o confruntare cu documentele oficiale din arhive încă inaccesibile.

Cercetătorul are posibilitatea studierii unor lucrări publicate de ziariști străini atrași de multele enigme păstrate în jurul evenimentelor din decembrie 1989. Ziariști precum, Antonia

---

[129] Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat din România*, vol I-IV, Editura RAO, București, 2004; ibidem, *Interviuri despre revoluție*, Editura RAO, București, 2004, Ibidem *Din culisele luptei pentru putere, 1989-1990. Prima guvernare Petre Roman*, Editura RAO, București, 2005.

[130] Viorel Domenico, *Revoluția de ghips*, București, Editura Adevărul, 2011, p. 9.

[131] Grigore Cartianu, Cristian Delcea, Mihai Voinea, Andrei Crăciun, *Teroriștii printre noi*, București, Editura Adevărul, 2011, p. 13

[132] Grigore Cartianu, *Sfârșitul Ceaușeștilor. Să mori împușcat ca un animal sălbatic*, București, Editura Adevărul, 201o, pp. 42-43.

Rados[133] și Victor Loupan[134] sunt adepții ai loviturii de stat în care Securitatea a avut un rol deosebit, în timp ce Elizabeth Spencer nu face o analiză a revoluției în ansamblul său, ci investighează cazul de la Otopeni din 23 decembrie 1989[135]. Adeptul teoriei conspirației este și Nestor Rareș care apreciază că revoluția română este „un amestec sordid de suspectate conspirații, violență de stradă, goană după putere"[136] cu pune sub semnul întrebării autenticitatea mișcării revoluționare a poporului. Interesante considerații referitoare la revoluția română face Gerard de Selys în cartea *Minciuni mass media*[137] în care relevă concluzii deosebit de utile pentru descifrarea ofensivei mediatice și războiului psihologic care au însoțit revoluția română.

O analiză a istoriografiei revoluție române include în mod necesar lucrările scrise de istorici, a căror pregătire profesională le dă dreptul și îndatorirea de a investiga și de a răspunsurile așteptate de întreaga societate românească despre adevărul istoric din revoluție. Claudiu Iordache observă că istoricul român nu și-a onorat misiunea de a cerceta faptele revoluției, pe care a avut șansa să o trăiască în direct și asistă la „existența unei comunități științifice care a pierdut chiar cursa cu timpul său"[138]. Observațiile extrem de critice ale unuia dintre cei mai autorizați lideri ai revoluției din decembrie sunt îndreptățite într-o anumită măsură. Nu „alibiurile", ci metodologia cercetării istorice îl obligă pe istoric să manifeste o anumită rezervă față de evenimentele pentru că orice demers cognitiv fără surse documentare credibile

---

133 Antonia Rados, *Complotul Securității. Revoluția trădată din România*, București, Editura SAECULUM I.O., 1999.

134 Victor Loupan, *La Révolution n'a pas eu lieu... Roumanie: l'histoire d'un coup d'État*, Robert Laffont, Paris, 1990.

135 Elizabeth Spencer, *Masacrul de la Otopeni*, Editura Viitorul Românesc, București, 1993.

136 Nestor Rareș, *România-revoluția încâlcită*, Editura Paralela 45, Pitești, 1999, p. 68.

137 Gerard de Selys, *Minciuni mass media*, Editura Scripta, București, 1992.

138 Claudiu Iordache, *Timpul refuzului și al devoțiunii*, în „Caietele Revoluției", nr. 4(53), 2014, pp. 3-4.

și interpretate critic, îl poate duce „de la știință la politică”[139]. Reconstituirea și interpretarea evenimentelor din decembrie 1989 a fost și rămâne o preocupare de seamă pentru istoricii români și străini. Adrian Pop[140], Constantin Hlihor[141], Mihai Retegan, Alexandru Duțu[142], Ioan Scurtu, Alexandru Oșca[143], Ionuț Șerban[144], Constantin Buchet[145], Cristian Troncotă[146], Ion Bucur[147], Ruxandra Cesereanu, Teodora Stănescu Stanciu[148], Apostol Stan[149], Anneli Ute Gabanyi, Catherine Durandin, Adam Burakovski ș.a. sunt numai o parte dintre specialiștii care în lucrări de sinteză, monografii, studii și articole au făcut valoroase și profesioniste incursiuni în problematica revoluției române.

Ioan Scurtu explică revoluția română în context internațional, a cărei victorie a însemnat „evoluția ireversibilă spre democrație, economie de piață și spre structurile euro-atlantice” și a contribuit la reconfigurarea structurii politico-statală a Europei și

---

139 Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, București, Editura Enciclopedică, 2002, p. 513.

140 Adrian Pop, Originile și tipologia revoluțiior est-europene, Editura Encicloopedică, București, 2010, p. 359.

141 Constantin Hlihor, *Istoria secolului XX*, București, 2000.

142 Alexandru Duțu, *Cronologia Revoluției Române din decembrie 1989*, Craiova, Editura Sitech, 2009.

143 Alexandru Oșca, *Dicolo de Rubicon. 1989-Timișoara-1990*, Editura Sitech, Craiova, 2011; ibidem, *Revoluția română în Banat*, (coord), Craiova, Editura Sitech, 2009

144 Ionuț Șerban, Ideea de revoluție la români, Craiova, Editura Sitech, 2010.

145 Constantin Buchet, *România, frontul informațiilor și sfârșitul războiului rece*, Craiova, Editura Sitech, 2011.

146 Cristian Troncotă, *Duplicitarii. O istorie a serviciilor de informații și securitate ale regimului comunist din România*, Editura Elion, București, 2003.

147 Ion Bucur, *Cartea represiunii 1989*, Editura IRRD, București, 2014.

148 Teodora Stănescu –Stanciu, *Ilustrarea unui eșec. Partidele comuniste din Europa centrală și de sud-est*, Craiova, Editura Sitech, 2011; ibidem, *1985-1996. Deceniu decisiv în transformarea Europei central-estice*, Editura Universitară, București, 2007.

149 Apostol Stan, *Revoluția română vazută din stradă: decembrie 1989-iunie 1990,* Editura Curtea Veche, Bucuurești, 2007.

a unui nou raport de forțe[150]. O mențiune aparte se cuvine făcută pentru o carte foarte valoroasă elaborată de Ruxandra Cesereanu: *Decembrie 89. Deconstrucția unei revoluții*[151]. Autoarea face o amplă și profesionistă analiză a istoriografiei consacrate revoluției din decembrie 1989, cu interesante și argumentate considerații asupra lucrărilor inventariate.

Anneli Ute Gabanyi, o bună cunoscătoare a istoriei recente a României, caută, în volumul *Cultul lui Ceaușescu,* un răspuns la întrebarea: unde și cum l-a corupt puterea pe Nicolae Ceaușescu? Un lider comunist acceptat de Occident, „care a sfidat Uniunea Sovietică, a rupt unitatea pactului de la Varșovia, a făcut cu abilitate și curaj ca România să fie o mică excepție în structura relațiilor Est-Vest în timpul războiului rece și-a distrus toate realizările internaționale prin fanatismul de care a dat dovadă în interiorul țării"[152]. Excesele din politica internă, prăbușirea dramatică a condițiilor de viață au dus poporul la revoltă. Apreciază că evenimentele din decembrie 1989 din România au particularități evidente și propune definirea lor ca o „lovitură de stat revoluționară precedată de o revoltă a populației„[153]. Catherine Durandin face o demonstrație pertinentă și documentată pentru a demonstra că prăbușirea lui Nicolae Ceaușescu a fost rezultatul unei lovituri de stat puse la cale în interiorul sistemului. Anatemizat de către Bush și Gorbaciov[154], bătrânul și încăpățânatul stanilist Ceaușescu nu a luat în considerare semnalele prevestitoare ale complotului[155]. La adăpostul unui manipulări mediatice fără precedent, Ceaușescu și-a pierdut nu numai puterea, ci și viața, în timp ce o mână de activiști și ofițeri au confiscat revoluția românilor[156]. Anul 1989

---

150 Ioan Scurtu, *Revoluția română din decembrie 1989 în context internațional*, București, Editura Enciclopedică, Editura IRRD, 2006, p. 341.
151 Ruxandra Cesereanu, *Decembrie 89. Deconstrucția unei revoluții*, Iași, Polirom, 2004.
152 Anneli Ute Gabanyi, *Cultul lui Ceaușescu*, Polirom ,Iași, 2003, p. 12.
153 Ibidem, pp. 11-12.
154 Catherine Durandin, *Moartea Ceaușeștilor. Adevărul despre o lovitură de stat comunistă*, Humanitas, 2009, p. 56.
155 Ibidem, pp. 108 s.m.
156 Ibidem, pp. 150-151.

constituie pentru istoricii poloni Adam Burakovski, Alexander Gubrynowicz, Pavel Ukielski o „toamnă a națiunilor." În fapt anul 1989 este sfârșitul de drum al unui sistem politic, „pe atât de complicat, pe atât de șubred și de nerezistent la șocuri"[157]. Autorii fac o analiză comparativă a procesului de prăbușire a sistemului comunist în Polonia, Ungaria, Cehoslovacia, Republica Democrată Germană, Bulgaria și România și ajung la concluzia un sistem politic care în anii 50 era considerat extrem de puternic, atât în Est, cât și în Vest, în anul 1989 s-a năruit în doar câteva luni. În capitolul consacrat căderii comunismului din România autorii analizează mai multe ipoteze (complot intern cu sprijin sovietic; complot intern fără ajutor din afară; revoluție populară) și consideră că prăbușirea regimului Ceușescu a fost „rezultatul acțiunii a trei factori principali: situația externă, revolta din sânul aparatului puterii (gruparea lui Iliescu) și revolta reală adevărată, spontană a populației"[158].

Revoluția română este o temă importantă pentru cercetarea istorică actuală și viitoare. Se poate afirma că numărul de lucrări, date și dovezi istorice pe care istoriografia temei îl pune la dispoziția cercetătorilor oferă deja un util și valoros teren de investigare, analiză și interpretare a unui moment crucial din istoria contemporană a poporului român.

---

[157] Adam Burakovski, Alexander Gubrynowicz, Pavel Ukielski, *1989 Toamna națiunilor*, Polirom, Iași, 2013, p. 13.
[158] Ibidem,pp. 356-357.

CAPITOLUL IV:
INAUGURALUL TRAUMATIC ŞI MEMORIALISTICA REVOLUŢIEI ROMÂNE DIN 1989

Alexandru Purcăruş

Inauguralul traumatic

Existenţa unei naţiuni, ca şi viaţa indivizilor, este marcată de episoade traumatice. Analizând – din perspectiva psihologiei sociale – marea criză economică, atacul japonez asupra bazei navale americane de la Pearl Harbor, criza rachetelor sovietice din Cuba, asasinarea lui John F. Kennedy, sau atacurile teroriste din 11 septembrie 2001, între altele, Arthur G. Neal defineşte evenimentele traumatice din istoria Statelor Unite ale Americii drept „extraordinare", „explozive", capabile să ducă (de multe ori prin intermediul unor acţiuni violente) la „schimbări radicale" şi la transformări politice şi sociale în perioade scurte de timp, obligându-i pe oameni să-şi organizeze memoria după criteriul „înainte de" şi „post-". „În condiţiile unei traume naţionale, graniţele dintre ordine şi haos, dintre sacru şi profan, dintre bine şi rău, dintre viaţă şi moarte devin fragile. Oamenii, atât la nivel individual cât şi la nivel colectiv, se văd păşind pe nisipuri mişcătoare" – afirmă Neal. Potrivit acestuia, un eveniment devine o traumă naţională când înseşi fundaţiile instituţionale ale societăţii sunt distruse sau puse la îndoială şi în circumstanţe în care întregul edificiu social este afectat într-o asemenea măsură încât reclamă atenţia tuturor cetăţenilor. Nimeni nu îşi poate permite luxul indiferenţei, întrucât consecinţele sunt majore şi, pur şi simplu, nu pot fi ignorate. Intens mediatizate, crizele de acest tip exacerbează emoţiile şi sentimentele de frică, ură, nesiguranţă etc; ele nasc suspiciuni în rândul publicului, care devine înclinat să caute explicaţii în diferite teorii ale conspiraţiei sau să le impute celor aflaţi în centrul puterii diverse motive şi obiective

secrete, când nu este vorba doar despre acuzații de incompetență sau de neglijare a interesului național. Înființarea ulterioară a unor comisii care să ancheteze în mod oficial cauzele și condițiile în care s-au produs evenimentele traumatice nu duce la lămurirea lor, ceea ce face ca majoritatea să rămână subiect de dezbateri și polemici pentru o perioadă îndelungată.[1]

Deși nu oferă o definiție sintetică a evenimentelor istorice traumatice[2], ci mai degrabă o descriere și o analiză a lor, considerăm că Neal are meritul de a atrage atenția asupra acestui concept. La urma urmei, după cum sublinia sociologul german Bernhard Giesen, identitatea unei națiuni se articulează și se construiește între triumf și traumă.[3]

O observație interesantă este oferită și de Sabine Sielke care, împrumutând din psihanaliză noțiunea de „traumă a interpretării", o aplică evenimentelor istorice de tipul evocat: „o parte a dimensiunii traumatice a lui 9/11 ar putea fi chiar aceasta: eșecul

---

[1] Arthur G. Neal, *National Trauma and Collective Memory: Extraordinary Events in the American Experience*, M.E. Sharpe, Inc., New York, 2005, pp. 1-18 și urm.

[2] Pentru alte comentarii și aprecieri la adresa cărții lui Neal, a se vedea Jeffrey C. Alexander, „Toward a Theory of Cultural Trauma", în Jeffrey C. Alexander, Ron Eyerman, Bernard Giesen, Neil J. Smelser, Piotr Sztompka, *Cultural Trauma and Collective Identity*, University of California Press, Berkeley, London, 2004, pp. 3-4; vezi și Barry Glassner, „National Trauma and Collective Memory: Major Events in the American Century by Arthur G. Neal – Review", în *Contemporary Sociology*, Vol. 28, No. 5 (Sep., 1999), pp. 576-577. Iată și definiția prezentată de Jean-Charles Szurek: „Prin trecut traumatizant trebuie înțelese aici acele perioade din istorie care afectează în mod profund, durabil și colectiv societățile și care, prin dimensiunea lor criminală și represivă exprimă caracterul ireversibil al anumitor acțiuni în spațiul social și în structurile sociale. Există un înainte și un după al traumatismului. [...] Traumatismul colectiv este corelat cu violențe criminale aplicate unor părți importante din societate, astfel încât el se înscrie într-un fel sau altul în memoria colectivă (prin hipermnezie sau amnezie)". Jean-Charles Szurek, „Pentru o memorie democratică a trecuturilor traumatizante", în *Istoria recentă în Europa. Obiecte de studiu, surse, metode*, Colegiul Noua Europă, București, 2002, pp. 58-59.

[3] *Apud* Guy Beiner, „Between Trauma and Triumphalism: The Easter Rising, the Somme, and the Crux of Deep Memory in Modern Ireland", în *Journal of British Studies*, Vol. 46, No. 2 (April 2007), p. 367.

nostru de a interpreta *corect*, adecvat, ce s-a întâmplat de fapt la 11 septembrie 2001 – la nivel local, dar și global".[4]

Nu am întâlnit, în literatura de specialitate autohtonă, încadrarea revoluției[5] române din 1989 în rândul traumelor naționale. Este drept, Naja Bentzen (citându-l, la rândul său pe sociologul israelian Yaacov Y.I. Vertzberger) se referă strict la execuția lui Nicolae Ceaușescu ca la „un eveniment traumatic neașteptat așa cum este, de exemplu, un asasinat sau un tiranicid".[6]

Din punctul nostru de vedere, revoluția din decembrie 1989 poate fi caracterizată drept un eveniment istoric traumatizant. De-a lungul timpului, mai mulți autori au relevat, prin comparație cu ceea ce s-a întâmplat în restul statelor europene din orbita sovietică, notele distinctive ale modului în care, la București, s-a produs transferul de putere. Anneli Ute Gabanyi, de pildă, remarcă următoarele particularități: România a fost singura țară în care schimbarea la vârf s-a făcut în urma unor acțiuni violente și sângeroase, în timpul cărora au fost ucise 1.104 persoane, alte 3.352 fiind rănite; violența s-a manifestat inclusiv după fuga dictatorului de la pupitrul de comandă, ba chiar într-o mai mare măsură în această perioadă; doar în România șeful statului și partidului a fost executat în urma unui simulacru de proces de inspirație stalinistă; în fine, a fost nevoie de îndepărtarea prin forță a liderilor național-comuniști, pentru ca locul lor să fie

---

[4] Sabine Sielke, „Why «9/11 is [not] unique», or: Troping Trauma", în Björn Bosserhoff, Christian Kloeckner, Simone Knewitz, Sabine Sielke (eds.), *Beyond 9/11: Transdisciplinary Perspectives on Twenty-First Century U.S. American Culture*, Peter Lang Publishing Group, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, 2013, p. 404.

[5] Am decis să folosesc termenul de revoluție pentru a desemna generic evenimentele din decembrie 1989, dincolo de caracterul lor controversat în istoriografie.

[6] Naja Bentzen, „Despre morți numai de rău. Viața de apoi a lui Nicolae Ceaușescu ca model al abjecției în politica românească", în Bogdan Murgescu (coord.), *Revoluția română din decembrie 1989. Istorie și memorie*, Polirom, Iași, 2007, p. 86.

ocupat de comuniștii reformiști.[7] La acestea mai pot fi adăugate, credem noi, alte puncte precum: prezența fenomenului terorist ca amenințare ubicuă, dar fantomatică; mediatizarea continuă – revoluția română a fost prima transmisă în direct, ceea ce i-a transformat pe aproape toți cetățenii (obișnuiți cu programele de două ore, anoste și puternic politizate ale TVR) în martori și chiar participanți afectivi; percepția deformată a publicului referitoare la numărul exact de pierderi umane (în timpul procesului soților Ceaușescu s-a vorbit de peste 60.000 de victime). Prin urmare, toate aceste elemente cumulate pot justifica asimilarea revoluției române cu un eveniment traumatic, deși majoritatea românilor nu au fost implicați direct în violențe. În acest sens, iată un argument teoretic furnizat de Ron Eyerman: *„Trauma națională sau culturală (diferența este minimă la nivel teoretic) este de asemenea înrădăcinată într-un eveniment sau într-o serie de evenimente, dar nu neapărat în experiența lor directă. O asemenea experiență este de obicei mediată, prin ziare, radio, televiziune, de exemplu, ceea ce implică o distanță spațială, precum și temporală între eveniment și experiența acestuia. Experiența mediatizată implică întotdeauna construcția și reprezentarea selectivă, deoarece ceea ce se vede este rezultatul acțiunilor și deciziilor unor profesioniști cu privire la ceea ce este important și la modul în care trebuie prezentat*".[8] Mai trebuie menționat că traumele culturale reclamă ulterior necesitatea acută a desluşirii sensului lor, prin identificarea naturii victimelor, identificarea naturii violenței și atribuirea de responsabilități.[9]

Poate, din acest motiv, revoluția din decembrie rămâne, la un sfert de secol de la producerea sa, atât de controversată nu doar printre istorici, dar și în rândul altor categorii de autori sau chiar la nivelul cetățeanului de rând. Fără a insista prea mult asupra acestui aspect, care nu constituie atenția principală a studiului

---

[7] *Apud* Lavinia Betea, *Psihologie Politică. Individ, lider, mulțime în regimul comunist*, Polirom, Iași, 2001, p. 215.

[8] Ron Eyerman, *Slavery and the Formation of African American Identity*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001, p. 3.

[9] Jeffrey C. Alexander, *op. cit.*, pp. 1-30.

nostru, opinăm doar că ar putea constitui o viitoare direcție de cercetare.

Dar revoluția din 1989 nu este doar un eveniment istoric traumatic, ci și debutul unui capitol distinct din istoria României. După cum arăta istoricul Florin Constantiniu, „astfel de evenimente se numesc inaugural și ele pot marca începutul unei epoci faste sau nefaste în viața națiunii sau a statului". Privind retrospectiv, același istoric aprecia că „prăbușirea regimului comunist din România a avut semnificația unui nou inaugural", însă un „inaugural ratat".[10] Explicația constă în aceea că așteptările și speranțele inițiale legate de noua etapă din existența țării s-au transformat, treptat, în dezamăgiri. Or, din perspectiva noastră, este posibil ca prezentul dezamăgitor să proiecteze o umbră asupra revoluției din 1989, deformând-o oarecum.[11] Pentru a fi corect înțeleși, să facem trimitere la un articol recent al cunoscutului jurnalist Cristian Tudor Popescu: „N-ar fi fost prea greu ca Revoluția din '89 să fie înăbușită. De multe ori m-am gândit de ce mâna de protestatari din Piața Universității, în noaptea de 22, n-au fost încercuiți și băgați cu toții în dube înainte de miezul nopții, evitându-se împușcarea oamenilor care a scos lumea în stradă a doua zi. Zilele astea, iată că primesc, în fine, un răspuns. Milioane de euro. Zeci de milioane de euro. Zeci și zeci de milioane de euro și-au răsturnat cu lopata în conturi «capitaliștii», «oamenii de afaceri» care dansează acum tango-brățară pe la poarta pușcăriei, în timp ce alții stau la coadă, perechi-perechi, ca

---

[10] Florin Constantiniu, „Un inaugural ratat", în *Istorie și civilizație*, nr. 2/ noiembrie 2009, p. 3. După cum mărturisește, Florin Constantiniu (*O istorie sinceră a poporului român*, Univers Enciclopedic, București, 1997, p. 249) a preluat termenul „inaugural" de la Catherine Durandin.

[11] Consider că, într-o oarecare măsură, observațiile lui Neagu Djuvara despre revoluția franceză din 1789 pot fi valabile și în cazul celei produse în România 200 de ani mai târziu: „O altă consecință a ponderii mari, prea mari, probabil, pe care a luat-o Revoluția franceză în imaginații, în ideologie, în politică, în istoriografie e că apasă nu numai pe istoria care i-a urmat și chiar pe viitorul nostru, ci *apasă și pe trecutul ei, deformându-l oarecum*. *Avem aici un nou exemplu despre felul cum prezentul creează trecut*". Neagu Djuvara, *Există istorie adevărată? Despre relativitatea generală a istoriei. Eseu de epistemologie*, Humanitas, București, 2011, pp. 136-137.

la «Dansez pentru tine». [...] Și să lași Revoluția Română să-și aibă morții și să izbândească?".[12] Este un exemplu clar de reevaluare a trecutului prin prisma prezentului.

În lumea academică occidentală, a existat în ultimele decenii o preocupare constantă pentru descifrarea relației dintre trauma națională și memorie (fie ea individuală sau colectivă), dar și dintre memorie și interpretarea istorică.[13] La noi, cercetarea este incipientă în acest domeniu, de aceea am ținut la această introducere. Redau, în cele ce urmează, considerațiile Smarandei Vultur, unul dintre puținii autori cu contribuții legate de temă:

„Se știe că momentele istorice percepute ca fiind unele de ruptură antrenează cu ele un travaliu intens și la nivelul reconstrucției memoriale. Mai întâi pentru că evenimentul identificat cu această ruptură este în bună parte produsul unui astfel de travaliu. Discursurile, prin care el este asimilat treptat unui eveniment fondator și integrat memoriei colective, remodelează evenimentul în timp, îi dau identitate, sens și prestigiu. Specialist în istoria Revoluției franceze și a revoluțiilor în general, François Furet subliniază că «în astfel de perioade, investirea emotivă, afectivă și ideologică în acțiune e mai puternică» motiv pentru care sunt «perioadele cele mai greu de interpretat»".[14]

Revoluția română din decembrie 1989 a fost, prin urmare, un inaugural traumatic. În opinia lui Paul Ricoeur „violența moștenirii fondatoare" (respectiv acțiunile violente care se află la originea formării oricărui stat), „confruntarea cu celălalt, resimțită

---

[12] Cristian Tudor Popescu, „O Revoluție de milioane", în *Gândul*, 29.10.2014, la http://www.gandul.info/puterea-gandului/o-revolutie-de-milioane-13477401, pagină accesată la 29.10.2014.

[13] Ca să oferim doar două exemple semnificative: Paul Ricoeur, *Memoria, istoria, uitarea*, Editura Amarcord, Timișoara, 2001. Dominick LaCarpa, *Writing History, Writing Trauma*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2013.

[14] Smaranda Vultur, „Timișoara – Revoluția din 1989. Practici memoriale urbane sau despre memoria în criză (Studiu de caz)", în *Colloquium politicum,* Anul II, nr. 2 (4), iulie-decembrie 2011, p. 47. Aș aminti, în acest context, și excelentul studiu al lui Dietmar Müller, „Rememorarea Revoluției din 1989. Casa Poporului ca *lieu de mémoire* postcomunist", în Bogdan Murgescu, *op. cit.*, pp. 99-114.

ca o amenințare" și raportul memoriei cu timpul explică fragilitatea acesteia din urmă, dar și fragilitatea identității.[15] Mai mult, Ricoeur vorbește despre „memoria manipulată", realizată prin influențarea concertată a memoriei și a uitării de către deținătorii puterii, prin intermediul ideologiei care urmărește să legitimeze autoritatea. Apreciem că explicația lui este valabilă, în bună parte, și pentru revoluția din 1989 și perioada de tranziție.

Dar – dacă referitor la evenimentele din decembrie nu există un minim consens în istoriografie, incertitudinea factuală fiind însoțită de pregnante disensiuni interpretative – trebuie văzut în ce măsura această stare de fapt reflectă lipsa de consens a surselor, în primul rând a memorialisticii dedicate revoluției.

Memorialistică și istorie

Textele memorialistice (memorii, amintiri, jurnale, interviuri, anchete, corespondență), îndrăgite și prizate de publicul larg, sunt privite cu reticență și suspiciune îndreptățite de către istorici[16], deși reprezintă o categorie de surse dintre cele mai importante ale istoriei contemporane. În numele obiectivității istorice, mulți specialiști și-au exprimat scepticismul față de utilitatea și valoarea lor, pentru cunoașterea și înțelegerea trecutului. A.J.P. Taylor, de exemplu, plasa discursul autoreferențial într-o zonă a derizoriului, susținând că „memoriile scrise sunt o formă de istorie orală menită să-l amăgească pe istoric" și

[15] Paul Ricoeur, *op. cit.*, pp. 103-105.

[16] „Literatura memorialistică aparține și ea surselor istorice, și orice nouă apariție se cuvine salutată. De obicei, lucrările memorialistice sunt privite – de către unii specialiști – cu multă reticență, fiind considerate impregnate de subiectivism și, mai ales, de pledoarii *pro domo* (după Primul Război Mondial, când au apărut volume memorialistice ale protagoniștilor marelui conflict, mareșalul Pétain fiind întrebat de ce nu-și publică și el amintirile din război a răspuns scurt: «Pentru că nu am nimic de ascuns»)". Florin Constantiniu, „Postfață" la Gheorghe Gaston Marin, *În serviciul României lui Gheorghiu Dej. Însemnări din viață*, Editura Evenimentul Românesc, București, 2000, p. 237.

aprecia că sunt de nefolosit, cu excepția pasajelor în care redau atmosfera unei epoci.[17]

Într-adevăr, literatura „subiectivă" (Tudor Vianu), „personală" (Phillippe Lejeune) sau „confesivă" (Florin Mihăilescu)[18], cum a mai fost denumită, nu se remarcă prin exactitate factuală și cronologică, conținând uneori scăpări destul de grave. Pentru exemplificare, iată un scurt citat din Adrian Marino: „De la Oradea, din ultima perioadă a detenției (1962-1963), două episoade, dintre care unul, indiscutabil, «istoric». Într-o noapte, am auzit cu multă claritate canonada represiunii sovietice a revoltei din Ungaria. Nu știam, bineînțeles, nimic. Am rămas toată noaptea treaz, agitat, cu mâinile înfipte în gratii. Bănuiam un eveniment foarte grav. De altfel, a doua zi, am și fost transportați, în mare grabă, la Aiud, de unde m-am eliberat, în februarie 1963".[19] La o lectură superficială sau distrată, s-ar părea că distinsul și apreciatul cărturar, victimă a comunismului, a păstrat toată viața întipărită în minte mutarea de la Oradea la Aiud, justificată, eventual, și de emoția provocată de izbucnirea revoluției ungare, care a fost în cele din urmă înăbușită sub șenilele tancurilor Armatei Roșii. Un episod din istoria personală se proiectează astfel pe fundalul Marii Istorii. Numai că „explozia" maghiară s-a produs în 1956! Este, desigur, o greșeală neintenționată și candidă, cauzată poate de trecerea timpului, poate de suprapunerea în amintire a două evenimente care s-au contopit, jucându-i autorului feste. L-am invocat pe Marino, întrucât el este pe deplin conștient de dificultățile pe care le presupun rememorarea și transcrierea ei fidelă: „Am uitat zeci, sute, mii de fapte și detalii, demne de reținut, dintr-un motiv sau altul. În același timp, sunt adesea uluit și scandalizat de câte aberații și imbecilități a «trebuit» totuși să

---

[17] *Apud* Jennifer Jensen Wallach, *Closer to the Truth Than Any Fact: Memoir, Memory, and Jim Crow,* The University of Georgia Press, Athens, Georgia, 2008, p. 14.

[18] *Apud* Iulia Pop, *Memorie și suferință. Considerații asupra literaturii memorialistice a universului concentraționar comunist*, Argonaut, Cluj-Napoca, 2010, p. 33.

[19] Adrian Marino, *Viața unui om singur*, Polirom, Iași, 2010, p. 78.

înregistrez și să rememorez. [...] Explicația este simplă: viața este plină de oscilații, contradicții și conflicte inevitabile. Dispoziția sufletească se schimbă de la o zi la alta. Ce spun? Adesea de la oră la oră. În astfel de condiții, există riscul considerabil de a înregistra greșit, parțial sau chiar complet deformat, un eveniment sau altul, revenit brusc în memorie. Pentru a evita astfel de erori, este necesar un permanent efort de echilibrare și autocontrol. Iar acesta este extrem de greu de realizat. Și, în definitiv, adesea imposibil, nu o dată «inuman». Pentru a fi obiectivi și coerenți, riscăm să ne alterăm și chiar să ne mutilăm sufletește".[20] În treacăt fie spus, oamenii au meditat asupra capcanelor întinse de propria memorie încă din Antichitate, Aristotel opinând, de exemplu, că aceasta permite aducerea trecutului în prezent, dar trecutul la care avem astfel acces este unul reimaginat, golit de autenticitatea, intensitatea sau profunzimea inițiale și, poate, chiar falsificat, întrucât „nimic nu împiedică pe cineva să se amăgească, părându-i-se că-și amintește fără să-și amintească în fapt".[21]

Exemplul de mai sus nu ridică probleme pentru istorici. Există însă alte situații în care cronologia este măsluită cu bună știință, pentru a oferi celui ce recurge la fals un alibi, iar o asemenea minciună este mult mai greu de depistat. Dar literatura memorialistică suferă nu doar de o lipsă de acurateț[22], de care

---

[20] *Ibidem*, pp. 8-9.

[21] Aristotel, *Parva naturalia*, Editura Științifică, Cluj, 1972, p. 58.

[22] Iată un alt exemplu, e drept minor: „Am găsit totuși în țară o stare de entuziasm, cvasi-isterică. Ceaușescu ținuse, în momentul invaziei Cehoslovaciei de către ruși, în 22 august, acel discurs defensiv care electrizase pe români, umblase la fibra națională, la anti-rusismul nostru istoric. [...] Ceaușescu exaltase întreaga țară cu discursul său din 22 august 1968. Pe de altă parte, eram într-un moment de vârf al liberalizării, aveam impresia că multe opinii care fuseseră înăbușite se puteau exprima atunci". Ion Vianu, „Exercițiu de sinceritate (2)", în *Lettre Internationale*, nr. 65/ primăvara 2008, p. 14. În realitate, Ceaușescu și-a ținut discursul la 21 august 1968. L-am pomenit pe Vianu din același motiv ca și pe Marino. Și el avertizează despre limitele scrierilor memorialistice: „Într-adevăr, ceea ce întemeiază memorialistica este că, între faptul de viață și punerea lui în text, trece un timp. Intervalul de latență între trăire și text este decisiv. Să-l ascultăm pe Friederich Nietzsche: «– *Am făcut acest lucru*?, spune memoria mea; – *Așa*

poate fi acuzată, uneori, ci și de distorsiunile, denaturările, mistificările, omisiunile sau autocenzura autorului[23], iar acestea îl pun la încercare pe cercetător.

Astfel, Cezar, probabil primul memorialist de război (deși se referă la sine la persoana a treia), își concepe cu subtilitate lucrarea ca pe una de propagandă, încercând să-și creeze o imagine favorabilă nu doar în rândul concetățenilor săi, ci și pentru posteritate. În *Războiul civil*, el omite deliberat să vorbească despre acțiuni precum trecerea Rubiconului sau incendierea bibliotecii din Alexandria, care l-ar fi putut prejudicia. De asemenea, își justifică deciziile ignorând interesul personal, intervențiile sale militare din Gallia sau din Britania fiind motivate doar de obiective publice, generoase (*Războiul gallic*). Cezar, un maestru în „arta deformării istorice", nu se sfiește chiar să modifice spațiul și timpul, afirmând, de exemplu, că a fost nevoit să reducă amenințarea helveților care se infiltrau în proximitatea teritoriului roman, scurtând în mod deliberat distanțele reale cu mai mult de 200 de km.[24]

Iată de ce, în utilizarea acestor surse „conștiente", cum le numește Xenopol (întrucât „au fost redactate de persoane interesate să dea faptelor o anumită tentă" și, în mod evident,

---

ceva nu am putut să fac eu, spune mândria, și mândria rămâne neînduplecată. În cele din urmă, memoria cedează». Nu este nevoie să mai spun în ce măsură această constatare este confirmată de psihanaliză. Timpul este o lungă linie de front peste care se dă lupta între fapte și interpretarea faptelor. [...] trăirile noastre actuale modifică amintirea celor ce s-au petrecut mai demult". Ion Vianu, „Memorialistica văzută de un memorialist", în *Lettre Internationale*, nr. 78/ vara 2011, p. 11.

[23] „Trebuie să recunosc însă că nu am putut merge până la capăt. Am fost martor la scene relevante pentru tema volumului de față, pe care nu le-am relatat aici. Motivul este simplu: unii dintre cei implicați sunt în viață, narația mea i-ar pune într-o lumină neconvenabilă; negarea ar veni prompt". Florin Constantiniu, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*, Editura Enciclopedică, București, 2007, p. 14.

[24] Eugen Cizek, *Istoria literaturii latine*, vol. I, Societatea „Adevărul" S.A., București, 1994, pp. 215-217.

„au fost scrise pentru a servi istoriei”[25]), cercetătorul trebuie să fie permanent vigilent și să facă, practic, muncă de detectiv sau de criminalist, recurgând la confruntarea cu alte surse și la regulile generale de critică a izvoarelor.

Să exemplificăm printr-un episod referitor la disensiunile dintre comuniștii români și cei maghiari privitoare la Transilvania, înainte de încheierea Tratatului de pace de la Paris (10 februarie 1947). Potrivit amintirilor lui Gheorghe Gaston Marin (Gheorghe Grossman), o întâlnire între reprezentanții celor două partide comuniste ar fi avut loc, cândva, în vara anului 1946, la Timișoara, în casa secretarului regional al P.C.R., Drăgan. Gaston Marin susține că din partea română au participat Dej, Vasile Luca și Lucrețiu Pătrășcanu, iar din cea maghiară Ernő Gerő și Imre Nagy. Cu acest prilej, comuniștii unguri le-au solicitat colegilor lor români să cedeze câteva zeci de mii de km^2 din teritoriul Transilvaniei. Dej a fost însă ferm, respingând propunerea maghiarilor, care „au primit răspunsul cuvenit”.[26] Relatarea lui Gheorghe Gaston Marin ar putea fi privită de un istoric hipersceptic drept o încercare exagerată a fostului demnitar comunist de a-l prezenta pe Dej ca pe un promotor al interesului național. Pe lângă mărturia acestuia, s-a păstrat însă un document care atestă că discuția respectivă chiar a avut loc, deși din stenogramă nu reiese atitudinea răspicată a lui Dej.[27] Desigur, motivele lui Dej nu țin neapărat de „patriotismul” acestuia, cât de faptul că orice pierdere teritorială în favoarea tovarășilor maghiari ar fi dus la șubrezirea regimului comunist în România. Aceasta este o întâmplare fericită. De cele mai multe ori, există fie mărturii care se contrazic sau care nu sunt convergente, și atunci e vorba despre cuvântul unui personaj istoric împotriva altuia, fie nu mai există alte

---

[25] A. D. Xenopol, *Teoria Istoriei*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997, p. 354.

[26] Gheorghe Gaston Marin, *op. cit.*, pp. 122-123.

[27] „Expunerea făcută de tov. G[erő] și N[agy], [1946]”. Documentul a fost publicat în Andreea Andreescu, Lucian Nastasă, Andrea Varga, *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Maghiarii din România (1945-1955)*, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj, 2002, pp. 474-479.

documente sau surse care să poată fi comparate. În acest caz, rămâne ca istoricul să aprecieze în ce măsură îl creditează sau nu pe autor cu prezumția de sinceritate (pornind de la personalitatea acestuia, credibilitatea sa, interesul pe care îl are față de evenimentul dezvăluit, context etc.).

Mai trebuie menționat că, pentru istoria imediată, literatura confesivă susține sau neagă câteodată versiunile istoriei oficiale, fiind nu doar mărturie nudă, ci și gest politic.

După cum am afirmat anterior, textele autoreferențiale sunt ocolite de unii cercetători, invocându-se necesitatea ca istoria să rămână în limitele „obiectivității științifice". Dar, după cum s-a mai arătat în literatura de specialitate, istoricul însuși este subiectiv. De altfel, „obiectiv" înseamnă „care există în afara conștiinței omenești și independent de ea".[28] Prin opoziție, subiectiv este „tot ceea ce reprezintă un produs al individualului", „tot ceea ce implică o conștiință individuală bazată pe afecte".[29] În aceste condiții, mai pertinentă și mai utilă este raportarea la grupul antonimic onestitate/părtinire.[30] Cu oricâtă neîncredere am privi-o, memorialistica oferă specialistului posibilitatea de a întâlni pluriperspectivitatea asupra unui eveniment, reflectată, e adevărat, în versiunile, în „adevărurile" parțiale și incomplete asumate de indivizi. Mai mult, ea deschide o fereastră spre modul în care un agent al istoriei se percepe pe sine și lumea în care a trăit și pe care a influențat-o, devoalându-i totodată credințele, emoțiile sau calculele reci care l-au motivat. Prin urmare, acestea nu sunt surse care pot fi ușor trecute cu vederea. Într-adevăr, cu greu am putea înțelege astăzi Al Doilea Război Mondial fără amintirile lui Winston Churchill sau Charles de Gaulle, după cum memoriile lui I. Gh. Duca și jurnalul lui C. Argetoianu sunt esențiale pentru descifrarea politicii românești din perioada Marelui Război. De

---

[28] Neagu Djuvara, *op. cit.*, pp. 116-117.

[29] Iulia Pop, *op. cit.*, p. 19.

[30] „Să înlocuim deci termenul *obiectivitate* prin termenul *nepărtinire* sau *imparțialitate*, și atunci descoperim și mijlocul prin care istoricul poate atinge această imparțialitate: *printr-o succesiune de parțialități*, care-i cer de fiecare dată un uriaș efort de *subiectivitate*". Neagu Djuvara, *op. cit.*, p. 117.

aceea, există savanți care își îndeamnă confrații să nu se ferească de subiectivitatea actorilor istorici, ci mai degrabă să o îmbrățișeze, ca pe un mijloc de a descuia porțile trecutului.[31]

Pentru demersul nostru, considerăm că este oportun să mai prezentăm tendințele memorialistice ale personalităților politice, în cazul istoriei recente, așa cum au fost relevate de către istoricul Alex Mihai Stoenescu. Acesta distinge între mărturia ideologică, structurată, axială și falsă. Prima este caracterizată de tendința actorului istoric de a-și sublinia angajamentul în evenimente din cauze politice și doctrinare; mărturia structurată este cea prin care actantul este preocupat să confecționeze pentru istorie un scenariu articulat, bazat pe documente și argumente, care-i scoate în evidență meritele și parcursul, ascunzându-i totodată părțile defavorabile; mărturia axială este cea prin care actori mai puțin relevanți încearcă să-și augmenteze statutul și importanța, plasându-se în miezul evenimentelor sau în centrul de decizie; în fine, mărturia falsă este menită să-l ferească pe actor de eventuale consecințe juridice, politice sau sociale.[32]

Memorialistica revoluției române din 1989

De multe ori, când investighează un eveniment, specialistul este frustrat de lipsa sau de puținătatea izvoarelor. Cu cât ne apropiem însă de prezent, apare, în mod paradoxal, „imposibilitatea materială de a îmbrățișa totalitatea surselor".[33] În același sens, redăm observația lui Timothy Garton Ash: „*Ideea e că nu sunt mai puține surse decât înainte* (cu privire la istoria recentă, ***n.n.***). *Este exact invers. Dacă vechii istorici trebuiau să reconstruiască o întreagă epocă plecând de la un singur papirus, istoricii contemporani au o multitudine de surse pentru o singură zi, pentru 24 de ore. Înseamnă că schimbarea în rău stă în raportul dintre cantitate și calitate*".[34]

---

[31] Jennifer Jensen Wallach, *op. cit.*, p. 15.

[32] Alex Mihai Stoenescu, *Introducere în studiul istoriei*, Editura RAO, București, 2013, p. 494.

[33] Neagu Djuvara, *op. cit.*, p. 20.

[34] Timothy Garton Ash, *Istoria prezentului. Eseuri, schițe și relatări din Europa anilor '90*, Polirom, Iași, 2002, p. 13.

În privința revoluției din 1989, cel puțin la prima vedere, există o abundență de surse care-i stau la dispoziție cercetătorului. Sintetizând prezentarea oferită de Ioan Scurtu, este vorba despre documentele de arhivă, documentele publicate, emisiunile de televiziune și de radio, imaginile filmate și casetele cu înregistrări audio, fluturașii și manifestele și, în sfârșit, memoriile.[35] Ar mai putea fi adăugate depeșele agențiilor de presă străine, dar și dosarele procuraturii, precum și rapoartele Comisiei Senatoriale și SRI pentru investigarea evenimentelor din decembrie 1989. Cu toate acestea, Alex Mihai Stoenescu deplânge, pe bună dreptate, faptul că *„principalele documente care au premers în proximitate răsturnarea regimului Ceaușescu au fost fie distruse, fie falsificate, fie arhivate în fonduri lipsite de acces".* De asemenea, atrage el atenția, au mai fost topite documente militare (ordine, jurnale de luptă, adrese etc.) extrem de importante, care puteau ajuta la limpezirea unor aspecte mai puțin lămurite ale revoluției.[36]

În acest context, textele autoreferențiale capătă o pondere însemnată în rândul izvoarelor privitoare la decembrie 1989. Ca o remarcă generală, din cele peste 500 de cărți dedicate evenimentelor de acum 25 de ani, foarte multe sunt de memorialistică.[37] Trebuie apreciat și efortul unor cercetători (Alex Mihai Stoenescu și Lavinia Betea excelează în acest demers) de a-i intervieva pe actanții principali, practică mai puțin uzitată în istoriografia autohtonă.[38] De bună seamă, aceste numeroase

---

[35] Ioan Scurtu, *Revoluția română din decembrie 1989 în context internațional*, Redacția Publicațiilor pentru Străinătate, București, 2009, pp. 7-11.

[36] Alex Mihai Stoenescu, *op. cit.*, pp. 390-391.

[37] Viorel Domenico, „Cuvânt înainte" la Grigore Buciu, *Cum mi-am petrecut Revoluția în Ministerul Apărării Naționale*, Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, București, 2008, p. 5.

[38] „Adevărul – pe care mulți istorici nu îl conștientizează, fiindcă sunt educați în spiritul respectului pentru izvorul scris – este că apelul la documente se impune, în primul rând, din pricina imposibilității de a-i interoga pe oamenii vii. Un elenist ar renunța, cu siguranță, la câteva documente scrise, dacă i s-ar oferi ocazia să stea de vorbă cu un contemporan al lui Pericle (pentru a nu spune cu Pericle însuși!). Un asemenea privilegiu este refuzat majorității istoricilor și, de aici, necesitatea documentelor, palide reflexe ale unor lumi cândva vii. Uimitor este faptul că mulți specialiști ai istoriei contemporane

mărturii sunt inegale ca aport informativ și ca relevanță. De asemenea, ele trebuie tratate cu „scepticismul istoric" și cu simțul critic pe care le-am evocat anterior, când ne-am referit la această categorie distinctă de surse. În plus, trebuie ținut cont de faptul că multe nu sunt „dezinteresate" și inocente, autorii tinzând să propage o anumită imagine a desfășurărilor din 1989 – imagine viciată de motivații politice și ideologice – sau chiar să se apere în diferitele procese care le-au fost intentate. Mai mult, pe măsura trecerii timpului, există riscul de contaminare a amintirilor, după cum sublinia Viorel Domenico, înțelegând prin aceasta că actorul/martorul care se confesează poate ajunge în situația de a da mai mult credit informațiilor și lecturilor ulterioare, decât faptului trăit și rememorat.[39]

Pentru a simplifica expunerea noastră, vom recurge la clasificarea fondului memorialistic, plecând de la calitatea autorilor. Astfel, vom trece în revistă, în primul rând, mărturiile membrilor provizorii ai Consiliului Frontului Salvării Naționale. Alegerea noastră, care poate părea artificială și, prin urmare, criticabilă, este justificată de realitatea că acest organism a reunit pentru o perioadă – dincolo de parcursul lor ulterior sau de disensiunile și polemicile care au intervenit – principalele personaje ale revoluției care au deținut decizia politică și militară în acea perioadă tulbure. La rândul lor, unii dintre foștii oficiali comuniști de rang înalt, care s-au aflat în proximitatea lui Ceaușescu în decembrie 1989, și-au lăsat depozițiile, interesante mai ales prin prisma modului în care percepea și acționa liderul comunist confruntat, pentru prima dată, cu o sfidare populară de proporții. Foști ofițeri din Ministerul Apărării, dar și din rândurile Securității, au ținut să ofere propria lor versiune asupra faptelor. În sfârșit, însă nu în

---

nu sesizează absurdul situației. Sunt singurii în măsură a dispune de oameni vii, și îi sacrifică în favoarea fetișizatului document de arhivă (uitând că arhivele știu, oricum, mai puțin decât oamenii). În istoriografia românească, acest refuz ridică un obstacol stânjenitor în necesara operație de reconstituire a epocii comuniste [...]". Lucian Boia, *Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*, Humanitas, București, 2013, p. 133.

[39] Viorel Domenico, *op. cit.*, pp. 5-6.

ultimul rând, și reprezentanți ai revoluționarilor, adevărații eroi ai acelor zile, și-au publicat memoriile.

În romanul *Dulce ca mierea e glonțul patriei*, scriitorul Petru Popescu își închipuie un dialog între un veteran al ambelor conflagrații mondiale și nepotul său de frate, un tânăr licențiat în istorie. Potrivit bătrânului oștean, singura istorie autentică e cea trăită, dar ea încetează a mai fi istorie și devine **legendă personală**, odată cu fuga clipelor.[40] Prin urmare, nu vom încerca să negăm sau să contrazicem legenda personală pe care fiecare actant o înfățișează pentru contemporani și pentru posteritate. Ne interesează, mai degrabă, consistența și coerența sa, prezența inadvertențelor, felul în care intră în contradicție, eventual, cu legenda personală a altora. De asemenea, cel puțin pentru memorialistica membrilor CFSN, vom încerca să precizăm postura pe care și-o asumă fiecare. Ipoteza noastră este că aceasta are legătură directă cu modul în care actorul se raportează la desfășurările din decembrie, caracterizându-le într-un chip sau altul. De pildă, cineva care insistă să accentueze **imaginea sa de revoluționar** va susține că a participat la o **revoluție**, iar nu la o lovitură de stat. Pe cât posibil, vom urmări și raportarea la problemele controversate, precum existența teroriștilor, posibila implicare externă etc.

---

[40] „– Nicio carte din lume nu mă poate învăța pe mine ceea ce am făcut eu însumi. Ce am trăit eu în războiul ăsta, cărțile nu pot cuprinde. [...] N-am de gând să citesc niciun istoric, ridicol sau genial, ca să înțeleg că era să mor în război și că s-a întâmplat minunea să scap. De ce s-a întâmplat minunea asta nu-mi poate spune niciun istoric. Pentru mine singurele clipe adevărate ale războiului sunt cele pe care le-am trăit eu. Dacă vrei, ele sunt singura parte adevărată din istorie. Ca să găsești istoria adevărată trebuie s-o fi trăit tu însuți, să facă parte din amintirea ta. În cazul ăsta, nu mai poți fi istoric.
– De ce?
– Ceea ce ai trăit nu poate fi istorie. Istorie e doar ce nu ai trăit.
– Atunci ceea ce ai trăit ce e?
– Hm. Legendă. Adică forma cea mai adâncă, mai frumoasă, mai durabilă a vieții". Petru Popescu, *Dulce ca mierea e glonțul patriei*, Curtea Veche Publishing, București, 2010, p. 123.

Ion Iliescu, președintele Consiliului Frontului Salvării Naționale, a dedicat mai multe cărți evenimentelor din 1989.[41] De la volum la volum, informația este însă redundantă, neexistând o dozare a unor eventuale dezvăluiri sau completări de substanță. Reducând la esență aceste lucrări, ajungem la un „model standard", simplificat, al revoluției, util pentru confruntarea cu alte mărturii. Astfel, explozia populară izbucnită la 16 decembrie 1989 în Timișoara, pe care Ceaușescu n-a reușit s-o reprime (deși recursul la forță a dus la pierderi de vieți), datorită curajului muncitorilor care au ieșit masiv în stradă, s-a extins în București și apoi la scară națională, după ce mitingul televizat organizat de dictator la 21 decembrie s-a transformat într-o acțiune de protest. În timpul nopții, în rândul tinerilor care au manifestat în centrul Capitalei s-au înregistrat alte victime, represiunea declanșând în primele ore ale zilei de 22 decembrie marșul coloanelor de muncitori de pe marile platforme industriale spre Comitetul Central. În aceeași zi, după fuga cu elicopterul a lui Ceaușescu, sesizând existența pericolului ca revolta populară să degenereze în anarhie, Ion Iliescu a decis să se implice și să se alăture unei echipe care să își asume misiunea de a restabili ordinea și de a elabora un program care să reflecte cererile populației.[42] Nu a

---

[41] Ion Iliescu, *Revoluție și reformă*, București, Editura Enciclopedică, 1994; *Idem*, *Revoluția trăită. Stenograma convorbirii cu membrii Comisiei Senatoriale pentru cercetarea evenimentelor din decembrie 1989. Mesaje și alocuțiuni la a cincea aniversare a Revoluției Române*, Editura Publicațiilor pentru Străinătate, București, 1995; *Idem*, *Revoluția Română*, Presa Națională, București, 2001; *Marele șoc din finalul unui secol scurt. Ion Iliescu în dialog cu Vladimir Tismăneanu*, București, Editura Enciclopedică, 2004. În sfârșit, cea mai recentă, Ion Iliescu, *Destinul unui om de stânga. Amintiri*, Litera, București, 2014.

[42] „Văzând această uriașă descătușare de energii, mi-am spus că lucrul cel mai urgent era de a da coerență mișcării spontane a maselor, de a evita haosul și anarhia, **de a alcătui un nucleu în jurul căruia să se poată regrupa toate forțele capabile** de a orienta dezideratele mulțimii **și a organiza acțiunile lor într-un program politic** cu direcție unitară. **Prin acest program**, **mișcarea populară** spontană, **revolta împotriva dictaturii** – care pornise, inițial, ca un bulgăre de zăpadă și se transformase acum într-o avalanșă de nestăpânit – **aveau să dobândească o hotărâtoare substanță revoluționară** (***subl. n.***) și să se definească, atât prin premise, cât

existat nicio acțiune premeditată de preluare a puterii. Deși, înainte de 1989, Ion Iliescu a avut discuții referitoare la răsturnarea dictatorului, acestea nu s-au materializat.[43] De aceea, s-a deplasat la Televiziune, unde, fiind recunoscut drept un oponent al lui Ceaușescu, i s-a acordat posibilitatea de a adresa un mesaj națiunii, în cadrul căruia a atras atenția asupra necesității organizării unei structuri politice, lansând tuturor celor care erau interesați să contribuie invitația de a se întâlni, la ora 17.00, la sediul Comitetului Central. Aici s-au reunit vreo cincisprezece persoane, care, asemeni lui, se puseseră spontan în slujba intereselor populare (pură coincidență, între acestea se regăseau și unele care făcuseră parte din grupul conspirativ inițial). În acest cadru s-a constituit Frontul Salvării Naționale, care a elaborat și apoi a difuzat, la ora 23.00, celebra platformă în zece puncte. Momentul marchează transformarea revoltei populare în revoluție, subliniază Ion Iliescu. Fiindu-i recunoscute statura de disident și autoritatea, Ion Iliescu a fost acceptat ca lider *de facto* al FSN, organ a cărui legitimitate deriva din revoluție și era necontestată. În condițiile în care Armata se alăturase cauzei populare, fanatici comuniști și rebeli din Securitate, care rămâneau încă loiali dictatorului, au încercat, în următoarele trei zile, să mențină starea de confuzie și de panică în mijlocul oamenilor, dar și să mineze încercările de coagulare a noii structuri de putere, recurgând la fenomenul terorist. De altfel, Ion Iliescu însuși, dar și ceilalți membri ai echipei sale au fost vizați de tirurile

---

mai ales prin perspectiva imediată, ca un act istoric crucial, revoluționar". Ion Iliescu, *Revoluție și reformă*, p. 55.

[43] „Cu cei trei, Ion Ioniță, Nicolae Militaru și Virgil Măgureanu, am organizat o primă întâlnire pe la mijlocul anilor 1980, cred că în 1984, în care am abordat analiza unor căi de acțiune, stabilind și reguli de conspirativitate, în desfășurarea întâlnirilor noastre și a comunicării dintre noi. Ca regulă, am stabilit să apelăm la întâlniri în doi pentru comunicările dintre noi, evitând întâlnirile în grup. Eu mă întâlneam, separat, cu fiecare dintre cei trei". Printre cei cu care mai discuta pe tema „anacronismului regimului Ceaușescu", Iliescu îl menționează și pe Valter Roman. *Idem*, *Destinul unui om de stânga*, pp. 389-390.

teroriștilor.[44] În atmosfera de haos și de frică, dar și pe fondul știrilor alarmiste difuzate de TVR, s-au petrecut unele incidente tragice, în care militari s-au luptat cu alți militari.[45] Unii revoluționari, fără pregătire, intraseră în posesia armelor și, făcând exces de zel, trăgeau în ținte neprecizate, provocând victime. Chiar și în aceste condiții, nici Ion Iliescu și nici altcineva din grupul său nu a solicitat ajutor militar Moscovei.[46] Pentru ca violența și pierderile de vieți omenești să înceteze, decizia judecării și condamnării cuplului Ceaușescu s-a impus de la

---

[44] „În legătură cu diverse variante posibile; am văzut că se vehiculează tot felul de lucruri; toate sunt posibile. Am prezentat și eu aceste variante care se vehiculează – atât posibile acțiuni externe, cât și existența unor profesioniști care să fi aparținut securității. Asta a fost și suspiciunea inițială din partea noastră. De fapt, din primul moment, eram convinși că cei care fac acest lucru sunt elemente fidele din securitate, oameni de meserie, care o fac și cu pricepere. Pentru că atunci ni se relata și de la armată de lovituri precise, în frunte și în inimă. Deci, arme cu lunetă, țintași buni și care știu să și dispară după aceea. Și e suficient pentru aceasta un număr limitat de țintași de acest fel. Din păcate, constat că nu există suficiente fapte pentru o concluzie definitivă. [...] Lucrurile se poate să se fi declanșat total întâmplător. În fond, pe la 6 și jumătate (în seara de 22 decembrie, ***n.n.***) , când a fost tras primul foc, aici în clădire (e vorba despre CC, ***n.n.***), sentimentul nostru, al celor care ne aflam în fostul birou al lui Manea Mănescu, la etajul 2 sau 3, nu mai țin minte, a fost că s-a tras din interiorul clădirii, de la un etaj superior, spre biroul nostru. Deci, pornind de la o asemenea variantă, **se poate presupune încercarea de lichidare a celor care începeau să organizeze noile structuri de stat** (***subl. n.***)". *Idem*, *Revoluția trăită*, p. 26.

[45] „Multe dintre victimele acelor zile s-au datorat caracterului spontan al mișcării, circulației anarhice a informațiilor și inițiativelor de toate felurile, prost coordonate, pe plan operațional". *Idem*, *Revoluție și reformă*, p. 72.

[46] „[...] A apărut, văd, cu insistență, mai ales în ultima vreme, acuzația că am fi, sau, mai ales, aș fi solicitat *intervenția militară sovietică*. Este o minciună sfruntată, fără vreun temei și fără vreun suport. Sunt însăilate, am văzut din tot ce publică câteva ziare, fapte disparate pentru a se susține acest scenariu aberant. Pentru că, eu am declarat și în carte și repet oricând, din ceea ce știu eu, cei cu care am conlucrat și la elaborarea documentului și la încropirea primelor activități, **nimeni din grupul nostru de civili nu s-a gândit să solicite ajutor sovietic. Nu știu nici ca generalul Militaru să o fi făcut. În orice caz, nu cu știrea mea** (***subl. n.***), iar până la 24 decembrie el nici nu avea o poziție oficială". *Idem*, *Revoluția trăită*, p. 17.

sine.[47] Măsura s-a dovedit oportună, după executarea dictatorului, la 25 decembrie, manifestările teroriste cunoscând un recul și apoi dispărând, permițând astfel reintrarea într-o treptată normalitate.

Așadar, Ion Iliescu afirmă, uneori pătimaș, caracterul autentic revoluționar al evoluțiilor din decembrie 1989, dar și caracterul lor strict autohton, excluzând, cu alte cuvinte, o implicare externă semnificativă, capabilă să influențeze decisiv lucrurile, într-un sens sau altul. El se prezintă drept omul potrivit aflat la locul potrivit, liderul providențial scos în față de vâltoarea evenimentelor. Întrucât aceste laturi au fost foarte pertinent și pe larg analizate de Ruxandra Cesereanu[48] (căreia i se pot imputa totuși unele excese stilistice), nu vom insista asupra lor, preferând să ne concentrăm asupra altora, mai puțin evidențiate în literatura de specialitate.

Întâi, trebuie spus că, deși în cărțile sale Ion Iliescu este probabil cel mai fervent susținător al tezei „revoluției pure", au existat discursuri publice în care și-a nuanțat poziția, admițând chiar că, în decembrie 1989, a avut loc și o lovitură de stat, „însă doar ca un moment secvențial".[49]

---

[47] „Hotărârea noastră a fost determinată de două rațiuni cât se poate de simple, a căror evidență nu a lăsat loc ezitărilor conștiinței. Prima: convingerea că dispariția lui Nicolae Ceaușescu va face să înceteze orice rezistență, deoarece, chiar dacă în spatele său s-ar mai fi găsit forțe dispuse să-l apere, acestea ar fi renunțat să mai lupte, aflând că deja cauza lor era pierdută. A doua: locul de detenție era prea puțin sigur și situația în țară nu ne permitea să riscăm transferul dictatorului către un alt punct, oferind, poate, unui om hotărât să meargă până la capăt, ocazia de a scăpa, pentru a mobiliza forțele care-i erau favorabile și de a căror importanță nu puteam să ne dăm seama la ora aceea. Mai exista și riscul unui gest individual de a-l lichida fără nicio judecată". *Idem*, *Revoluție și reformă*, pp. 80-81.

[48] Ruxandra Cesereanu, *Decembrie '89. Deconstrucția unei revoluții*, Polirom, Iași, 2009, pp. 75-87.

[49] „Discursul inaugural al președintelui Institutului Revoluției Române, Ion Iliescu, a urmat tiparul tradițional, deja consacrat, dar a pus totuși câteva accente noi pe teme încă în dispută. De pildă, a subliniat că, în decembrie 1989, în România s-a produs o revoluție, însă, dacă unii vor neapărat să susțină, a avut loc și o lovitură de stat. Căci revoluția este un proces, desfășurat în timp, ale cărui consecințe sunt evidente oricui. **Eventuala**

Apoi, un amănunt mai puțin băgat în seamă este acela că Ion Iliescu a enunțat teza „revoluției pure" la postul public de televiziune încă din 26 decembrie 1989: „*Revoluția noastră are o particularitate deosebită*. Ea este *rezultatul unei acțiuni spontane* a maselor, expresie a nemulțumirii acumulate de-a lungul anilor, care a fost accentuată de încercările de reprimare a mișcărilor de masă, în primul rând, ale tineretului. Este total falsă ideea că ar fi putut fi vorba de o *lovitură de stat* realizată de câteva forțe organizate, ba încă și cu sprijin din afară. Adevărul este că acest Consiliu al Frontului Salvării Naționale este emanația mișcării și nu a precedat mișcarea. Aceasta implică și un dezavantaj, o dificultate pe care noi o întâmpinăm astăzi, pentru că trebuie să ne constituim, să ne organizăm ca structuri ale noii puteri. Este nevoie de timp pentru structurarea noastră".[50] De ce a simțit Ion Iliescu nevoia să facă această precizare? În acele zile, toți cei care au avut prilejul să se adreseze națiunii, prin intermediul Televiziunii Române (și prin studiouri s-au perindat mulți, foarte mulți, de la actori îndrăgiți, oameni de cultură, politicieni, militari, revoluționari, și până la simpli cetățeni), au făcut apologia revoluției. Cu o singură excepție. În noaptea de 25 spre 26 decembrie 1989, la ora 1.30, românii au putut urmări un rezumat (5 minute și 16 secunde) al casetei cu procesul lui Nicolae și Elena Ceaușescu. Materialul a fost redifuzat ulterior, la cererea publicului, deoarece din montajul inițial lipsea execuția.[51]

---

lovitură de stat poate fi și ea acceptată, însă doar ca un moment secvențial (***subl. n.***), de natură să înlesnească ori să frâneze procesul revoluționar în desfășurare. Iliescu a ținut să dezamorseze și altă dezbatere fierbinte. Da, este posibil ca în evenimente să fi fost implicate și servicii secrete străine, căci este firesc ca, pretutindeni în lume unde se întâmplă ori sunt previzibile evoluții interesante, deosebite, serviciile să fie prezente. În mod explicabil, și în România la sfârșitul lui 1989 s-a înregistrat o aglomerație de agenți străini, dar capacitatea lor de a determina mersul evenimentelor, sau măcar de a influența semnificativ cursul lor, nu trebuie supraapreciată". Corneliu Vlad, *Și totuși, Revoluția română*, Editura IRRD, București, 2011, pp. 233-234.

[50] Ion Iliescu, *Revoluția trăită,* p. 130.

[51] Alesandru Duțu, *Revoluția din decembrie 1989. Cronologie*, Editura Sitech, Craiova, 2010, p. 242.

Or, în timpul procesului, Ceaușescu a afirmat de mai multe ori că în România a avut loc o lovitură de stat: „Pentru istorie, Marea Adunare Națională va afla adevărul, și nu cei care au organizat lovitura de stat!"; „În fața loviturii de stat nu răspund celor care au chemat armatele străine în țară"; „Nu îl recunoaște nimeni (e vorba despre Consiliul Frontului Salvării Naționale, ***n.n.***) și de aceea poporul luptă în țară – și va lupta! – până la eliminarea acestei bande de trădători de țară, care sunt în legătură cu străinătatea, au organizat lovitura de stat!".[52] Or să vii, puțin mai târziu, și să-l contrazici pe fostul dictator, a cărui execuție fusese vizionată de întreagă națiune, era un gest absurd, lipsit de semnificație. Urât și chiar diabolizat, Ceaușescu nu mai avea nicio urmă de credibilitate. Polemizând cu el postum, noul lider nu făcea decât să genereze el însuși suspiciuni.

Uneori, anumite lacune din confesiunile sale suscită interogații întemeiate. Unele omisiuni sunt flagrante și intenționate, iar exemplul următor ni se pare relevant în acest sens: „Pe când lucram la cartea *Revoluție și reformă* am intrat în posesia unui fragment din cartea scrisă de doi analiști americani – Michael Beschloss și Strobe Talbott – *At the Highest Levels* («La cele mai înalte nivele»), o istorie a sfârșitului războiului rece, care conține unele pasaje interesante referitoare la evenimentele din România, pe care le redau ca atare: «Duminică, 24 decembrie, J. Baker (secretarul de stat al SUA) a spus, în cadrul unei emisiuni de televiziune (NBC), că Statele Unite nu ar obiecta dacă Pactul de la Varșovia ar găsi necesar să intervină în România»".[53] Ion Iliescu oferă într-o anexă extrase din această lucrare, întrucât autorii evocă reacția fără echivoc a lui Șevarnadze, care i-a transmis lui Mattlock, ambasadorul american la Moscova, că sugestia lui Baker este „stupidă", orice amestec sovietic putându-l transforma pe Ceaușescu în martir.[54] Acesta ar fi un argument în plus în sprijinul

---

[52] „Stenograma procesului soților Ceaușescu (Târgoviște, 25 decembrie 1989)" în Grigore Cartianu, *Sfârșitul Ceaușeștilor. Să mori împușcat ca un animal sălbatic*, Adevărul Holding, București, 2010, pp. 483-486.
[53] Ion Iliescu, *op. cit.*, p. 141.
[54] *Ibidem*, p. 142.

ipotezei că în evenimentele din 1989 nu au existat ingerințe externe. De asemenea, indirect, se neagă faptul că Ion Iliescu însuși sau cineva din jurul său ar fi cerut ajutor Uniunii Sovietice, care era oricum reticentă în a-l acorda. Numai că fragmentul citat de Ion Iliescu este trunchiat. Iată, de fapt, cum arată paragraful respectiv: „**Unii dintre cei care îl răsturnaseră pe Ceaușescu au mers până acolo încât să facă apel la Gorbaciov ca să trimită trupe pentru a-i împiedica pe securiștii lui Ceaușescu să mențină dictatura** (***subl. n.***). La Washington, Baker mormăia pe sub mustață că sovieticii «au și motive și capacitatea de a face ceva ca să oprească vărsarea de sânge». Duminică, 24 decembrie, a declarat în cadrul emisiunii «Întâlnire cu presa» a canalului NBC că Statele Unite nu vor obiecta dacă «Pactul de la Varșovia va considera necesar să intervină în România»”.[55]

O altă „scăpare” este nemenționarea lui Silviu Brucan printre cei care făceau parte din grupul celor în care se discuta, înainte de 1989, eventuala debarcare a lui Ceaușescu: „Cu Brucan, îl știam, fără să fi lucrat vreodată cu el, să fi avut vreo legătură organizată. Întâmplător, ne-am întâlnit de vreo două ori și o dată știu că mi-a trimis o carte a lui, publicată în afară. Asta era cam cu un an înainte... Altminteri, n-am avut nici măcar dialoguri, discuții sau contacte organizate”.[56] Vom mai reveni asupra acestui fapt, când ne vom referi la memoriile lui Brucan.

Luate pe ansamblu, cărțile de memorialistică ale lui Ion Iliescu prezintă interes pentru istoric. Pe baza lor, se poate descifra personalitatea acestui actor major al revoluției, se poate reconstitui la nivel de minut, coroborând și alte surse, traseul acestuia între diferitele puncte cheie etc. Poate cea mai demnă de atenție este ultima sa lucrare, *Amintiri*, deși aceasta, în mod paradoxal, alocă doar un capitol revoluției. În schimb, descrie în detaliu activitatea anterioară a lui Ion Iliescu, conturându-i profilul și relevându-i convingerile și modul de gândire. În plus, exprimarea

---

[55] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *La cele mai înalte niveluri. Relatare din culisele puterii referitoare la sfârșitul Războiului Rece*, Iași, Editura Elit, [1994], p. 217.

[56] Ion Iliescu, *op. cit.*, p. 66.

este firească, depășind complexul limbii de lemn. De remarcat că, în prezentarea evenimentelor din 1989, autorul se rezumă la prezentarea faptelor în ordine cronologică, ocolind polemicile.

Gelu Voican Voiculescu are o viziune similară, cu mici tente personale, asupra faptelor din decembrie 1989. Din păcate, el a fost mai parcimonios în relatări. Însă, din puținele sale mărturii reiese că este convins de realitatea revoluției. El însuși revoluționar, a fost cooptat de Ion Iliescu în colectivul său. Portretul pe care i-l face acestuia este un adevărat panegiric, încât ne putem întreba dacă tușele exagerate nu sunt, de fapt, mostre de subtilă ironie: „Privind retrospectiv, trebuie recunoscută cutezanța inspirată a lui Ion Iliescu: venit cu mâinile goale la Televiziune, **însoțit doar de doi, trei apropiați** (***subl. n.***), a îndrăznit să ia inițiativa preluării puterii, înconjurat de grupul eterogen de revoluționari necunoscuți, reunit spontan în jurul său, și **canalizând energia revoltei populare spre o revoluție coerentă** (***subl. n.***), prin care a schimbat radical un redutabil sistem politic cu o vechime de aproape 45 de ani. Bineînțeles că a contat renumele său: se auzise de opoziția sa consecventă de când, prin 1971, fusese marginalizat de Ceaușescu. Un **adevărat «mesianism»** (***subl. n.***) legat de persoana sa fusese întreținut de Europa Liberă și de presa occidentală. Totuși, chiar și așa, **puțini oameni politici au în palmaresul lor performanța lui Ion Iliescu de a fi răsturnat regimul comunist** (***subl. n.***) în împrejurările atât de nesigure din decembrie '89, cu mijloacele atât de reduse de care a dispus și fără nici măcar o minimă pregătire prealabilă”.[57]

Pe lângă aceasta, Gelu Voican Voiculescu consideră că legitimitatea noului cerc conducător venea din aclamațiile și solidaritatea mulțimii din stradă cu Ion Iliescu, dar și din faptul că nu a fost contestat.[58]

---

[57] Gelu Voican Voiculescu, „Un om”, în Victor Opaschi (editor), *Ion Iliescu, om și lider*, Litera, București, 2013, pp. 82-83.
[58] *Ibidem*, pp. 80-81.

Dar exoticul căuzaș admite că revoluția română a avut o componentă externă, pe care nu o precizează însă: „Chiar dacă au existat stimulări externe, care vor fi amorsat inițial revolta populară, controlul evenimentelor noi l-am avut, noi, cei care, în frunte cu Ion Iliescu, am preluat inițiativa".[59]

Mai atrag atenția și caracterizarea pe care i-o face generalului Victor Atanasie Stănculescu, dar și observația sa referitoare la rolul Televiziunii în acele momente zbuciumate: „(Stănculescu, ***n.n.***) are în el vâna trădării. La fuga Ceaușeștilor, Verdeț a constituit noul guvern (Vlad, Gușă, Curticeanu, Stănculescu etc.). Celălalt nucleu, format în jurul lui Ion Iliescu, a aflat aceasta de la Stănculescu, care i-a trădat astfel pe primii. A câștigat nucleul care a pus mâna pe Televiziune și care și-a instalat sediul în clădirea MApN. Au avut intuiția (**sau pregătirea?**) aceasta (***subl. n.***)... Practic, în primele zile ale Revoluției, stabilitatea și ordinea în țară s-au asigurat nu prin puterea legii sau prin autoritatea instituțiilor statului, ci prin apariția la Televiziune a liderilor care concentrau în personalitatea lor ideea victoriei, ideea noii puteri. O putere transmisă maselor prin simpatie, prin contagiune".[60]

În 1990, Stănculescu și Gelu Voican au acordat împreună un interviu. Revoluționarul a povestit că a avut inițiativa asasinării de urgență a cuplului Ceaușescu, în ipoteza apariției unor factori neprevăzuți. Stănculescu a fost de acord și a sunat la unitatea militară din Târgoviște pentru a pregăti lucrurile. Dacă situația ar fi cerut-o, urma să transmită ordinul de execuție. Este interesant

---

[59] Iată și un alt exemplu: „Revoluția română din decembrie 1989 s-a produs spontan, ca o imensă explozie, datorită exasperării unui popor ce se săturase să mai îndure teroarea unei perechi dictatoriale complet alienate. Chiar dacă vor fi existat unele stimulări externe, starea propice exploziei exista deja și nu mai contează dacă ea a fost provocată prin autoaprindere sau de o amorsă de inițiere". Gelu Voican Voiculescu, „În decembrie '89, Dumnezeu a surâs la București", în *Dosarele Istoriei*, nr. 1 (29), 1999, pp. 60-62. În alt loc vorbește despre agenții străini: „În plus, comportamentul nostru atipic, haosul ce răzbătea din stângăcia noastră i-au paralizat efectiv pe agenții de teren ai serviciilor secrete străine, veniți să amorseze tulburările prin care urma să fie răsturnat Ceaușescu". *Idem*, „Un om", p. 82.

[60] Viorel Domenico, *Ceaușescu la Târgoviște, 22-25 decembrie 1989*, Editura „Ion Cristoiu", București, 1999, p. 195.

că cei doi complici au luat decizia fără a se consulta cu Ion Iliescu, care – potrivit mărturiei amândurora – nu a acceptat suprimarea imediată a Ceaușeștilor.[61]

Într-un alt interviu, Gelu Voican Voiculescu își exprimă părerea fermă (nesusținută de probe) că fenomenul terorist a fost generat de Armată: „În momentul în care Armata ne-a protejat contra acțiunilor Securității, adică a percepției noastre că Securitatea ne vrea capul, ea a devenit salvatoarea grupului Iliescu. Putea astfel să-i pună condiții, să cădem la pace: «Nu se pune întrebarea ce am făcut până în 22 decembrie, altfel nu ați fi fost». A fost, așadar, un simulacru. Este o ipoteză istorică, dar este convingerea mea. Dacă Securitatea voia să facă măcel, făcea măcel. Armata a creat fenomenul terorist cu scop de diversiune pentru a întreține o situație amenințătoare care să îi dea posibilitatea să slujească noua putere".[62]

Petre Roman este un alt actant important al evenimentelor din 1989. El povestește cum, după discursul lui Ceaușescu din 21 decembrie, s-a dus în centrul Bucureștilor pentru a vedea cu ochii săi semnele căderii dictatorului. Seara și noaptea târziu a trecut prin zonele fierbinți unde manifestanții se confruntau cu forțele de ordine. A doua zi, a decis să meargă din nou în centrul capitalei. Roman îl cunoștea pe Ion Iliescu, care îi publicase două cărți. În plus, tatăl său, Valter, era un apropiat al acestuia. Pentru a demonstra că această împrejurare nu are nicio legătură cu acceptarea sa în noua echipă, Roman simte nevoia să-și afirme apăsat calitatea de revoluționar. Iată cum redă momentul în care hotărăște să acționeze: „Decana și secretarul de partid se aflau acolo, trași la față. Erau descumpăniți, nu știau ce hotărâre să ia. Își exercitau funcțiile inerțial, însă tergiversau cât puteau. Când le-am spus că era de datoria noastră să trimitem și noi o delegație în Piața Palatului s-au cam strâmbat. **Apoi, ca Pilat din Pont, secretarul de partid s-a spălat pe mâini: «Fă ce vrei. La urma urmei e vorba de viața ta,**

---

[61] *Ibidem*, pp. 195-196.

[62] Alex Mihai Stoenescu, *Interviuri despre revoluție*, Editura RAO, București, 2004, p. 192.

nu de a mea» (***subl. n.***)". În Piața Palatului, asistă la fuga lui Ceaușescu. Pătrunde în CC alături de manifestanți, fiind recunoscut de către cineva din mulțime drept un profesor care mai apăruse la televizor și care se putea adresa maselor. De pe balcon, anunță căderea dictatorului. Din Comitetul Central, pornește spre Televiziune, unde are prilejul de a asista la sosirea lui Ion Iliescu și la discursul său prin care făcea apel la întrunirea democraților care doreau să participe la crearea unei noi structuri de putere. Roman, care a participat la constituirea Frontului Salvării Naționale, îi reproșează lui Ion Iliescu că ar fi închis revoluția în propriul cerc personal și sugerează existența unei premeditări[63]: „Într-adevăr, în seara aceea Iliescu a venit însoțit de toată viitoarea sa echipă. Se aflau acolo, între alții, Silviu Brucan, Dan Marțian și Alexandru Bârlădeanu, oameni cu o îndelungată carieră comunistă care, dintr-un motiv sau altul, își luaseră distanțele față de Ceaușescu, dar foarte de curând și între anumite margini: opoziția lor nu era mai veche de câțiva ani și, mai mult, ea nu viza regimul ca atare, ci numai forma pe care i-o dăduse Ceaușescu. Erau și ei, ca Iliescu, doar niște comuniști reformatori. Mai erau prezenți acolo și trei militari, printre care generalul Militaru. Singurii care proveneam nemijlocit din mișcarea străzii eram Gelu Voican, Bogdan Teodoriu, Cazimir Ionescu și cu mine".[64]

Astfel, mărturia lui Roman se apropie de teza „revoluției furate". În opinia sa, confiscarea s-a făcut nu doar prin includere (preferința pentru comuniștii perestroikiști), ci și prin excludere: „Dar s-a întâmplat ceva și mai grav. La un moment dat a fost anunțată sosirea lui Corneliu Coposu. N-am avut timp să schițez nici cea mai mică reacție. «Să plece», au strigat, aproape simultan, Bârlădeanu și Iliescu".[65]

---

[63] „Revoluția noastră s-a făcut din mers, pas cu pas, și a fost, ca atare, plină de șovăieli și de aproximații. Trebuie totuși să admitem că un număr de actori aveau, **să nu zic un «plan», dar măcar o idee cât de cât precisă** (***subl. n.***) cu privire la ce voiau și nu voiau să-i urmeze căderii lui Ceaușescu". Petre Roman, *Libertatea ca datorie*, Editura Fundației Pro, București, 2006, p. 78.
[64] *Ibidem*, p. 87.
[65] *Ibidem*, p. 88.

În mod paradoxal, tocmai unul dintre comuniștii reformatori, Silviu Brucan, îi dă dreptate lui Roman. Format și prelucrat de regim, Ion Iliescu rămânea, în parte, prizonierul acestuia și după 22 decembrie. De aceea, el intenționa să-l desemneze pe Ilie Verdeț drept premier, deși acesta deținuse această funcție și în timpul lui Ceaușescu. Brucan a fost cel care a pledat în favoarea numirii lui Petre Roman, care devenise o figură reprezentativă a revoluției. Brucan își creionează un portret de eminență cenușie, de strateg al revoluției. Tot el l-a convins pe Ion Iliescu să renunțe la Stănculescu ca ministru al Apărării în favoarea generalului Nicolae Militaru și a cosmetizat textul lui Dumitru Mazilu care avea să devină principalul document al revoluției televizate, contrazicându-l astfel pe liderul care își arogase acest merit.[66] Brucan sugerează că, în acele clipe, a avut un ascendent asupra lui Ion Iliescu: „Am acceptat o singură excepție de la principiul înlocuirii vechilor activiști și anume menținerea lui Paul Niculescu Mizil ca responsabil cu aprovizionarea populației".[67]

Memoriile lui Brucan trezesc atenția și prin prezentarea tentativelor de lovitură militară anterioare anului 1989 (prima ar fi datat încă din 1976, la inițiativa ministrului Apărării, Ion Ioniță). În acest context, el îl descrie din nou pe Ion Iliescu ca pe un „disident care respecta regulile jocului în partid", afirmând, în plus, că acesta ar fi încercat să-i descurajeze pe Ioniță și Militaru să acționeze pentru răsturnarea lui Ceaușescu *manu militari*, întrucât ar fi fost „o încercare periculoasă".[68] Brucan își declară apartenența la grupul conspirativ Ion Ioniță – Nicolae Militaru – Virgil Măgureanu – Ion Iliescu: „Pe Iliescu îl cunoșteam de mulți ani și-l revăzusem doar în treacăt, cu un an în urmă – oprise mașina

---

[66] Silviu Brucan, *Generația irosită. Memorii*, Editura Teșu, București, 2007, pp. 225-230. Ion Iliescu: „Dumitru Mazilu avea pregătite câteva texte utile pentru definirea celor zece puncte programatice ale Revoluției Române; au intervenit cu propuneri și observații Silviu Brucan, Alexandru Bârlădeanu, Petre Roman. Eu am încercat să le ordonez și să le dau o notă coerentă". Ion Iliescu, *Destinul unui om de stânga*, p. 399.

[67] Silviu Brucan, *op. cit.*, p. 231.

[68] *Ibidem*, p. 185.

pe strada Herăstrău, invitându-mă să urc, dar eu am trecut pe trotuarul celălalt, făcându-i semn cu mâna că sunt urmărit. Pe Roman îl văzusem doar ca student în casa lui Valter Roman, iar **despre Militaru știam multe de la generalul Ioniță, dar regulile conspirației ne interziceau să ne întâlnim** (***subl. n.***)".[69] După cum am văzut anterior, Ion Iliescu povestește că reuniunile erau nepermise, întâlnirile având loc numai separat, în doi.

Foarte controversată este însă relatarea privitoare la implicarea Moscovei în înlăturarea lui Ceaușescu. Brucan dezvăluie că, în noiembrie 1988, a făcut un tur de forță care a inclus vizite la Londra, Washington și Moscova. În capitala Uniunii Sovietice s-ar fi întâlnit cu A. Dobrînin (secretarul cu probleme internaționale al CC al PCUS), care i-ar fi transmis dorința lui Mihail Gorbaciov de a avea o întrevedere, care s-a și produs.[70] La 14 aprilie 2010, părintele perestroikăi, aflat într-o călătorie la București, a contestat cu fermitate, în cadrul unui interviu, că l-ar fi cunoscut cu vreo ocazie pe Brucan.[71]

Dar iată cum expune acesta din urmă dialogul cu liderul sovietic: „Am trecut, în sfârșit, la chestiunea care mă durea pe mine mai mult: România. Aici a deschis el discuția, dovedindu-se perfect în temă. De la început a declarat că este de acord cu acțiunea de răsturnare a lui Ceaușescu, cu condiția ca ea să fie concepută și realizată astfel încât să ducă la menținerea partidului comunist ca forță politică conducătoare în România. [...] M-am gândit puțin și i-am răspuns: «Totul va depinde de comportarea celor din organul conducător al partidului, Comitetul Politic Executiv, și un test apropiat îl va constitui reacția lor la *Scrisoarea celor 6*. Trebuie ținut seama, tovarășe Gorbaciov, de aceea că toți semnatarii Scrisorii sunt oameni importanți, dar niciunul nu deține putere în momentul de față. Cheia este în mâna celor care ocupă funcții

---

[69] *Ibidem*, p. 222.

[70] Eugen Mihăescu, *Între linii*, Editura RAO, București, 2011, p. 78. În memoriile sale, Mihăescu redă o convorbire cu Brucan privind întâlnirea acestuia cu Gorbaciov.

[71] Vasile Buga, *Pe muchie de cuțit. Relațiile româno sovietice 1965-1989*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2013, p. 271.

esențiale în partid, în stat, în armată și Securitate, iar până acum toți au făcut zid în jurul lui Ceaușescu și de aceea el și-a putut face de cap». Gorbaciov a fost de acord, dar repeta aproape mecanic mereu: «Partidul trebuie să rămână în picioare, altfel va fi haos». În același timp, a ținut să declare categoric că nu se va amesteca în treburile interne ale României [...]".[72]

Ruxandra Cesereanu era perfect îndreptățită să considere depoziția lui Brucan „ambiguă și alunecoasă", deoarece acesta evocă la tot pasul conspirații și înțelegeri tainice, fără a divulga finalitatea acestora sau modul în care s-au concretizat.[73]

Și el evidențiază rolul vital jucat de micul ecran în impunerea noilor conducători și în acceptarea lor de către populație, scriind că „a fost prima revoluție din istorie efectuată prin și la Televiziune".[74] Cât despre teroriști, nu are niciun dubiu, indicându-i pe profesioniștii din ministerul de Interne și din Securitate, care ar fi fost, în opinia sa, special pregătiți pentru a înăbuși o revoltă populară. Astfel, încă din 1988, ministrul Tudor Postelnicu a semnat Ordinul secret nr. 2600, care prevedea modul de acțiune al unităților de elită, antrenate în mod special pentru războiul de hărțuire urbană. Asupra lor cade vina atacurilor împotriva CC sau asupra sediului Televiziunii.[75] Brucan îl acuză în

---

[72] Silviu Brucan, *op. cit.*, pp. 197-198.

[73] Ruxandra Cesereanu, *op. cit.*, p. 152.

[74] Silviu Brucan, *op. cit.*, p. 227.

[75] „După zăpăceala primelor ore iscată de fuga neprevăzută a celor doi dictatori cu elicopterul, trăgătorii din unitățile de elită ale MAI pregătiți și antrenați pentru ipoteza unei revolte populare au început să tragă atât din clădirile dimprejurul CC, cât și din casele din jurul Televiziunii. Era limpede că ei cunoșteau nu numai obiectivele strategice, dar și clădirile din jurul acestora, care urmau să fie ocupate. Acolo ei și-au instalat puștile mitralieră prevăzute cu mecanisme infraroșii pentru tirul de noapte. Din punctele întunecoase, de la etajul XI, vedeam clădirile din care se trăgea asupra Televiziunii și mijloacele neadecvate cu care răspundeau unitățile Armatei, care trăgeau din tancuri și TAB-uri, cu o lipsă evidentă de precizie în ce privește ținta focului. În mai multe rânduri, am văzut mobilitatea ce o demonstrau teroriștii, mutându-se cu repeziciune din casa reperată de Armată într-o casă vecină, de unde reluau imediat focul". *Ibidem*, p. 223 și pp. 238-240.

mod direct pe Iulian Vlad, șeful Securității, că ar fi făcut un joc dublu, mimând adeziunea la revoluție, dar netransmițând subalternilor ordinul de a opri focul și de a se subordona Armatei.[76] Pe acest fond, procesul Ceaușeștilor devenea o necesitate, existând pericolul ca aceștia să fie eliberați de trupe loiale, ceea ce ar fi dus la represalii masive împotriva civililor. Lui Brucan îi aparține o caracterizare foarte plastică a evenimentelor din 1989: *„Eu cred că figura de stil pe care o folosesc eu e cea mai bună. Și anume, că a fost o revoluție, o explozie populară și că, în momentul în care a sosit trenul revoluției, noi eram în gară, pentru că eram singurii care cunoșteam mersul trenurilor, ne-am suit în tren și am pus mâna pe putere. Mă gândesc în primul rând la Iliescu"*.[77]

Un caz aparte este cel al lui Dumitru Mazilu. La începutul anilor 1990, acesta a publicat o lucrare memorialistică cu un titlu sugestiv, *Revoluția Furată*.[78] Din cuprinsul acesteia reiese că cei care se autonumiseră în fruntea CFSN aveau o agendă ascunsă. Mazilu afirmă că revoluția românilor împotriva dictaturii comuniste a fost confiscată de neocomuniști.[79] Mazilu aduce mai multe argumente. În primul rând, noii lideri autodesemnați (Ion Iliescu,

---

[76] *Ibidem*, pp. 232-235.

[77] Rodica Palade, „Silviu Brucan: «Am fost un complotist»", în *Revista 22*, Nr. 18, 30 apr. – 6 mai 2002, la http://www.revista22.ro/am-fost-un-complotist-85.html, pagină accesată la 4 septembrie 2014.

[78] Dumitru Mazilu, *Revoluția Furată. Memoriu pentru țara mea*, Cozia Ed.-Co Iordache și Ambruster, București, München, 1991.

[79] „Profitând de împrejurări, de lipsa de organizare și de absența unor structuri care să concretizeze năzuințele de schimbare ale poporului, **un grup de conspiratori comuniști și-au însușit roadele Revoluției** (***subl. n.***). Ei au exploatat momentul, s-au proclamat o EMANAȚIE a acesteia, au acceptat Platforma-program aprobată de popor, cu unele schimbări care-i slăbeau eficacitatea, și au declanșat o acțiune sistematică de temporizare a transformărilor democratice, prin readucerea vechilor structuri și practici totalitare în viața țării. **Poporul a fost ÎNȘELAT, încercându-se o deturnare a sensului Revoluției** (***subl. n.***) și limitarea obiectivelor sale la eliminarea dictaturii ceaușiste. O echipă comunistă era înlocuită cu una neocomunistă. **Se producea un adevărat FURT al Revoluției Române** (***subl. n.***)". *Ibidem*, pp. 99-100.

Silviu Brucan etc.) se cunoșteau între ei. Apoi, deciziile fundamentale se luau numai în cercul lor strâmt: ciuntirea și modificarea documentului programatic (mai ales prin menționarea respectării angajamentelor față de Tratatul de la Varșovia) pe care el însuși îl elaborase și care fusese acceptat de cei peste 200.000 de revoluționari aflați în Piața Palatului; propulsarea lui Ion Iliescu în vârful CFSN; desemnarea lui Roman drept premier etc. În al treilea rând, este vorba despre tentativa grupului conspirativ de a solicita intervenția trupelor sovietice: „Ni s-a comunicat că în condițiile continuării confruntării armate în București și în mai multe localități din țară «unica soluție o constituie solicitarea intervenției trupelor sovietice!». Ni se spunea că numai cu ajutorul acestor trupe, bine echipate și instruite, am putea înfrânge rezistența unităților și militarilor care n-au trecut de partea Revoluției. [...] Tinerii revoluționari erau extrem de îngrijorați. Unul dintre ei – parcă sintetizând gândurile tuturor celor prezenți – spuse: «Dar noi nu vrem menținerea comunismului, ci eliminarea lui. Or, trupele sovietice nu în ajutorul, ci împotriva noastră ar veni! **Cum a putut Ion Iliescu face o asemenea propunere? Venirea acestor trupe ar pulveriza Revoluția Română și ar revigora structurile comuniste, care se clatină în acest moment**... (***subl. n.***)». Toți cei de față erau de acord cu acest punct de vedere. Am fost bucuroși să constatăm că Generalul Ștefan Gușe se opunea ferm unei asemenea inițiative”.[80] În sfârșit, lichidarea dictatorului a fost motivată de faptul că acesta știa și putea dezvălui multe despre noii diriguitori, nu întâmplător invocând, chiar în timpul procesului, lovitura de stat.

Ei bine, în 2011, Mazilu revine cu o nouă carte despre evenimentele din decembrie 1989.[81] Aceasta preia, până la virgulă, fragmente din volumul anterior, precum relatarea despre arestarea autorului și a familiei sale în noaptea de 21-22 decembrie. Celelalte capitole însă nu fac altceva decât să reproducă versiunea

[80] *Ibidem*, p. 65.

[81] *Idem*, *Revoluția Română. Zile și nopți de dramatism și speranță*, Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, București, 2011.

standard a „revoluției pure", textele putând fi la fel de bine scrise și semnate de Ion Iliescu.[82] Cititorul este îndreptățit să fie nedumerit și să se întrebe la câte revoluții diferite a participat Mazilu, în 1989. Ruxandra Cesereanu are o explicație banală, care poate tocmai de aceea poate fi adevărată: „Din motive politice, ani mai târziu, redevenit acolit al regimului, Dumitru Mazilu își schimbă opinia și afirmă că în decembrie 1989 a fost exclusiv o revoluție, considerând ca fanteziste scenariile conspiraționiste".[83]

Și Alexandru Bârlădeanu, care fusese exclus din Partidul Comunist Român în 1989, după ce semnase *Scrisoarea celor șase* și se opusese politicii economice promovate de Nicolae Ceaușescu, s-a regăsit printre membrii provizorii ai CFSN. Într-o convorbire cu Lavinia Betea, el prezintă unele amănunte insolite despre întâmplările din 1989. De pildă, povestind despre prima sa revedere cu Ion Iliescu, în 22 decembrie 1989, amintește că generalul Nicolae Militaru, care se afla de față, i-ar fi zis: „De șase luni pregătim acțiunea asta".[84] În paranteză fie spus, Militaru a mai avut o afirmație asemănătoare, înregistrată pentru posteritate de către camerele de luat vederi: „Măi, oameni buni! Frontul

---

[82] „**Noi, cei care am alcătuit noua echipă de Putere nu ne-am înțeles înainte** (***subl. n.***). Ne-am constituit din mers, acționând împreună pentru că gândeam la fel, pentru că urmăream aceleași obiective, încrederea unul în altul s-a consolidat treptat, în cursul evenimentelor. Noua echipă de Putere cuprinzând oameni care «au demonstrat spirit de sacrificiu în anii tiraniei», tineri care erau pe baricade, punându-și viața în pericol, «reprezentanți ai muncitorilor, ai studenților, ai intelectualității, ai armatei – acele forțe care au fost active, prezente în procesul de instaurare a noului regim al Puterii» – a acționat din primele momente pentru structurarea noului sistem social-politic pe care «îl cerea cu insistență populația răsculată». (NOTĂ: În primele zile nu a avut loc o alegere a liderului, dar **toți ne-am grupat în jurul domnului Ion Iliescu** (***subl. n.***), căruia – în pofida orgoliilor unora dintre noi, care aveau să izbucnească violent mai târziu, făcând atâta rău în viața noastră politică – am fost nevoiți să-i recunoaștem calmul, echilibrul și luciditatea, rolul efectiv în conducerea acelor procese complexe)". *Ibidem*, pp. 69-70.

[83] Ruxandra Cesereanu, *op. cit.*, p. 149.

[84] Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu. Convorbiri*, Editura Evenimentul Românesc, București, 1997, p. 230.

Salvării Naționale acționează de șase luni, domnule".[85] Bârlădeanu mai developează un instantaneu ciudat: discuta împreună cu Iliescu și cu membrii echipei acestuia despre conținutul comunicatului către țară, într-un birou din CC care avea ferestrele orientate spre Palatul Regal, când a început să se tragă. Toată lumea s-a culcat pe jos, panicată. Impresia sa era că securiștii începuseră canonada. În ciuda fricii, și-a păstrat suficient cumpătul încât să înțeleagă că nu erau direct vizați: nu se auzea zgomotul geamurilor sparte de gloanțe.[86] În rest, confirmă varianta inițială a lui Mazilu referitoare la modul în care se luau hotărârile. Deși fusese cooptat în CFSN, probabil în calitate de semnatar al Scrisorii, a aflat prin intermediul televizorului de procesul și execuția cuplului dictatorial. Oricum, crede că, de fapt, a fost vorba despre o crimă, pe care o pune pe seama dorinței noilor lideri de a-i împiedica pe Ceaușești să facă destăinuiri: „Dacă cineva ar fi dorit să se șteargă urmele, nu exact așa ar fi procedat, cum s-a întâmplat? Consider și acum că a fost o greșeală politică, deși Iliescu, nu de mult, mi-a reproșat această opinie. În istorie va rămâne impresia că lucrurile au fost grăbite pentru că Ceaușescu era sau putea deveni incomod prin cele ce le știa".[87] Tot din presă a aflat despre decretele adoptate, la 26 decembrie, de Consiliu (din care făcea oficial parte), fără a fi fost însă convocat la ședință. A fost nevoit să-i transmită un protest lui Ion Iliescu, care a invocat birocrația.

În interviurile pe care le-a acordat, Ion Caramitru evocă fervoarea revoluționară din după amiaza și noaptea de 21 decembrie. În toată această perioadă s-a aflat în stradă, printre manifestanții pe care încerca să-i încurajeze. În momentul în care forțele de represiune au început să vâneze oamenii, s-a refugiat în blocurile din zonă, fugind, după cum mărturisește, din balconul unui prieten în altul. Dimineața zilei de 22 l-a găsit din nou în

---

[85] Viorel Domenico, *De cealaltă parte a Baricadei. Demnitari comuniști în Revoluția din Decembrie 1989*, Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, București, 2012, p. 69.
[86] Lavinia Betea, *op. cit.*, p. 231.
[87] *Ibidem*, p. 234.

stradă, încercând să-i convingă pe muncitorii și pe tinerii care umpleau centrul capitalei să rămână și să continue protestele. După ce a aflat că Milea s-a sinucis, i-a comunicat știrea maiorului care avea în sarcină TAB-urile Armatei de pe Magheru. Acesta s-a pus la dispoziția revoluționarilor, iar Caramitru a ajuns la Televiziune într-un transportor blindat. Rememorează întâlnirea cu Mircea Dinescu din studioul 4 și scenele bine cunoscute care au urmat.[88] Socotește că tot ce a urmat a fost o manipulare pusă la cale de către cei interesați să-i ia locul dictatorului: „Apoi aș fi vrut să nu se mai tragă, să nu mai moară oameni. Când a început să se tragă, am crezut că sunt într-adevăr teroriști. Nu s-a anunțat că Nicolae Ceaușescu a fost prins în 22 seara, au mai ținut ceva timp informația, pentru că era nevoie de un tampon pentru a da credibilitate taberei Iliescu. Iliescu nu ieșise în stradă, Brucan nu ieșise în stradă, au venit la «de-a gata», cum se spune. Și atunci au creat această intoxicare publică, cu așa-zișii teroriști, și și-au creat o doză de credibilitate. Apoi, atenția publică s-a mutat pe moartea lui Ceaușescu și gata, puterea a fost câștigată".[89] Caramitru opinează că Sergiu Nicolaescu făcea parte din grupul conspiratorilor. El afirmă că, pe 22 decembrie, Ion Iliescu a vrut să-l numească pe regizor președintele Comisiei Militare a FSN, numai protestele sale și ale lui Dinescu determinându-l să abandoneze ideea.[90]

În replică, Sergiu Nicolaescu neagă orice premeditare, dar susține că el l-a adus pe Ion Iliescu la Televiziune. Lucrurile s-ar fi petrecut în felul următor: în clipa în care regizorul a apărut în

---

[88] Cristian Delcea, Mihai Voinea, „Ion Caramitru, revoluționar: «Mi-e jenă să revăd imaginile de la Revoluție»", în *Adevărul*, în 13 noiembrie 2011, la http://adevarul.ro/news/societate/ion-caramitru-revolutionar-mi-e-jena-revad-imaginile-revolutie-1_50ad3b4f7c42d5a6639133cc/index.html, pagină accesată la 29 august 2014.

[89] Cristian Delcea, Mihai Voinea, „Ion Caramitru, revoluționar: «Iliescu și Brucan au creat intoxicarea cu așa-zișii teroriști»", în *Adevărul*, 14 noiembrie 2011, la http://adevarul.ro/news/societate/ion-caramitru-revolutionar-iliescu-brucan-creat-intoxicarea-asa-zisii-teroristi-_50ad41ea7c42d5a66391b485/index.html, pagină accesată la 29 august 2014.

[90] *Ibidem*.

studiouri, lumea de acolo l-a privit instantaneu ca pe un șef. Dar văzând debandada generală și lipsa de organizare, a înțeles că era nevoie de un cu totul alt tip de lider, cineva precum Ion Iliescu, a cărui reputație de disident o cunoștea indirect, din spusele lui Titus Popovici: „Familia mea nu știa nimic de mine. Gabriela Nicolaescu, Ioana Pavelescu și Mihai Bujor stătuseră la mine în zilele acelea. Apoi, au apărut (la Televiziune, ***n.n.***) Mihai Bujor, cu Ioana și cu Gabi. Bujor a ajuns la mine și m-a întrebat: «Vrei să mă duc după Iliescu?». În momentul ăla mi-am dat seama că ori îl împușc pe Caramitru, ceea ce ar fi fost o crimă, ori este nevoie de un lider adevărat. Caramitru... Vezi, în acele momente nu aveam nevoie acolo de unul care să facă «muzică», să «cânte» altceva decât mine. Atunci mi-am dat seama că este nevoie de un conducător. Bujor s-a dus și l-a găsit pe Iliescu în fața casei. L-a urcat în Dacia lui și au venit cu toți: Iliescu, Bujor, Gabi și Ioana Pavelescu. Au venit la Televiziune și au intrat, spunând că merg la Sergiu Nicolaescu. Când a venit Iliescu, toți au plecat de lângă mine și s-au strâns în jurul lui".[91] Nicolaescu – care spune despre sine că este omul care știe tot ce se poate ști despre evenimentele din 1989, întrucât le-a trăit, dar le-a și cercetat[92] – afirmă că „Petre Roman nu a luptat la baricadă, nici vorbă".[93] În mărturiile sale vorbește și despre trupe străine care ar fi activat pe teritoriul României, dar și despre teroriști, fiind însă dificil de distins în ce

---

[91] Vasile Surcel, Răzvan Belciuganu, „Dezvăluiri – Ion Iliescu, și în guvernul Verdeț", în *Jurnalul Național*, 14 ianuarie 2006, la http://jurnalul.ro/special-jurnalul/dezvaluiri-ion-iliescu-si-in-guvernul-verdet-29981.html, pagină accesată la 29 august 2014.

[92] Sergiu Nicolaescu a condus, în legislatura 1990-1992, Comisia Senatorială de Cercetare a Evenimentelor din Decembrie 1989 și este autorul mai multor lucrări despre revoluție: *Revoluția. Începutul adevărului*, Editura Topaz, București 1995; *Un senator acuză*, Editura Pro, București, 1996; *Cartea revoluției române decembrie '89*, Editura Ion Cristoiu, București 1999; *Lupta pentru putere. Decembrie '89*, Editura Bic All, București, 2005.

[93] „Sergiu Nicolaescu: «Militaru și Petre Roman au fost propuși de Brucan»", în *Adevărul*, 16 martie 2010, la http://adevarul.ro/news/eveniment/sergiu-nicolaescu-militaru-petre-roman-fost-propusi-brucan-1_50ad57447c42d5a663934def/index.html, pagină accesată la 28 august 2014.

măsură amintirile i-au fost contaminate de informațiile pe care le-a aflat ulterior, mai ales din poziția de președinte al Comisiei parlamentare care a investigat evenimentele din 1989.

Victor Atanasie Stănculescu (prim-adjunct al ministrului Apărării Naționale) are o perspectivă singulară asupra desfășurărilor din decembrie 1989, distingându-se printre foștii săi colegi din CFSN. El susține că, în 22 decembrie, se poate vorbi despre o lovitură militară împotriva lui Ceaușescu. Așa cum le prezintă, faptele sunt următoarele: În sediul Comitetului Central, după sinuciderea ministrului Vasile Milea, este desemnat de Ceaușescu să preia conducerea Armatei. Prima lui decizie, în această calitate, este să-i nesocotească ordinele comandantului suprem. Știind că, din dispoziția lui Milea, un regiment de tancuri și unul mecanizat se îndreptau spre centrul Bucureștilor, Stănculescu le ordonă, prin intermediul indicativului RONDOUL (indicativul ministrului Apărării) să se retragă în cazărmi. Apoi le raportează dictatorilor că cele două unități se aflau, de fapt, în mișcare.[94] În continuare, Stănculescu dispune: „nu se trage de către nimeni, nici foc de avertizare – să se parlamenteze".[95] Primul ordin este dat la puțin timp după ora 10, deci înainte de anunțul televizat de la 10.51, care prezintă conținutul Decretului prezidențial cu privire la instituirea stării de necesitate pe întreg teritoriul țării, urmat de comunicatul prin care se informa că ministrul Forțelor Armate, care „a acționat ca un trădător împotriva independenței și suveranității României", s-a sinucis. Cronologia este importantă, întrucât demonstrează că Armata a

---

[94] Dinu Săraru, *Generalul Revoluției cu piciorul în ghips*, Editura RAO, București, 2005, pp. 40-41. Stănculescu – „Am vorbit și cu Matenciuc, aghiotantul meu, care a fost de față, și mi se pare că Ceaușescu a spus: «Preiei comanda Armatei!». Așa a spus «... și grăbește să vină coloanele militare». M-am dus la grupa operativă să mă interesez unde sunt coloanele de blindate chemate de Milea. Nu știu dacă ei știau că am fost numit. Apoi m-am dus la maiorul Tufan, la etajul 6, și i-am spus să execute numai ordinele mele". Alex Mihai Stoenescu, Victor A. Stănculescu, *În sfârșit, adevărul... Generalul Victor A. Stănculescu în dialog cu Alex Mihai Stoenescu*, Editura RAO, București, 2010, p. 89.

[95] *Ibidem*, p. 92.

trecut de partea revoltei populare, înainte de anunțul morții lui Milea. În continuare, Stănculescu l-a dezinformat pe Ceaușescu, spunându-i că unitățile întârzie, iar situația din piață devine din ce în ce mai tensionată și i-a propus soluția evacuării prin intermediul unui elicopter. Intenția ambiguă a lui Stănculescu era să-i scape pe Ceaușești de mulțime, pe de o parte, dar și să scape mulțimea de ei, pe de alta.[96] Trebuie notat că generalul mărturisește foarte franc faptul că acțiunea sa a fost generată de simplul interes personal: „Eu nu vreau să-mi arog merite de revoluționar, ca Iliescu. Recunosc că am acționat în primul rând din interes personal, pentru că Ceaușescu mă adusese cu forța la CC și mă pusese astfel între două plutoane de execuție – dacă refuzam ordinele lui sau dacă afla că nu le execut, iar dacă le executam și căsăpeam mulțimea, urma celălalt pluton de execuție, al poporului. Eu trebuia să-l rup pe Ceaușescu de comandă, să-l împiedic să dea ordine prin mine, ca ministru al apărării, apoi, sigur, să nu dea ordine împotriva oamenilor".[97] Cam în același timp, în biroul ministrului Apărării, generalul Ilie Ceaușescu (secretar al Consiliului Politic Superior al Armatei și adjunct al ministrului Apărării) elabora Nota telefonică nr. 37, potrivit căreia toate unitățile militare urmau să se considere „în stare de luptă și să acționeze conform condițiilor «stării de necesitate»". După fuga Ceaușeștilor, Stănculescu se deplasează la sediul MApN, unde, practic, îl arestează pe Ilie Ceaușescu și îi desființează ordinul prin Nota telefonică nr. 38. Acesteia îi urmează o alta (Nota 39), emisă la orele 13.30, prin care lui Nicolae Ceaușescu i se anula, oficial, prerogativa de comandant suprem. Pe baza acestor elemente, Stănculescu afirmă că este îndreptățit să se considere artizanul loviturii militare care l-a răsturnat, *de facto*, pe Ceaușescu de la putere.[98] Următorul gest al lui Stănculescu a fost să cedeze

---

[96] Dinu Săraru, *op. cit.*, pp. 41-42 și p. 81.

[97] Alex Mihai Stoenescu, Victor A. Stănculescu, *op. cit.*, pp. 112-113.

[98] *Ibidem*, pp. 94-98, pp. 105-106 și pp. 111-113. Stănculescu: „Eu zic că lovitura s-a sprijinit pe acțiunea revoluționară și a amplificat-o. **A fost lovitură militară** (***subl. n.***). «Lovitură de stat» e prea mult spus... că «statul» a început să se înfiripeze abia după ce s-a ridicat elicopterul. Până atunci,

puterea civililor, de fapt să-i netezească lui Ion Iliescu accesul la vârf, oferindu-i protecția sa. La ora 16.00, însoțit de Sergiu Nicolaescu, Gelu Voican și Petre Roman, Ion Iliescu a fost primit de Stănculescu la Ministerul Apărării. În condițiile în care, în sediul CC, Constantin Dăscălescu și Ilie Verdeț încercau să articuleze diferite structuri politice, făcând și desfăcând guverne, apariția lui Ion Iliescu la Ministerul Apărării arăta că beneficiază de sprijinul Armatei, înclinând balanța în favoarea sa. „I-am acordat încredere – afirmă Stănculescu – ăsta a fost de fapt adevărul, nu i-am spus concret: «Ia comanda și apucă-te de treabă!», dar l-am lăsat să-și dea drumul să meargă pe ce vroia el, deci nu a fost o «te numesc și ai grijă să faci de acum înainte... nu știu ce... »".[99] Alte mărturii interesante se referă la fenomenul terorist (consideră că au fost implicate forțe sovietice, dar și forțe interne, inclusiv militari care și-au părăsit unitățile) și la acțiunile generalului Nicolae Militaru, numit de Ion Iliescu, la 23 decembrie, în funcția de ministru al Apărării Naționale. În opinia sa, „numirea lui Militaru a fost la ordinul rușilor".[100] În acest context, Stănculescu susține că Militaru a regizat, pentru a se răzbuna, la 23 decembrie 1989, uciderea șefului de Stat Major al Unității Speciale de Luptă Antiteroristă, col. Gheorghe Trosca, întrucât acesta fusese cel care îl identificase în dosarele „Corbul 1" și „Corbul 2", ca fiind agent GRU.[101] De asemenea, Stănculescu evocă două episoade în care era să fie „curățat" prin intermediul unor operațiuni organizate de același Militaru.[102] Într-un acces de sinceritate, „generalul cu piciorul în ghips al revoluției" a mărturisit că, la un moment dat, a dorit să îl „lichideze fizic" pe rivalul său: „Da, m-am gândit când am văzut cu ce începe, cu ce

toată lumea a stat, n-a mișcat. Și apoi, toți au devenit eroi". Grigore Cartianu, Florel Manu, „Interviu cu generalul Victor Atanasie Stănculescu", în Grigore Cartianu, *Crimele Revoluției. Sângeroasa diversiune a KGB-iștilor din FSN*, Editura Adevărul Holding, București, 2010, p. 525.

[99] Dinu Săraru, *op. cit.*, p. 59.

[100] Alex Mihai Stoenescu, Victor A. Stănculescu, *op. cit.*, p. 148.

[101] *Ibidem*, p. 138 și p. 145.

[102] *Ibidem*, pp.139-141.

mișcări, cu ce chestiuni. El a avut obiectiv să multiplice haosul pentru a justifica o acțiune militară în forță prin care să pună mâna pe țară. Dar nu puteam să îi fac nimic, fiindcă era sub înaltă protecție".[103] Stănculescu povestește că, în decembrie 1989, au existat demersuri privitoare la chemarea trupelor sovietice în țară: „Se pare că Militaru ar fi acceptat varianta. A și spus «da, că Iliescu a vorbit»... Și când voia să le spună – voia să discute cu ambasadorul sovietic mai întâi –, a sărit Gușe și a spus: «Nu! N-avem nevoie!». Gușă a fost foarte categoric – nu, nu și nu. Și asta l-a costat, că imediat a fost și el aruncat tocmai la Armata de Cluj, cu două trepte mai jos".[104] Alte detalii interesante înfățișate de Stănculescu privesc procesul și condamnarea cuplului dictatorial, dar și haosul care cuprinsese armata în acele zile.[105]

Generalul Ștefan Gușă, șeful Marelui Stat Major, se găsea la Timișoara în momentul în care a fost informat că Milea s-a sinucis. Peste șocul acestei vești s-a suprapus un altul, când a urmărit la televizor comunicatul care se referea la „ministrul Forțelor Armate" (de fapt, ministrul Apărării Naționale) ca la un „trădător". Tot prin intermediul micului ecran a aflat despre fuga lui Ceaușescu. A încercat fără succes să ia telefonic legătura cu Ministerul Apărării, pentru a cunoaște starea de lucruri din

---

[103] Iulian Andrei Crăciun, Cristian Delcea, „Victor Atanasie Stănculescu: «Am vrut să îl lichidez pe generalul Militaru»", în *Adevărul*, 10 decembrie 2012, la http://adevarul.ro/news/misterele-revolutiei/victor-atanasie-stanculescu-am-vrut-lichidez-generalul-militaru1_50c5c971596d720091e05a5a/index.html , pagină accesată la 3 septembrie 2014.

[104] Grigore Cartianu, Florel Manu, *op. cit.*, p. 518.

[105] „În armată ne călcam pe picioare și eram fără legături, d-aia ne-am și împușcat între noi. Să fie clar. Prima porție de împușcați (după fuga lui Ceaușescu, ***n.n.***) a fost militarii între ei. Dacă se spunea că în Cimitirul Ghencea sunt teroriști, trăgeau militari neinstruiți cum trebuie. Trăgeau toți, ca la nuntă. Bătaia focului de aici trecea până în partea cealaltă, în Ghencea. Acolo era Autobaza, erau Clubul Steaua și unitatea militară... Apoi, de aici se trăgea către Academia Militară. Se trăgea cu transportoarele blindate pentru că se spunea că aici, fiind casele mici, erau teroriști pe deasupra caselor. Nebunia lumii. Cei care trăgeau în față, stânga și dreapta, îi omorau și pe alții. Asta era pregătirea: toată vara, au fost 80.000 de militari la munci agricole și pe șantiere, nu la instrucție". *Ibidem*, pp. 520-521.

București. În aceste condiții, a plecat spre Capitală la bordul unui avion AN-24. În timpul zborului, i s-a comunicat că generalul Militaru a avut un discurs televizat în cursul căruia i-a rostit numele și i-a cerut să oprească „măcelul". Este posibil să fi aflat și că, puțin mai târziu, Mihai Lupoi a anunțat că Militaru a preluat frâiele Armatei. Prin urmare, ajuns la București, Gușă s-a dus întâi la Televiziune, pentru a contacara spusele lui Militaru, care lăsau impresia că Armata era implicată în masacru. În acel moment, Gușă se considera șeful Armatei: „Conform legii, la acea dată aveam o răspundere extraordinară. Prin moartea generalului Milea și fuga lui Ceaușescu, devenisem automat ministru al Apărării Naționale și chiar comandant suprem al Forțelor Armate. Da, comandantul suprem dezertase de la post și, conform legii, trebuia să-mi asum răspunderea apărării naționale".[106] În fața camerelor, el le cere unităților militare (nominalizând școlile militare din Sibiu) să intre în cazărmi și să nu tragă niciun foc. S-a deplasat apoi la Ministerul Apărării, unde, practic, nu a avut timp să schimbe vreo vorbă cu Stănculescu, deoarece chiar atunci și-a făcut apariția grupul Ion Iliescu. Este interesant că în acele clipe ambii generali se credeau capii Armatei, în timp ce un al treilea, Militaru, își aroga, prin intermediul lui Mihai Lupoi, aceeași funcție. În timpul discuțiilor cu membrii echipei Ion Iliescu, Gușă a cerut închiderea frontierelor și revenirea grănicerilor (care fuseseră trecuți la Ministerul de Interne) în rândul Armatei.[107] La invitația lui Ion Iliescu, Gușă a acceptat să-l însoțească la sediul CC, unde urma să se constituie un Comandament militar unic al cărui șef trebuia să fie. Gușă a regretat puțin mai târziu decizia, înțelegând că, plecând, nu mai putea să controleze eficient Armata.[108] Din sediul CC, Gușă a asistat la „mascaradă", cum

---

[106] „Generalul Ștefan Gușă în dialog cu Pavel Coruț", în Daniela Veronica Gușă de Drăgan, *Condamnat la adevăr. General Ștefan Gușă*, Editura RAO, București, 2004, p. 297.
[107] *Ibidem*, pp. 299-300.
[108] Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România*, vol. 4, partea a II-a, „Revoluția din decembrie 1989 – o tragedie românească", Editura RAO, București, 2005, p. 536.

denumește diversiunea produsă de teroriști, fiind convins că a fost vorba despre un război psihologic (și radioelectronic). A doua zi, cum numărul victimelor creștea, Gușă afirmă că Ion Iliescu, în prezența lui Gelu Voican Voiculescu și a lui Militaru, i-a vorbit despre necesitatea de a cere Uniunii Sovietice ajutor militar specializat, constând măcar dintr-o brigadă capabilă să lupte cu teroriștii: *„Și am să vă spun și eu de ce am intervenit la Moscova. Pentru că lumea trebuie să știe adevărul, cu o viață suntem datori, puțin îmi pasă ce se va întâmpla, a fost cerut ajutor sovietic inclusiv în fața mea"*.[109] În această situație, Gușă a avut inițiativa de a-l contacta telefonic pe șeful Marelui Stat Major al Armatei Sovietice, generalul Mihail Moiseev, căruia i-a transmis în mod ferm că România nu are nevoie de ajutor militar sovietic. Gușă mai povestește că, după ce a devenit ministru al Apărării, Militaru a cerut, în prezența sa, legătura cu Moscova.[110] Cât de credibilă e mărturia lui Gușă? Greu de spus. În orice caz, el a repetat cele de mai sus și în fața Comisiei Senatoriale pentru cercetarea evenimentelor din decembrie.[111] În plus, nu există niciun dubiu în

---

[109] Daniela Veronica Gușă de Drăgan, *op cit.*, p. 328. Iată un alt citat – „Și-mi spune (e vorba despre Iliescu, ***n.n.***): «Trebuie neapărat să încetăm să mai moară lumea». Dar eu zic: «Cum adică?» Și zice: «Trebuie să facem apel la trupe specializate în lichidarea teroriștilor, că soldații noștri nu sunt pregătiți să facă față». Și atunci i-am spus: «Domnule, Armata indiferent dacă...» – am făcut, poate, această afirmație, nu știu, eram atât de nervos – «dacă or mai muri», parcă așa am zis, e posibil să fi zis: «Și dacă or mai muri, Armata este în măsură să facă față. Iar eu, cât voi fi șeful Marelui Stat Major, în niciun caz n-am să admit să se ceară vreun sprijin, indiferent de ce natură»" (pp. 329-330).

[110] *Ibidem*, p. 350.

[111] „În 23 au venit la mine să cerem ajutor pentru că moare lumea. Cine? Generalul Militaru. Domnul Iliescu era de față. La vremea respectivă era cine era. Îmi pare rău, acum e președintele țării și tot respectul, dar istoria e istorie, a fost el, a fost Gelu Voican Voiculescu. [...] Au venit la minister și au spus: «Lumea moare». Și am spus: «Poate să moară, cât oi fi eu șef al Marelui Stat Major nu admit». [...] Pentru că un singur soldat sau parașutist rus împușcat (*lipsă de audiție*, ***n.n.***). Pentru că s-a cerut clar: «Măcar o brigadă". „Audierea Generalului Ștefan Gușă la Comisia Senatorială pentru Cercetarea Evenimentelor din Decembrie 1989 din data de 21 septembrie 1993", în Daniela Veronica Gușă de Drăgan, *op cit.*, pp. 453-454.

privința existenței convorbirii telefonice pe care a avut-o cu Moiseev, în cursul căreia a afirmat, într-adevăr, că în calitatea sa de șef al Marelui Stat Major nu a solicitat și nu va solicita ajutor militar sovietic.[112]

Printre membrii inițiali ai CFSN, inginerul Mihai Montanu, în parte uitat sau ignorat în prezent, este o figură neobișnuită. La 21 decembrie, după ce a ascultat la radio știrile despre mitingul eșuat al lui Ceaușescu, s-a decis să acționeze, plecând de la birou spre centrul Bucureștilor. A participat la confruntarea dintre oameni și forțele de represiune. A doua zi, a ales să meargă la sediul CC, fiind printre primii manifestanți care au reușit să intre în clădire, chiar în momentul în care Ceaușescu se pregătea să fugă. De la CC, a ajuns la Televiziune, unde l-a remarcat, între alții, pe Petre Roman. Afirmă că l-a marcat exclamația acestuia: ***„Trebuie să-l chemăm pe Ion Iliescu!"***.[113] E convins că o mână de oameni au avut un plan despre ce urma să se întâmple: *„Acum, privind retrospectiv, analizând cele petrecute atunci pot afirma că a existat într-adevăr un «grup primordial», format din oameni care știau ce o să se întâmple și ce rol aveau să joace fiecare. [...] Reflectarea concretă a «grupului» se vede în constituirea CFSN și a noului guvern"*.[114] La Televiziune, auzindu-l pe Ion Iliescu (pe care nu-l cunoscuse anterior) că dorește să se ducă la sediul MApN, s-a oferit să-i fie șofer, punându-i la dispoziție automobilul personal. A asistat la discuțiile din sediul Ministerului Apărării, la finalul cărora Ion Iliescu l-a desemnat să rămână responsabil din

---

[112] „Extras din Registrul unic al MApN, 507/1, nr. 55/ 552 privind convorbirea telefonică a generalului Ștefan Gușă cu generalul de armată sovietic Moiseev, din data de 23 decembrie 1989", în Daniela Veronica Gușă de Drăgan, *op cit.*, p. 504.

[113] „Revoluționarul Mihail Montanu: Roman a spus: «Trebuie să-l chemăm pe Iliescu!»", în *Adevărul*, 31 martie 2010, la http://adevarul.ro/news/societate/revolutionarul-mihail-montanu-roman-spus-trebuie-sa-l-chemam-iliescu-1_50ad9dfb7c42d5a6639833b9/index.html, pagină accesată la 2 septembrie 2014.

[114] Paul Carpen, „Actor principal sau doar spectator în rândul întâi? Interviu cu domnul inginer Mihai Montanu", în Vitralii – Lumini și Umbre (ed.), *Adevăruri incomode. Decembrie 1989*, Editura Semne, București, 2013, pp. 143-144. Se va cita mai departe: *Adevăruri incomode.*

partea Frontului peste Armată: „În momentul când s-a spart ședința, Iliescu se întoarce: «Rămâi dumneata (să urmărești activitatea de aici, ***n.n.***)!». Și seara, când a fost la Televiziune lista celor din Consiliul Frontului Salvării Naționale, m-am trezit și eu că sunt pe ea".[115] Montanu vorbește despre existența unor convorbiri telefonice între Ion Iliescu și Moscova: „Singurul dialog a fost într-o seară, Iliescu a vorbit cu rușii la telefon și era un translator lângă el, care ne traducea nouă ce vorbește. Că situația e sub control. Și pe 22, seara, a vorbit Stănculescu cu Karpati, ministrul Apărării din Ungaria. Discuția a fost scurtă, ungurii voiau și ei să ne ajute, chipurile. Pe urmă, parcă mai târziu, sau noaptea următoare, a vorbit Iliescu. N-a vorbit cu Gorbaciov, dar a vorbit la Moscova. Cred că pe 23, seara".[116] În privința activității sale în MApN, în calitate de reprezentant al revoluționarilor, Montanu a relatat atât despre episodul uciderii lui Trosca, dar și despre intenția generalului Militaru de a-i masacra pe luptătorii USLA, pentru a declanșa un război civil. La 23 decembrie, proaspăt numit de către Ion Iliescu ministru al Apărării, Militaru a ordonat ca a doua zi întreaga USLA să se prezinte în ziua următoare în revistă de front pe stadionul Ghencea. Montanu, cunoscând împrejurările uciderii uslașilor lui Trosca, s-a opus cu vehemență, temându-se că ar putea urma un masacru, după același scenariu. În ultimă instanță, Militaru și-a abandonat ideea, dar i-a purtat pică revoluționarului, ordonând ca toți civilii din MApN să fie arestați, Montanu fiind, desigur, vizat. El l-a informat pe Ion Iliescu, scăpând de pericol.[117] Aventura sa de membru al CFSN a luat sfârșit la 13 ianuarie 1990, când Ion Iliescu s-a dispensat de serviciile sale, spunându-i că nu face parte din „grupul nostru" și

---

[115] Iulian Andrei Crăciun, „Revoluționarul Montanu: «Iliescu m-a lăsat șef. Îi plăcea mutra mea!»", în *Adevărul*, 1 aprilie 2010, la http://adevarul.ro/news/eveniment/revolutionarul-montanu-iliescu-m-a-lasat-sef--Ii-placea-mutra-mea-_50ada2617c42d5a6639874d5/index.html, pagină accesată la 2 septembrie 2014.

[116] *Ibidem*.

[117] *Adevăruri incomode*, p. 149.

că trebuie să plece. I s-a propus să lucreze la Ministerul Petrolului.[118]

Deși nu s-a aflat inițial în componența provizorie a CFSN, Virgil Măgureanu a devenit membru în ultimele zile ale lui decembrie 1989. După cum ne amintim, el a făcut parte, alături de Nicolae Militaru și de Ion Iliescu, din grupul conspirativ care evalua posibilitatea debarcării dictatorului înainte de 1989. În plus, a fost unul dintre cei care au participat la procesul soților Ceaușescu de la Târgoviște, în 25 decembrie 1989. De aceea, vom reda, sumar, câteva dintre punctele sale de vedere privind evenimentele din acel decembrie însângerat. Măgureanu consideră că prăbușirea regimului comunist în România s-a produs în urma unui scenariu convenit la Malta. De aceea, el contestă caracterul spontan al revoluției, opinând că a existat o pregătire anterioară, explozia fiind provocată din exterior, de către sovietici și maghiari: „Acest termen de revoluție a fost evocat cu insistență pentru a da o notă de eroism celor întâmplate. Dar, cu excepția jertfei acelor tineri care au murit la baricade, în decembrie 1989 nu s-a întâmplat nimic eroic, mai ales că scenariul acelor evenimente nu ne-a aparținut".[119] De asemenea, afirmă că succesiunea era dinainte stabilită, existând o echipă pregătită să preia conducerea: „Brucan era unul dintre cei teleghidați. N-a nimerit întâmplător acolo. Iar în ce-l privește pe Petre Roman, cam la fel".[120] Măgureanu crede că Securitatea nu poate fi blamată pentru fenomenul terorist, acesta fiind menit să crească tensiunea în rândul populației, iar nu să provoace eliminarea fizică a noilor lideri.

De cealaltă parte a baricadei (împrumut aici titlul unei excelente lucrări a lui Viorel Domenico), foști demnitari comuniști

---

[118] *Ibidem*, p. 144.

[119] Alex Mihai Stoenescu, Virgil Măgureanu, *De la regimul comunist la regimul Iliescu. Alex Mihai Stoenescu în dialog cu Virgil Măgureanu*, Editura RAO, București, 2009, p. 129.

[120] *Ibidem*, p. 40. În replică, Ion Iliescu a dedicat un articol amplu criticii acestui volum. Ion Iliescu, „Revoluția din decembrie și detractorii ei", în *Adevărul*, 17 februarie 2009, la http://jurnalul.ro/special-jurnalul/ion-iliescu-revolutia-din-decembrie-si-detractorii-ei-i-144537.html, pagină accesată la 5 septembrie 2014.

au ținut să se destăinuie. Astfel, Ștefan Andrei (viceprim-ministru, membru supleant al Comitetului Politic Executiv – CPEx) povestește despre întâmplările din perioada 17-22 decembrie. Prezentarea sa este însă sumară și nu aduce elemente noi, care să completeze stenogramele ședințelor CPEx. Merită totuși reținută descrierea întrunirii din 17 decembrie – în care consemnează reacția conformistă a celor prezenți la jocul lui Ceaușescu de-a retragerea din funcție – și a celei din 22, mai ales pentru schița de portret pe care i-o face dictatorului: „La ședința CPEx de la ora 10.00 l-am văzut pe Ceaușescu tras la față, cu ochii duși în fundul capului și iritat peste măsură (am aflat ulterior că băuse două sticluțe de coniac Courvoisier și că i se făcuse o injecție cu insulină!)".[121] Cam în același fel se exprimă și Dumitru Popescu (membru al Comitetului Politic Executiv, rectorul Academiei de Științe Social-Politice), care-l arată pe Ceaușescu total depășit de situație, închistat, bolnav și nehotărât: „Nu știu dacă ați observat, dar a făcut un adevărat slalom în căutarea soluțiilor tensiunii. La început a cerut fermitate, după aceea negocieri cu «oamenii rătăciți»; iar, în final, concilierea tuturor părților".[122] Derutei conducătorului i-a corespuns deruta celor din jurul său, autismul fiind cuvântul care definește atmosfera din cercul puterii, după mitingul din 21 decembrie: „Ei bine, după acest fiasco deprimant nu a urmat nimic; laboratorul politic al țării s-a închis, comandamentul guvernamental n-a fost convocat de nimeni, creierul națiunii a rămas inert, comportându-se ca o legumă fiartă. N.C. s-a închis în birou cu aerul unui puști supărat pe toată lumea, nu știu de ce în primul rând pe ai săi, iar membrii CPEx s-au împrăștiat ca făina orbilor [...]".[123] Mai menționăm memoriile lui

---

[121] Ștefan Andrei, *Din frac în zeghe. Istoriile mele dintr-un pătrar de veac românesc*, Adevărul Holding, București, 2013, p. 265.

[122] Lavinia Betea, *Povești din Cartierul Primăverii*, Curtea Veche, București, 2010, p. 246. „Începuse să se degradeze. În primul rând din punct de vedere intelectual. Nu mai era omul de altădată, în stare să vadă multilateral și, în același timp unitar, complexitatea situațiilor" – p. 234.

[123] Dumitru Popescu, *Cronos autodevorându-se... Memorii*, vol. V (*Reducția celulară*), Curtea Veche, București, 2007, p. 47.

Silviu Curticeanu[124] și pe cele ale lui Ion Coman[125], fără a insista asupra lor, întrucât se înscriu cam pe aceeași linie.

Despre opacitatea dictatorului din ultima perioadă a vieții sale vorbește și Mihaela Ceaușescu, care relatează despre încercarea lipsită de urmări a tatălui său, Marin Ceaușescu (fratele mai mare al lui Nicolae, a condus Agenția Economică a României din Viena), de a-l determina să plece de la conducere.[126]

Mult mai bogate în informații și mai relevante sunt însă amintirile militarilor. Pe lângă confesiunile lui Ștefan Dinu[127] (fost șef al Direcției Informații din Marele Stat Major), remarcabilă este culegerea datorată lui Viorel Domenico[128], care a adunat într-un volum senzațional mărturiile lui Andrei Kemenici (fostul comandant al garnizoanei Târgoviște, unde a fost reținut, condamnat și executat cuplul Ceaușescu), dar și pe cele ale subordonaților săi, care creează o imagine detaliată și completă a ultimelor zile din viața Ceaușeștilor. Merită de asemeni pomenită lucrarea lui Grigore Buciu, care și-a petrecut revoluția în Ministerul Apărării Naționale, și excelează în descrierea stării de confuzie care îi cuprinsese pe ostași, peste care s-a grefat sentimentul de nemulțumire la auzul veștii numirii lui Militaru în funcția de ministru.[129]

---

[124] Silviu Curticeanu, *Mărturia unei istorii trăite. Imagini suprapuse*, Editura Albatros, București, 2000.

[125] Ion Coman, *Omul se duce, faptele rămân. Istoria însă le va analiza*, Editura Meditații, București, 2007.

[126] „Nu mai e scăpare, Nicule, că și-au băgat coada și rușii, și americanii, fiecare are oameni aici, care de mult complotează, doar știi și tu, dar n-au găsit încă prilejul, însă nu vor pierde ocazia. [...] Nu le face, Nicule, jocul, nu le da apă la moară, că va fi vai și amar de noi și de țara asta. Salvează-te! Retrage-te pe motiv de boală și pune-l în locul tău pe Iliescu, că oricum el este «desemnat» să vină". Mihaela M. Ceaușescu, *Nu regret, nu mă jelesc, nu strig*, Editura Meditații, București, f.a., p. 118.

[127] Ștefan Dinu, *Condamnat la discreție*, Editura Neverland, București, 2009. Vezi *Idem*, „Ce am făcut, ce am văzut, ce am auzit, ce știu sigur", în *Dosarele istoriei*, nr. 12 (124)/ 2006, pp. 38-42.

[128] Viorel Domenico, *op. cit.*, *passim*.

[129] „Nouă ne părea drept logică nenumirea lui Gușă în funcția de ministru, iar motivul nu putea fi altul decât refuzul de a-i chema pe ruși în ajutor. Schimbarea lui și din funcția de șef al Marelui Stat Major ne-a dezamăgit

Plecând de la principiul *audiatur et altera pars*, trebuie spus că și unii ofițeri de securitate au dorit să lase hârtiei depozițiile lor. Filip Teodorescu, de pildă, acuză implicarea unor agenți străini în evenimentele din Timișoara.[130] În opinia sa, în decembrie 1989, „a fost o lovitură de stat organizată de serviciile de informații străine" – din URSS, Occident și Ungaria – care au beneficiat de complicitatea unor personaje din interior, precum Brucan și Militaru.[131] Alte voci au dorit să depună mărturie despre evenimentele sângeroase de la Sibiu, care au opus Armata și trupele Securității.[132]

Începutul de la Timișoara al revoluției române este foarte bine documentat, grație efortului unor oameni care s-au aflat în rândul manifestanților sau chiar și-au asumat responsabilitatea de lideri în acele zile tragice. În acest sens, activitatea lui Claudiu Iordache[133] nu mai are nevoie de nicio prezentare. Merită menționat și Marius Mioc, care grupează în lucrările sale mărturiile diverșilor participanți.[134] Foarte multe confesiuni ale revoluționarilor simpli, rămași multă vreme anonimi, au fost adunate și publicate în *Caietele Revoluției* (revistă editată de Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989) și în *Memorial 1989*

---

profund. Ne-a întărit convingerea că între el și Militaru a existat un conflict dur pe tema intervenției sovietice și că Gușă, prin declarația sa și prin asumarea răspunderii pentru apărare în numele armatei, îi stricase ploile KGB-istului". Surprinde însă afirmația lui Buciu că a aflat despre chemarea trupelor sovietice de la televizor! Grigore Buciu, *Cum mi-am petrecut Revoluția în Ministerul Apărării Naționale*, Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, București, 2008, pp. 92-93.

130 Filip Teodorescu, *Un risc asumat. Timișoara, decembrie 1989*, Editura Viitorul Românesc, București, 1992.

131 Ana-Maria Maxim, „Filip Teodorescu: «În decembrie 1989 a fost o lovitură de stat organizată de serviciile de informații străine»", în *Adevăruri incomode*, p. 65.

132 Paul Carpen, „Istorie trăită – Sibiu 1989", în *Adevăruri incomode*, pp.151-183.

133 Claudiu Iordache, *Singur între români*, Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, București, 1997; *Revoluția Românilor*, Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, București, 2010.

134 Marius Mioc, *Revoluția din Timișoara așa cum a fost*, Editura Brumar, Timișoara, 1997.

(editată de Centrul Național de Documentare, Cercetare și Informare Publică despre Revoluția din Decembrie 1989 – Timișoara), dezvăluind felul cum au fost percepute evenimentele din decembrie de la nivelul străzii.[135]

Ce ar mai fi de spus? Să remarcăm că, din perspectiva formei pe care o îmbracă mărturiile prezentate, majoritatea sunt texte autobiografice sau cărți de amintiri și interviuri consemnate în scris. Surprinde absența aproape totală a jurnalului[136], specie memorialistică în care distanța dintre timpul trăirii și timpul așternerii pe hârtie este minimă, de unde și existența unui grad ridicat de acurateţe și autenticitate. Yvonne Blondel (fiica ambasadorului Franței în România), se afla la Silistra în momentul debutului Primului Război Mondial, fiind asistentă într-un spital de campanie. Ea a asistat la acțiunea și apoi la retragerea armatelor române din Cadrilater. Iată ce nota la 23 august (5 septembrie stil nou) 1916: *„Pentru moment, în afară de sosirea, când și când, a răniților, nu se aude nimeni circulând pe stradă. [...] Tânărul Iliescu face minuni. Pansează, râde, spune o glumă, face o injecție și muncește cât șapte, semănând o atmosferă încurajatoare în toate colțurile spitalului nostru improvizat. La ora patru dimineața, pentru că tălpile picioarelor mă ard de parcă aș călca pe cărbuni aprinși, am venit să mă instalez în bucătărie [...]. Supraveghind oala mea cu ceai fierbinte, smângălesc în același timp aceste rânduri – fără prea mult șir și grijă pentru ortografie! – pentru a nu aluneca în brațele lui Morfeu. Această zi e cu adevărat plină până la refuz de episoade, peripeții și zvâcniri de inimă! Sunt mulțumită că le notez imediat, pentru a nu crede mai târziu că memoria mea exagerează sau divaghează”*.[137] După 24 de ore

---

[135] Alte volume excelente pe această temă: Romulus Cristea, *Mărturii de la Baricadă*, Editura România Pur și Simplu, București, 2007; Zoltan Rostaș, Florentina Țone (coordonatori), *Tânăr student caut revoluționar*, vol. I, Editura Curtea Veche, București, 2011

[136] Menționăm, cu titlul de excepție, Veronica Balaj, *Jurnal de Timișoara 16-22 decembrie '89*, Editura Hercules, Timișoara, 1991.

[137] Yvonne Blondel, *Jurnal de război, 1916-1917. Frontul de sud al României*, Institutul Cultural Român, București, 2005, p. 83.

extenuante, Yvonne Blondel găsește energia să își încredințeze impresiile jurnalului. Din păcate, niciunul dintre actorii majori ai revoluției din 1989 nu a avut acribia și determinarea de a recurge la un gest similar.

În fine, dorim să mai explorăm sumar modul în care se reflectă revoluția română din 1989 ca eveniment istoric traumatic în literatura autoreferențială. Am ales spre ilustrare lucrarea lui Grigore Buciu din două motive. Întâi, autorul este militar (era, în decembrie 1989, căpitan, membru al Consiliului Politic Superior al Armatei, structură condusă de generalul Ilie Ceaușescu), prin urmare un martor mai puțin impresionabil decât un civil. În al doilea rând, Grigore Buciu este, de asemenea, ziarist, dovedindu-se un editorialist redutabil în presa militară de după 1989. Avem așadar de-a face cu un om obișnuit să folosească arma, dar și condeiul, un om care are proprietatea termenilor și al cărui stil este sobru și măsurat. Prezentându-i cartea, Viorel Domenico apreciază că Grigore Buciu „[...] nu este nici adeptul scenariilor lansate de «specialiști» cu mintea înfierbântată, nici prizonierul schemelor și pledoariilor *pro domo*. El povestește pur și simplu, sincer, fără nicio inhibiție, ceea ce a trăit; scrie ca și cum n-ar fi citit nicio carte despre Revoluție, ca și cum n-ar fi auzit nimic despre controversele în jurul subiectului".[138] Volumul său conține doar 133 de pagini care evocă realitatea dramatică din decembrie 1989. Cu ce sentimente a trăit autorul acele clipe? În discursul său, altminteri lejer și articulat, unele cuvinte revin obsesiv. Cuvântul „frică" (sau cuvintele din familia sa lexicală) apare de 33 de ori, cuvântul „teamă" de 20 de ori, urmate de „groază" (12 ori), spaimă și panică (ambele apar de câte 5 ori). Spre comparație, cuvântul speranță apare de 29 de ori, dar în majoritatea cazurilor în contexte de tipul următor: „Am înțeles că în centru sunt violențe și că ai noștri sunt în așteptare. Stau în blindate **în speranța** că acestea îi vor intimida pe manifestanți. Spre miezul nopții ne retrăsesem la odihnă. Dar cine putea dormi! Se fuma

[138] Viorel Domenico, „Cuvânt înainte" la Grigore Buciu, *Cum mi-am petrecut Revoluția în Ministerul Apărării Naționale*, p. 6.

mult și trebuia aerisit des. Prin geamul deschis se auzeau, estompat, împușcăturile din centrul orașului. Imaginația funcționa din plin. Ne imaginam morți, dar **speram** (***subl. n.***) că se trage în aer. Deci, în centru și poate nu numai acolo, s-a umplut de muncitori și lucrurile s-au agravat. Militarii au primit ordin să tragă".[139] Atmosfera redată de Grigore Buciu este una de război (cuvântul apare de 34 de ori) atipic, caracterizat de teamă, haos și manipulare. Să vedem un pasaj: „Aleea dintre intrarea în cazarmă și Bulevardul Drumul Taberei arăta jalnic. Ofițerii își parcau acolo autoturismele, fie în spațiul amenajat, fie direct pe singurul trotuar care exista. Majoritatea erau ciuruite de gloanțe, inclusiv ale unor colegi de ai mei. Nu se știa ce-i apucase pe soldații din unitatea de construcții de alături, **ce-i speriase, ce-i zăpăcise** (***subl. n.***), de au executat foc asupra unităților vecine, care erau populate cu personalul Direcției Investiții și Construcții și cu al Centrului de Calcul al Armatei. Acum știu că, la cea mai mică provocare, **militarii îngroziți** și puțin instruiți **trăgeau orbește** (***subl. n.***) cantități mari de muniție. În **starea aceea de nebunie generalizată** (***subl. n.***) puteai bănui că în fiecare mașină parcată este un terorist. Aleea nici măcar nu era luminată noaptea, așa că nu se vedea mai nimic. Era efectul măsurilor de austeritate impuse de Ceaușescu. Pe întuneric și umbra unei pisici putea fi luată drept terorist".[140] Trebuie subliniat că autorul redă în aceiași termeni și temerile civililor: „Într-una din zile am fost acasă. **Oamenii din blocuri erau terorizați** (***subl. n.***). Se trăseseră focuri de armă prin parcul din curtea interioară a blocurilor și mai încolo spre parcul Romniceanu. Am înțeles, mai târziu, că erau cei de la Academia Militară, care organizează o acțiune de curățare în

---

[139] Grigore Buciu, *op. cit.*, p. 69. Iată unul dintre puținele fragmente în care autorul se referă la speranța schimbării: „Pe la ora 6, după-amiaza, am fugit acasă, în uniformă și cu banderolă tricoloră la braț, cu pistolul la vedere, cum se ordonase. Era ora de învoire pentru spălat. Când m-am întors la unitate, pe jos, era aproape, cei care veneau din oraș cu mașinile mă claxonau și-mi arătau semnul victoriei. Vreo doi s-au oferit să mă ducă. Nu era cazul! Era extraordinar. **Eram fericit și plin de speranță** (***subl. n.***)" – p. 82.

[140] *Ibidem*, p. 96.

zonă. Noaptea, din acele locuri se trăgea spre Academie. Soția mea stătea mai mult în baie. **Îi era o frică teribilă. Își făcuse un așternut în cadă** (***subl. n.***). Văzuse, prin geamul ce dădea spre Șoseaua Panduri, că pe clădirea de vis-à-vis, a Uzinelor Chimice Române, se furișau tot felul de indivizi, mai ales spre capătul clădirii ce dădea spre intrarea în Academie. Vecina noastră, doamna Onciu, învățătoare pensionară, s-a trezit cu un glonț în bucătărie".[141]

Or, dacă un oștean a perceput astfel evenimentele din 1989, putem înțelege cât de puternic au reverberat ele în conștiința și sufletul unor revoluționari[142] care nu aveau decât o sumară pregătire militară (unii nici nu apucaseră să își îndeplinească stagiul militar, ca să nu mai vorbim despre faptul că pe străzi s-au aflat și tinere) sau ale unor simpli cetățeni care au trăit revoluția prin intermediul micului ecran.[143]

---

[141] *Ibidem*, pp. 100-101.

[142] Iată un episod relatat de revoluționarul Eugen Stoleru: „La un moment dat, am auzit că apa e otrăvită și că e bine să nu bem nimic de la străini. Unei fete, care a băut de la o bătrână un pahar cu apă, i s-a făcut rău și a leșinat – am aflat că se numea Cezarina Măciuceanu. A fost dusă la spital unde s-a constatat că **de fapt suferise o depresie din cauza fricii, a oboselii, foamei și cine-mai-știe-ce** (***subl. n.***). Un individ care în acele zile se baricadase cu frigiderul în fața ușii a râs de această întâmplare. Sunt convins că asta o înțelege cu adevărat numai acela care a fost acolo cu picioarele ude de la fleșcăiala de afară, acela care a simțit tăișul frigului până la oase, acela care atunci, când gloanțele șuierau, s-a azvârlit în zloata mizerabilă fără să se gândească, acela care, aruncându-se la pământ, constată că trupul peste care s-a aruncat era al unui coleg mort. Asta a îndurat fata despre care vă spun, **fata care nu a făcut armată în viața ei, nu a auzit niciodată zgomotul unui glonț de armă până atunci, și care, aruncându-se la pământ de frica gloanțelor, și-a dat seama că cel după care se adăpostise era mort**! (***subl. n.***)". Eugen Stoleru, „Câteodată îmi este rușine să spun că sunt revoluționar și că am participat la Revoluție!", în *Caietele Revoluției*, Nr. 3 (16) /2008, p. 24.

[143] „**Televizorul esențial al revoluției române este trauma noastră** (***subl. n.***), ecranul care ne desparte de noi înșine, ținându-ne viețile în vis, în neputința de a intra în televizor, de a ieși din televizor, de a trăi visul sau de a-l evacua. Revoluția română nu ne-a aruncat între viață și moarte, ci ne ține între viață și vis, în abis, într-un limb al indeterminării și al indeciziei între existențial și oniric. În spațiul acesta imposibil, atopic, nearhitecturabil, în

Desigur, cercetări interdisciplinare care să implice deopotrivă istorici, psihologi și sociologi ar putea analiza mai pertinent și cu rezultate mai valoroase legătura dintre această traumă națională, memorie (fie ea individuală sau colectivă) și istoriografie.

În ce ne privește, fără pretenția de a epuiza subiectul, am trecut rapid în revistă aspectele pe care le-am socotit cele mai relevante. Din păcate, privind în ansamblu toate aceste cioburi ale memoriei pe care le-am prezentat mai sus, trebuie spus că reflectă, de multe ori, deformat și interesat imaginea desfășurărilor din 1989, nefiind o oglindă a revoluției, ci mai degrabă puzzle-uri amestecate, cu piese în alb și negru. Dar ele sunt importante mai ales prin întrebările pe care le stârnesc, abia încercarea de a găsi răspunsuri oneste permițând istoricului să încerce să reconstituie faptele și să le confere semnificație.

---

care nu se poate produce, construi, ci doar consuma bulimic, se configurează la noi nu numai politicul, ci întreaga viață socială, esențialmente neîmplinită". Bogdan Ghiu, *Revoluția română, posttraumatism fără traumă*, 22.01.2006, la http://atelier.liternet.ro/articol/3180/Bogdan-Ghiu/Revolutia-romana-posttraumatism-fara-trauma.html, pagină accesată la 6 septembrie 2014.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

IZVOARE EDITE

BANU, Florian (editor), *Amorsarea Revoluției. România anilor '80 văzută prin ochii Securității*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2012.

CALAFETEANU, Ion (coord.); NEACȘU, Gheorghe; OSIAC, Daniela; RUSU, Sebastian, *Revoluția română din decembrie 1989: documente*, Editura Mega, Cluj Napoca, 2009.

Documente 89-Procesul de la Timișoara, vol. I, II (2004), III (2005), IV (2006), V (2007), VI (2008), VII, VIII (2009), IX, Asociația Memorialul Revoluției 16-2 decembrie 1989, Timișoara.

PITULESCU, Ion, *Șase zile care au zguduit România. Ministerul de Interne în decembrie 1989. Pledoarie pentru istorie*, ,vol. I, București, 1995.

IDEM, *Anul Nou se naște în sânge. Ministerul de Interne în decembrie 89. Pledoarie pentru istorie*, vol. II, Editura Universal Pan, București, 1998.

PREDA Dumitru, RETEGAN, Mihai, *1989. Principiul dominoului. Prăbușirea regimurilor comuniste europene*, Editura Fundației Culturale române, București, 2000.

SAVA, Constantin, MONAC, Constantin, *Revoluția română din decembrie 1989 retrăită prin documente și mărturii*, Editura Axioma Edit, București, 2001.

SAVA, Constantin, MONAC, Constantin, *Revoluția din decembrie percepută prin documentele vremii*, Editura Axioma Edit, 2000.

TATULICI, Mihai (coordonator), *Revoluția română în direct*, București, 1990.

ȚĂRANU, Liviu, *„Pe luna decembrie nu mi-am făcut planul...". Românii în „epoca de aur". Corespondență din anii '80*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2012.

MEMORIALISTICĂ

ANDREI, Ștefan, *Din frac în zeghe. Istoriile mele dintr-un pătrar de veac românesc*, Adevărul Holding, București, 2013.

BALAJ, Veronica, *Jurnal de Timișoara 16-22 decembrie '89*, Editura Hercules, Timișoara, 1991.

BETEA, Lavinia, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu. Convorbiri*, Editura Evenimentul Românesc, București, 1997.

BRUCAN, Silviu, *Generația irosită. Memorii*, Editura Teșu, București, 2007.

BUCIU, Grigore, *Cum mi-am petrecut Revoluția în Ministerul Apărării Naționale*, Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, București, 2008.

CARPEN, Paul, *Actor principal sau doar spectator în rândul întâi? Interviu cu domnul inginer Mihai Montanu*, în Vitralii – Lumini și Umbre (ed.), „Adevăruri incomode. Decembrie 1989", Editura Semne, București, 2013.

CEAUȘESCU, Mihaela M., *Nu regret, nu mă jelesc, nu strig*, Editura Meditații, București, f.a.

COMAN, Ion, *Omul se duce, faptele rămân. Istoria însă le va analiza*, Editura Meditații, București, 2007.

CONSTANTINIU, Florin, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*, Editura Enciclopedică, București, 2007.

CORUȚ, Pavel, *N-a fost triumful minciunii. Pavel Coruț în dialog cu generalul Ștefan Gușă*, Editura Canova, Iași, f.a.

CRĂCIUN, Iulian Andrei; DELCEA, Cristian, *Victor Atanasie Stănculescu: „Am vrut să îl lichidez pe generalul Militaru"*, în „Adevărul", 10 decembrie 2012.

CRISTEA, Romulus, *Mărturii de la Baricadă*, Editura România Pur și Simplu, București, 2007.

CURTICEANU, Silviu, *Mărturia unei istorii trăite. Imagini suprapuse*, Editura Albatros, București, 2000.

DINU, Ștefan, *Condamnat la discreție*, Editura Neverland, București, 2009.

DOMENICO, Viorel, *Ceaușescu la Târgoviște, 22-25 decembrie 1989*, Editura „Ion Cristoiu", București, 1999.

GUȘĂ, Daniela Veronica, *Condamnat la adevăr. General Ștefan Gușă*, Editura RAO, București, 2004.

ILIESCU, Ion, *Destinul unui om de stânga. Amintiri*, Litera, București, 2014.

IDEM, *Revoluție și reformă*, Editura Enciclopedică, București, 1994.

IDEM, *Revoluția trăită. Stenograma convorbirii cu membrii Comisiei Senatoriale pentru cercetarea evenimentelor din decembrie 1989. Mesaje și alocuțiuni la a cincea aniversare a Revoluției Române*, Editura Publicațiilor pentru Străinătate, București, 1995.

IDEM, *Revoluția Română*, Presa Națională, București, 2001.
ILIESCU, Ion; TISMĂNEANU, Vladimir, *Marele șoc din finalul unui secol scurt. Ion Iliescu în dialog cu Vladimir Tismăneanu*, Editura Enciclopedică, București, 2004.
IORDACHE, Claudiu, *Singur între români*, Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, București, 1997.
IDEM, *Revoluția Românilor*, Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, București, 2010.
MARINO, Adrian, *Viața unui om singur*, Polirom, Iași, 2010.
MAVRU, Nicolae, *Revoluția din stradă: amintirile fostului șef al Serviciului de Filaj și Investigație de la Timișoara*, Editura RAO, București, 2004.
MAZILU, Dumitru, *Revoluția Furată. Memoriu pentru țara mea*, Cozia Ed.-Co Iordache și Ambruster, București, München, 1991.
IDEM, *Revoluția Română. Zile și nopți de dramatism și speranță*, Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, București, 2011.
MIHĂESCU, Eugen, *Între linii*, Editura RAO, București, 2011.
MIOC, Marius, *Revoluția din Timișoara așa cum a fost, Editura Brumar*, Timișoara, 1997.
PALADE, Rodica, *Silviu Brucan: „Am fost un complotist»*", în „Revista 22, nr. 18, 30 apr. – 6 mai 2002.
POPESCU, Dumitru, *Cronos autodevorându-se... Memorii*, vol. V (*Reducția celulară*), Curtea Veche, București, 2007.
RADO, Gino (ed.), *Procesul de la Timișoara: audierea în cadrul urmăriri penale a celor 21+4 inculpați*, Timișoara, Editura Memorialul Revoluției 1989, 2013.
ROMAN, Petre, *Libertatea ca datorie*, Editura Fundației Pro, București, 2006.
ROSTAȘ, Zoltan; ȚONE, Florentina (coordonatori), *Tânăr student caut revoluționar*, vol. I, Editura Curtea Veche, București, 2011.
SĂRARU, Dinu, *Generalul Revoluției cu piciorul în ghips*, Editura RAO, București, 2005.
STOENESCU, Alex Mihai, *Interviuri despre revoluție*, Editura RAO, București, 2004.
STOENESCU, Alex Mihai; MĂGUREANU, Virgil, *De la regimul comunist la regimul Iliescu. Alex Mihai Stoenescu în dialog cu Virgil Măgureanu*, Editura RAO, București, 2009.
STOENESCU, Alex Mihai; STĂNCULESCU Victor A., *În sfârșit, adevărul... Generalul Victor A. Stănculescu în dialog cu Alex Mihai Stoenescu*, Editura RAO, București, 2010.

STOLERU, Eugen, *Câteodată îmi este ruşine să spun că sunt revoluționar și că am participat la Revoluție!*, în „Caietele Revoluției", nr. 3 (16) /2008.
SUCEAVĂ, Ion, *În numele adevărului. Memorii*, Editura Venus, 1991.
TEODORESCU, Filip, *Un risc asumat. Timișoara, decembrie 1989*, Editura Viitorul Românesc, Bucureşti, 1992.
VIANU, Ion, „Exercițiu de sinceritate (2)", în Lettre Internationale, nr. 65/ primăvara 2008.
VOICULESCU, Gelu Voican, *În decembrie '89, Dumnezeu a surâs la Bucureşti*, în „Dosarele Istoriei", nr. 1 (29), 1999.

LUCRĂRI GENERALE ȘI SPECIALE

AARONOVITCH, David, Voodoo *Histories: The Role of Conspiracy Theory in Shaping Modern History*, Riverhead Books, New York, 2010.
ANTOHI, Sorin; TISMĂNEANU, Vladimir, *De la utopie la istorie. Revoluțiile din 1989 și urmările lor*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2006.
ARDELEANU, Tana; SAVALIUC, Răzvan, BANU, Ion, *Procesul Ceaușescu*, Editura Ziua-Omega Press Investment, Bucureşti, 1996.
ASH, Timothy Garton, *Foloasele prigoanei. Lanterna magică*, Editura Fundației Culturale Romane, Bucureşti, 1997.
IDEM, *The Magic Lantern: The Revolution of '89 Witnessed in Warsaw, Budapest, Berlin and Prague*, Vintage Books, New York, 1993.
ATTALI, Jacques, *La crise, et apres?*, Librairie Artheme Fayard, Paris, 2008.
AUNEANU, Manole, *Procesul Ceaușeştilor*, Editura Excelsior S.A., Bucureşti, 1991.
BADEA, Marin, *Crizele economice. O retrospectivă istorică*, Editura ProUniversitaria, Bucureşti, 2011.
BADEA, Marin; NICHIȚELEA, Pamfil, *Filozofia istoriei. Orientări și tendințe contemporane*, Editura Politică, Bucureşti, 1982.
BĂCESCU, Angela, *Din nou în calea năvălirilor barbare. Complot împotriva României*, Editura Tempus, Bucureşti, 1995.
BEAUD, Michel, *Istoria capitalismului. De la 1500 până în 2000*, Editura Cartier, București/Chișinău, 2001.
BESCHLOSS, Michael R.; TALBOTT, Strobe, *La cele mai înalte niveluri. Relatare din culisele puterii referitoare la sfârșitul Războiului Rece*, Editura Elit, Iași, [1994].

BLANG, Mark, *Teoria economică în retrospectivă*, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., București, 1992.
BOIA, Lucian, *Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*, Editura Humanitas, București, 1998.
BRETON, Jean-Marie, *La fin de Ceaușescu. Histoire d'une revolution*, Harmattan, Paris, 1996.
BRINTON, Crane, *Anatomy of Revolution*, W.W. Norton and Company, NY, [1938].
BRZEZINSKI, Zbigniew (ed.) *Dilemmas of Change in Soviet Politics*, Columbia University Press, 1969.
BUGA, Vasile, *Pe muchie de cuțit. Relațiile româno sovietice 1965-1989*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2013.
BYFORD, Jovan, *Conspiracy Theories: A Critical Introduction*, Palgrave Macmillan, 2011.
CALVOCORESSI, Peter, *Politica mondială după 1945*, Editura ALLFA, București, 2000.
CARTIANU, Grigore, *Crimele Revoluției. Sângeroasa diversiune a KGB-iștilor din FSN*, Editura Adevărul Holding, București, 2010.
IDEM, Sfârșitul Ceaușeștilor. Să mori împușcat ca un animal sălbatic, Adevărul Holding, București, 2010.
CESEREANU, Ruxandra, *Decembrie '89: deconstrucția unei revoluții*, Polirom, Iași, 2004.
CODRESCU, Costache (coordonator), *Armata română în revoluția din decembrie 1989*, Editura Militară, București, 1998.
CONSTANTIN, Ion, *Din istoria Poloniei și a relațiilor româno-polone*, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2005.
CONSTANTINIU, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Enciclopedică, București, 2002.
DJUVARA, Neagu, *Există istorie adevărată? Despre relativitatea generală a istoriei. Eseu de epistemologie*, Humanitas, București, 2011.
DOMENICO, Viorel, *De cealaltă parte a Baricadei. Demnitari comuniști în Revoluția din Decembrie 1989*, Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, București, 2012.
DUNN, John, *Modern Revolutions: An Introduction to the Analysis of a Political Phenomenon*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989.
DURAC, Nicolae, *Neliniștea generalilor*, Timișoara, Editura M.P.S., 1991.

DUȚU, Alesandru, *Revoluția din decembrie 1989. Cronologie*, Editura Sitech, Craiova, 2010.
FARCAU, Bruce W., *The Coup: Tactics in the Seizure of Power*, Praeger Publishers, Westport, 1994.
FASOLT, Constantin, *The limits of history*, The University of Chicago Press, Chicago, 2004.
FENSTER, Mark, *Conspiracy Theories: Secrecy and Power in American Culture*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1999.
FERGUSON Niall, *Istoria virtuală. Evoluții alternative și ipoteze contrafactuale*, Polirom, Iași, 2013.
FURET, François, *L'énigme de la desagregation communiste*, Fondation Saint Simon, Paris, 1990.
GABANYI, Anneli Ute, *Revoluția neterminată*, Fundația Culturală Română Press, București, 1999.
Eadem, *The Ceaușescu Cult*, The Romanian Cultural Foundation Publishing House, Bucharest, 2000.
GADDIS, John Lewis, *The Landscapes of History: How Historians Map the Past*, Oxford University Press, Oxford, 2002.
GUERREAU, Alain, *Viitorul unui trecut incert. Ce fel de istorie a secolului XXI*, Editura Cartier, Chișinău, 2003.
HLIHOR, Constantin, *România. Căderea comunismului și nașterea democrației, 1989-2000*, Editura Universității din Bucuresti, 2006.
HOBSBAWM, Eric, *Secolul Extremelor*, Editura Lider, București, f.a.
HOLMES, Leslie, *Post-Communism: An Introduction*, Polity Press, Cambridge, 1997.
HUNTINGTON, Samuel, *Political Orders in Changing Societies*, Yale University Press, New Haven, 1968.
KARNOOUH, Claude, *Comunism/Postcomunism și modernitate târzie*, Polirom, Iași, 2000.
KOSELLEK, *Reinhart, Conceptele și istoriile lor. Semantica și pragmatica limbajului social politic*, Editura Art, București, 2009.
LUTTWAK, Edward, *Lovitura de stat. Ghid practic*, Editura Compania, București, 2013.
MARCU, Dorian, *Moartea Ceaușeștilor*, București, Editura Excelsior S.A., 1991.
MARGA, Andrei, *Filosofia lui Habermas*, Editura Polirom, Iași, 2006.
MARX, Karl, *Capitalul. Critica economiei politice*, vol. I, Editura Alexandria, Suceava, 2009.

MORRIS, Ian, *De ce vestul deține încă supremația și ce ne spune istoria despre viitor*, Polirom, Iași, 2012.

NEAGOE, Marin, *35 de ani. Umbra lui Nicolae Ceaușescu*, Editura Lumea Magazin, București, 2005.

NEAL, Arthur G., *National Trauma and Collective Memory: Extraordinary Events in the American* Experience, M.E. Sharpe, Inc., New York, 2005.

NICOLAESCU, Sergiu, *Cartea Revoluției Române din Decembrie 1989*, Editura Ion Cristoiu, București, 1999.

IDEM, *Revoluția. Începutul adevărului. Un raport personal*, București, Editura Topaz, 1995, p. 9.

IDEM, Un senator acuză, Editura Pro, București, 1996.

NOVICK, Peter, *That Noble Dream: The Objectivity Question and the American Historical Profession*, Cambridge University Press, Cambridge, 1988.

OPASCHI, Victor (editor), *Ion Iliescu, om și lider*, Litera, București, 2013.

PETRESCU, Dragoș, *Explaning the Romanian Revolution of 1989: culture, structure and contingency*, Editura Enciclopedică, București, 2010.

PIPES, Daniel, *Conspiracy: How the Paranoid Style Flourishes and Where It Comes From*, Touchstone, New York, 1997.

POP, Adrian, *Originile și tipologia revoluțiilor est-europene*, Editura Enciclopedică, București, 2010.

POP, Iulia, *Memorie și suferință. Considerații asupra literaturii memorialistice a universului concentraționar comunist*, Argonaut, Cluj-Napoca, 2010.

PORTOCALĂ, Radu, *Autopsia unei lovituri de stat*, Agora Timișoreana în colaborare cu Editura Continent, 1991.

PROST, Antoine, *Douze leçons sur l'histoire*, Éditions du Seuil, Paris,1996.

RAIHA, Valentin, *Revoluția și jocul serviciilor secrete*, Tipar Euximus Impex, Baia Mare, 1994.

RATEȘ Nestor, *România: revoluția încâlcită*, Paralela 45, Pitești, 1999.

RICOEUR, Paul, *Memoria, istoria, uitarea*, Editura Amarcord, Timișoara, 2001.

ROPER, Steven D., *Romania: The Unifinished Revolution*, Routledge, 2005.

ROTBERG R. I.; THOMPSON, D. (Eds.), *Truth vs Justice: The Morality of Truth Commissions*, Princeton University Press, Princeton, 2000.

SANDU, Ion, *Decembrie 89. Scenariul și regia*, Fundația „Scrisul Românesc", Craiova, 1999.

SAUCĂ, Alexandru, *KGB-ul și revoluția română. Intensificarea ofensivei forțelor antiromânești*, Editura Miracol, București, 1994.

SAVA, Constantin; MONAC, Constantin, *Adevăr despre Decembrie 1989: conspirație-diversiune-revoluție*, București, Editura Forum, 1999.

SĂNDULESCU, Șerban, *Decembrie 89. Lovitura de stat a confiscat revoluția română*, Editura Omega Press, București, 1996.

SCHAFF, Adam, *Istorie și adevăr*, Editura Politică, București, 1982.

SCURTU, Ioan, *Politică și viață cotidiană în România în secolul al XX-lea și începutul celui de-al XXI-lea*, Editura Mica Valahie, București, 2012.

IDEM, *Revoluția română din decembrie 1989 în context internațional,* Redacția Publicațiilor pentru Străinătate, București, 2009.

IDEM, *Sfârșitul dictaturii București, 21-25 decembrie 1989*, Editura Clio, Craiova, 1990.

SEDERBERG, Peter C., *Fires Within: Political Violence and Revolutionary Change*, Harper Collins College Publishers, New York, 1984.

SHARP, Gene; JENKINS, Bruce, *The Anti-Coup*, The Albert Einstein Institution, Boston, 2003.

SIANI-DAVIES, Peter, *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, Ithaca, 2005.

SKOCPOL, Theda, *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia and China*, Cambridge University Press, Cambridge, 1979.

IDEM, *Vision and Method in Historical Sociology*, Cambridge University Press, Cambridge, 1984.

STĂNESCU-STANCIU, Teodora; OȘCA, Alexandru, NEACȘU, Gheorghe, *Consiliul Provizoriu de Uniune Națională*, vol. II și III, Editura Mega, Cluj Napoca, 2009.

STOENESCU, Alex Mihai, *Introducere în studiul istoriei*, Editura RAO, București, 2013.

IDEM, *Istoria loviturilor de stat în România*, vol. 4, Revoluția din decembrie 1989, o tragedie românească, RAO, București, 2004.

STOIAN, Ion, *Decembrie 89. Arta diversiunii*, Editura COLAJ, 1993.
TĂNASE, Alexandru; ISAC Victor, *Realitate și cunoaștere în istorie*, Editura Politică, București, 1980.
TĂNASE, Mircea, *Eroii învinși ai Revoluției*, Editura Militară, București, 2009.
TETLOCK, Philip E.; BELKIN, Aaron (eds.), *Counterfactual Thought Experiments in World Politics: Logical, Methodological, and Psychological Perspectives*, Princeton University Press, Chichester, West Sussex, 1996.
TILLY, Charles, *European Revolutions, 1492–1992*, Blackwell, Oxford, 1993.
TISMĂNEANU, Vladimir, *Despre comunism. Destinul unei religii*, Editura Humanitas, București, 2011.
IDEM, *Fantasmele salvării. Democrații, naționalism și mit în Europa post-comunistă,* Editura Polirom, Iași, 1999.
IDEM (coordonator), *Revoluțiile din 1989. Între trecut și viitor*, Editura Polirom, Iași, 2005.
TRONCOTĂ, Cristian, *Duplicitarii. O istorie a serviciilor de informații și securitate ale regimului comunist din România*, Editura Elian, București, 2003.
VLAD, Corneliu, *Și totuși, Revoluția română*, Editura IRRD, București, 2011.
VEYNE, Paul, *Comment on écrit l'histoire*, Seuil, Paris, 1971.
XENOPOL, A. D., *Teoria Istoriei*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.

STUDII ȘI ARTICOLE

ABRAHAM, Florin, *Istoriografie și memorie socială în România după 1989*, în „Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca", tom LI, 2012.
ANKERSMIT, F. R., *Historiography and Postmodernism*, „History and Theory", Vol. 28, No. 2, 1989.
BENTZEN, Naja, *Despre morți numai de rău. Viața de apoi a lui Nicolae Ceaușescu ca model al abjecției în politica românească*, în Bogdan Murgescu (coord.), „Revoluția română din decembrie 1989. Istorie și memorie", Polirom, Iași, 2007.
CESEREANU, Ruxandra, *Decembrie '89 si teoria conspirației* (I), în „Observatorul Cultural", nr. 245, 2004.
CONSTANTINIU, Florin, *Un inaugural ratat*, în „Istorie și civilizație", nr. 2/ noiembrie 2009.

CORNEANU, Constantin, *Istoricul/istoricii și Revoluția Română din Decembrie 1989*, în „**Caietele Revoluției**" **Nr. 2 (34)/2011.**

CRAIU, Constantin-Ovidiu, *Strategii și tehnici de reconstruire a memoriei sociale după evenimentele din 1989*, în „Revista română de sociologie", serie nouă, anul XXV, nr. 1–2, 2014.

EVANS, Richard J., *Introduction. Redesigning the Past: History in Political Transitions*, in „Journal of Contemporary History", 2003, Vol. 38 (1).

FORAN, Jonh, *Theories of Revolution Revisited Toward a Fourth Generation?* in „Sociology Theory", no. 11, issue 1, March 1993.

GOLDSTONE, Jack A., *Rethinking Revolutions: Integrating Origins, Processes, and Outcomes*, in „Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East", Volume 29, Number 1, 2009.

NEDELSKY, N., *Divergent Responses to a Common Past: Transitional Justice in the Czech Republic and Slovakia*, in „Theory and Society", no. 33, 2004.

NORMAN, Andrew P., *Telling It Like It Was: Historical Narratives on Their Own Terms*, „History and Theory", Vol. 30, No. 2, 1991.

PLEȘU, Andrei, *O lovitură de stat originală*, în „Revista 22", 24.02 2014.

SHAFIR, Michael, *Ceausescu's Overthrow: Popular Uprising or Moscow-guided Conspiracy?*, „Report on Eastern Europe", Vol. 1, No. 1, 1990.

STAN, Lavinia, *Truth Commissions in Post-Communism: The Overlooked Solution?*, in „The Open Political Science Journal", 2009, no. 2.

TISMĂNEANU, Vladimir, *Romanian Exceptionalism? Democracy, Ethnocracy, and Uncertain Pluralism in Post-Ceaușescu Romania*, in Dawisha, Karen and Parrott, Bruce, „Politics, Power and the Struggle for Democracy in South-East Europe", Cambridge UP, Cambridge, 1997.

VIANU, Ion, *Memorialistica văzută de un memorialist*, în „Lettre Internationale", nr. 78/ vara 2011.

VOGLIS, *Polimeris, Talkin' about a revolution, it sounds like a whisper*, in „Historien", vol. 13, 2013.

VULTUR, Smaranda *Timișoara – Revoluția din 1989. Practici memoriale urbane sau despre memoria în criză (Studiu de caz)*, în „Colloquium politicum", Anul II, nr. 2 (4), iulie-decembrie 2011.

WHITE, Hayden, *The Question of Narrative in Contemporary Historical Theory*, in „History and Theory", Vol. 23, No. 1, 1984.